İMAM GAZÂLİ

YOL GİDENLERİN KILAVUZU VE

ARAYANLARIN BAHÇESİ

Hikmet
Neşriyat

İmam Gazalî'nin Risaleleri • 3

Yol Gidenlerin Kılavuzu
ve
Arayanların Bahçesi

Ofset Hazırlık
Elit

Baskı
Çevik

İstanbul 2004

ISBN 975-290-627-3

Hikmet Neşriyat Ltd. Şti.
Sümer Mahallesi 24.Sokak No: 13
Zeytinburnu - İstanbul
Tel: (0212) 415 22 41 (pbx)
Fax: (0212) 415 33 35

www.hikmetnesriyat.com

YOL GİDENLERİN KILAVUZU ve ARAYANLARIN BAHÇESİ

Telif

İmam Gazalî

Tehzip ve tekmil

Abdulhalık Duran

Hikmet Neşriyat

İÇİNDEKİLER

3. RİSÂLE

YOL GİDENLERİN KILAVUZU VE ARAYANLARIN BAHÇESİ

ÖNSÖZ

Bismillâhirrahmânirrahîm

Allah teâlâ'ya hamd olsun. O, dostlarının kalplerini kendi sevgisinin ateşiyle yakmış, ruhlarını kendisiyle buluşmanın ve kendi zatını müşâhede etmenin iştiyakıyla mest etmiş, gözlerini ve zihinlerini kendi azamet ve rahmetinin eserlerini görüp mutâlaa etmekle meşgul etmiştir. Bunlar, O'nun büyüklüğünü düşünmenin verdiği lezzet ve hayretle yaşarlar ve bu âlemde yalnız O'nun güzelliğini görür ve O'nun sevgisini duyarlar. Gözlerine güzel suretler ilişirse, zihinleri hemen musavviri (o suretleri yapan ve yaratanı) görür, kulaklarına tatlı nağmeler gelirse, kalpleri hemen O'nun sevgisiyle çoşar. Dış dünyaya açılan gözleri ve kulakları da O'ndan başkasına kapalıdırlar. O

bunları kendisi için seçmiş ve erişilmez bir mutluluğa mazhar kılmıştır.

O'nun tarafından risâletle şereflendirilen Peygambere, hakkın kılavuz ve öncüleri olan âl ve ashâbına (ev halkı ve dava arkadaşlarına) da salât ve selâm olsun.

Ben bu risâleyi hak ve gerçeği arayanların yapışıp tutunmaları ve sülûklarını (kulluk vazifelerini)[1] sağlıklı bir şekilde tamamlamaları için yazdım. Bunu yazarken, şahsen de yanılmaktan ve hata yapmaktan Allah teâlâ'ya sığındım. O, en iyi yardımcı ve en hayırlı destekçidir. Bu risâleyi faydalı kılmayı da O'ndan dilerim.

---

[1] -Sülûk, lügat olarak bir yolda yürümek, bir iş yapmak demektir. Tasavvufî bir terim olarak, bir şeyhin kontrolünde inziva yapmak, çile çekmek ve tekkede kalıp olgunlaşmaya çalışmaktır. Sülûk yöntem mânasına da gelir.

GİRİŞ

Bil ki, insanların hak'tan[2] uzaklaşmalarının sebebi, Allah teâlâ yerine, kendilerini veya kendileri gibi olan diğer varlıkları görmeleridir. Bu öyle bir perdedir ki, ona takılan insanlar, doğru ve hak olan akîdeden uzaklaşır ve kendi hayal ve heveslerini akîde haline getirirler. Bundan sonra da, bu kimseler nefislerinin hüküm ve tahakkümü altına girip dünya sevgisi, mal hırsı, şan ve şöhret sevdası, uzun yaşama isteği, tevbe ve ameli erteleme, ucup, riyâ ve gösteriş yapma, haram yiyip içme, günah işleme, kendi nefisleriyle mücâdeleyi terk etme, göz, dil ve el gibi uzuvlarını kontrol etmekten vazgeçme, gaflet, ahmaklık ve tembellik gibi kusur ve illetlere yakalanırlar.

***

Bil ki, insanın kendi amellerini kendi kudretinden bilmesi şirktir. Çünkü bu amelleri yaratan da Allah teâlâ'nın kudretidir. Kul ise, sevap kazanmak veya cezaya müstahak olmak için bunlara talip olur. İlâhî kudretin yarattığı bir amele talip olmak, kula nisbet edilen

---

2 -Hak, hem Allah teâlâ'nın bir ismi, hem de doğru olan şey anlamındadır. Doğru olan şey de, doğru akîde, doğru amel ve doğru muâmele gibi kısımlara ayrılır. Hak, başkasına âit olan şey ve hukuk anlamına da gelir.

kesp'tir. Kul amele talip olup onu kesbetmek isteyince, Allah teâlâ, onda bir güç yaratır ve kendisi bu güçle o fiili meydana getirir.[3] Durum bu iken, kulun bu gücü kendisinden bilmesi ve kendisine mal etmesi, kendisine yaratıcılık vasfı vermesi olur. Bu ise şirktir. Çünkü yaratıcılık vasfı Allah teâlâ'ya mahsustur. Mutezile ve Kaderiler, bu gücü kula mal ve nisbet etmek suretiyle şirke düşmüşlerdir. Bunlara karşı, Cebriler ise kesp ve talebi de yok saymışlar, daha doğrusu, bunları da Allah teâlâ'ya nisbet etmişlerdir. Sorumluluğu kaldırdığı için bunların görüşü de yanlıştır.[4] Ehl-i sünnet ise, bu iki taifenin düştükleri hatadan sakınmışlardır. Bunlara göre, meşiet, güç ve icâd Allah teâlâ'dan, talep ve kesp ise kuldandır.

Akîdenin sahih olması çok önemlidir. Çünkü o,

---

[3] -Yani, kul bu gücün tatbikinde âlet ve aracı olur. Ehl-i sünnetin bu konudaki yaygun ifadeleri ise şöyledir: "Kul amele talip olunca, o ameli Allah teâlâ kendi kudretiyle yaratır."

[4] -Hicrî üçüncü ve dördüncü asırlarda İslâm toplumunun gündemini büyük ölçüde meşgul eden Mutezile ve Kaderiler, Yunanca'dan tercüme edilen felsefe ve mantık'ın etkisinde kalmış ve onları asıl ve ölçü kabul ederek dinî nassları ve esasları yorumlamaya kalkmışlardır. Bu yüzden, bir çok yanlışlar yapmış ve kafaları karıştırmışlardır. Bunlar, ehl-i sünnet âlimlerini de pratikte hiçbir faydası olmayan nazarî tartışmaların içine çekmiş ve böylece ehl-i İslâmın zekâ ve ilimlerini boşa harcatmışlardır. Cebriler ise, bunlara karşı tepkilerinde ileri gitmiş ve karşı yönde ifrata girmişlerdir. Bunların içinde de kötü niyetli kimseler bulunmuştur.

amel için temel ve kurtuluş için olmazsa olmaz şarttır. Bu sebeple, imamlardan bir zat şöyle demiştir:

"Nice insanları, amellerinin azlığına rağmen, sahih olan akîdeleri kurtarır. Nice insanları da, amellerinin çokluğuna rağmen, sakat ve bozuk olan akîdeleri helâk eder."

Akîde bu derecede önemli iken, cehalet, nefsin hevesleri, şu veya bu fikir ve ekol için körü körüne taassup ve diğer bazı saplantılar akîdeyi tashih etmek için gösterilmesi gereken hassasiyetin geri plana itilmesine sebep olurlar.

Dünya sevgisi, mal hırsı ve şöhret düşkünlüğü öldürücü zehirlerdir. Riyâset (baş olmak) ve şöhret (meşhur olmak) kibir doğurur ve dünyayı sevdirirler. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Dünya sevgisi bütün kötülüklerin başı ve anasıdır."

"Aç kurtlar koyun sürüsünü nasıl parçalayıp helâk ederse, dünya sevgisi ve şöhret hırsı da kişinin din ve ahlâkını o şekilde bozup perişan eder."

Sözü delil sayılan zatlardan birisi de şöyle demiştir: "Bir amel (ibadet ve hayır) yaptığım zaman, kimse görürse, ben o amelden bir sevap beklemem." Çünkü bu amele riya, gösteriş ve şöhret girmiştir. Bunlar ise, amelin sevabını bitiriler.

Uzun yaşama ümidi ve beklentisi hak yoluna gir-

meyi ve ciddî bir şekilde amel etmeyi önler.

Ameli başka bir zamana ertelemek, şeytanın insana kurduğu büyük tuzaklardandır.

Cimrilik, nefse düşkünlük ve kendini beğenmek helâk edici âfetlerdendir.

Haram gıda kalbi karartır ve katılaştırır. Hadiste de buyurulduğu gibi, kalpleri kararmış ve katlaşmış kimseler ise Allah teâlâ'dan uzaktırlar. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Size verdiğimiz helâl ve temiz rızktan yiyin."[5] Helâl ve temiz rızktan yiyip içmek kullukta büyük bir öneme sahiptir. Onun için, helâl ve temiz rızktan yiyip içmeye dikkat edersen, gece namazın ve nafile orucun olmasa da kalbine nur, aydınlık ve rikkat girer.[6] Buna dikkat etmezsen, geceleri direk gibi dikilip sabaha kadar namaz kılsan da bu hasletleri kazanamazsın.

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Haramdan beslenmiş olan bir vücuda cehennem ateşi yakışır." Kıyamet gününde Sırat köprüsü üzerinden en süratli geçenler, yeme ve içmelerinin helâlden olmasına dikkat eden kimselerdir. Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur:

---

5 -Bakara, 172

6 -Rikkat; duyarlı olmak, Allah teâlâ'dan korkmak ve kula merhamet etmek demektir.

"Kulum vera' sahibi olursa (haramlardan sakınırsa) beni tanır."[7]

Bu ilâhî söze göre, kulun Allah teâlâ'yı tanımasına ve O'nu anlamasına engel olan şey haramlardır. (Bundan dolayıdır ki, nice çok zekî ve bilgili kimseler, günah işledikleri ve haramdan beslendikleri için Allah teâlâ'yı bir türlü tanıma kabiliyetini gösteremezler.) Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ben vera' sahiplerine azap vermekten haya ederim. Çünkü, onlar da benden hayâ ederek günahlardan sakınmışlardır. Ben, prensip olarak kuluma bana karşı davrandığı gibi davranırım." Büyüklerden bir zat şöyle demiştir:

"İlim tahsil etmek ve haramlardan sakınmak kulluğun özü ve ruhudur. İlim ışık gibi aydınlatıcıdır, haramlardan sakınmak da hikmete açılan kapıdır."

Oruç tutmak da basireti açar. Bir zat şöyle demiştir: "Allah teâlâ için oruç tuttuğum her gün, basiretimin bir parça daha açıldığını hissederim."

Halk tarafından tanınmamak, din ve dünyanın rahatlığı ve selâmetidir. İnsanların bu konudaki umumî yanılgısı şu sözle ifade edilmiştir:

"Şöhret âfettir, fakat herkes onu arar;tanımamazlık ise rahatlıktır, fakat herkes ondan kaçar."

---

7 -Bu söz Kur'ân-ı Kerim'den değildir. Onun tamamı da şöyledir: "Aç kalırsa beni görür, dünyadan sıyrılırsa bana kavuşur."

Kötü sıfatlar (geçimsizlik, kıskançlık, cimrilik, merhametsizlik, haksızlık gibi huylar) düşünce ve duygular için gece karanlığı gibidirler. Bunların karanlığında ne doğru düşünmek, ne de güzel şeyler duymak mümkün değildir. Bu sebeple, bunları iyi sıfatlarla değiştirmedikçe, Allah teâlâ'ya yakın olmayı ümid etmek de boşunadır. Hz. Osman radıyallahu anh şöyle demiştir:

"Kalpler kötü sıfatlardan arınmış olsalardı, insanlar Kur'ân-ı Kerim'i okumaya doyamazlardı. Çünkü o zaman, kalpleri üzerindeki perdeler kalkar ve onlar Allah teâlâ'yı görerek (görür gibi hissederek) okurlardı." Bir zat da şöyle demiştir:

"Kalp ağyar ile meşgul oldukça, Allah teâlâ'ya yakın olmaya ve O'nu müşahede etmeye elverişli olmaz."

***

Bil ki, Hak'tan gayrisi O'nun önündeki perde ve hicaptır. Bu perdenin karanlığı (gölgesi) olmasaydı, Hakk'ın nuru açıkça görülür ve gayp (gizli olan) açığa çıkardı. Nefsin fitneciliği (gayra meftunluğu ve hayranlığı) olmasaydı, bu perde de olmazdı. Nefsin tamahkârlığı ve dünya istekleri bulunmasaydı, Hakk'ın sevgisi daha bir şiddetle kalbte duyulurdu. Nefiste marifet (Allah teâlâ'yı tanımak) bulunsaydı, Hak iştiyakı onu ateş gibi yakardı. Nefsin kendi uzaklığı olmasaydı, Rabbin çok yakın olduğu görülür ve,

"Biz insana can damarından daha yakınız."[8] âyetinin mânası iyice anlaşılırdı.

Öyleyse, Hakkın nurunu görmek ve müşâhede etmek istiyorsan, gayr perdesini yırt ve nefis engelini ortadan kaldır.

Büyük zatlardan birisi şöyle demiştir:

"Allah teâlâ bir kul için hayır irade etmezse, onun yüzüne amel kapısını kapatır, söz ve iddia kapısını açar."

Amel etmek yerine iddialarda bulunmak ve olmayan şeyleri söylemek muvaffakıyetsizliktir. Çünkü amel olmayınca, söz ve iddia aldatıcı birer serap olmaktan öteye geçmezler. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Susuz adam, çöldeki serabı su zanneder. Fakat yanına gelince, onun bir şey olmadığını görür."[9]

Akîdenin geçerli olmasının önemli bir şartı kesin olması ve her hangi bir şüphe ve tereddüt taşımamasıdır. Bir adam, sahâbi Muâz ibni Cebel'e gelip şöyle dedi:

"Bana iki adamın durumunu söyle. Adamlardan birisi çokça amel eder, fakat yakîni zayıftır. Bu sebeple, şüphelere kapılır. Diğeri ise bunun kadar amel et-

---

[8] -Kaf, 16

[9] -Nur, 39. Not: Bu âyette inançsız ve amelsiz kimse susuz kalmış adama benzetilmiştir.

mez, fakat akîdesi kuvvetlidir. Ondan dolayı da şüphelere yer vermez." Muâz radıyallahu anh şu cevabı verdi:

"Birinci adamın şüpheciliği onun amelini bozar. İkinci adamın yakîni de onun için amel yerine geçer." (Şüphe taşımamak, Allah ve Resûlunun söyledikleri ve haber verdikleri her şeye tereddütsüz bir şekilde inanmak ve onları kabul ve tasdik etmek demektir. Bunu bir misâl üzerinde gösterelim: Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm İsrâ ve Mirac'a çıktığı gecenin sabahında olayı anlattı.[10] Anlatması da gerekliydi. Çünkü bu olayda, Allah teâlâ'nın büyük bir kudreti ve mucizesi sergilenmişti. O, sevdiği bir kulunu bir melek vasıtasıyla Mekke'den almış, göz açıp kapayana kadar iki aylık mesafedeki Kudüs'e götürmüş, oradan da alıp aynı sür'atle elli bin sene yükseklikteki göklere çıkarmış, ona melekût (mülk ve madde ötesi) âlemdeki acayiplikleri seyrettirmiş, cenneti gezdirmiş, cehennemi göstermiş ve bu uzun seyahati bir gecede tamamlayıp onu tekrar evine ulaştırmıştı. Kendisi olayı anlatınca, duyan müşrikler şemata çıkara-

---

[10] -İsrâ, Peygamberimizin Mekke'den Kudüs'e götürülmesidir. Miraç ise, oradan göklere çıkarılmasıdır. Birinci olay İsrâ sûresinin başında, ikinci olay da Necm sûresinin başında anlatılmıştır. Bu iki olayın ayrı sûrelerde anlatılmış olmasına bakan bazı âlimler, iki olayın ayrı zamanlarda meydana geldiğini söylemişlerdir. Fakat genel kanaat, ikisinin aynı gecede gerçekleşmiş olması yönündedir.

rak şöyle dediler: "Böyle bir şey olamaz. Biz Kudüs'e ancak iki ayda gidebiliriz. Gökler ise zaten ulaşılmazdır. Muhammed ise bir gecede buralara gidip geldiğini söylüyor. Zahir, hayal görmüştür." dediler. İman ile küfür arasında gidip gelen ve ne münkir, ne de mü'min olmakta karar kılmayan, zayıf iman sahibi bazı kimseler de, "Muhammed, böyle olmayacak şeyler söylüyorsa, demek ki, gerçek dışı konuşuyor." dediler. Gerçek mü'minler ve onların da önünde olan Ebu Bekir radıyallahu anh ise şöyle dediler:

"Bunu Muhammed söylemişse, doğru söylemiştir. O haber vermişse, biz iman ettik." Taraflar böylece süsgeçten geçer gibi birbirinden ayrılınca, Peygamberimize hitap eden şu âyet-i kerime indirildi:

"Biz sana yaptırdığımız rüya gibi yolculukla insanları denemek ve (hem kudretimize, hem de senin verdiğin habere) inanıp inanmadıklarını ortaya çıkarmak istedik."[11]

Bir zat şöyle demiştir:

"Ben on iki sene nefsimi demirci tokmağıyla vurdum. O yumuşayınca, bu sefer beş sene kalbimin aynasını parlattım. Bunu da bitirince, belimde "zünnar"[12] (papaz kuşağı) bulunduğunu fark ettim. Beş

---

[11] -İsrâ, 60

[12] -Zünnar kalın bir kuşaktır. Onu giyen, rükû' ve secde etmek için eğilemez. Papazlar onu giyerler. Bu sebeple, o küfür sembolü olmuştur.

sene de bu zünnarı açmaya çalıştım. Bunu da yaptıktan sonra, Hakkın nuru güneş gibi parladı. Onun ışığıyla bakınca, kendisinden başka bütün varlıkların ölü olduklarını gördüm ve üzerlerinde dört tekbir getirip cenaze namazını kıldım."

Bu sözün açıklaması şöyledir: Sözün sahibi, nefsiyle mücadele etmiş ve onun sertlik ve katılığını oluşturan ucup, kibir, hırs, kin, hased ve diğer kötü sıfatlarını gidermeye çalışmış, bunun için de Allah teâlâ korkusunu körük gibi yakmış ve nefsinin başını emir ve nehiylerin çekiç ve tokmağıyla dövmüştür. Onu bu suretle yumuşatıp kötü sıfatlarından temizledikten sonra, kalbine bakmış ve onun üstünde amelini görmek, gösteriş yapmak, Hakkın rızasını aramak yerine sevap ve uhrevî kazanç istemek ve mukarrepler'in nazarında gizli şirk olan keramet türü hallerle şereflendirilme beklentisinin bir kir ve toz tabakası gibi durduğunu görmüş ve bunları da silmiştir. Ondan sonra, kalbinin dünya ve içindeki varlıklarla gizli alâka ve bağlantılarının bulunduğunu fark etmiştir. Bu alâka ve bağlantılar, temiz ve masum bile olsalar, bir ölçüde ibadet, hizmet ve itâati engelledikleri için, Hak ehlinin gözünde zünnar gibidirler. Bunun üzerine, sözü edilen zat, bu alâka ve bağlantıları da koparmıştır. Kalbini bu suretle tüm varlıklardan çekince, onların ölü olduklarını görmüş ve onları diri gibi gösterenin kendi ilgi ve alâkasının olduğunu anlamıştır. Ölüler üzerinde cenaze namazı kılmak farz olduğu için, o da

bu ölülerin üzerinde bu namazı kılmıştır. Ancak onun kıldığı bu namaz, diğer cenaze namazlarından farklıdır. Çünkü bu namazı kılan kimse, varlık âleminde yalnız Allah teâlâ'yı diri, O'nun dışında kalan bütün eşyayı ise ölü olarak görür. O'nun nazarında, Allah teâlâ'dan başka her şey hayal, her şey yokluk ve her şey hiçliktir. (Bu makama ulaşan biz zat şöyle demiştir:" Beni dünyaya çağırma-Ona geldim, fenâ buldum.")[13] Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmutur:

"Yerin üzerindekilerin hepsi fânidirler. Bâki olan yalnız senin yüce Rabbindir.[14]

Cenaze üzerinde dört tekbir getirmek ise şundandır: Halkı Hak'tan koparan şeyler nefis, heves, şeytan ve dünyadır. Tekbirlerden her biri bu dört şeyden birine karşı söylenir. Mânası ise şudur: Allah teâlâ, mabud, matlup ve maksud olarak bu şeyden daha büyük, daha değerli ve daha hayırlıdır.

***

Bil ki, sen altı çukur ve hendeği aşmadıkça, Hakka yakınlık menziline ulaşamazsın. Bu çukur ve hendekler şunlardır:

1- Uzuv ve organların şeriatın emirlerine muhâlefeti;

2- Nefsin alışkanlık ve âdetleri (itiyâdları);

---

13 -Fena, fânilik ve yokluk demektir.

14 -Rahmân, 26, 27

3- Kalbin duygusal takıntıları ve eşyaya bağlılıkları;

4- Sırrın tabiî (tabiatten gelen) bulanıklıkları (amelini görmek, hak rızasından başka bir şey talep etmek gibi.)

5- Ruhun hissî (hislerden hasıl olan) buhar ve dumanları;

6- Aklın hayal ve evhamları (şüpheleri ve yanlış tasavvurları);

Bu çukur ve hendeklerden birincisini geçersen, hikmet pınarlarına ulaşırsın. İkincisini geçersen, ledünnî ilimler (tahsilsiz hâsıl olan, Allah teâlâ tarafından verilen bilgiler) edinirsin. Üçüncüsünü geçersen, meleklerin duâ ve niyazlarını işitirsin. Dördüncüsünü geçersen, ilâhî nurların inişini seyredersin. Beşincisini geçersen, bu nurların kaynağını görürsün. Altıncısını geçersen, ruh bahçelerinin içine girersin, oraya girince de kaba ve ince bütün beşerî ve maddî duygu ve duyarlılıktan soyutlanırsın. Hak, sana bu ruhanileşmiş ve melekleşmiş halinde muhabbet ve sevgisinin şarabından bir bardak içirir. Onu içtikten sonra da mahşere kadar kendine gelip beşeriyete dönmezsin. (Bir zat bu son aşamayı kasdederek şöyle demiştir:" Hak, ezelde bu kuluna bir bardak şarap içirdi. Bu kul o şarabın etkisiyle ebede kadar mest ve haraptır.")[15]

15 -Ruhun şad olsun ey dost! Ben sana bu beyti okuduğum zaman ağlamıştın. Bakalım, senden sonra dünyada bu duyarlı-

Bu temiz ve manevî ve bütünüyle duygu ve duyarlılıktan ibaret olan bu şarap susuzluğunu şiddetlendirir, ondan aldığın zevk şevk ve iştiyakını çoğaltır, ondan hâsıl olan yakınlık talep ve sa'yini güçlendirir, ondan dolayı hissettiğin sükûn ve itminân da heyecan ve çalkantılarını arttırır. Bu atmosferde beşerî sıfatların eriyip maddî varlığın yok olunca, Hak senin her şeyin olur. Artık konuşursan yalnızca O'nu konuşursun, bakarsan yalnızca O'na bakar ve O'nu görürsün, yürürsen yalnızca O'na doğru ve O'nun için gidersin, elini uzatırsan yalnız O'nun için tutarsın. Burada artık sen olmadığın için, ikilik aradan kalkmış ve gerçek tevhid tahakkuk etmiştir.[16] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ buyurdu ki, kulum sebatlı bir şekilde ibadet ederek bana yakın olmaya çalışırsa, ben onu sevmeye başlarım. Onu sevince de, ben onun kulağıyla duyduğu, gözleriyle gördüğü, eliyle tuttuğu, ayağıyla yürüyüp yaklaşmak istediği şey olurum. Artık o, yalnızca beni duymak ve dinlemek, yalnızca beni

---

lık ve içliliğe sahip kaç mü'min kalmıştır?

Dinî mânalar için şarap ismini kullanmak konusundaki fikrimizi daha önce açıkladık.

[16] -Yanlış anlaşılmasın; kul bu dereceye gelince de yine kuldur. Onun için, haddini aşıp "el-Hak!" gibi şathlar söylemeye kalmamalıdır. Aradan ikiliğin kalkması ise, kulun artık kendi nefsini görmemesi ve onu amel ve hareketleri için gaye ve hedef olmaktan uzaklaştırmasıdır.

görmek, yalnızca benim için alıp vermek ve yalnızca benim için gidip gelmek vaziyetinde olur."[17] (Bu mânaya işaret eden bir zat şöyle demiştir:

"Yalnız bir olanı iste, başkası istenmeye değmez. Yalnız O'nu ara, başkası her zaman bulunmaz. Yalnız O'nu gör, başkası her zaman sevindirici olmaz. Yalnız O'nu bil, başkasını bilmek fayda sağlamaz. Yalnız O'nu sev, başkasını sevmek derdine dert katar.")

FASIL-1
İMANIN TEMELLERİ

Bil ki, "kelime-i şehâdet"[18], kısa olan iki cümleden oluşmasına rağmen, hem Allah teâlâ'nın zatına, sıfatlarına ve fiillerine iman etmeyi, hem de Peygamberin hak, sözlerinin de doğru olduğuna inanmayı ifade eder. İman da bu dört şeye inanmaktan oluşur.

Allah teâlâ'nın zatına inanmak, O'nun zatıyla ilgili olan on hususa iman etmeyi kapsar. Bunlar O'nun var oluşu, bir oluşu, ezelî ve ebedî oluşu (bir zamanda başlayıp bir zamanda bitmeyişi), cevher, cisim ve

17 -Buharî

18 -Kelime-i şehâdet biri uzun, diğeri kısa olmak üzere iki tanedir. Uzun olanı, "Eşhedu ellâ ilâhe illelllah ve eşhedu enne Muhemmeder -Resûlüllah." tır. Hanefiler, "Muhammeden abduhu ve resûluh." derler. Kısa olanı ise, "Lâ ilâhe illellah, Muhamedür-Resûlüllah." tır.

araz olmayışı,[19] bir mekâna yerleşmiş olmayışı ve görülebilir oluşudur.

Allah teâlâ'nın sıfatlarına inanmak, O'nun sıfatlarıyla ilgili olan on hususa iman etmeyi kapsar. Bunlar O'nun diri olması, ilminin bulunması, güçlü olması, irade sahibi olması, duyup işitmesi, konuşması, doğru sözlü olması, hâdis olan (zaman içinde olup biten) olaylara mahal olmaması ve sıfatlarının ezelî ve ebedî olmasıdır.

Allah teâlâ'nın fiillerine inanmak da, O'nun fiiliyle ilgili olan on hususa iman etmeyi kapsar. Bunlar kulların fiil ve amellerinin O'nun (Allah teâlâ'nın) tarafından irade edilmesi ve O'nun tarafından yaratılması, kulların ise sadece talep ve kesp'lerinin bulunması,[20] kullarına iyilik etmesinin buna mecbur olmasından değil, O'nun âlicenaplığından ileri gelmesi, kulların gücünü aşan şeyleri onlara teklif etmesinin nazarî olarak câiz olması[21], suçu olmayana ceza ver-

19 -Maddî varlıklar cevher, cisim ve araz olarak üç çeşittirler. Cevher bileşik olmayan maddedir. Cisim, bileşiktir. Araz ise, renk, koku, şekil gibi şeylerdir.

20 -Kesp kazanmak demektir.

21 -Fiilen ise, bu türlü teklifler yapılmamış, yapılan tekliflerde de kolaylık gözetilmiştir. Bunu bildiren âyetler şöyledir: "Allah bir kimseye ancak gücü nisbetinde mükellefiyet verir." (Bakara, 286), "Allah din konusunda size her hangi bir zorluk ve sıkıntı vermemiştir." (Hac, 78), "Allah sizin için kolaylık diler, zorluk dilemez." (Bakara, 185) Ancak, Allah teâlâ mutlak hâkim olduğu için, isteseydi kullarına ağır teklifler de yapabilirdi.

mesinin nazarî olarak mümkün olması[22], kul için en iyi olanı yapmak zorunda olmaması, kullara vâcip olan işlerin yalnızca vahiy ve şeriat yoluyla bildirilen şeyler olması, peygamber göndermenin Allah teâlâ için vâcip olmaması, (O'nun rahmet ve merhametinden dolayı olması),[23] diğer peygamberler gibi, son peygamber Muhammed aleyhissalatu vesselâmın da hak peygamber olması ve bunun mucizelerle teyid edilmiş olmasıdır.[24]

Muhammed peygamberin hak, sözlerinin de doğru olduğuna inanmak da on hususa iman etmeyi kapsar. Bunlar peygamberin kendi akıl ve bilgisiyle konuşmadığı, konuşup söylediği şeylerin Allah teâlâ tarafından ona yapılan vahiyden ibaret olduğu hususlarıyla onun ısrarla üzerinde durduğu kıyamet kopmasının hak olması, tekrar dirilmenin hak olması,

---

22 -Ancak, fiilen böyle bir şey de yoktur. Kur'ân-ı Kerim, baştan sona kadar Allah teâlâ'nın adaletini anlatır ve O'nun kullarına ancak haketmeleri halinde ceza verdiğini, çoğu zaman da af yolunu tuttuğunu açıklar. Bir âyet şöyledir: "Size isabet eden bir musibet, sizin yaptıklarınızın karşılığıdır. Allah çoğu yaptıklarınızı da affeder." (Şurâ, 30)

23 - Bu husus, "Biz seni merhametten dolayı âlemlere peygamber olarak gönderdik." (Enbiyâ, 107) gibi âyetlerle sabittir.

24 - Bir peygamber hak olunca, ona iman etmek de farz olur. Buna rağmen, ona iman etmeyen kâfir olur. Bu hüküm bizim Peygamberimiz için de böyledir. Buna göre, bu peygambere iman etmeyen kim olursa olsun kâfirdir. Bunun kâfir olmadığını söyleyen veya kâfir olup olmadığında tereddüt eden de kâfirdir.

kabir azabının, münker ve nekir sualinin hak olması, sırat köprüsünün, cennet ve cehennemin hak olması ve imam tayininin gerekli ve vâcip olmasıdır.[25]

FASIL-2

TERBİYE VE EDEP

Allah Resûlu aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Beni Rabbim terbiye etti ve bana güzel bir edep verdi." [Edep, zâhir ve bâtın'ın (dış ve için) terbiye edilmiş hâlidir. Bir kimse zâhir ve bâtın'ını terbiye ederse, o kimse edîp ve edepli olur.] Bir kimse nefsini "sünnet"in "edeplerine uydurursa, Allah teâlâ o kimsenin kalbini marifet (kendisini tanıma ve bilme) nuruyla nurlandırır."Habib" olan peygamberin[26] emir-

---

25 - Bir toplumda adalet ve huzurun sağlanması için, imam ve hükümetin tayin edilmesi vaciptir. Bunun vâcip olması imamın veya hükümetin kudsiyetinden dolayı değil, adalet ve düzeni sağlamanın ancak bunlarla gerçekleşebilmesinden dolayıdır. Bu sırrı anlamayan bazı kimseler, "imam-ı kebir"in veli, kutup gibi bir şey olduğunu veya olması gerektiğini zannederler. Halbuki, o, adalet ve düzeni sağlayabilen her hangi bir insan veya bir heyet ve hükümettir. Böyle bir insan, heyet veya hükümet seçim yoluyla gelirse, o zaman bu kalitede olanları seçmek vatandaşlar için vacip olan bir görevdir.

26 -Habib sevilen ve seven demektir. Bu sıfat Peygamberimiz için kullanılır. Çünkü o, Allah teâlâ tarafından en çok sevi-

lerine, fiilerine ve ahlâkına uymaktan ve onun edeplerini yaşamaktan daha şerefli bir mertebe yoktur. Bunları yapmak, sıradan bir insanı habiblik mertebesine çıkarır.

Üç şeyin bir yönü kula, bir yönü de Allah teâlâ'ya âittir. Yardım dilemek kula, yardım etmek Allah teâlâ'ya âittir. Cehd etmek kula, muvaffakıyet vermek Allah teâlâ'ya âittir. Edepli davranmak kula, kabul edilmek Allah teâlâ'ya âittir.

Edepler aşağıdan yukarıya doğru mükemmelleşerek sâlihlerin edepleri, velilerin edepleri, sıddıkların edepleri, peygamberlerin edepleri olmak üzere dört çeşittirler. Diğer bir ifade ile, bunlar yukarıdan aşağıya doğru mükemmelliğini kaybederek peygamberlerin edepleri, sıddıkların edepleri, velilerin edepleri ve sâlihlerin edepleridirler. En aşağı derecede olan sâlihlerin edepleriyle edeplenenler, Allah teâlâ'dan lütuf görme liyakatını kazanırlar. Bunların üstünde olan velilerin edepleriyle edeplenenler, Allah teâlâ'ya yakın olmaya liyakat kazanırlar. Daha yukarıda olan sıddıkların edepleriyle edeplenenler, Allah

---

len ve Allah teâlâ'yı en çok seven kimsedir. O aynı zamanda, büyük bir yekûn tutan ümmeti tarafından sevilen ve onları seven müstesna bir insandır. Büyük bir ümmet olan hıristiyanlar da Hz. İsa'yı severler. Ancak onlar Meryem'in oğlu ve Allah'ın peygamberi olan gerçek İsa'yı değil, kendi hayallerinde uydurdukları ve aslı, varlığı bulunmayan, Allah'ın oğlu ve ortağı İsa'yı severler.

teâlâ'nın nurunu müşahede etme mertebesini kazanırlar. En üstte olan peygamberlerin edepleriyle edeplenenenler ise, Allah teâlâ ile ünsiyet etme ve aracısız bir şekilde onunla konuşma mertebesini kazanırlar. Bu edep çeşitlerinden mahrum olanlar, bütün bu mertebe ve liyakatlardan da mahrum kalırlar. (Bu yüzden, Mevlâna Celâlüddin şöyle demiştir: "Allah teâlâ'dan edep isteyelim. Çünkü edebi olmayan, O'nun rahmetinden mahrum kalır.)

Hak yolundaki büyük zatların emir ve tavsiyelerine uymayanlar, kitap ve sünnet'in edeplerine uymamış olurlar.[27] Kulluğun başında olanların edepleriyle

---

27 -Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Büyüklerimizi saymayan bizden değildir." Bu ifade çok çarpıcıdır. Bunun yanında bir şey daha söylemek gerekirse, "Büyüklerini saymayan bir millet iflah olmaz." denilebilir. Biz millet olarak yavaş yavaş bu kötü sona geliyoruz. Çünkü, büyüklerimizi ne tanıyor, ne seviyor, ne de onlardan yararlanıyoruz. Misâl genelleştirilebilirse, çok şey ifade eder. Onun için ben kendimi misâl vereceğim. Ben kulların en âdisi ve en hakîriyim. Müslümanları öldürmeyi İslâm cihadı zanneden gözü dönmüş bazı şaşkınların şer ve zulmü yüzünden memleketini terk edip hicret etmiş fakir bir muhacirim. Onun için büyüklük sözünden kendim için pay çıkarmaktan tiksinir ve nefret ederim. Fakat dinen, ahlâken, vicdanen bir değerinin olması gereken bazı durumlar vardır. Bu durumlar kimsenin tevazuu ile veya istememesiyle değer kaybetmezler. Ben, toplumu dinî yönden aydınlatan bir meslekte yirmi beş sene çalıştım ve kendimi bildim bileli hep kitaplarla haşır neşir oldum. Ömrümün elli seneden sonraki faslı olan bu gurbet yıllarını yaşadığım gamhanemde de, ilim âşığı

edeplenmeyenler, kullukta ileri dereceye varanların mertebelerini kazanamazlar.[Allah teâlâ'yı tanıma-

çok az hocanın evinde bulunabilecek sayıda çok kitaplarım vardır. Burada bulunan bu kadar kitap bir devenin ağılında veya bir merkebin ahırında olsa, onların bile ilim ve hikmetten hâli olmadıklarına inanılır. Bu söylediğim durumları komşularım ve yakın çevremdeki insanlar da az çok bilirler. Fakat buna rağmen, hepsi de sözde müslüman olan bu insanlardan derinlik derecesini bilemediğim bazı şahsî dostluklar ve nezâketler dışında ne bir sevgi, ne bir ilgi, ne bir yakınlık göremedim. Sekiz seneden sonra, geçenlerde sitede komşumuz olan emekli bir öğretmenle yolda karşılaştığımızda, bu zat durup, "– Hocam! Dinî bir sorum var, size sorabilir miyim?" dedi. Ben, kulaklarıma inanmamış bir hayretle adama baktım ve, "-Efendim! Ne dediniz?" diye sorarak, sözünü doğru bir şekilde algıladığımdan emin olmak istedim. Çünkü bu kadar uzun seneler geçmesine rağmen, o güne kadar hiçbir kimse, bana diniyle alâkalı bir soru sormamıştı. Bazen bunu düşünür ve kendi kendime şöyle derim: Bu insanlar ya benim hocalığıma inanmazlar. Basiretleri yoksa, inanmamakta da haklıdırlar. Çünkü ben kendimin de inanmadığım hocalığımı onlara göstermek ve gözlerine girmek için hiçbir yapmacık davranışta bulunmadım. Onun için sebep buysa, varsın olsun! Ya da bu insanlar her şeyi bilirler. Bu sebeple, sormaya ihtiyaç duymazlar. Yahut da din onlar için sorun ve mesele olmaktan çıkmıştır. Ben bu son ihtimalin doğru olmasından korkarım. Meseleyi dert edinmem de bu korkumdan dolayıdır. Yazık ki, insanlar, dünyayı kazanmak için dinlerini feda etmişlerdir. Fakat, dinsiz bir dünya kimseye huzur ve mutluluk vermez. Hem kaç para eder? Kırık cam parçaları hükmündeki dünya için hazineler değerindeki din ve âhiretini feda etmek akıl kârı değildir. İnsanlar, akıl kârı olmayan bu işi yaparak dünyayı kendilerine çok pahalıya mal etmişlerdir. Halbuki, din ve âhiretini feda etmeden de biraz çalışarak dünya yine elde edilebilir.

yanlar, O'na karşı edepli davranmazlar. O'na karşı edepli davranmayanlar da O'ndan uzak olurlar. Allah

---

Yukarıda evim için "gamhane" ismini boşuna kullanmadım. Buna çilehane demek de doğrudur. Çünkü bir din hocasına karşı tutumlarını kısaca arz ettiğim komşularım, evimi benim için gerçekten gam ve çile yeri haline getirmişlerdir.

Vaktiyle, bir yerde kırk mü'min bir araya gelirse, onlardan kâmil bir velinin şahs-i manevîsi oluşur, derlerdi. Yani, bu kırk kişin imanı, vicdanı ve sağ duyusu birleşip ancak kâmil bir velide bulunabilen kuvvetli bir iman, büyük bir vicdan ve sağlam bir sağ duyusu haline gelirler. Fakat, ne hikmetse şimdilerde bu sayıdaki bir toplulukta bir zayif mü'minin imanı, vicdanı ve sağ duyusu bile oluşmaz. Aslında bunun hikmeti de bellidir. O da şudur: Eskiden müslümanlar arasında imandan ileri gelen aklî, ruhî ve ahlâkî benzerlikler vardı. Onlar, hepsinde müşterek olan iman sayesinde aynı şeylere inanır, aynı şeyleri düşünür ve aynı şeyleri duyarlardı. Aralarındaki bu benzerlik ve yakınlık yüzünden onların iman, vicdan ve sağduyuları matematik olarak da toplanıp bütünleşirdi. Şimdi ise, duygu ve düşüncelere de renk ve şekil veren iman çok ciddî biçimde zayıfladığı ve etkinliğini kaybettiği için, şimdiki müslümanlar arasında öncekilerde oluşan bu türlü bir benzerlik, yakınlık ve uyum mevcut değildir. Bu sebeple, bunlar kelle beden olarak bir araya gelseler de, inançları, düşünceleri ve duyuşları birbirinden ayrıdır. Bu şeyler ayrı olunca da, üst üste gelip toplanmaları ve daha büyük bir değer oluşturmaları mümkün değildir. Allah teâlâ, asr-ı saadetteki münafıklar hakkında şöyle buyurmuştur: "Sen onları toplu halde zannedersin; halbuki onlar ayrı ayrıdırlar." (Haşr, 14) Bugünün çoğu müslümanları da bu konuda münafıklarla aralarındaki mesafeyi daraltmış, belki de tamamen kapatmışlardır.

İbret almanız için de olsa, sizi bir parça kendimle meşgul ettim. Onun için, bu meşguliyetin hakkını ödemek üzere size bir nasihatte bulunacağım. Bir sorunla karşılaştığınız zaman, kimse-

teâlâ'nın emir ve yasakları edeplerdir. O'nun emir ve yasaklarına uyanlar edep kazanırlar.

---

nin vicdanından bir hayır beklemeyin. Bu durumda, ya hâkim-i âdil ve kaviyy-i müntakîm olan Allah teâlâ'nın hükmünü bekleyecek kadar sabırlı olun, ya da sorunu kendi bileğinizle çözebilecek kadar güçlü olmanın yollarını bulun. Bunun yollarından birisi de, samimî müslümanlar olunca onlarla cemaatleşmek ve ne zülme boyun eğmek, ne de zulmetmek prensibi üzerinde kader birliği yapmaktır.

İslâmdan önceki cahiliyet döneminde bütün dünyada olduğu gibi, Arabistan'da ve Mekke'de de zulüm yaygındı. Tek başlarına bunun önüne geçemeyeceğini gören sütü temiz, vicdanı sağlam ve aklı başında birkaç Mekkeli bir araya gelip zulme izin vermemek üzere kendi aralarında anlaştılar. O zaman yirmi beş yaşlarında olan Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da bu topluluğa katılmıştı. Bu topluluğun üstlendiği görevin önemini belirtmek için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm daha sonra da şöyle buyurmuştur: "Ben böyle bir topluluğa bir daha davet edilsem, yine icabet ederim."

Bana gelince, ben hem memleketimde (İslâm cihadı adına müslümanlar öldürülmez ve dahilde anarşi çıkarılmaz, dediğim için) bir takım kana susamış hemşehrilerimin zulmüne uğradım ve hicret etmek zorunda kaldım; hem de bu gurbet ve hicret yerinde müslüman olduklarını söyleyen ve çoğu namaz kılan ve kurban kesen komşularımın başka türlü zulüm ve gadrine maruz kaldım. Bu halim bana Allah Resûlunun Tâif seferini hatırlatıyor. Hani, kâinâtın efendisi, kendi şehri Mekke'de hemşehrileri olan müşriklerden ısrarlı zulüm, tazyik ve baskı görmüştü. Bunun üzerine, biraz nefes almak düşüncesi, biraz da davetini tebliğ edebilme ümidiyle Tâif'e gitmişti. Fakat, bu yerin halkı da ona karşı anlayışsız ve acımasız davranmıştı. Buradan da çok büyük bir teessür ve elemle ayrılıp nereye gideceğini bilmez bir halde yola düşmüştü. Dalgın bir halde epey gittikten sonra, bir ağacın

Tâatın edebi, onu en güzel bir şekilde ifâ etmeye çalışmak ve fakat buna rağmen, kendini veya tâati de-

---

gölgesinde oturmuş ve halini Rabbine arz ederek, "Ey benim ve bütün mazlum, mağdur ve zayiflerin Rabbi, sığınağı, sahibi, yardımcısı! Beni tanıyan kavmimin de, beni tanımayan bu kavmin de bana karşı bu şekilde zalim ve haşin davranmalarını sana şikâyet ediyorum." demişti. Kendisi bu hazin üslupla şikâyetini sürdürüken, Cebrail aleyhiselâm inmiş ve ona, "Ya Resûlellah! Rabbin beni sana gönderdi. İstersen, şu dağı kaldırıp bu zalimlerin başına indireyim." demişti. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, gücünü toplamaya çalışmış ve biraz daha dayanabileceğini düşünerek şöyle demişti: "Hayır! Ben biraz da sabredeceğim. Umarım, Rabbim bunlardan ve zürriyetlerinden bir iman ordusu çıkaracaktır." Hakikaten de, onun bu ümidi ve kerameti gerçekleşmiş ve Allah teâlâ, zalim bir topluluktan dünyaya adalet ve fazilet götüren bir iman ve tevhid ordusu çıkarmıştır.

Lut aleyhisselâm da kavminin zulüm ve tazyikine uğramış ve içini çekerek şöyle demiştir: "Keşke size karşı gücüm olsaydı veya güçlü birisine sığınabilseydim!" Bunun üzerine, melekler ona şöyle demişlerdir: "Sabaha kadar sabret. Bunlar sabah vaktinde helâk edileceklerdir. Sabah yakın değil midir?" Ve sabah olunca, ona zulmeden kavmi zelzele ve tufanlarla helâk edilmiştir. Bu olayı anlatan Kur'ân-ı Kerim onu şu cümle ile bitirmiştir: "Bu türlü azaplar hiçbir zaman zalimlerden uzak değildir." (Hud, 83)

Zamanımızda da türlü musibetler ve acı hadiseler gibi, geçen korkunç depremler de Allah teâlâ'nın bir takım zalim ve mücrimlere şiddetli bir tokatıydı. Bu müstahakların yanında bazı masumların da zarar görmüş olmaları muhtemeldir. Ancak insanlar o kadar gafil, riyakâr ve Allah teâlâ'ya karşı saygısızdırlar ki, ölüp gidenlerin hepsini Bedir savaşını yapmış gibi, şehid derecesine çıkarıp cennete uçurdular. İnsanlar, gaflet ve dalâlete hiç doymuyorlar!

ğil, Allah teâlâ'yı görmektir. Kul, tâatıyla cenneti, tâatı ifâ etmesindeki edebiyle de Allah teâlâ'nın yakınlığını kazanır.

Tevhid, Allah teâlâ'nın tek yaratıcı olduğuna inanmaktır. O'na bu şekilde iman etmeyenin tevhid'i geçersizdir.[28] Allah'a ve peygambere iman etmek, şeriata uymayı gerektirir . Şeriata uymayanın imanı geçersizdir.[29] Şeriat edepli olmayı gerektirir. Edepli olmayanın şeriata bağlılığı geçersizidir.

Edebi terk etmek, kovulmayı gerektirir. Huzurda su-i edepte bulunan, kapının önüne çıkarılır. Burada da su-i edepte bulunan, hayvanların ahırına gönderilir.

En yararlı edep, dini iyice öğrenmek[30], Allah te-

---

28 - Mutezile taifesi, kul kendi fiillerinin yaratıcısıdır, derler, bunun yanında da tevhid ehli olduğunu söyleyler.

29 -Şeriat, Allah teâlâ'nın peygambere yaptığı vahiyler ve onun üzerine indirdiği hükümlerdir. Kendisi de bunları tebliğ etmiş ve duyurmuştur. Fıkh ise, âlimler tarafından bunlara yapılan açıklamalardır. Şeriati kabul etmemek, doğrudan doğruya Allah ve Resûlunu kabul etmemektir. Fıkhı kabul etmemek ise, âlimleri kabul etmemektir. Bir tek âlimin veya mezhebin bir görüşünü haklı delil ve gerekçelere dayanarak kabul etmemek câizdir. Fakat bütün âlimlerin görüşlerini kabul etmemek için geçerli bir delil ve dayanak bulmak mümkün değildir. Bu sebeple, dine asgarî derecede de olsa saygısı olan bir kimse âlimleri toptan reddetmez.

30 - Dini iyice öğrenmek için ihlâslı bir çaba, sabırlı bir çalışma ve Allah teâlâ'nın tevfik ve inayeti lâzımdır. Bu unsurlardan birisi eksik olduğu takdirde, dini iyice öğrenmek de, doğru öğ-

âlâ'nın hakkını gözetmek ve dünyaya karşı zühd yürütmektir. Rabbini bilen, O'na karşı edebi terk ederse,

---

renmek de mümkün olmaz. Allah Resûlunun tesbitiyle, dini dava eden yetmiş üç fırkadan yetmiş ikisinin cehennemlik olması da bunu gösterir. Ehl-i sünnetten olmak büyük bir lütuftur. Biz bu lütfa mazharız. Fakat, bizim içimize de bir takım yanlışlıklar, bid'atlar ve hurafeler girmiştir. Yıkmak kolay, yapmak ise zordur, denilmiştir. Bu sebeple, yapıcı yönde çalışıp bu ayrık otlarını ayıklamak da kolay değildir. Bir kere bunları teşhis ve tesbitte zorluk vardır. Çünkü, ilmî ve aklî kapasiteler genellikle yetersizdirler. İkinci bir sefer bunları kabul ettirmekte zorluk vardır. Çünkü alışkanlıklar din haline gelirler, kana ve iliğe karışırlar. Bu sebeple, onlara dokunan olursa, feryadlar yükselir, matemler tutulur, isyanlar başlar, ithamlar çoğalır, ortalık toz duman haline gelir. Sonunda bundan yine din düşmanları ve bulanık suda avlanmak isteyen fırsatçılar yararlanır. Bundan dolayı, bazı önemli zatlar, bu zamanda ihtilâflı konuları kurcalamamak lâzımdır. Çünkü bundan bekelen faydalar gerçekleşmez, demişlerdir. Biz bu görüşü yabana atmamakla birlikte, bazı konuları usulune uygun bir tarzda ele almakta zaruret görüyoruz.

Ancak biz, vicdanı titremeyen bazı kimseler gibi, İslâmın yozlaştırıldığını ve şimdi yaşanan dinin İslâm olmadığını söylemiyoruz ve böyle bir şeyi söylemenin gerçekle bir alâkası bulunmadığını biliyoruz. Çünkü İslâm bütün saflığıyla ortadadır ve müslümanların yaşadığı din de İslâmın kendisidir. Bunun yanında, bir kısım müslümanların kafalarına bazı yanlışlıklar yerleşmiş ve dinî hayatlarına bir takım bid'atlar girmiştir. Bu yanlışlıklar ve bid'atların bir kısmı imana da dokunur bir ciddiyettirler. Bir olumsuzluk da ilmî ehliyeti olmayan bir takım kimselerin din rehberi geçinmeleri ve gerek ilimlerinin azlığı ve gerekse niyetlerinin bozukluğu yüzünden dini yanlış tesfir etmeleri ve olup biten hadisleri çarpık yorumlamalarıdır.

helâk olanlarla (kâfir, müşrik ve mücrimlerle) beraber helâk olur.

Şöyle denilmiştir:

"Üç şeyi yapmakta tereddüt etmemek lâzımdır. Bunlar şaibeli kimselerden (akîdesinin bozuk olduğu, farzları terk ettiği, büyük günahları işlediği söylenen insanlardan) uzak durmak, güzel edep kazanmaya çalışmak ve (her hangi bir canlıya) eziyet vermekten sakınmaktır."

Vasat müslümanların edebi, nefislerini tezkiye etmek[31], uzuv ve organlarını hayırda istimal etmek, haram işlerden uzaklaşmak ve gereksiz istekleri terk etmektir. Zirvedeki müslümanların edebi ise, kalplerini temizlemek[32], kulluğun inceliklerine riâyet etmek, söz ve ahidlerine vefâ göstermek[33] vakti boşa harcamamak, aklı meşgul eden vesveselere takılmamak, talep ve arayışta sünnet çizgisini muhâfaza etmek, tefekkür etme süresini mümkün mertebe uzatmak ve Allah teâlâ'ya ibadette hakikî ihlâsı korumaktır.

31 -Tezkiye etmek, terbiye etmek demektir. Nefsi tezkiye veya terbiye etmek, onu kötü isteklerden çekmektir.

32 -Kalbi temizlemek nefsi temizlemekten daha ince bir iştir. Bu iş, kalbi kötü sıfatlardan arındırmaktır.

33 -Bu söz ve ahidlerin çoğu, Allah teâlâ'ya verilmiş olanlardır. Nitekim, her namazda Fatiha okunurken, "Yalnız sana kulluk eder ve sadece senden yardım dileriz." deyip bu ahidler tazelenip tekrarlanır.

Allah teâlâ'nın şöyle buyurduğu söylenmiştir[34]:

"Benim isim ve sıfatlarımın önünde duran (beni bunlarla tanımaya çalışan), bana karşı edebi gözetmiş olur. Beni tanımak ve keşfetmek bahanesi ve iddiasıyla bunların ötesine geçmeye kalkışan, edep sınırını aşmış olur. Bu kimse, edepsizlere vurulan tokadı yiyip aşağıya yuvarlanır. (Bu kimse Allah teâlâ'yı şeriat yoluyla değil, akıl veya keşif yoluyla tanımaya çalışmak isteyendir. Bu kimse hiçbir zaman O'nu tanımaya muvaffak olmaz.)

Mürid, sülûk ve kullukta edep gözetmediği takdirde, başladığı yere geri çevrilir. Bir zat şöyle demiştir:

"Ben Mekke'de iken, bir gün Kâbe'nin önünde oturmuştum. Yorulunca da, yere yatıp ayaklarımı uzattım. Beni bu halde gören bir zat, yanıma geldi ve bana şunları söyledi: "Ey falan! Sözde sen ilim ehlindensin. Halbuki, bu vaziyetin edep bilmeyenlerin işidir. Allah teâlâ'ya karşı edebi elden bırakma. Aksi takdirde, senin adın ilim ehlinin divanından (defter ve sicilinden) silinir."[35]

---

34 -Bu söz, Kur'ân âyeti değildir.

35 -"Geçmiş zaman olur ki, hâyâli cihana değer" demişlerdir. Hayatında çok az mutluluk duyan bu fakir de, şad ve mutlu olduğu bir günde Medine mescidinde sabah namazından sonra Allah Resûlunun cennet misâli türbesine karşı uzanmış, şevk ve iştiyakla onu seyrediyordum. O hâlim ne kadar sürmüştü, bilmiyorum, bir ayağın şiddetle bacaklarıma değdiğini hissettim ve

Bir zat şöyle demiştir: "Edebi hem zâhirde, hem de bâtında(hem dış hareketlerde, hem de düşünce, duygu ve niyette, ya da hem halk içinde, hem de yalnızken) gözet. Edebi zâhirde terk edersen, zahirde (açıkça) cezalandırılırsın. Onu bâtında ihlâl edersen, bâtında (kalbî hayatında) cezalandırılırsın." (Bu cezalardan hangisinin daha şiddetli olduğu ise, cezanın türüne göre değişir. Ancak kalbî hayatta verilen bir ceza, bazen kişinin ebediyyen dergahtan uzaklaştırılmasına ve bir daha da kendisine dönüş fırsatı verilmemesine sebep olabilir. İblis hem zâhirde, hem de bâtında edebi terk ettiği için, iki şekilde de cezalandırılmış ve ebeddiyyen kovulmuştur. Çünkü o, hem bütün melekler secde ederken zâhiren muhalefet etti, hem de kalbinde kibir taşıdı.)

Edebin aslı ve kaynağı olan güzel seciye, Allah teâlâ'nın fiili ve icadıdır. Fakat o, çakmak taşındaki ateş gibi, insan fıtratında gizlenmiştir. Bu sebeple, onu kuvveden fiile çıkarmak lâzımdır. Bunu yapma görevi de kulun kendisine verilmiştir. Kul çalışıp o seciyeyi ortaya çıkardığı takdirde, edep kazanmış olur. Tasavvuf, Allah teâlâ'nın insan fıtratına derç ettiği (yerleştirdiği) güzel huy ve seciyeleri ortaya çıkarma mes-

---

rüyadan uyanır gibi kendime gelip baktım. Nur yüzlü, yaşlı, sakallı bir zat, gülümseyen bir hiddetle bana, "Edep, ey hacı!" dedi ve sür'atle geçip gözümden kayboldu. Mahcup olup ayaklarımı toplarken, kendi kendime şöyle mırıldandım:" Sevgi ve iştiyak yetmez. Edep de lâzımmış."

leği olduğuna göre, sufilerin herkesten daha fazla buna önem vermeleri, ibâdet ve riyâzet yoluyla fıtratlarındaki güzel huy ve seciyeleri ortaya çıkarıp edep ve terbiyede örnek insan hâline gelmeleri gerekir.

Bütün edepler, Allah Resûlünden öğrenilir. Çünkü o, her hâliyle edep örneğidir. Rabbinin huzurunda da en güzel edebi o göstermiştir. "Gözleri kaymadı ve sınırı aşmadı."[36] âyeti de bunun delil ve şâhididir. Çünkü bu âyet, Allah Resûlünün Miraç'ta ilâhî huzurdaki vaziyetini bildirmiştir. Buna göre, o yüce huzurda iken, gördüğü ilâhî nurdan başka bir şeye ve hitabın geldiği cihetten başka bir cihete bakmamıştır. Bu vaziyet, yüce huzurda olmanın gerektirdiği birinci edeptir. (Allah Resûlü Aleyhissalatu vesselâm, bu edebi insanlarla karşılaşırken ve konuşurken de gözetmiş ve onlarla birlikte olduğu sürece başka şeylere ve başka taraflara bakmamış ve ilgi duymamıştır. Bu edep, karşısındakine değer vermenin ifadesidir.) Diğer bir edep ise, onun bu mertebeye erişmiş olmanın cesaretiyle, kulluğunu unutup istekte ileri gitmemesidir. Halbuki, kendisi de büyük bir peygamber olan Musa aleyhissleâm Tur dağında miraç yaparken, yüce Rabbin hitabını duyunca, bir an kulluğunu unutup "Kendini bana göster, seni göreyim."[37] demiştir. Bu sebeple, Allah Resûluna, "Sen miraçta Rabbini gör-

---

36 -Necm, 17

37 -A'râf, 143

dün mü?" diye sorduklarında, "Ben O'nu nasıl görebilirim?" demiş ve kulluğunun sınırını göstermiştir. Sehl et-Tüsterî şöyle demiştir:

"Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, Rabbinin huzurunda iken kendini görmekten (kendini bir şey saymaktan) sakınmış ve bu yüzden de, nefsin isteği sayılabilen her hangi bir talepte bulunmamıştır. O, sadece kendisine gösterilen şeylere büyük bir dikkatle bakmış ve onların delâletiyle Rabbin azametini daha geniş bir çerçevede görmeye çalışmıştır."

FASIL-3

TASAVVUF VE SÜLÛK

Bil ki, tasavvuf ve sülûk ahlâk, amel ve bilgilerini tehzip etmek, arıtmak ve temizlemek içindir. Bu ise, kulun kendi zâhir ve bâtınıyla meşgul olması demektir. Bu bir anlamda, Allah teâlâ'dan başka şeylerle meşgul olmak ise de, gaye Allah teâlâ ile meşgul olma liyâkatını kazanmaktır. (Bu yönüyle tasavvuf ve sülûk, namaz kılmadan önce abdest alıp vücudunu temizlemek yerindedir.) Ancak tasavvuf ve sülûk ehlinin cehdini semeresiz ve çabasını sonuçsuz bırakan iki şey vardır. Bunlardan birisi, te'vil yoluna sapıp emir ve yasaklardan ruhsat çıkarmaktır.[38] İkincisi de,

[38] -Burada şunu belirtelim ki, geçersiz te'villerle ruhsat çıkarmak bir şeydir, Allah teâlâ tarafından verilen ruhsatlarla

nefislerinin isteklerine uymayı ibadet ve tâat sayan cahil veya kasıtlı kimselerin peşinden gitmektir.[39]]

Vaktin kıymetinden habersiz olan bir kimse gafildir. Vakti nasıl değerlendireceğini bilmeyen bir kimse cahildir. Vaktinden kazanç tahsil edemeyen bir kimse de âcizdir. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"İnsanların çoğu âyetlerimizden gafildirler."[40]

"Âhiretten bir şey beklemeyen, dünya hayatına râzı olan ve ona ısınan, âyetlerimizden gafil olan kimselerin yeri cehennemdir. Bu, amellerinin karşılığıdır."[41]

"Bu böyledir. Lâkin insanların çoğu cahildirler."[42]

---

amel etmek başka bir şeydir. Onun için, bazı tarikatlerin mutlak olarak ruhsatlarla amel etmemeyi prensip haline getirmeleri pek isabetli değildir. Çünkü Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, sâbit olan ruhsatları kullanmış, ümmetine de bunları kullanmayı emir veya tavsiye etmiştir. Müsned'teki iki hadis-i şerif şöyledir: "Allah teâlâ, azimetleri gibi ruhsatlarına da uyulmasından hoşlanır.", "Kim Allah teâlâ'nın ruhsatlarını kabul etmezse, onun üzerine Arefe dağı kadar günah yüklenir." Bu hadislerden ikincisi nisbeten zayıf ise de, birincisi tam sahihtir.

39 -Bu husus da büyük bir vartadır. Bazı câhil veya zındık şeyhler, nefislerinin her istediğine keşif, keramet ve ilham süsünü vermiş ve kimi bid'at, kimi de küfür olan bir takım fikir ve hareketleri bu adlar ve perdeler altında arkalarından giden masum kimselere ve hatta kitlelere kabul ettirmişlerdir.

40 -Yûnus, 92

41 -Yûnus, 7

42 -En'âm, 111

"De ki: Ey cahiller ! Allah'tan başkasına tapmamı mı istiyorsunuz? ...Onlar Allah'ı lâyıkıyla tanıyamamışlardır."[43]

"Sakın ha, cahillerden olma!"[44] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle dua etmiştir:

"Allah'ım! Âcizlikten sana sığınırım."[45]

Allah ve Resûlunu kalbinin yegâne hedefi, kıblesi ve gayesi haline getirmedikçe, gündüzleri oruç tutup dilini ağzında hapsetmedikçe (boş sözlerden ve iddialardan kendisini korumadıkça) müridlik yapmak geçersiz bir gayrettir.

Gerçek müridin sırtı rukû'da, alnı secdede, dili zikirdedir; gözleri yaşlı, kalbi hüzünlüdür. O çok yemez, çok konuşmaz ve çok uyumaz. Mürid organlarını, duygularını ve aklî melekelerini her zaman Allah ve Resûlunun emir ve işaret ettikleri bir vazifeyi yapmak veya bunların nehyettikleri bir işi terk etmekle meşgul eder. Vara'a[46] riâyet etmek, hevesleri terk etmek, muvaffak olduğu amel ve ibadetleri bütünüyle Allah teâlâ'nın fazlı ve lütfu olarak görmek, müridliğin olmazsa olmaz şartlarındandır.

Mürid, yaptıklarını âdet olduğu için değil, ibadet

---

43 -Zümer, 64, 67

44 -En'âm, 35

45 -Müttefekun aleyh

46 -Vara', şüpheli şeyleri terk etmektir.

niyetiyle yapar,[47] ibadeti de sevap getirsin diye değil, itâat için yapar. Bu sebeple, kendisine sevap verilmeyeceğini bilse bile, aynı ibadeti aynı neşe ve coşkunlukla yerine getirir. İtâat ettiği yüce zatı mulahaza eden ve O'nu görür gibi düşünen bir kimse, ona yaptığı itadetin farkında olmaz. Çünkü bu kimsenin zihni, gözü ve kalbi O'nunla meşgul ve dolu iken, başka bir şeyi görmesi veya mulahaza etmesi mümkün değildir.

Sağlıklı bir şekilde mürid olmanın bir şartı da, kendi irade ve ihtiyarını terk etmek, işlerini murâd'ın irade ve ihtiyarına bırakmaktır.[48]

Bu mâna şu beyitte şiirleştirilmiştir:

Ben O'nun vaslını dilerim, O benim hecrimi diler.

Ben de dileğimi O'nun dileği için terk ederim

Allah teâlâ'nın hükmüyle halktan, O'nun emriyle heva ve hevesinden, O'nun fiil ve kaderiyle irade ve ihtiyarından vazgeç![49] Bunları başarırsan, Allah te-

---

47 -Haram ve günah olmayan bütün âdetleri ibadet niyetiyle yapmak ve onları bu suretle ibadete çevirmek mümkündür. Mürid, bunu yapan kişidir.

48 -Mürid, Allah teâlâ'nın rızasını arayan kimse demektir. Murâd ise, müridin isteyip talip olduğu şey, yani Allah teâlâ'nın rızasıdır. Rızasına talip olunan Allah teâlâ da bir anlamda murad olmuş olur. Metindeki murad sözüyle Allah teâlâ'nın kendisi kasdedilmiştir.

49 -Fiilî durum ve kaderin hükmü ortaya çıkıncaya kadar, irade ve ihtiyarı kullanmak câiz ve hatta lâzımdır. Fakat, bu olduktan sonra artık teslim olmak ve rıza göstermek gerekir.

âlâ'nın ledünnî ilmine liyakat kazanırsın.[50] Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur: "..Allah'tan sakının, Allah size öğretiyor; Allah her şeyi bilir."[51]

Halktan vazgeçmek, amel ve ibadetinde onları görmemek, Allah teâlâ'nın emir ve rızasını onların is-

---

[50] -İlimler kesbî ve ledünnî diye iki kısma ayrılır. Kesbî ilimler çalışmak yoluyla tahsil edilen ilimlerdir. Bu ilimler damdan akan damlalar gibi azar azar gelir ve yavaş yavaş birikirler. Ledünnî ilimler ise, takva ve ibadetle olgunlaşan kimselerin kalp ve dimağlarına ilham edilen ilimlerdir. Bu ilimler kişinin kabiliyet ve ehliyetine göre kovalarla onun kabına boşaltılırlar. Peygamberlerin ilimleri de bu kısımdandır. Çünkü peygambeler özel olarak ilim tahsil etmemiş ve kitaplardan bir şey okuyup öğrenmemişlerdir. Fakat, ledünnî ilimleri alınca her şeyi bilmişler ve dünyanın üstadları haline gelmişlerdir. Peygamberlerin sonuncusu olan Muhammed Aleyhissalatu vesselâm da dağlarla çevrili, dünyadan kopuk, çanak gibi küçük bir beldede dünyaya geldi, güzel ahlâk sahibi olmanın ötesinde ilim adına bir şey öğrenmedi. Fakat kırk yaşına gelince, kendisine ledünnî ilimler verildi. Bu sebeple, o günden bugüne geçen bin beş yüz sene boyunca beşeriyet, sahip olduğu bütün ilmî gelişme ve terakkilere rağmen, onun ilim ve marifetlerinden bir dilenci gibi yararlanmak ihtiyacı içindedir. Bismark gibi mağrur ve fakat akıllı devlet ve siyaset adamları bile bu gerçeği kabul etmek zorunluluğunu hissetmişler ve, "Ey Muhammed! Bu karmakarışık hale gelen beşeriyet sorunlarını ancak sen çözebilirsin." demişlerdir. Ancak, Avrupa kâfirleri bile bu itirafta bulunurken, Asya zındıkları bu büyük peygambere düşmanlıklarını sürdürmektedirler. Bu Asya zındıklarının en zehirlileri de bizim ülkemizde olanlardır.

[51] -Bakara, 282

tek ve rızasından üstün tutmak demektir. (Bir zat, şöyle demiştir : "Hakkın hatırı âlidir, hiçbir hatıra fedâ edilmez!") Heva ve hevesten vazgeçmek, nefsin arzularına aldırmamak ve bu konuda zarurî şeylerle yetinmektir. İrade ve ihtiyardan vazgeçmek ise, kaderin bir şekilde tecelli ettiğini görünce, en hayırlısının bu olduğuna inanmak, işin başka türlü olmasını temenni etmemek ve başka ihtimalleri aklından silmektir. (Bir zat şöyle demiştir: Hak şerleri hayr eyler- Zannetme ki gayr (bundan başka türlü) eyler- Mevlâ görelim neyler- Neylerse güzel eyler.) Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Bilin ki Allah, hoşlanmadığınız bazı şeylerde de sizin için çok hayırlar yaratır."[52]

Geçmişine dönüp bak! Sen bir zaman anne rahminde bir cenindin. Ne irade, ne de kudretin vardı. Fakat seni yaratan, kendi irade ve kudretiyle seni orada rahatça yaşattı. Dünyada da önce beşikte bir çocuktun ve yeni şartlara karşı yine çaresiz ve güçsüzdün. Fakat, merhametli ve güçlü olan Rabbin, seni bu halde de gıpta edilen bir rahatlık, bolluk ve nazlılık içinde tuttu. Şimdi de kendini O'na karşı bu iki vaziyette görürsen, o yine seni o şekilde koruyup kollayacaktır. Çünkü O'nun lüftu sonsuz ve gücü nihayetsizdir. Fakat kendine sahip olmaya kalkar, irade ve ihtiyarını O'nun lütuf ve merhametinin önüne duvar gi-

---

52 -Nisâ, 19

bi dikersen, ölünceye kadar ve belki de ebede kadar bu ağlama duvarı önünde yas ve matem tutacaksın.

UZLET'İN LÜZÛMU[53]

Âhireti için çalışan kimsenin, bu yolda engellerle karşılaşmamak için uzlet yapması lâzımdır. Uzlet, hüküm yönünden biri farz, biri de fazilet olmak üzere iki türlüdür. Farz olan uzlet, şerden ve şer ehlinden ayrılmak ve onlardan uzak durmaktır. Fazilet olan uzlet ise, fuzulî (gereksiz ve faydasuz) şeylerden ve bu şeylerle uğraşan kimselerden uzaklaşmaktır. Şöyle denilmiştir:

"Hikmet on parçadır. Dokuz parçası susmakta, kalan bir parçası da uzlettedir."[54] Uzlet de bir çeşit

---

53 -Uzlet ayrılmak, uzaklaşmak, uzak durmak demektir. Bazı âlimlere göre halvet ile uzlet aynı şeylerdir. Bazılarına göre ise, halvet ağyar ve yabancılardan, uzlet ise kendi nefsinden ve nefsinin kötü vasıf ve sıfatlarından uzaklaşmaktır. Bu ikinci görüşe göre, uzlet yapmak insanlardan ayrı yaşamayı gerektirmez. Çünkü nefsine uymayan bir kimse, toplum içinde de olsa, uzlet yapmış sayılır. Nefsine uyan bir kimse ise, mağarada da olsa, uzlet yapmamış olur.

54 -Hikmet ilmî ve amelî olmak üzere iki kısımdır. İlmî hikmet uzak görüşlü olmak, eşya ve olayların derinliklerine nüfuz edebilmek, olup bitenlerden ibret almak, tecrübelerden yararlanmak demektir. Amelî hikmet ise, ilim ve akıl ölçülerine göre hareket etmektir. İlmî anlamda en büyük hikmet Allah ve Resûlünün sözleri, amelî planda da en büyük hikmet Allah ve Resûlüne itâattır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Kime hikmet verilirse, ona büyük bir hayır verilmiş olur." (Bakara, 269)

susmaktır. Çünkü yalnız kalan insan, konuşmaz. Gerek susmak ve gerekse uzlet sebebiyle konuşmamak ise selâmetliktir. Konuştuğu için pişman olanlar çoktur. Sustuğu için pişman olanlar ise, azdır. Konuştuğu için hata yapanlar çoktur. Sustuğu için hata yapanlar ise hiç yoktur.

Şöyle denilmiştir:

"İnsan için asıl olan, halvet ve yalnızlıktır. (Çünkü o, anne rahminde de, mezarda da yalnızdır.) Başkalarıyla bir araya gelmek ve bir topluluk içinde yaşamak ise sonradan oluşan ve geçici olan bir olaydır. Onun için, asıl olana bağlı kalmak ve ancak ihtiyaç ölçüsünde onun dışına çıkmakla yetinmek lâzımdır. Susmak da konuşmaya göre asıldır. (Çünkü, insan bebek iken de, ölü iken de konuşmaz.) Bu sebeple, zorunlu haller dışında susmak gerekir."

Şöyle denilmiştir:

"Uzlet ve aynı mânada olan halvet, varlıklardan maddeten ayrılmak değildir. O, kalbin bütün mevcudiyetiyle Allah teâlâ'nın huzurunda olması, O'nunla beraber olmanın duyarlılığını yaşaması, bu sebeple O'ndan başka bir şeyin varlık ve yokluğunu hissetmemesidir."

Şöyle denilmiştir:

"Zikrin başlangıcı dille zikretmektir. Dille zikir kuvvetli ve ısrarlı bir şekilde yapılırsa, kalp zikretmeye başlar. Kalp zikredince, o da, " Allah, Allah" sesini

çıkarır. Kalple zikir kuvvetli ve ısrarlı bir şekilde sürdürülürse, akıl da zikretmeye başlar. Akıl da zikre katılınca, artık zâkir'in (zikreden kişinin) bütün latife ve melekeleri Allah teâlâ'nın yakınlığını duyarlar; kalp ve aklın iç gözü olan basiret O'nu müşâhede eder ve zâkir kendisine hem huzur, hem de sekr veren bu müşâhedede kaybolur. O zaman, şu âyetin bir mânası tahakkuk eder:

"Bugün mülk kimindir? O, bir ve râm edici olan Allah'ındır."[55] Çünkü zâkir, tüm varlığıyla hakkı müşâhede, O'nu ta'zîm ve O'na arz-ı ubudiyetle meşgul ve meşbu (dolu) olduğu için, ne başka bir şeyi görür, ne de duyar. Bu durumda da, ortada Allah teâlâ'dan ve O'nun hüküm ve hâkimiyetinden başka bir şey kalmaz." Kur'ân-ı Kerim'de bu hâle işaret edilerek, Allah teâlâ için "O hem şâhid (gören), hem de meşhûd'tur (görülendir)."[56] denilmiştir. Çünkü, yalnızca kendisinin bulunduğu bu ortamda gören de, görülen de O'dur. O, kendisini ve kendi eserlerini görür.

Zikirle bu sonuca ulaşmanın yolu ağyar'ı kendinden uzaklaştırmaktır. Ağyar ise nefis, şeytan ve var olma, varlık taşıma hissidir. Bunlardan birisi önünde durdukça, senin Allah teâlâ'nın nurunu görmen ve O'nun huzurunda olduğunu duyman mümkün değildir. Bunlar, elbette ki, Allah teâlâ'nın nurunu gizleyebi-

---

55 -Fâtır, 16

56 -Büruc, 3

lecek kadar büyük şeyler değildir. Ancak senin görme gücün zayıftır. Bu sebeple, gözüne bir toz parçası girse, bütün dünyayı aydınlatan güneşin nurunu görmeni engeller ve gündüzü senin için geceye çevirir.

Ağyarı kendinden uzaklaştırmak, daha doğrusu, onların etkilerinden kurtulmak ise, şu cehd ve mücâdeleleri gerektirir:

1- Yemek ve gıdayı azaltmak. Çünkü yemek ve gıda, maddî varlığa kuvvet verir, nefis ve şeytanı güçlendirir. Bu sebeple, yemeyi ve gıdayı en aza indirmek lâzımdır. Sağlık yönünden zarar görmemek için de bunu tedricen (bünyeyi alıştırarak) yapmakta yarar vardır.

2- Kendi akıl ve fikrinin istibdadından kurtulup güvenilen bir âlimin veya olgun bir şeyhin emir ve işaretleriyle hareket etmek. Çünkü herkesin akıl ve fikri, ona rehberlik etme gücüne sahip değildir. İnsanların çoğu yıl ve takvim hesabıyla büyürler, fakat akıl ve fikir olgunluğu açısından yine çocuk kalırlar. Onun için, hareketleri, karar ve karakterleri, tercihleri, zevkleri ve tüm işleriyle çocuk ve sefihtirler.[57] Normal çocuklar için bir veli ve rehber gerektiği gibi, anormal çocuklar olan sefihler için de bunlar gereklidir.

3- On şeye devam etmek. Bunlar her zaman ab-

57 -Sefih, yaşı ve cesedi büyüdüğü halde aklı büyümeyen kimsedir. Reşid ise, yaşı ve cesediyle paralel olarak aklî melekeleri de gelişen kimsedir.

destli olmak, oruç tutmak, susmak, halvet yapmak, **lâ ilâhe illellah** sözüyle zikretmek, terbiye ve tasarrufu altına girdiği büyüğün ilim ve amelinden yararlanmak, vesveseleri akıl ve kalpten uzaklaştırmak, Allah teâlâ'dan gelen tatlı ve acı her olayı rıza ve teslimiyetle kabul etmek, çokça dua edip cenneti istemek ve cehennemden sakınmaktır.

Zikir esnasında gözlerini kapadığın zaman, maddî varlığını siyah bir gece gibi görürsün. Zikre devam edince, bu muhit siyahlık büzülüp toplanır ve siyah bir bulut haline gelir. Zikri sürdürürsen, bu bulut beyaz bir pamuk yığını şekline girer. Bu, maddî varlığının karanlığından ve engelinden kurtulduğunun işaretidir. Zikir yaparken nefis mavî bir renk yığını şeklinde görünür. Bu hava rengindeki yığından şimşek ve yıldırımlar gibi sert ışıkların akması, nefsin hamlık, sertlik ve serkeşlik halinde olduğunu, ay ve yıldızların ışığı gibi yumuşak ve okşayıcı ışıkların akması ise, onun olgunluk halinde olduğunu gösterir. Şeytan ise küfür karanlıklarıyla sarılmış nursuz bir ateş şeklinde görülür. Çünkü onun yaratılışı da ateştendir.[58] Bazen de, büyük cüsseli bir zenci gibi görünüp sana sokulmak ister. O zaman, "Ey imdad isteyenlerin imdadcısı! Bana imdad et!" diye duâ edersen, senden uzaklaşır.

58 -Rahmân, 15

TASAVVUF VE SUFÎ

Tasavvuf; nefsi Allah teâlâ'ya ubudiyet, ibadet ve kullukta eritmek, kalbi de O'nun azamet ve rububiyetiyle meşgul etmek ve tefekkür bağıyla O'na bağlayıp rapt etmektir. Şöyle denilmiştir:

"Tasavvuf; yoklukları gizlemek, diyânet (dindarlık) ve âhiret için âfet olan şeyleri(tasavvurları, huyları ve amelleri) kendinden uzaklaştırmaya çalışmaktır. Şöyle de denilmiştir:

"Tasavvuf; kalbi maddî âlemden koparmak, tabiî ve beşerî huy ve sıfatları atmak, nefis hesabına olan işlerden uzaklaşmak, hakikî ilimleri tahsil etmek, Allah Resûlünün şeriat ve sünnetine uymaktır."

Sufî de o kimsedir ki, kendisi için fakirliği süs, sabrı (sabırlı olmayı) ziynet, rızayı (kader ve takdire râzı olmayı) binek, tevekkülü sermaye, Allah teâlâ'yı gaye edinir;[59] uzuvlarını ibadette ve emre itâatta, gü-

---

[59] -Sufi'nin vasıfları arasında günümüzün düşünce ve anlayışına uymayan bir sıfat vardır. O da fakirliği süs gibi kabullenmektir. Bu yaklaşım umum halk için doğru olmayabilir. Fakat, sufi dünyayı bırakmış, kendisini âhirete vermiş bir insandır. Bu insanın fakirliği zenginliğe tercih etme hakkı da vardır. Çünkü fakirlik, dünyayı terk etmekte büyük yardımcıdır. Bir şeyi olmayan bir kimse dünyayı boşayıverir. Fakat mal ve servete sahip olanlar dünyayı bu rahatlıkla bırakamazlar. Bununla birlikte su-

cünü şehvetleri bırakmakta kullanır; zühdü ve nefsin arzularına aldırmamayı prensip haline getirir; dünyaya hiç rağbet etmez ve nefsine hiç değer vermez; tüketimi zaruret ve kıfâyet miktarını geçmez; her işinde Rabbine sığınıp iltica eder; yalnızca O'nunla ünsiyet eder ve O'nun sevgisinden mutluluk duyar; dini konusunda çok ihtiyatlı davranır; işlere en önemli olandan başlar; Rabbinin rızasını her şeye tercih eder. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın rızası her şeyden büyüktür."[60] Sufinin inanç ve anlayışına göre, "Hakkın hatırı âlidir. Hiçbir hatıra fedâ edilmez."

Sehl ibni Abdullah şöyle demiştir:

"Sufi, kalbi bulanıklıktan (beşerî hislerden) arı olan, fikir ve tefekkürle dolan, altın ve toprağı aynı değerde (veya değersizlikte) bulan kimsedir."

Şöyle de denilmiştir: "Sufi, devamlı olarak tasfiye ile meşgul olan[61], kalbini kirletici özelliği olan şeyler-

---

fi için süs olan fakirlik, herkes için ideâl bir durum değildir. Onun için, fakirliği herkese telkin ve tavsiye etmek ve onu devlet ve millet politikası haline getirmek doğru değildir. Bunu şöyle de ifade edebiliriz: Değerler objektif ve sübjektif olmak üzere iki kısımdır. Objektif değerler herkes içindirler. Sübjektifler değerler ise, bazı haller ve bazı kimseler içindirler. Örneğin diyet yapmak sübjektif bir değerdir. Hastalık sebebiyle buna ihtiyaç duyulur.

60 -Tevbe, 72

61 -Tasfiye arıtmak demektir. Çoğu maddeler tasfiyeye muhtaçtırlar. Onun için, mutfaktaki süzgeçten fabrikalardaki

den temizleyen, vaktini bulandırıcı olan işlerden arındıran kimsedir." (Sufi olumsuzlukları düşünmez, kötülükleri kurcalamaz, su-i zanlara yer vermez, her şeyin iyi tarafına bakar, faydalı yönünü görür. Sufiye göre, ölü köpeğin dişleri güzeldir. Bardağın yarısı doludur. Hak şerleri hayr eyler. Sufi şöyle söyler:

Seyrimde bir şehre vardım
Gördüm sarayı güldür gül
Sultanın tacı tahtı
Bağı duvarı güldür gül

Gül alır gül satarlar
Gülden terazi tutarlar
Gülü gül ile tartarlar
Çarşı pazar güldür gül)

Sufi, muhtaç olduğu yardım ve desteği Allah teâlâ'ya karşı duyduğu ihtiyaçtan alır. Çünkü kul Allah teâlâ'ya karşı ihtiyaç duyar ve bunu şuurlu olarak düşünürse, O'ndan yardım ve destek görür. O'na karşı istiğnâ (muhtaç olmamak) vehmine kapılırsa, o za-

arıtma ve eritme tesislerine kadar değişik yol, usul ve âletlerle bu şeyler arıtılır. Tıpkı bunun gibi, insan tabiati, huyu, mizacı, nefsi, arzuları, tasavvurları, sevgi ve nefretleri de tasfiyeye muhtaçtırlar. Sufi, bunların tasfiyesiyle meşgul olan ve bu işi kendine mesele ve meslek yapan kimsedir.

man da kendi zayıflığı altında kalıp ezilir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kim kendi aczini bilip Allah'a sığınırsa, Allah ona yeterlidir."[62],

"Allah size yardım ederse, size galip gelen olmaz. O sizi kendi halinize bırakırsa, size yardım eden bulunmaz. Mü'minler yalnızca Allah'a güvenip dayansınlar"[63],

"Hüneyn'de çokluğunuza güvendiniz. Fakat bu size bir yarar sağlamadı. Sayınıza rağmen sıkıştınız ve yenilip kaçtınız."[64]

"Yeryüzünde dolaşmıyorlar ve helâk ettiğimiz fert ve milletlerin akıbetlerini görmüyorlar mı? Bunlar güçlü, varlıklı ve eser sahibi kimseler ve milletlerdi. Fakat bütün bu güç ve varlıkları onları elimizden kurtaramadı."[65]

"Sabah vakti onları öldürücü bir çığlık (gök sesi) yakaladı. Sahip oldukları şeyler onları bundan koruyamadı."[66]

"Ne dersin! O inkârcı ve mücrimlere birkaç sene mühlet versek de ondan sonra onlara va'dettiğimiz

---

62 -Talâk, 3
63 -Âl-i İmrân, 160
64 -Tevbe, 25
65 -Gafir, 82
66 -Hicr, 83, 84

azap ve helâketi göndersek, onlar, kendilerini bize karşı koruyabilirler mi?"[67]

"İnsan (gafil ve inançsız kimse), sıkıştığını görünce bize dönüp yalvarır. Biz onu bu sıkıntıdan kurtarınca, "Ben kendim yaptım, kendim ettim." der... Ondan önce de, böyle söyleyenler oldu ve biz onları yakalayınca, söyledikleri hünerleri ve iş bilirlilikleri onlara yardımcı olamadı."[68]

"Onlar inkâr yoluna sapınca, kendilerine verdiğimiz gözleri, kulakları ve akılları da onlara bir fayda sağlayamadılar ve onlar için azabımıza karşı uyarıcı olamadılar."[69]

Allah teâlâ tarafından muvaffakıyet verilmiş bir kul, nüfuz edici olan basiretiyle nefsinin yanlış yöndeki bir hareket ve kıpırdanışını anında görür ve onu derhal bastırır. Kul nefsini bastırıp kalbini işlettikçe Rabbine yakınlığı artar. Nefsine fırsat verip kalbini engelledikçe de O'ndan uzaklaşır. Kul, Rabbinden aldığı güçle kalbini, kalbinden aldığı destekle de nefsini hizaya getirir. "Kalbine danış!" hadisinin mânası

---

[67] -Şuarâ, 205, 207

[68] -Zümer, 49, 50

[69] -Ahkaf, 26. Not: Allah teâlâ, bir fert veya toplumu bir azap ile cezalandırmak istediği zaman, onların gözleri kör, kulakları, sağır ve kafaları çalışmaz olur. Bunlar ayyuka çıkan ses ve gürültülerle gelmekte olan azabı ne görür, ne duyar, ne de anlarlar. Ve azap gümbür gümbür gelir.

şudur: Önce Allah teâlâ'ya danışıp kalbini düzelt. Ondan sonra da kalbine danışıp nefsini ıslah et. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Allah için (rızasını kazanmak ve O'na yakın olmak için) nefsinizle mücâdele edin ve bunun karşılığı olan (göz aydınlatıcı) mükâfatı müşâhede edin."[70]

TASAVVUFUN PRENSİPLERİ

Tasavvuf yoluna giren bir kimsenin uyması gereken temel prensipler şunlardır:

1- Helâl yemek. Haram yiyen bir kimsenin tasavvufla alâkası yoktur.

2- Ahlâk, fiil, emir ve sünnetiyle Allah Resûluna uymak. Allah Resûluna mutlak bir şekilde uymayan bir kimsenin sufiliği yalancılıktır.

3- Kur'ân ve hadisi bilmek. Kur'ân ve hadisi bilmeyen bir kimse, ne başkasına kılavuz olabilir, ne de kendisi doğru yolu bulabilir. Çünkü, âhiret ve kurtuluş yolu olan doğru yolun istikametini Kur'ân ve Sünnet çizmişlerdir.

4- Dava ve iddiayı bırakıp vara' ve takva halinde yaşamak.[71]

---

70 -Mâide, 8

71 -Vara' ve takva aynı şeylerdir. Fakat, ikisi bir arada kullanıldıkları zaman vara' şüpheli şeylerden, takva da haramlardan sakınmak mânasında olurlar.

Tasavvufun başı ilim, ortası amel, sonu Allah teâlâ vergisidir. İlim ne istediğinizi ve neyin peşinde olduğunuzu açıklar. Amel, o cihete yönelmenizi sağlar. İlâhî mevhibe ve vergi (tevfik ve inayet) de sizi hedefe ulaştırır.

Tasavvuf ehli üç kısımdır. Bir kısmı yolun başında, bir kısmı ortasında, bir kısmı sonundadır. Yolun başında olanlarda irade ve niyet ön plandadır. Ortada olanlarda amel ve cehd önem kazanır. Sonda olanlarda ise yakîn ve itmi'nân öne çıkar.

Sufî vaktinin sahibidir; onu bir altın değerinde bilir ve o titizlikle kullanır. O, hal sahibidir; onda duymak, sezmek ve hissetmek dış duyulardan daha kuvvetlidirler. Onun yakîni de hiçbir şeyle sarsılmaz.

Şöyle denilmiştir:

"Sufilere bu ismin veriliş sebebi, onların kulluk mescidinde birinci safta durmaları, himmetlerinin yüksekliğiyle Allah teâlâ'ya en yakın bir durumda olmaları, kalpleriyle O'na yönelmeleri, iç âlemleriyle kendilerini O'nun huzurunda hissetmeleridir."

Sufilerin nazarında bolluk-darlık, nimet-musibet, sefâ-cefâ, tokluk-açlık, uyumak-uykusuzluk aynı şeylerdir. Onlar Allah teâlâ'dan bir şey istemek yerine, O'nun hukukunu ifâ etmeyi esas alırlar. Onların bedenleri ayrılığın ifadesi olan kullukta, kalpleri (zihin, akıl ve düşünceleri) ise tevhidin icabı olarak Allah teâlâ ile beraberdir. Bu hal, sufilerin seyyidi olan Allah

Resûlünün yaşadığı hâli ve uyulması gereken sünnetidir. Sufilerin işi nefeslerini saymaktır. (Çünkü her bir nefes, ölüme doğru atılan bir adımdır. O son adım da olabilir.) Sıfatları ise yoruluncaya kadar ibadet etmek, yorucu olan amelleri yapmak, acılara katlanmak, arzuları terk etmek, rahatlıktan yüz çevirmek, nimete değil, külfete tâlip olmak, tehlikeleri göze almak, doğruluğu gözetmek, edebi korumak, Allah teâlâ hangi nerede ve niçin çağırırsa, "Lebbeyk!" deyip öne atılmaktır.[72]

MELÂMİLİK VE İHLÂS[73]

Melâmilik içi ve dışı bir tutmak, iyilik gösterip kötülüğü gizlememektir. Melâmetî olan sufî, doğru-

---

72 -"Lebbeyk!" buyur demektir. Hacılar, hac ederken bu sözü çokça ve sıkça söylerler. Fakat çokları hacı bitirip ev ve işlerine dönünce, Allah teâlâ'nın çağrılarına "Lebbeyk!" şeklinde cevap vermeyi de ihramlarıyla birlikte hatıra sandığına yerleştirirler. Halbuki, Allah teâlâ kulun ölümüne kadar onu her yerde çağırıp kendisine şunu yap, bunu yapma! der. Onun da, bu çağrılara, "Lebbeyk!" deyip cevap vermesi ve verilen emirlere süratle ve istekle uyması lâzımdır. Diğer bir ifade ile, gerekli olan, ömürde bir veya birkaç sefer hac ve ömreye gidip "lebbeyk!" Çekmek, ondan sonra da ağzına gem vurup susmak değil, her yerde ve her zaman "lebbeyk!" deyip Rabbinin davetlerine icabet etmek ve emirlerine koşmaktır. Hac ve umre bunun bir tatbikatı ve talimidir.

73 -Vaktiyle bir takım bozuk kimseler, melâmilik ismine sığındıkları için, İmam Gazalî, birkaç risâlesinde melâmiliğin ha-

luk ve ihlâsa çok önem verir. Bu sebeple, onda yalancılık ve iki yüzlülük bulunmaz ve o, gerçek olan amel ve kerametlerinin de kimse tarafından bilinmesini istemez. Bu şeylerin kendisiyle Allah teâlâ arasında kalmasından özel bir zevk duyar. Amel ve iyilikleri bir kimse tarafından bilindiği takdirde, lezzeti bozulmuş gibi rahatsızlık ve huzursuzluk duyar. Bu hal, melâmetilerin ihlâsa büyük bir değer verdiklerini ve onların kulluğun zevk derinliğine vardıklarını gösterir. Çünkü ibadet ve kulluğun kabulü gibi, zevki de ihlâstadır. Bu sebeple, ihlâssız amel hem gayr-i makbul, hem de lezzetsiz ve tatsızdır.

İhlâs, "Ben ihlâs sahibiyim." demek değildir. O, riya ve gösterişe karşı kalbinde tepki, alerji ve rahatsızlık duymaktır. Şöyle denilmiştir:

"İhlâs, devamlı olarak Allah teâlâ'ya bakmak ve O'nu görmektir." Devamlı olarak O'na bakmak ve O'nu görmek ise, halka bakmak ve onları görmek ola-

---

kikatini ve gerçek melâmiliğin vasıflarını açıklamış ve bu suretle bozuk kimselerin üzerindeki perdeyi kaldırıp atmıştır.

Bazı kutsal kavramlara kene gibi yapışan sahtekârları deşifre edip defetmenin iki yolu vardır. Birincisi, bu kimselerin bozuk olan hâl ve hareketlerini teşhir etmektir; ikincisi ise, bu kavramların hakikat ve mahiyetlerini açıklayıp sömürülmelerini önlemektir. Büyük zatların çoğu ikinci yolu tercih etmişlerdir. Çünkü, birinci yolda dolaylı olarak da olsa kötülüklerin propogandası vardır. İkinci yolda ise, sadece doğruların öğretimi ve tanıtımı söz konusudur. Bu yolda nefis ve garazın payı da yoktur.

yı engeller. Çünkü, bir anda iki şeye bakmak ve iki şeyi görmek (iki şeyi düşünmek, iki şeyi duymak) mümkün değildir.

Cüneyd şöyle demiştir:

"İhlâsın temeli sıdk ve doğruluktur. Sıdk ve doğruluk ise, Allah teâlâ'nın uluhiyetine (ilâh olduğuna) yalnız sözle değil, kalben de inanmak ve O'na kulluk yapmayı samimî olarak istemektir."

İhlâsın bir derecesi de muhâlasa'dır. Muhâlasa, amelini başkasına göstermemenin yanıda, bizzat kendisinin de onu görmemesidir. Muhâlasa sahibi, kendisini ve amelini görmek yerine, Rabbini ve O'nun tevfik ve inâyetini görür. O, Rabbini görünce kendisini, Rabbinin tevfik ve inâyetini görünce de amelini göremez olur.

İhlâs sahibi halkı da görür ve bu sebeple amelini onlardan gizler. Muhâlasa sahibi ise, yalnız Allah teâlâ'yı görür. Onun nazarında Allah teâlâ'dan gayrı her şey yokluğun bir çeşidi ve türüdür. İki âlemde de var olan yalnızca Allah teâlâ'dır. O, Allah teâlâ'dan başka bir şey görmediği için de, amelini gizlemek için özel bir çaba harcamaz. Şöyle denilmiştir:

"Melâmetîlerde zikir dört derecelidir. Bir üst dereceye çıktıkça, ondan önceki zikir terk edilir. Bunlar dille zikir, kalple zikir, sırla zikir ve ruhla zikirdir. Ruhla zikir, Allah teâlâ'yı müşâhede etme halidir. Zâkir (zikreden kişi) bu son dereceye ulaşınca, artık zikri terk

eder. Çünkü zikir, görülmeyen bir şeyi düşünmek ve hatırlamaktır. Müşâhede durumu hasıl olunca, düşünme ve hatırlama diye bir olay söz konusu olmaz."[74]

Zikir iki türlüdür. Birincisi, Allah teâlâ'nın büyüklüğünü, isim ve sıfatlarını düşünmek, ikincisi de O'nun nimetlerini ve kullarına yaptığı iyilikleri düşünmektir. Bu düşünmelere hatırlamak da denebilir. Çünkü, düşünmek ya ilk sefer, ya da tekrarlamak tarzında olur. İkincisi hatırlamaktır. Zikir de genelde bu anlamdadır. Çünkü mü'min, Allah teâlâ'yı veya O'nun nimetlerini zikrederken, bunları ilk sefer düşünmüyor, düşüncesini tazeliyor ve onu unutmamaya çalışıyor.

Zikirde niyet ve kasıt iki kısımdır. Birincisi, Rububiyetin hakkını vermek ve iyiliğin şükrünü edâ etmektir. İkincisi ise, sevap kazanmak ve manevî mertebe elde etmektir. Bu niyetlerden birincisi ikincisinden daha üstündür.

FASIL-4
VUSÛL VE VİSÂL

Bil ki, lügat itibarıyla vusûl, aranıp talep edilen bir şeye, yere, hâle ulaşmak demektir. Visâl ise, ayrı-

---

74 - Şimdiki zamanlarda Allah teâlâ'yı müşâhede etme derecesine ulaşan insan yok gibidir. Hatta, gibisi de fazladır. Onun için, Kur'ân ve hadisin ısrarlı emirlerine uyarak zikri kalp ve dille sürdürmek lâzımdır.

lık çeken iki insanın birbirine kavuşmasıdır. Bu kavuşmada hasret ve özlem bulunduğu için, bu eylem varlıklar arasında insanlara mahsustur. Çünkü cansızlar ve diğer canlılar insanlar gibi hasret ve özlem duymazlar. Bu kelimeler kulun Allah teâlâ'ya karşı vaziyetini belirlemek için kullanıldıkları zaman ise, vusûl ve visâl, kulun çok sevdiği Rabbinin marifetini kazanması ve manevî anlamda kendisini O'na veya O'nu kendisine yakın hissetmesi mânasını ifade ederler. Çünkü bu kelimelerin lügatte taşıdıkları mânada Allah teâlâ'ya ulaşmak veya kavuşmak mümkün değildir. Vusûl ve visâl derecesinde Allah teâlâ'nın marifet ve yakınlığını kazanan bir kimse, yalnızca O'nu tanır, sadece O'nu düşünür ve O'nu duyar. Bu sebeple, kendisi Allah teâlâ'nın tefekkür ve muhabbetinde kaybolur. O artık ne kendisini, ne de kendisine âit vasıf ve sıfatları görmez. Görmemenin de ötesinde, onları duyup hissetmez. Buna göre, vusûl, Allah teâlâ'yı sevgiyle tefekkür ederken, kendi kendini unutmak ve kendi varlığını kaybetmektir. Visâl ise, bu halde iken, Allah teâlâ'yı kalp gözüyle görmek ve görür gibi yakın hissetmektir. Mü'minler âhirette Allah teâlâyı başlarındaki gözlerler gördükleri gibi, dünyada da O'nu kalp gözüyle görürler. Ancak gözlerin görmesiyle kalbin görmesi aynı şeyler değildir. Kalbin görmesi, şekil görmekten ziyade şiddetle duymaktır.

Bil ki, sufilik dört temel üzerine kuruludur. Bu temeller ictihad, sülûk, seyr ve tayr'dır. İctihad, İslâ-

mın hakikatleriyle hem-hâl olmaktır. Sülûk, imanın hakikatleriyle hem-hâl olmaktır. Seyr, ihsan'ın hakikatleriyle hem-hâl olmaktır.[75] Tayr da, bu adımlarla yürüyen kulun Allah teâlâ'nın lütuf ve keremiyle O'nun yakınlığına uçurulmasıdır. (Burada uçurma tabiri yerinde bir tabirdir. Çünkü, kulun sınırlı olan kendi cehd ve emeği bir yerde biter. Ondan sonraki mesafede ise yol yürümeye kapalıdır. Kulun kendisinde uçma yeteneği de olmadığı için, bundan sonra onun bir ilâhî güç ve lütufla uçurulması lâzımdır.) Bu uçurma olayıyla vusûl ve visâl denilen durum gerçekleşir. Çünkü bu olayla kul, Rabbine ulaşabileceği en son yakınlık derecesine ulaşır,, marifeti, muhabbeti ve arınmışlığı da artabileceği en yüksek dereceye çıkar. Kur'ân-ı Kerim'de bu dereceye ulaşanlara "mukarrebler" denilmiş ve mükâfâtları şöyle bildirilmiştir:

---

[75] -İslâmın hakikatleri, farzlar ve amele teallük eden diğer emirler ve hükümlerdir. İmanın hakikatleri, âmentü'de zikredilen altı esastır. Bunlar Allah teâlâ'ya, meleklere, peygamberlere, kitaplara, âhiret gününe ve kadere inanmaktır. İhsan'ın iki mânası vardır. Birincisi, iyi olmak, iyilik yapmak, iyiliğe iyilikle karşılık vermek, yaptığı işi iyi ve tam yapmaktır. İkincisi ise, Allah teâlâ'yı kendine yakın hissetmek ve ibadet ederken O'nu görür gibi olmaktır.

Tahakkuk kelimesinin karşılığı olrak kullandığımız "hem-hâl olmak" sözü, bir şeyle kaynaşmak, onunla içli dışlı olmak, haşir neşir olmak, et ve kemik haline gelmektir. Bu itibarla bu söz, farzları ifa etmek, bazı esaslara iman etmek ve bazı iyilikleri yapmak sözünden daha derin bir mânayı taşır.

"Ölen kişi mukarreblerden ise, önünde rahatlık, çiçekler ve nimet dolu bahçeler vardır."[76] Ancak, zaman geçtikçe mukarreblerin azalacağı da haber verilmiş ve şöyle buyurulmuştur:" Mukarreblerin çoğu öncekilerden, birazı da sonrakilerdendir."[77]

Vusûl ve visâl'ın yolu zikir ve namazdır. Bundan dolayı bunlar farz kılınmışlardır. Aynı sebepten dolayı, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da çok zikretmiş, çok namaz kılmış ve şöyle buyurmuştur:

"Gözümün nuru (aydınlığı) namazdadır."

Lügatte kendilerine göre mânaları olan kelime ve terimler Allah teâlâ ile ilgili münasebetlerde kullanıldıkları zaman, mânalarını Şeriat ölçülerine göre yeniden ayarlamak lâzımdır. Çünkü, bunları lugat mânalarıyla Allah teâlâ için kullanmak câiz değildir. Onlar bu hâlleriyle küfrü de mucip olabilirler. Bu sebeple, şeriat ölçülerine sığmayan ve uymayan kelime ve terimleri hiç kullanmamak gerekir. Vecd ve zevk ehli tarafından kullanılan ittisâl deyimi de ayarlanması gereken kelimelerdendir. Çünkü bu kelime lügatte iki şeyin birbirine yapışması demektir. Her hangi bir şeyin Allah teâlâ ile ittisali mümkün değildir. Çünkü, it-

---

[76] -Vakıa, 88, 89. Not: Ölünce kara toprağın bağrına sokulacağını ve karanlık, dar bir çukura gömüleceğini düşünüp ürperen bir insana, âlemlerin Rabbi tarafından bu müjdenin verilmesi, ah bilseniz, ne muazzam ve müdhiş bir olaydır.

[77] -Vakıa, 13, 14

tisal, iki şey arasında bir çeşit benzerlik ve münasebet gerektirir. Allah ile diğer varlıklar arasında ise bu türden hiçbir benzerlik ve münasebet yoktur. Onun için, ittisal kelimesini bu anlamda Allah teâlâ ile ilgili olarak kullanmak küfürdür. Sözü edilen kimselerin bahsettkleri ittisal ise, Allah teâlâ'nın hakikî marifetiyle buluşmak ve O'nun manevî yakınlığını kazanmaktır. Bunu anlatmak isteyen es-Sevrî şöyle demiştir:

"İttisal, kulun kendisini yok hissettiği bir ortamda kalbin Allah teâlâ'yı mükâşefe etmesi, sırrın O'nu müşâhede etmesidir."

Bu mükâşefe ve müşâhede de üç türlüdür. Birincisi, kendinde ve âlemde yalnızca Allah teâlâ'nın fiillerini görmektir. Bu görüşe sahip olan kul, etrafında olup biten bütün şeylerde kaderin hüküm ve ve işleyişini görür. Ancak, bu görüş mücerret bilmek veya inanmak değil, bunlara ilâve olarak kalben ve ruhen duymak ve hissetmek şeklindedir.

İkincisi, her şeyde ve her yerde yalnızca Allah teâlâ'nın sıfatlarını görmektir. Bu derecede olan kul, örneğin, güçlü olan şeylerde Allah teâlâ'nın kudretini, güzel olan şeylerde O'nun sanatını, nimet olan şeylerde O'nun rahmetini, azap olan şeylerde O'nun kahr ve gazabını görür. Bu görüşte de hem ilim ve iman, hem de kalbî duyuş ve his vardır.

Üçüncüsü, her şeyin yerinde Allah teâlâ'nın nurunu görmektir. Bu derece fenâ derecesidir. Bu dereceye ulaşmak ve eşya yerinde Allah teâlâ'nın nurunu

görmek için eşyanın yokluğunu görmek lâzımdır. Çünkü eşyanın varlığını görmek, Allah teâlâ'nın nurunu görmeye engeldir. Bunların ikisi bir arada görülmezler.]

Şu gerçeği de bilmek lâzımdır ki, kul, bu yüksek derece ve makamlara ulaşırken de, Allah teâlâ'ya giden yolda henüz yolculuğun başında sayılır. Çünkü Allah teâlâ'ya giden nihayetsiz yolda bütün adımlar ilk adımdır ve her zaman Allah teâlâ uluhiyetin ulaşılmaz zirvesinde, kul da kulluğun aşılmaz sınırlılığı ve mahdudiyeti içindedir.[78]

---

78 -Vusûl, visâl, ittisâl gibi kelime ve sözler bir sürü te'vilden geçirildikten sonra doğru bir mânaya çekilebilirlerse de, bize göre, bunları Allah teâlâ ile olan ilişkileri ifade etmek için kullanmak câiz değildir. Çünkü bu kelime ve sözler, tamamen beşerî özellikler taşırlar. Bu sebeple, onları te'vil etmek aşırı bir tekellüf ve taassüftür. Tekellüf ve taassüf yoluyla yapılan düzeltmeler de geçersizdirler. Fakat te'vil etme gücü kuvvetli olan merhum İmam Gazalî ve asrımızda onun çapında gördüğümüz merhum Bediüzzaman gibi zatlar, tevhid ve tenzih-i ulûhiyet konusunda çok hassas olmalarına rağmen, şu veya bu şekilde İslâm kültürüne dahil edilmiş sakat görüş, inanç ve sözleri eleştirip batıl olduklarını ortaya çıkarmak yerine, te'vil ölçülerini zorlayarak onları savunma cihetine gitmişlerdir. Bu sebeple, bunlar Hallac-ı Mensur'un "Enel Hak" sözünü de te'vil etmişler, Muhyiddin-i Arabî'nin bazı acayip söz ve keşiflerini de reddetmeyip akıl çerçevesi içine sokmaya çalışmışlardır. (İmam Gazalî, Muhyiddin'den önce olduğu için, bunun dinle kabil-i telif olmayan sözlerini te'vil ve tefsir etme görevi İmam-ı Rabbanî, Şa'rânî ve üstadımız Bediüzzaman'a kalmıştır.)

FASIL-5

TEVHİD VE MARİFET

Tevhid, kadîm olanı (başı ve başlangıcı olmayanı), hâdis (sonradan) olandan ayırmak ve bundan (hâdis

---

Bu büyük üstadlar acaba neden bu yolu seçmişlerdir? Birinci ihtimal şudur: Bunlar, ümmeti daha çok parçalamaktan ve yeni tartışmaların içine çekmekten korkup kaçınmışlardır. Çünkü her bâtılın arkasında da bir ordu kadar müdafaacılar, savunmacılar ve meczuplar vardır. Bunlarla mücadele etmek yerine, onlar kendilerine başka mücadele alanları seçmişlerdir. Örneğin, merhum Bediüzzaman, "küfr-i mutlak" dediği inkâr-i ulûhiyet (Allah'ı inkâr etme) zihniyet ve akımıyla mücadele etmeyi daha öncelikli bulmuş ve mesaisini bu cephede teksif etmiştir. İkinci ihtimal da şudur: Bu zatlar, bahsettiğimiz sözleri İslâm kültürü için bir zenginlik saymışlar ve bu sebeple onları ve sahiplerini ayıklayıp atma cihetine gitmemişler, bunun yerine, onları te'vil yoluyla ıslah ederek zararsız hale getirmiş ve heveslileri için onları da vitrinde tutmuşlardır. Soruşurduğunuz tutumun sebebi bu ise, biz buna yukarıdakine göre daha az saygı duyarız. Çünkü merkezinde Kur'ân gibi ilimler hazinesi bir kaynak varken, İslâmı bâtıl söz ve görüşlerle ve bunların sahipleriyle zenginleştirmeye çalışmak veya bunu aklma getirmek hiç doğru değildir. Hatta Bediüzzamanın kendisi bile şöyle demiştir:

Elde Kur'ân gibi bir mucize-i bâki varken, başka burhan aramak aklıma zaid görünür.

Elde Kur'ân gibi bir burhan-i hakikat varken, münkirleri ilzâm için gönlüme sıklet mi gelir?

O halde, "Ne arabın yüzü, ne Şam'ın şekeri" deyiminde ol-

olandan) O'na (kadîm olana) yönelmektir. Kadîm olan yalnızca Allah teâlâ olduğu için, tevhid yalnızca O'nu görmek ve O'nu duymaktır. O'nunla birlikte hâdis olan şeyleri ve hatta kendi varlığını da görüp hisseden bir kimse, farklı mahiyetteki iki şeyi görüp duyduğu için tevhid'ten uzaklaşmış ve ikiliği kabul etmiş olur. Kadîm ile hâdisin mahiyetleri birbirinden farklı oldukları için, hâdis'in özellik ve sıfatları olan şekillilik, benzerlik, yapışmak, ayrılmak, birlikte olmak, bir arada bulunmak, birbirine karışmak, bir şeyin içine girmek, bir şeyden dışarı çıkmak, değişmek, yok olmak gibi durumlar kadîm için söz konusu değildirler. Bu vasıflardan beri olan Allah teâlâ, görme, düşünme ve duymanın sınırlı olan çerçevesi içine sığmaktan da yücedir. O'nu kelime ve ibarelerin sınırları içine sığdırmak da imkânsızdır. Bu sebeple, O'nu anlamak da, anlatmak da zordur. Anlatmak kelimelerle olduğu için, daha da zordur. Çünkü kelimeler, O'nu anlattıkları zaman farklı mânalar kazanırlar. Örneğin, O'nu görmek demek, aslında O'nu görmeye çalışırken hayrete düşmek, O'nu anlamaya çalışırken şaşırıp kalmak demektir. (Bu olay, şiddetli bir ışığa bakarken veya derin bir meseleyi anlamaya çalışırken de böyledir.)

---

duğu gibi, ne bâtıl söz ve görüşleri İslâmın içine sokalım, ne de onların yabancılığını gidermek için törpüleme ve cilâlama zahmetine girelim. "Çürük mal sahibine âittir. Bu söz ve görüşler de kimlerin ise, onların üstüne atılmalı ve "Ne haliniz varsa görün!" denilmelidir.

Eğer, Allah teâlâ için, "O nerde?" diye sorarsan, bil ki, yer ve mekân O'nun yaratığıdır.

Eğer, O'nun için, "Ne zaman?" diye sorarsan, bil ki, zaman O'nun icadıdır.

Eğer, O'nun için "Nasıl?" diye sorarsan, bil ki, keyfiyet (nasıl oluş) O'nun fiilidir.

Eğer, O'nun için, "Ne kadar?" diye sorarsan, bil ki, kemiyet (miktar durumu) O'nun amelidir. Bu sebeple, bu sorular O'nun zatına yönelik olarak sorulamazlar. Çünkü ezel ve ebed O'nun tasarruf alanlarıdır. Kevn ve mekân (varlıklar ve yerler) O'nun tezgahlarıdır. O; akıl, fehm, his ve kıyas çerçevesine giren her şeyden yüce ve mukeddestir. Bütün bunlar hâdistirler. Hâdis olan insanlar da ancak bu hâdisleri anlayıp algılayabilirler ve onları Allah teâlâ'nın varlığı, birliği ve büyüklüğü için delil ve kılavuz yapabilirler. O'nun zatını idrâk etmekten ise âcizdirler. Hz. Ebubekir'e nisbet edilen bir sözde denildiği gibi, "İdrâk (akıl), Allah teâlâ'yı idrâk etmekten âcizdir. O'nu idrâk etmek, O'nu idrâk etmekten âciz olduğunu bilmek ve itiraf etmektir." Onun için, kula düşen, bilemeyeceğini bilmek ve bu konudaki aczini kabul etmektir. Allah teâlâ'yı yine ancak O bilir. Bu sebeple, tevhid ehlinin O'nu idrâk etmek konusunda kazandıkları marifet kendileriyle sınırlıdır. O, Allah teâlâ'yı kendilerine göre tanımaktır, Allah teâlâ'ya göre ve O'nun hakikatiyle tanımak değildir. Hal bu olunca, Allah teâlâ'yı hakkıyla tanıdığını iddia eden ve O'nu

tanımanın son sınırına vardıklarını söyleyenler, aldanmış olurlar. Kur'ân-ı Kerim'deki şu âyet-i kerime bunları uyarıcı mahiyettedir: "Allah hakkında şeytan sizi aldatmıştır."[79]

***

Tevhidin nuru güneşin nuru gibidir. Güneşin nuru bütün zulmetleri sildiği gibi, onun (tevhidin) nuru da Allah teâlâ ile bağlantısı bulunmayan ve O'nun için olmayan her şeyi silip yok eder. Cüneyd rahimehüllah şöyle demiştir:

"Resmî (Allah teâlâ için olmayan) ameller ve dünyevî (zahire yönelik olup kalbî derinliği bulunmayan)) ilimler tevhidin nuru karşısında eriyip yokluğa dönüşürler."

TEVHİD'İN UNSURLARI

Bil ki, tevhid beş şeye iman etmekten oluşur. Bütün mükelleflerin bu şeylere iman etmeleri lâzımdır. Bunlar şöyledir:

1- Allah teâlâ'nın varlığına iman etmek. Allah teâlâ'nın varlığına iman etmemek tatil'dir. Tatil, âlemi yaratıcısız, sahipsiz, gayesiz ve sonuçsuz görmektir.

---

[79] -Hadid, 14

(Bu görüşe göre, bu dünyadaki varlıklar tesadüfün eserleri ve oyuncaklarıdır. Şefkat gözüyle bakıldığı zaman da yetim, garip ve çaresizdirler. Ne koruyucuları, ne savunucuları, ne de gelecekleri vardır. Onun için, yaşamaları güvensiz, ömürleri vefasız ve beklentileri ümitsizdir.)

2- Allah teâlâ'nın birliğine iman etmek. Allah teâlâ'nın birliğine iman etmemek şirktir. Şirk, Allah teâlâ ile birlikte başka yaratıcı ilâhların bulunduğuna inanmaktır. Şirke inanan müşrikler, her şey için ayrı bir yaratıcı aramak ve çoğalan yaratıcılar arasında bocalamak durumunda kalırlar.)

3- Allah teâlâ'yı cisim ve araz olmaktan ve bunların özellik ve sıfatlarını taşımaktan tenzih etmek. Tenzih'in zıddı teşbih'tir. Teşbih, Allah teâlâ'yı cisim ve arazlara benzetmek ve bunlar için lâzım olan hususiyet ve özellikleri O'nun için de düşünmektir.

4- Allah teâlâ'nm her şeyi kendi kudreti ve ihtiyârı (iradesi) ile yarattığına iman etmek. Buna göre, Allah teâlâ her şeyi kendi kudret ve ihtiyârı ile yaratmıştır. Bu inancın dışına çıkan bazı filozoflar ise, Allah teâlâ'nın eşyanın illeti olduğunu söylemişlerdir. İllet, bir şeyin var olmasına sebep olan ve fakat bu işte kendi iradesi, isteği ve seçimi bulunmayan şeydir. Örneğin, güneş gündüzün oluşmasının sebebi ve illetidir ve onun bu işte irade ve ihtiyarı yoktur. Allah teâlâ'nın eşya ve âlemin yaratıcısı değil, illeti olduğunu söyleyenler, O'nu güneşe benzetirler. Bu inanç da küfürdür.

Çünkü iradesiz olmak büyük bir kusurdur, irade dışı bir oluşuma sebep olmak da meziyet değildir.

5- Allah teâlâ'nın her şeyi tedbir, tedvir ve terbiye ettiği, evirip çevirdiği, halden hale soktuğu ve yapıp yıktığına iman etmek. Bu inancın aksi, sebeplerin (tabiat kanunlarının, yıldızların ve meleklerin) eşyada etki yaptığı inancıdır. "**lâ ilâhe illellah**" sözü bu beş inancın toplu bir halde ifadesidir. Bu itibarla, bu inançlardan her hangi birisi gerçekleşmediği takdirde, "**lâ ilâhe illellah**" demenin bir değeri yoktur.

TEVHİD KONUSUNDAKİ İHTİLÂFLAR

Bil ki, bütün müslümanlar, Allah teâlâ'nın her türlü yüceliklere ve yüce sıfatlara sahip olduğu, her türlü noksanlık ve eksikliklerden de beri ve münezzeh bulunduğu hususunda ittifak halindedirler. Ancak, bunlar bazı vasıfların yücelik mi, yoksa noksanlık mı olduğu konusunda ihtilâf etmişler ve bu ihtilâfın tabiî neticesinde de kimileri bu vasıfları Allah teâlâ için kabul etmişler, kimileri de bunları O'ndan nefyetmişlerdir. Bunun bazı misâlleri şöyledir:

1- Mutezile taifesi, insanın kendi fiillerinin yaratıcısı olduğunu söylemişlerdir. Bunların bunu söylemekteki gerekçeleri şudur: İnsanların fiillerini Allah teâlâ yaratmış olsa, bu fiillerden dolayı onları cezalandırmaması lâzımdır. Çünkü, dahli bulunmayan bir

kimseyi kendi fiilden dolayı cezalandırmak zulümdür. Zulüm ise bir eksiklik ve kusurdur. Onun için, Allah teâlâ'yı zulümden tenzih etmek gerekir. O'nu bundan tenzih etmek için de, insanların fiillerinin onlar tarafından yaratıldığını söylemeyi icap ettirir.

Ehl-i sünnet ise, yaratma ve yapmayı birbirinden ayırmış, yaratmayı Allah teâlâ'nın fiili, yapmayı da kulun fiili olarak görmüşlerdir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'in ilgili âyetlerinde de konu bu şekilde açıklanmıştır. Ehl-i sünnet, yaratıcılığın paylaşılmasını bir eksiklik ve kusur olarak mutâlaa etmişler ve Allah teâlâ'yı bu kusurdan (yaratıcılığının paylaşılmasından ve bu vasıfda ortaklarının bulunmasından) tenzih etmişlerdir.[80]

2- Mücessime taifesi, Allah teâlâ'nm cisim olduğunu ve bir cihette bulunduğunu söylemişlerdir.[81]

---

80 -Mutezile, kuldaki yaratma gücünün ona Allah teâlâ tarafından verildiğini söylemişlerdir. Nitekim, İmam Matüridî de buna yakın bir şey söylemiştir. Bu itibarla, Mutezile'nin kulun yaratması dedikleri olay, aslında ehl-i sünnetin (özellikle de, İmam Maturidî ve ekolunun) yapmak ve kesbetmek dedikleri olaydan çok farklı değildir. Kulun yaratma gücünün de kendisine âit olduğunu söylemek ise açıkça küfürdür. Çünkü, Kur'ân-ı Kerim'de "Allah'tan başka yaratıcı yoktur. Allah her şeyin yaratıcısıdır."(Fâtır, 3, 62; Zümer, 62) buyurulmuştur.

81 -İslâm âlimlerinin çoğu, mücessime taifesini tekfir etmişlerdir. Çünkü Allah teâlâ cisim değildir. Cisim O'nu yarattığı bir maddedir. Şunu da bilmek lâzımdır: Mücessime'nin çoğu Allah teâlâ'nın cisim olduğunu söylerken, O'nun et ve kemikten ibaret

Bunlara göre cisim olmamak ve her hangi bir cihette bulunmamak yok olmak demektir. Yokluk ise en büyük kusurdur. Öyleyse, Allah teâlâ cisimdir ve bir cihettedir.

Ehl-i sünnet ise, Allah teâlâ'yı cisim olmaktan ve bir cihette bulunmaktan tenzih etmişlerdir. Çünkü cisim olmak, yaratıklarla aynı derecede olmak demektir.[82] Bu ise, Allah teâlâ için bir kusurdur. Bundan başka, cisim olmak terkip ve tahlili gerektirir. Çünkü bunlar cisimlerin ayrılmaz özellikleridir. Terkip ve tahlil ise, bir cismin önce yok iken parçalarının birleşmesi veya birleştirilmesi sonucunda var olması ve parçalarının dağılması veya dağıtılması neticesinde de yok olması demektir. Bu haller ise, Allah teâlâ'ya yakışmayan kusurlardır. Bu sebeple, O'nu cisim olmaktan tenzih etmek lâzımdır. Allah teâlâ cisim olmadığına göre, O'nun bir cihette olması da söz konusu değildir. Çünkü bu da cisimlerin bir özelliğidir.[83]

---

olduğunu kasdetmemişlerdir. Çünkü cismin pek çok cins ve türleri vardır.

82 -Hani, kendilerini bizden üstün tutanlara şöyle deriz: "Ne bu kibir, bu büyüklük taslaması?! Hepimiz aynı sudan ve aynı topraktanız!" Buna göre, eğer yüce Rabbimiz de bizim gibi cisim olsaydı, ona da böyle itap etmek bir anlam ve haklılık kazanabilirdi. Fakat, o böyle değildir.

83 -Ehl-i sünnetin çoğu Allah teâlâ için cihet düşünmekten şiddetle sakınmışlardır. Fakat, âyet ve hadis nassları cihetin varlığını bildirimişlerdir. Çünkü Allah teâlâ kendi Arş'ının üzerin-

3- Mutezile taifesi, kendisine itâat edenleri mükâfatlandırmayı Allah teâlâ için vâcip saymışlardır. Gerekçeleri de, iyiliği karşılık bırakmanın zulüm ve haksızlık olması, bunun da Allah teâlâ'ya yakışmamasıdır. (Mutezile, benzer bir gerekçe ile, büyük günah işleyenleri cehennemde yakmanın da Allah teâlâ için vâcip olduğunu ileri sürmüşlerdir.)

Ehl-i sünnet ise, yaratıklara karşı hiçbir muâmelenin Allah teâlâ için vâcip olmadığını söylemişlerdir. Çünkü vâcip olmak, hürriyet ve serbestliği sınırlandırır. Sınırlı olmak ise, Allah teâlâ'ya yakışmayan bir kusurdur. Allah teâlâ elbette ki, iyilikleri mükâfatlandırır, ancak bu O'nun lütuf ve rahmetinin eseri ve adaleti sevmesinin sonucudur. (Kötülükleri cezalandırması da bu gibi sebeplerdendir.)

4- Mutezile taifesi, Allah teâlâ'nın kullar tarafından işlenen günah ve kötülükleri irade etmediğini ve istemediğini söylemişlerdir. Gerekçeleri de şudur:

---

dedir. Bu itibarla O'nun ciheti, daha doğrusu kulların O'na yöneliş ciheti Arş'ın cihetidir. Kur'ân-ı Kerim'deki Arş âyetleri gibi, "ileyhi= O'na doğru, O'na taraf" sözüyle söylenmiş pek çok âyet-i kerimler de ciheti ispat etmişlerdir. Ancak, altını çizerek şunu da söylemek lâzımdır ki, Allah teâlâ'nın bütün vasıf ve sıfatları gibi, cihet sıfatı da, cisim ve maddelerin sıfatlarından farklıdır. Bu itibarla, cihet sıfatı Allah teâlâ'ya yakışan ve O'nun yüceliğine göre anlamı olan bir vasıf halinde vardır. Bunu inkâr etmek, yukarıda işaret edilen âyetleri de inkâr etmeyi veya te'vil etmeyi gerektirir.

Kötülükleri yapmak gibi, irade etmek ve istemek de bir kusurdur. Onun için, Allah teâlâ'yı bu kusurdan tenzih etmek lâzımdır.

Ehl-i sünnet ise şöyle demişlerdir: Allah teâlâ'nın mülkünde O'nun irade etmediği ve istemediği işlerin olup bitmesi ve kulların O'nun iradesi dışında işler yapması O"nun gücü, otoritesi ve hâkimiyeti adına bir kusur ve eksikliktir. Bu yüzden, O'nu bundan tenzih etmek lâzımdır.

Bunu söyleyen Ehli sünnet, irade ve rızayı birbirinden ayırmışlardır. Onlara göre, Allah teâlâ günah ve kötülükleri de irade eder ve bunların yapılması için izin, fırsat ve güç verir. Fakat bu O'nun kötülükleri sevmesinden ve bunların yapılmasına râzı olmasından dolayı değildir. Çünkü "O, kullarının küfre düşmelerine ve kötülük yapmalarına rıza göstermez."[84] Ancak imtihan bunlara da fırsat verilmesini gerektirir. Çünkü imtihan edilen bir kimseye yanlış yapma imkân ve fırsatının da verilmesi lâzımdır.

5- Mutezile taifesi, Allah teâlâ'nın kullar için en yararlı olan işleri yapmasının vâcip olduğunu söylemişlerdir. Çünkü gücü yetenin diğerleri için en iyi olan işi yapmaması bir kusurdur.

Ehl-i sünnet ise, "Allah teâlâ'yı her hangi bir mulâhaza ile mecburiyet altına sokmak câiz değildir.

84 -Zümer, 7; Mâide, 64, 87; Hac, 38; Şurâ, 40

Çünkü bu hal O'nun için bir eksikliktir." demişlerdir. Kullar için en iyi olan işlerin yapılıp yapılmadığı meselesi ise, tartışmalıdır. Doğru olan görüş odur ki, Allah teâlâ mecbur olmaksızın kulları için en iyi işleri yapar. Ancak insanların bir kısmı bunları kendi aleyhlerine çevirir ve onlara şer görüntüsünü kazandırırlar. Musibetler de Allah teâlâ'nın işleridir. Ancak bunlarda da kötülük yoktur. Çünkü musibetler üç kısımdırlar. Bir kısmı cezadırlar. Kur'ân-ı Kerim'de bunlara işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Size isabet eden bir musibet, kendi yaptıklarınızın karşılığıdır. Allah, yaptıklarınızın çoğu da affeder."[85]

"Allah, günahlardan dönmeleri için insanlara, yaptıklarıyla müstahak oldukları cezanın bir kısmını tattırır."[86] Bir kısmı hata ve yanlışların sonuçlarıdır. Bunlar insanları bilgi edinmeye ve dikkatli davranmaya zorlarlar. Bu da ilmî gelişmelere ve terakkilere yol açar. Bir kısmı da günahların affına vesile olmak, cennete gitmek için gerekli olan sermayeyi tamamlamak, aşırı dünya sevgisinden kurtulmak, nefsin tazyik ve baskısını ortadan kaldırmak, kötülük yapmayı önlemek, âhiret için daha çok çalışmak, ölüm korkusunu azaltmak, hatta bazen onu aratmak, ibret oluşturmak, nimetlerin kıymetini ortaya çıkarmak gibi hikmet ve maslahatları temine yöneliktirler.

---

85 -Şurâ, 30

86 -Rum, 41

HEVÂ VE BİD'ATLAR[87]

Bil ki, hevâ ve bid'atlar, asıl ve kök olarak altı tanedir. Bunlardan her iki tanesi de birbirinin zıddı durumundadırlar. Çünkü biri ifrat, diğeri de onun zıddı ve aksi olan tefrittir. Şeytanın yolları olan bu hevâ ve bid'atlar şunlardır:

1- Teşbih.

2- Tatil. Bu ikisi birbirinin zıddıdır.

3- Cebr.

4- Kader. Bu ikisi birbirinin zıddıdır.

5- Rafd.

6- Nasp. Bu ikisi birbirinin zıddıdır ve bütün bunlar, sırat-ı müstakîm'den sapmanın sonucunda ortaya çıkan bâtıl görüşlerdir. Bu görüşlerden teşbihi benimseyenler, Allah teâlâ'ya nass'larla (Kur'ân ve hadisler-

---

87 -Hevâ, nasslara dayanmayan dinî görüş demektir. Bu görüş sahiplerine "hevâ ehli" denir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Birinizin hevası, benim getirdiğim esaslara uymadıkça, o iman etmiş olmaz." Bid'at ise, dinin amel kısmına sokulan yabancı unsur demektir. Bid'atları işleyenlere de "bid'at ehli" denir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, şöyle buyurmuştur. "Her türlü bid'at dalâlettir ve her türlü dalâlet cehennemliktir."

Hevâ ve bid'at aynı mânada da kullanılırlar. Nitekim, metinde o şekilde kullanılmışlardır.

le) varid olmayan sıfatlar (örneğin oturma, kalkma, yerleşme, ayrılma, bir şeyin (mekânın) içine girme gibi haller) nisbet etmişlerdir. Bu sıfatlar insanların, cisim ve maddelerin sıfatları oldukları için, bunların Allah teâlâ'da bulunduklarını söylemek, O'nu bu şeylere benzetmektir. Halbuki Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah'ın hiçbir misli, benzeri ve örneği yoktur."[88] denilmiştir.

Tatili benimseyenler, bunların aksine, Allah teâlâ'nın nasslarla sâbit olan sıfatlarını da inkâr etmişlerdir. Allah teâlâ'yı tanıtan ve büyüklüğünü gösteren bu sıfatlar inkâr edilince, geride ne olduğu anlaşılamayan ve büyüklüğü görülemeyen meçhul bir mahiyet kalmış olur.

Ehl-i sünnet ise, ne teşbih ehli gibi, kendi hevâ ve akıllarına göre Allah teâlâ'ya sıfat uydurmuşlar, ne de tatil ehli gibi, O'nun sâbit olan sıfatlarını inkâr etmişlerdir. Böylece orta yolu bulmuşlar ve hak çizgisini temsil etmişlerdir.

Cebri benimseyenler, Allah teâlâ'nın insanları fiile zorladığını, bu sebeple onların yaptıkları fiillerde hiçbir katkılarının bulunmadığını söylemişlerdir.

Kaderi benimseyenler, bunların aksine, insanların kendi fiillerinin yaratıcıları olduklarını ileri sürmüşlerdir.

Ehl-i sünnet ise, fiillerde kudret gerektiren yarat-

---

88 -Şurâ, 11

ma cihetinin Allah teâlâ'ya, tercih etmek ve istemek anlamında olan talep ve kesp cihetinin de insanlara âit olduğunu söyleyerek orta yolu bulmuşlar ve hakkın temsilcisi olmuşlardır.

Rafd ehli, diğer adlarıyla râfiziler, ehl-i beyti sevdiklerini söylemişler ve bunu bahane ederek ashâba buğz etmişler ve onlar aleyhinde dillerini uzatmışlardır.

Nasp ehli veya nâsibiler, bunların aksine, ashâbı sevdiklerini söylemişler ve bunu vesile ederek ehl-i beyte ve özellikle Hazret-i Ali'ye düşmanlık etmiş ve onu küfür ve zulümle suçlamışlardır.

Ehl-i sünnet ise, orta yolu takip ederek hem ashâbı, hem de ehl-i beyti sevmişler ve hepsine ayırım yapmadan sevgi ve saygı duymuşlardır. Çünkü hem ashâbın, hem de ehl-i beytin, İslâm dininin bize kadar yaşayıp gelmesinde yeri doldurulamayan hizmetleri, emekleri ve fedâkârlıkları geçmiştir. Allah teâlâ da onları birbirinden ayırmaksızın Kur'ân-ı Kerim'de övmüş ve kendilerine büyük mükâfatlar va'detmiştir. Örneğin, bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Önce iman eden muhacirler ve ensârdan ve iman etmekte bunlardan sonra gelenlerden Allah râzı olmuştur, bunlar da O'ndan râzı olmuşlardır. Allah bunlara altından ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. Bu büyük bir kazançtır."[89] Allah teâlâ, ashaptan

[89] -Tevbe, 100

sonra gelenler mü'minleri izlemeleri gereken tutumu da şöyle belirtmiştir:

"Onlardan sonra gelenler şöyle dua ederler:" Rabbimiz! Bizi ve bizden önce geçen mü'minleri affet ve iman edenlere karşı kalplerimize kin ve düşmanlık sokma. Sen çok şefkatli ve çok merhametlisin."[90]

***

Bil ki, Kur'ân-ı Kerim'in bazı yerlerinde kulun fiilleri kendisine nisbet edilmiştir. Örneğin, şöyle buyurulmuştur:

"Bu, onların yaptıklarının karşılığıdır."[91],

"Müşrikleri öldürünüz."[92] Bazı yerlerde de bu fi-

---

90 -Haşr, 10

91 -Vakıa, 24

92 - Âyetin tamamı şöyledir: "Haram aylar geçince, müşrikleri gördüğünüz yerde öldürün, onları tutup esir edin ve her yerde önlerine geçin. Fakat eğer küfürden tevbe edip namaz kılar ve zekât verirlerse, yollarını açın. Allah bağışlayıcı ve merhametlidir." (Tevbe, 5) Müşriklerle savaşmayı ve onları öldürmeyi emreden bu âyet, müslümanlarla müşriklerin fiilen savaş halinde oldukları ve bir birlerini öldürdükleri bir dönemde indirilmiştir. Bu sebeple, savaşma ve öldürme emrinin verildiği zamandaki fiilî durumu gözden uzak tutmamak lâzımdır. O halde, âyetten durup duruken kimseyle savaşma ve onu öldürme hükmünü çıkarmak doğru değildir. Ayrıca, âyetin sonundaki "Allah bağışlayıcı ve merhametlidir." fezlekesi de mü'minlerin bu vasıflara sahip olmaları gerektiğini imâ etmiştir.

iller Allah teâlâ'ya nisbet edilmiştir. Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Onları sen öldürmedin, Allah öldürdü. (Müşriklerin üzerine çakıl) attığın zaman da sen atmadın, Allah attı."[93] Çelişki gibi görünen bu durum, bir fiilin iki yönünün bulunmasından dolayıdır. Bunlardan birisi talep, kesp ve yapma yönüdür. Bu kula âittir. Diğeri ise yaratma ve icâd etme yönüdür. Bu da Allah teâlâ'ya âittir. Bu hususla ilgili bir incelik de şudur: Kul, fiili yapan, Allah teâlâ da O'nu bundan dolayı mükâfatlandıran veya cezalandırandır. Böylece, mükâfat ve ceza filin bir yönü ve boyutu olmuş olur.

Fiillerin kesp yönünü de kula değil, Allah teâlâ'ya atf eden bazı sufiler (Muhyiddin ibni Arabî gibileri), Allah teâlâ'yı hem Mabud, hem de âbid görmüşler ve Şeriat izin vermediği halde "âbid" ismini de O'nun için kullanmışlardır. Şeriata göre ise, "mabud "Allah teâlâ, "âbid" de kuldur. Örneğin bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Ey insanlar! Sizi ve sizden önceki (baba ve dedelerinizi) yaratan Rabbinize ibadet edin."[94] "İbadet edin!" denilince, ibadet edenler âbid, kendisine ibadet edilen de "mabud" olmuş olur.

Fiillerin kesp yönü kula âit olduğu için, cezalar da bunun üzerine bina edilmiştir.

---

93 -Enfâl, 17

94 -Bakara, 21

Örneğin Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Size isabet eden bazı musibetler, sizin yaptıklarınızın karşılığıdır."[95],

"Kıyâmet gününe günahlarla gelenler, yüz üstü ateşe atılırlar ve onlara, "Bu sadece sizin amellerinizin karşılığıdır." denir."[96]

Fiillerin kesp yönü bulunduğu için, onları düzenlemek için peygamberler gönderilmiş, kitaplar indirilmiş ve dinler tesis edilmiştir.

Bir fiil değişik açılardan değişik fâillere nisbet edilebilir. Örneğin, hırsızın elinin kesilmesi bir cihetten kesme fiilini icrâ eden cellâd'a, bir cihetten kendisini buna müstahak hale getiren hırsıza, bir cihetten de bu cezayı emr ve takdir eden Allah teâlâ'ya nisbet edilir. Bu böyle olduğu için, fiilin yalnızca yaratma ve takdir yönünü görüp kesp yönünü inkâr etmek veya bunun aksini yapmak eksik ve yanlış bir değerlendirme olur. O halde, inanılması gereken gerçek şudur: Kul, Allah teâlâ'dan bağımsız bir şekilde ve O'nun istek ve iradesine muhalif olarak bir iş yapamaz. Ancak o, hayvanlar ve cansızlar gibi bütünüyle eli kolu bağlı bir varlık da değildir. Ona saâdet takdir edilmişse, o bu takdire bağlı olarak iyi işler yapar ve cennete gider. O'na şakavet murad edilmişse, o zaman da bu

---

[95] -Şurâ, 30

[96] -Neml, 90

yönde kötü işler yaparak cehenneme gider.

Bil ki, fiildeki yaratma ve kesbin ikisini de kendine nisbet eden bir kimse kaderî'dir. Bunların ikisini de kendinden uzaklaştıran bir kimse cebrî'dir. İrâde ve yaratmayı Allah teâlâ'ya, talep ve kesbi kendine nisbet eden kimse de sünnidir. Sünnî demek, Allah Resûlünün sünnetine uyan ve onun yolunda olan kimse demektir. Kaderî ve cebrî ise, özellikle fiilin izahı konusunda sünnete muhâlefet etmiş ve Allah Resûlünün izinden ayrılmışlardır.

***

Kader, kadir olan Allah teâlâ'nın bir şeyi takdir etmesidir. Kazâ ise, O'nun bu şeyi yaratmasıdır. Daha açık bir ifade ile, kader, bir şeyin Allah teâlâ tarafından takdir edilmesi, yaratılmasına karar verilmesi, kemiyet ve keyfiyetinin belirlenmesi ve zamanının tayin edilmesidir. Kazâ ise, zamanı gelip şartları tahakkuk edince o şeyin kader ölçülerine ve planına göre fiilen yaratılmasıdır. Kader toptan yapılmış[97], kazâ ise zaman ve mekâna yayılmıştır.

---

97 -Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Allah teâlâ, gökleri ve yeri yaratmadan elli bin sene önce, bütün yaratıkların kaderlerini yazmıştır." (Müslim, Tirmizî), "Allah teâlâ'nın ilk yarattığı varlık kalemdir. O, bunu yaratınca kendisine, "Kıyamete kadar gelip geçecek şeylerin kaderlerini yaz!" dedi. Kalem de (anında) yazdı." (Ebu Davud, Tirmizî)

Kader sadaka, duâ, ibadet, istiğfar veya Allah teâlâ'nın mücerret lütuf ve rahmeti sayesinde değişebilir. Çünkü bir kısım kaderler şartlara bağlanmıştır. Kazâ ise, değişmez. Çünkü onda şartlara bağlanmış olma durumu yoktur. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah, yaratmak istediği zaman, sadece, "Ol!" der ve emrettiği şey olur."[98] Kazâdaki kesinlikten dolayı, ona " mübrem (kesin) emir" de denilmiştir.

Suâl: Kulda oluşan kudretin (gücün) fiilde etkisi varsa, bu kudret fiilin icadında Allah teâlâ'nın kudretine ortak olmuş olur. Onun bunda etkisi yoksa, o zaman da cebr (zorlama) durumu gerçekleşir.

Cevâp: Kulda oluşan kudretin fiilde etkisi vardır. Ancak bu etki, yaratmak ve icad etmek şeklinde değil, kesp ve yapmak şeklindedir. Allah teâlâ'nın kudretinin etkisi ise, yaratmak ve icad etmek tarzındadır. Bu sebeple, iki kudretin fiilde ortaklaşması veya cebr olayı gerçekleşmez.

Kulun kudretini Allah teâlâ'nın kudretine ortak etme durumunu defetmek için, kulda kudret bulunmadığını ve onun fiili cebr (zorlanmak) yoluyla işlediğini söylemek doğru değildir. Çünkü kudretsiz ve iradesiz olan bir varlığa kitaplar ve peygamberler göndermek, ona yönelik emirler ve yasaklar koymak,

---

98 -Gâfir, 68

ona öğüt vermek ve onu tehdid etmek anlamsızdır. Bir kimse, Allah teâlâ'nın bu türlü anlamsız işler yaptığını söylerse, o kimse akıl ve muhâkeme yönünden tedâviye muhtaç bir hastadır. Bu böyle olmasına rağmen, bazı kimseler, önce Kur'ân-ı Kerimi doğru bir şekilde anlamaya çalışmaları gerektiği halde, bunu yapmadıkları için, yanlış anladıkları bazı âyetlerden cebr mânasını anlamışlardır. Bazı kimseler de, bazı âyetlerden kader (kaderilik, insanın fiilinin yaratıcısı olması) hükmünü çıkarmışlardır. Bu ikincileri, yaratıcının kadîm (hep var olan) kudretiyle yaratığın (insanın) hâdis (sonradan) olan kudretini birbirine karıştırmışlardır. Halbuki bu ikisi birbirinden ayrı ve farklı şeylerdir ve yaratıcının kudreti yalnızca yaratmayla ilgili iken, yaratığın kudreti de sadece kesple ilgilidir. Mükellefiyet ve sorumluluk da kesbe, dolayısıyla kesbin sahibi olan yaratığa yöneliktir. Onun için, yaratıcı Allah teâlâ olmasına rağmen, sorumlu kesp sahibi olan kuldur.

Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah insanlara hiç zulmetmez. Fakat onlar, kendilerine zulmederler."[99]

"Bunlar, yıkılışlarını sana haber verdiğimiz memleketlerdir. Biz onları yıktık. Kiminden hâlâ izler vardır, kimi de tamamen silinmiştir. Fakat bunla-

---

[99] -Yûnus, 44

rın sakinlerine biz zulmetmedik, onlar kendilerine zulmettiler."[100]

"Mücrimler cehennem azabı içindedirler ve orada ebediyyen kalıcıdırlar. Azapları hiç hafifletilmez ve onlar bundan ümitsizdirler. Onlara biz zulmetmedik, fakat onlar kendi kendilerine (ve başkalarına) zulmettiler."[101]

İLİM VE MA'RİFET

İlim lügatte mutlak olarak bilmek demektir. Ma'rifet ise, bilmezken daha sonra bilmektir. Bu sebeple, Allah teâlâ'ya, "âlim-ilim sahibi" veya" allâm-çok ilim sahibi" denir, fakat "ârif-marifet sahibi" denilmez. Çünkü, O her şeyi ezelden beri bilir. İnsanlar ise, daha sonra öğrenirler.

Sufilerin dilinde ise ma'rifet, şek ve şüphe kaldırmayan kesin ilim demektir. Ma'rifetteki bu kesinlikten dolayı, sufiler Allah teâlâ'yı bilmeyi ma'rifet sözüyle ifâde ederler ve O'nu kesin bir şekilde bilen (zatının gerçek, emirlerinin hak ve doğru olduğunda şüphe etmeyen) kimseye "ârif" derler. Bazılarına göre de İlim ile ma'rifet arasındaki fark şudur: İlim bir şeyi küllî ve kapsamlı bir şekilde bilmek, marifet ise

---

100 -Hûd, 100, 101

101 -Zuhruf, 74-77

onu cüz'î ve sınırlı bir şekilde bilmektir. İnsanların Allah teâlâ hakkındaki bilgileri cüz'î ve sınırlı olduğu için de, O'nu (Allah teâlâ'yı) bilen bir kimseye "âlim" denmez, "ârif" denir.

Suâl: Allah teâlâ'nın zatı ve sıfatları hakkındaki ma'rifet nedir?

Cevâp: Allah teâlâ'nın zatı hakkındaki ma'rifet, O'nun var olduğunu, bir olduğunu, araz olmadığını[102], kendi gücüyle ayakta durduğunu (bunun için başkasına muhtaç olmadığını) ve hiçbir şeyin O'na benzemediğini kesin olarak bilmektir. Sıfatları hakkındaki ma'rifet ise, O'nun diri ve ilim sahibi olduğunu, her şeyi görüp işittiğini ve uluhiyete yakışan her türlü yüce sıfatlarla vasıflı bulunduğunu şüpheye yer vermeyen bir kesinlikle bilmektir.[103]

Suâl: Ma'rifetin özü ve ruhu nedir?

Cevâp: Ma'rifetin özü ve ruhu tenzih'tir. Tenzih ise, Allah teâlâ'nın ne zatının, ne de sıfatlarının ben-

---

102 -Araz, zatî ve sabit bir mahiyeti olmayan ve bu sebeple her han dağılıp yok olmaya müsait olan şey demektir.

103 -Âlimlerin tesbitine göre, Allah teâlâ'nın subutî sıfatları yedi tanedir. Bunlar hayat, sem', basar, irade, kudret, ilim ve kelâmdır. Hanefî âlimleri bunlara tekvin sıfatını da eklemişlerdir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, Allah teâlâ'nın doksan dokuz ismi bulunduğunu söylemiştir. Kur'ân-ı Kerim'e serpiştirilen bu isimlerin her biri bir sıfatı ifade eder. Örneğin, alîm ismi ilim sıfatını, rahîm ismi rahmet sıfatını bildirir.

zeri, misli ve denginin bulunmadığını söylemektir. Kur'ân-ı Kerim'deki, " Allah'ın benzeri ve misli yoktur." âyeti[104] tenzihi ders vermiştir.

Suâl: Ma'rifetin varlığının alâmeti nedir?

Cevâp: Bunun alâmeti, kalbin Allah teâlâ'yı bilmekle dirilmesidir. Kalbin dirilmesi ise, Allah teâlâ'yı müşâhede etme derecesinde sevmek ve O'ndan korkmak ve utanmaktır. Bunun yanında, ibadet etme isteğinin artması ve ibadet etmekten zevk almaktır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm ma'rifete "ihsan" demiş ve onu şöyle tarif etmiştir:

"İhsan, Allah teâlâ'yı görürcesine O'na ibadet ve kulluk etmektir." Hakikî ma'rifetle bu dereceye ulaşılır ve onun ışığıyla Allah teâlâ'nın zat ve sıfatları müşâhede edilir. Ancak bu müşâhede, maddî ve sınırlı olan bir şeyi görmek gibi kuşatıcı değildir. Çünkü kulun ma'rifet gücü Allah teâlâ'yı kuşatıcı bir şekilde müşâhede etmek ve görmek için yeterli değildir. Kaldı ki, Allah teâlâ'nın kendisi de sınırlı bir varlık değildir. O, her türlü sınır, tahdid ve kuşatılma halinden münezzehtir. İman ve ma'rifetle hâsıl olan dirilmeyi anlatan bir âyet-i kerimede şöyle buyurulmuştur:

"Ölü iken dirilttiğimiz ve kendisine bir nur verip insanlar arasında yolunu aydınlattığımız kimse, karanlıklar içinde kalan ve onlardan bir türlü kurtula-

---

104 -Şurâ, 11

mayan kimse gibi midir? İnkârcılar karanlıkta oldukları için, yaptıkları çirkin işler şeytan tarafından kendilerine güzel gösterilir."[105]

---

105 -En'âm, 122 . Not: Kur'ân'ın belagat kuvveti ve tasvir gücü müdhiştir. Burada da bunu görüyoruz. Ben kısaca şu cümle üzerinde duracağım." İnkârcılar, karanlıkta oldukları için, yaptıkları çirkin işler şeytan tarafından kendilerine güzel gösterilir." Bu âyet akla şu mânaları getirir:

1-Kâfirler, sahip oldukları bütün aydınlatıcı âlet ve edevata rağmen karanlıktadırlar. Bunlar, ya gündüzün görmeyen körler gibi veya gecede ışıksız yaşayanlar gibidirler.

2- Çirkin işler yaparlar. Çünkü, iyi iş yapmak için ihtiyaç duyulan manevî müeyyideye sahip değildirler. Onlarda ne kalp, ne de vicdan vardır. Nefilerine teslim olmuşlardır. Nefis ide, hep çirkin işler yapılmasını emreder. Bunlar da onun emirlerini harfiyyen yerine getirirler.

3-Kendileri karanlıkta oldukları için, yaptıkları amellerin çirkinliğini görmezler. Kendilerine doğru söyleyen ve amellerini objektif olarak değerlendiren kimseleri de dinlemezler. Bu yüzden de, ne yaparlarsa yapsınlar utanmazlar, mahcubiyet duymazlar ve pişman olmazlar.

4- Şeytanı dinlerler. Şeytan ise onlara doğru söylemez. Onlar şeytanı dost bilirler, fakat şeytan onlara düşmanca davranır. Bu sebeple, onların çirkin amellerini onlara güzel gösterir.

5- Akıl hocaları da onların amellerini tasvip edip güzel gösterince, artık onlar bu amellerde ısrar ederler ve onların güzelliğini iddia ederler.

6-Güçleri yettiği zaman, güzel buldukları kötü amellerini başka kimselere de yaptırmaya kalkarlar. Bunu şeytanın onlara telkin ettiği güzellik, ilericilik, medeniyetçilik vesaire adına yaparlar. Halbuki, yaptıkları çirkin amelllerin bu kavramlarla hiçbir alâkası yoktur.

Bil ki, mükâşefede görülen ilâhî azamet ve büyüklük, kalpte korku ve heybeti arttırır, görülen güzellik ve lütuf ise sevgi ve muhabbeti çoğaltır. Eğer güzellik ve lütuf görülmezse, azamet ve büyüklüğü görmekten neşet eden korku ve heybet kalbi yakıp yıkar. Bundan dolayıdır ki, Kur'ân-ı Kerim'de Allah teâlâ'nın celâl (azamet ve büyüklük) sıfatları zikredildikçe, onlarla birlikte cemâl (güzellik ve lütuf) sıfatları da zikredilmiştir. Çünkü, diri olan bir kalp, Allah teâlâ'nın salt azamet ve heybetini görmeye ve düşünmeye dayanamaz. Hatta buna dağlar bile dayanmaz. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz bu Kur'ân'ı bir dağın üzerine indirseydik, o dağın Allah korusuyla parçalanıp darıldığını görürdün."[106]

"Musa'nın Rabbi dağa tecelli edince dağ sallanıp parçalandı, Musa da bayılıp yere düştü."[107]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle bu-

---

[106] -Haşr, 21

[107] -A'râf, 143. Not: Bazı inkârcılar, inançsızlıklarını mazur göstermek için, "Allah varsa, niye açıkça bize görünmüyor? Veya niye doğrudan bize hitap etmiyor?" derler. Bu akılsızlar bilmezler ki, güçleri neAllah teâlâ'yı görmeye, ne de ondan söz dinlemeye yeterli değildir. Dağlar bile O'nun tecellisine dayanmaz ve fiilen de dayanmamışken, onlar nasıl dayanabilirler? Evet, kâinâtları yaratıp yöneten fevkal'âdenin fevkalâdesi bir güç ve kudrete sahip yüce bir padişah, elbette ki kâinâtların bile dayanamadığı bir heybete sahiptir.

yurmuştur: "Allah teâlâ ile yaratıklar arasında bir perde vardır. Bu perde kalkarsa, O'nun yüzünün nuru (azamet ve heybeti) bunların hepsini yakar."[108]

Âriflerden bir zat şöyle demiştir:

"Allah teâlâ dünyayı ve kalbi karanlık yaratmış, ondan sonra güneşi dünyaya, ma'rifeti de kalbe ışık yapmıştır. Onun için, dünya güneşsiz kaldığı zaman karardığı gibi, kalp de ma'rifetsiz kalınca kararır."

Şöyle denilmiştir:

"Ârif'in kalbindeki güneş (ma'rifet ışığı), dünya güneşinden daha parlak ve daha aydınlatıcıdır. Ve dünya güneşi battığı halde bu güneş hiç batmaz."

Şöyle denilmiştir:

"Ma'rifet, mü'minin kalbinde yakılan bir ilâhî ışıktır. Bu ışık kadar aydınlatıcı başka bir ışık yoktur."[109]

Şöyle denilmiştir:

"Herkes karanlıkta kör gibi yaşarken, ârifler kalplerinin ma'rifetiyle Rablerinin nurunu görürler.

---

108 -Müslim, Ahmed

109 -Başka ışıktan maksat akıl, ilim, tecrübe, nasihat gibi bilgi yollarıdır. Fakat vahiy ma'rifetten daha üstündür. Onun ışığı, ma'rifet ışığı gibi yalnız bir kalbi değil, bütün dünyayı aydınlatır. Onun için, vahiy alan peygamberin ma'rifet sahibi bir kimseden üstünlüğü tıpkı güneşin mumdan üstünlüğü gibidir. Kaldı ki, son tahlilde, mumun ışığının da güneşten gelmesi gibi, ma'rifetin ışığı da vahiyden gelir. Vahiy ve Kur'ân'dan gelmeyen bir ma'rifet ise dalâlet ve karanlıktır.

Ve bu nurun ışığında her eşyanın hakikat ve mahiyetini de anlarlar."[110]

Bir ârife sormuşlar:

"Kul, Rabbinin marifetine sahip olduğunu nasıl anlar?" Kendisi şöyle cevap vermiş:

"O bunu kalbinde Rabbinden (Rabbini düşünmekten, sevmekten ve nurunu müşâhede etmekten) başka bir şeye yer kalmadığını görmekle anlar."

Hz. Ali'ye sorulmuş:

"Gördüğün bir ilâha mı, yoksa görmediğin bir ilâha mı kulluk ediyorsun?" Kendisi şu cevabı vermiş:

"Gördüğüm bir ilâha kulluk ediyorum. Ancak O'nu gözlerimle değil, kalbimle görüyorum."

Cafer es-Sâdık'a sormuşlar:

---

110 -Günümüzde alt ve elit tabakaların da dahil bulunduğu müslümanlarm çoğunluğu, etraflarında olup biten olay ve hadiselerin mâna ve mahiyetini anlayamıyorlar ve bunları ters yapıp o şekilde algılıyorlar. Bu hal, bunların kafalarında dillerini çalıştıracak kadar bilgi kırıntıları bulunsa bile, kalplerinde marifet bulunmadığını gösteriyor. Çünkü marifet ancak Allah teâlâ'dan korkan ve ihlâs sahibi olan kimselerin kalplerinde bulunur. Halbuki, zaman ve olaylar gösteriyor ki, çoğu kelli felli, şöhretleri belli kimselerde bile Allah teâlâ korkusunun ve ihlâsın zerresi yoktur. Bunları kasdeden Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Kıyamet gününde terazi önüne kelli felli adamlar getirilir. (Dünyada olsa, bunların arkasında övgüler yağdıran binlerce ayak takımı, saf ve avâm halk bulurur.) Fakat, teraziye konulunca, bir sinek kanadı kadar ağırlıkları çıkmaz."

"Allah teâlâ'yı görmüş müsün?"

Kendisi şöyle demiş: "Görmediğim bir ilâha kulluk etmem."

Sormuşlar: "Onu nasıl görebilirsin ki, Kur'ân-ı Kerim'de, "Gözler O'nu görmezler."[111] buyurulmuştur?"

Şöyle demiş: "Baştaki gözler O'nu görmezler, fakat O'nun marifetiyle aydınlanan kalpler O'nu görürler."

Allah teâlâ, diğer varlıklar cinsinden olmadığı için, O'nu görmenin yolu gözler değil, kalplerdir.

Bir ârif şöyle demiştir: "Ma'rifet; âdetleri (âdet üzere yapılan işleri) terk etmek, ibadet ve tâat[112] yapmaktan başka bir istek duymamak, Allah teâlâ'nın zikrine ısınmak ve O'ndan başka bir şeye iltifat etmemektir."

Bil ki, Allah teâlâ'nın ne zatının, ne de sıfatlarının mahiyetini bilmek mümkün değildir. Bunların mahiyetini ancak kendisi bilir. Kullara düşen ise, O'nun mahiyetini kurcalamak değil,[113] O'nu tazim ve tenzih

---

111 -En'âm, 103

112 -Allah teâlâ'nın emrine uyularak yapılan her iş ibadet ve tâattır. Buna rızk temini için çalışmak, ilim tahsili için çabalamak, hayır ve hasenât yapmak için mal ve servet için çırpınmak da dahildir. Tek şart, farzları ifâ etmek ve haramlara girmemektir.

113 -Mantıktaki mânasıyla Allah teâlâ için "mahiyet" sözünü kullanmak câiz değildir. Fakat biz burada bu sözü o mânada kullanmadık. Muhakkak ki, onu hiç kullanmamak en iyisidir. Fakat, onun yerine kullanacak bir kelime bulamadık. Buna hakikat mı deseydik? Öyleyse, bunu demiş olalım.

etmektir. (Tazim etmek büyütmek demektir. Allah teâlâ'yı tazim etmek, O'nun yüce sıfatlara sahip olduğuna inanmaktır. Tenzih etmek ise, O'nun kötü sıfatlardan uzak olduğuna ve kusur ifade eden hiçbir vasıf ve sıfatın O'nda bulunmadığına inanmaktır.)

***

Ma'rifet, basiret, mükâşefe, müşâhede ve muâyene, ayrıntılarda farklı da olsalar, genel anlamda aynı şeylerdir. Bunların hepsi, Allah teâlâ'yı kalp nuruyla tanımak ve O'nu görür gibi bilmek ve duymaktır.

Yakîn, inanç ve bilginin kişi için zarurî ilim haline gelmesidir.[114] İman kalpte yakîn haline gelirse, on-

---

114 - Genel anlamda zarurî ilim, kesin olduğu ve herkes tarafından kabul edildiği için tartışılmayan ilim demektir. Bu türlü ilimlere "zaruriyyât" denir. İki kere ikinin dört etmesi, güneş doğunca gündüz olması gibi şeyler zaruriyyât'tandır. Bunun karşıtı nazariyyât'tır. Nazariyyât, tartışılan ve kimileri tarafından kabul edilirken, kimileri tarafından reddedilen ilimler ve görüşlerdir. Özel anlamda ise bir kişinin kesin olarak bildiği veya inandığı şeydir. Buna göre, bir kişi için zarurî olan bir şey, başka bir kişi için nazarî olabilir. Şu durumlar da varittir: Bazı şaşkınlar zarurî olan şeyleri nazarî zannederler ve onlarda şüphe ve terddüt ederler. Bunların hali, güneşi bir yıldız zannedip vaktin gece olduğunu söyleyen uyku sersemlerinin hali gibidir. Söz ve görüşleri de o kadar geçerlidir. Bazı kimseler de nazarî olan şeyleri zarurî zannederler ve herkesin de onları o şekilde kabul etmelerini isterler. Bunlar da rüyayı uyanıklık zannedip uykuda gördüklerini hakikat zanneden sarhoşlar gibidirler. Sözleri de, iddiaları da o kadar muteberdir.

dan ma'rifet doğar. Bundan sonra, şeriatin haber verdiği her şeyin kesin bir şekilde doğru oldukları müşâhede edilir.

Yakîn ve ma'rifet ibadet ve cehd'in semereleridir.

İlhâm, dünyadaki şeylere iltifat karanlığından temizlenen kalpte yakılan ışıktır. İlhamın ışığında ledünnî ilimler[115] hasıl olur.

Firâset de[116] Allah teâlâ tarafından bilgilendirilmektir. Ancak o, derede itibarıyla ilhamın altındadır. Çünkü firâsette, bilmeyi kolaylaştıran bazı alâmetler ve belirtiler vardır. İlham ise bütünüyle Allah teâlâ'dandır. Vahiy ise ilhamın da üstündedir.

Vahiy alanlar peygamberlerdir. İlham alanlar velilerdir. Firâset alanlar ise sâlih mü'minlerdir.

---

[115] -Ledünnî deyimi, bir âyet-i kerimeden alınmıştır. Hızır aleyhisselâmdan bahsedilen bu âyette şöyle buyurulmuştur: "Ona kendi katımızdan bir rahmet ve kendi tarafımızdan bir ilim verdik." (Kehf, 65) Kendi tarafımızdan sözü âyette "ledünnâ" lafzıyla ifade edilmiştir. Buna göre ilimler kesbî ve ledünnî olmak üzere iki kısımdırlar. Kesbî ilimler çalışarak ve kitap okuyarak kazanılan ilimlerdir. Ledünnî ilimler ise, doğrudan doğruya Allah teâlâ tarafından verilen ilimlerdir. Bu ilimlerin en mühimlerini de peygamberlere indirilen vahiyler teşkil ederler.

[116] -Arapça olan bu kelime, dilimize feraset olarak geçmiştir. Ve bu dilde daha çok sezgi mânasında kullanılır.

FASIL-6

KALP, RUH, NEFS, AKIL

Bil ki, bu isimler bazen aynı, bazen de farklı mânalar için kullanılırlar.

Kalp iki şey için kullanılır. Bunlardan birisi, yumruk biçimindeki maddî kalptır. Göğsün sol tarafında bulunan bu kalp, vücudun kan deposu ve pompasıdır. Diğeri ise, bu kalple ilgi ve ilişkisi bulundunu kabul edilen manevî kalptir. Bu kalbe ruh da denir. Bu kalp insanın hakikatidir. İnsan, bununla duyar, bununla bilgi edinir, bununla mükellefiyet altına girer ve bununla sevap veya cezaya müstahak olur.

Ruh da iki şey için kullanılır. Bunlardan birisi kalbe gelip giden kanın buharıdır. Kan, irili ufaklı damarlarla vücudun her tarafına giderken, onun buharı olan ruh da gittiği her yere (bütün doku ve hücrelere) hayat ve canlılık götürür ve duyu organlarını (göz, kulak, burun, dil gibi) çalıştırır. Doktorlar ruh derken bunu kasdederler. Bu türlü ruh hayvanlarda da vardır. İkincisi, kalbin de ikinci mânası olan ve insanın hakikatini oluşturan şeydir. Bu ruhun da kanla ilişkisi vardır. Fakat, bu ruh kandan ayrı ve sâbit bir şeydir. Bu ruhun ne olduğu Peygamberimize sorulunca, şu âyet indirilmiştir:

"Senden ruhu soruyorlar. De ki: Ruh Rabbimin

emrindendir. Size (bu konuda) az bir bilgi verilmiştir."[117]

Nefs de iki şey için kullanılır. Bunlardan birisi, kızgınlık ve şehvet gibi hislerin kaynağı olan şeydir. Sufiler de nefsi bu mânada kullanırlar ve onu kötü huyların sebebi ve kaynağı olarak görürler. Onun için, örneğin, "Nefisle mücâdele etmek, şehvet ve hiddeti bastırmak lâzımdır." derler. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Senin en büyük düşmanın, iki yanın arasındaki nefsindir." Diğeri ise, kalp ve ruhun da ikinci mânaları olan şeydir. Bu mânadaki nefis, insanın ruhu ve hakikatidir. Bu nefis, Allah teâlâ'nın emirlerine karşı takındığı tavra göre sıfat kazanır. Bu sebeple o, kendi içindeki muhâlefeti kırıp ilâhî emirlere tam uyduğu takdirde, "mutmeinne nefis" ismini alır. İlâhî emirlere uymak için kendi kötü duygularıyla mücâdele etmek zorunda kaldığı takdirde, "levvâme nefis" ismini alır. Kötü duygularına teslim olup ilâhî emirlerden yüz çevirdiği takdirde ise, "emmâre nefis" adını alır. Nefsin bu üç hali şu âyetlerde bildirilimiştir:

"Ey mutmeinne nefis! Râzı olmuş ve kendisinden râzı olunmuş bir halde Rabbine dön. Kullarımın arasına ve cennetime gir."[118]

---

117 -İsrâ, 85

118 -Fecr, 27-30. Not: Bu hitap, ölüm anında veya mahşerde bu nefislere, yani ruhlara yöneltilir.

"Kıyamet gününe ve levvâme nefse yemin ederim ki, biz insanları dirilteceğiz ve onların parmak izlerini de düzelteceğiz."[119],

"Nefis, kötülüğü çokça emredicidir (emmâredir). Rabbimin merhamet ettiği nefisler (mutmeinne ve levvâme olanlar) ise böyle değildirler."[120]

Kur'ân-ı Kerim'de olduğu gibi, ilâhiyâtçı filozoflar da nefsi genellikle ruh mânasında kullanırlar.

Akıl da iki şey için kullanılır.

Bunlardan birisi, eşyanın hakikatlerini bilmektir. Bu akıl, ilimle eş anlamlıdır.[121] İkincisi ise, ilmi idrâk eden şeydir. Diğer bir ifade ile, idrâk merkezidir. Bu şey kalp, ruh ve nefsin de ikinci mânaları olan insanın hakikatidir.

---

119 -Kıyamet, 1-4

120 -Yusuf, 53. Not: Kur'ân-ı Kerim bu sözü Yusuf aleyhisselâmdan nakletmiştir.

121 -Bir kitapta okuduğum şu ifade bana doğru gibi geldi: "Aklın en büyük faaliyeti tefekkürdür. Ancak ilimsiz tefekkür insanda delilik meydana getirir. Nitekim, cahil şeyhlerin elinde nice insanlar meczup olup heder olmuşlardır." Bu ifade ekseriyet itibarıyla doğrudur. Ancak eksiktir. Çünkü, ellerinde insanların meczup olup heder oldukları kimseler yanlış cahil şeyhler değildir. Çıkar ve şöhret peşinde olan politikacılar ve bu milletin din ve varlığına kasdeden gizli düşmanlar ve açık dinsizler de insanları akıllarından edip meczup hale getiriyorlar. Üstelik, rahmanî hiçbir yönü bulunmayan bu meczuplar daha tehlikeli, daha saldırgan ve daha yıkıcıdırlar.

KALBİN, YANİ RUHUN ASKERLERİ

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Göklerin ve yerin askerleri (göklerde ve yerde olan askerler) Allah'ın askerleridir."[122]

"Rabbinin askerlerini (bunların çeşitlerini ve sayılarını) ancak kendisi bilir."[123]

Bu âyetlerin de ifade etikleri gibi, yer ve kökteki varlıkların hepsi Allah teâlâ'nın askerleridir. Allah teâlâ, bunları istediği şekillerde talim eder, istediği işlerde kullanır, onlarla istiği şeyi yıkar, istediği şeyi yapar, kimini hayra, kimini de şerre âlet eder. Kuşlar, sinekler ve mikroplar bile O'nun emriyle büyük işler yaparlar. Ancak O, askerlerin bir kısmını direkt olarak sevk ve idare ederken, bir kısmını da kendi emri altındaki küçük kumandanlara emanet etmiştir. Bu cümleden olarak, bir miktar askeri de kalbin emir ve komutasına vermiştir. Kalbin komutasındaki askerler gözle görülenler ve basiretle görülenler olmak üzere iki kısımdır. Gözler görülenler el, ayak, göz, kulak ve dildir. Basiretle görülenler ise, irade, kudret ve idrâktır. İrade çekici ise şehvet ve istek halini alır. İtici ise gazap ve kızgınlık durumuna gelir. Kudret uzuv ve or-

---

122 -Feth, 4

123 -Müddessir, 31

ganları irade istikametinde kullanan güçtür. İdrak ise, duyu organlarının algılamasını sağlayan ve onlar vasıtasıyla bilgi toplayan merkezdir. (Beyin de denilen) bu merkez beş parçadan (veya beş bölüm ve bölgeden) oluşur. Bunlar ortak his, hayal, tefekkür, hatırlama ve hafızadır.

İnsanın hakikati olan kalp, bu asker ve cihazlara muhtaçtır. Çünkü onun âhiret azığı olan ilim ve amel ancak bunlar sayesinde elde edilebilir. Bunları bu yönde kullanmak da kalbin görevidir. Kalbin bir görevi de, mahal ve mekânı olan, hadis-i şerifin ifadesiyle de âhiret yolculuğunda onun bineği olan vücudu korumak ve beslemektir. Vücudu korumak için ona kızgınlık duygusu ve bu duyguyu fiil haline getirecek olan el ve ayak gibi uzuvlar verilmiştir. Bunlar, zararlı şeylere karşı savunma silahlarıdır. Onu beslemek için de, kendisine şehvet duygusu ve bu duyguya bağlı âlet ve organlar (dil, mide gibi sindirim cihazları) verilmiştir. Bunlar da vücudun yaşaması için gerekli olan gıdayı temin ederler. Bütün bu işlerin doğru ve düzenli bir şekilde yapılması için bilgiye de ihtiyaç vardır. Bu sebeple ona ayrıca idrak gücü ve bunun emrinde çalışan duyu ve algılama organları da verilmiştir.

Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi, kızgınlık ve şehvet hisleri ve bunların cihazları önemli maksadlar için yaratılmışlardır. Bu sebeple, yaratılış maksadlarına uygun olarak kullanılmaları halinde, bunlar insan

için âhiret yolculuğu esnasında çok kıymetli vazifeler ifâ eder ve büyük faydalar sağlarlar. (Ancak, insanların çoğu nefis ve şeytanın tahriklerine uyup bu bu duygu ve cihazları, bu askerleri ebedî hayatları aleyhine sonuç verecek biçimde kullanırlar.)

***

Hayvani ve İnsani Ruh

Bil ki hayvanların canlılığını temin eden şey yalnızca kandır. Onlar kanın gücü sayesinde diri ve hareketlidirler. Onlarda akıl ve idrâk gerektirmeyen hisler de vardır. Fakat kendilerinde insanî ruh (akıl ve idrâk) bulunmadığı için, hayvanlar sorumlu değildirler. Onun için de, kanları çekilince ebediyyen ölürler. İnsanlarda ise, kandan ileri gelen canlılığın yanında, başlı başına bir varlık olan ruh da vardır. Bu ruh, cesetle birlikte yaşadığı gibi, tek başına da yaşayabilir. Bu ruh, yukarıda anlatılan âlet ve cihazlarla donatılmış ve Allah teâlâ'ya karşı muhatap ve sorumlu mevkiine çıkarılmıştır. Bu mevki onun ebedî saâdetine de, ebedî felâketine de yol açabilir.

Durum bu olduğu için, cesedin ölmesiyle birlikte ruh ölmez. Cesedin ölmesi, ruhun bu dünyadaki imtihan süresinin son bulması ve bundan sonraki âlemede mükâfât veya ceza görme vaktinin gelmesi demektir.

Hayvanî ruh kandan yükselen bir buhar ve araz iken, insanî ruh lâtif (ince, şeffaf, saydam, transpa-

rent) bir cisimdir. Çünkü cisimler kesif (katı, koyu, kalın, boyutlu) ve latif olmak üzere iki kısımdırlar. Ceset birinci tür cisimden, ruh ise ikinci türdendir.

Bazı âlimlere göre ise, ruh cisim değil, cevherdir. Çünkü cisimde terkip (birkaç parçanın birleştirilmesi) özelliği vardır. Cevher ise bir tek parçadır. Ruh da bir tek parçadır.

***

Kur'ân-ı Kerim'de, "Âdem'i tesviye ettiğim zaman ona ruhumdan üfledim."[124] buyurulmuştur. Bu âyetteki tesviye, Âdem'in maddesini ruhu kabul edecek vaziyete getirmek ve ona uygun bir düzen vermek demektir. Hz. Âdem'in maddesi topraktı. Ondan sonraki insanların maddesi ise, erkek suyudur. Bu su kadın rahminde dört ay tesviye edilir ve ruhu kabul edebilecek bir düzene sokulur. Bundan sonra da ona ruh üfürülür. Ruhun üfürülmesi deyimi, bu olayın ateşin yakılması olayına benzetilmesinden dolayıdır. Çünkü ateş yakılırken ona üfürülür. Ruh da ateş gibi yanmaya başlar. Ancak Allah teâlâ ruha üflemez. Çünkü üflemek içinden nefes çıkarmakla olur. Bu ise Allah teâlâ için muhâldır. O'nun yaptığı şey ise, ruhun yanması için emir vermektir. Çünkü o her hangi bir iş yapmak istediği zaman zaman, sadece ona,

---

124 -Hıcr, 29

"Ol!" der ve o iş olur. Bu sebeple, meselâ Allah teâlâ, "Biz göğü bina ettik."[125] veya, "Biz bu mücrimleri denizde boğduk."[126] derken de, bu ifadelerden O'nun duvar ustası gibi gökte çalıştığı veya elleriyle suçluların boğazlarını sıkıp onları boğduğu mânası çıkmaz. Bütün bu ve benzeri fiillerde Allah teâlâ'nın yaptığı şey, "ol!" emrini vermekten ibarettir. Ama, işin hususiyetine göre bu emir göğü yapma, mücrimleri boğma, ruhu üfleme gibi kelimelerle anlatılmıştır.

"Âdem'i tesviye ettiğim zaman ona ruh üfledim" âyeti şu mânayı da kapsar: Allah teâlâ, mutlak cömertlik sahibidir. Ancak her varlık O'nun cömertliğinden kendi kabiliyeti nisbetinde yararlanır. Bunun maddî âlemdeki misâli güneştir. Güneş de O'nun bir cömertliğidir. Ancak, bundan her şey kendi kapasitesi kadar ışık alır. Bu sebeple, bazı şeyler az ışık alır ve karanlıkta kalırlar, bazı şeyler de çok ışık alır ve aydınlığa çıkarkar. Bunlardan bazıları da bizzat kendileri de ışık haline gelirler. Bu böyle olduğu için, ruh üfürülmesinden önce cesedin tesviye edilmesi ve Allah teâlâ'nın bir lütfu olan ruhu alabilecek hale getirilmesi lâzımdır. Çünkü cesed tesviye edilmezse, sünnetullah gereği, ona ruh üfürülmez. Her hangi bir şeyi Allah teâlâ'nın lütuf ve keremine lâyık hale getirmek de, cesedi tesviye etmek gibidir.

---

125 -Nebe', 12

126 -A'râf, 136

ALLAH TEÂLÂ'NIN ZATI HAKKINDAKİ TASAVVURLAR

İnsanların Allah teâlâ'nın zatı hakkındaki tasavvurları, onların aklî ve dinî gelişmişlik seviyelerine göre farklılık gösterir.

Bu sebeple, âmî (sıradan insan) derecesinde olanlar, Allah teâlâ'yı elle işâret edilebilen bir cisim olarak tasavvur ederler[127] ve O'na cisimlere mahsus olan sıfatlar (oturmak, kalkmak, yürümek gibi özellikler) atfederler.

Bu dereceden bir parça yukarıda olanlar, Allah teâlâ'yı cisim olarak düşünmez; ancak yine de O'nun bir cihette olduğunu tasavvur ederler. Halbuki bir ci-

---

127 -Daha önce de işaret edildiği gibi, cisim olmak her zaman et ve kemikten olmak demek değildir. Bu itibarla, Allah teâlâ için cisim diyenlerin bir kısmı onun et ve kemikten olduğunu söylememişlerdir. Allah teâlâ'nın et ve kemikten olduğunu veya et ve kemikli cisimlerin özelliklerini taşıdığını söylemek ise küfürdür. Bu yakınlarda dikkatsiz bir adam, bir topluluğa hitap ederken, onların kendisine gösterdikleri ilgiden memnun olmuş ve şöyle demişti: "Allah sizleri alınlarınızdan öper." Böyle bir söz küfürdür. Allah teâlâ hakkında söz söylerken azamî dikkat göstermek lâzımken, bazıları ağızlarına geleni söylerler. Önlerinde birkaç günlük dünya ömrü vardır. Ondan sonra, kâinât sultanına hesap vermek için bacaklarından sürüklenip götürülünce, bakalım ne halt yiyeceklerdir?

hette olmak cisimlere mahsus bir keyfiyettir.[128] Ma'rifeti bunlardan da fazla olanlar, Allah teâlâ'yı cisimlere mahsus bütün sıfat, vasıf ve arazlardan tenzih ederler. Eş'ariler bu seviyeye ulaşmışlardır.

Mutezile ise, bu makul çizgide de durmamış ve Allah teâlâyı tenzih etmek iddiasıyla O'nun sâbit olan sıfatlarını inkâr edip hataya düşmüşlerdir. Bu taifeye göre, Allah teâlâ'nın sıfatlarını kabul etmek O'nu yaratıklara benzetmek olur. Çünkü bu sıfatlar yaratıklarda da vardır. Bu telakki yanlıştır. Çünkü, Allah teâlâ'nın sıfatlarıyla kulların sıfatları mahiyette değil, yalnızca isimde birbirine benzerler. İsimde benzerlik ise, bir mahzur oluşturmaz.

---

128 -Biz, daha önce de, bir cihette bulunmanın cisimlere mahsus bir keyfiyet olmadığını ve Allah teâlâ'nın bir cihette olmasının O'nun açısından değil, kul açısından olduğunu belirttik. Bu özellik de Allah teâlâ'ya mahsustur. Bunu söylememizin sebebi şudur: Allah teâlâ bir cihette olmazsa, hiçbir cihette de olmaması lâzımdır. Çünkü bütün cihetlerde olursa, bir cihette de olmuş olur. Hiçbir cihette olmazsa, o zaman da hiç olmaması lâzımdır. Çünkü hiçbir cihette olmayan bir şey yok olan bir şeydir. Bir cihette olmak bir mekânda olmak demek değildir. O, iki şey arasındaki mesafe ve uzaklıktır. Bu şeyler manevî şeyler ise, aralarındaki mesafe de manevîdir. İkisi de maddî ise, mesafe de maddîdir. Yalnız birisi maddî ise, o zaman da mesafe bir yönüyle manevî, bir yönüyle maddîdir. Âyet ve hadisler de cihetin varlığını açıkça bildirmişlerdir. Neymiş, efendim? Cihet kabul edilirse, bilgi ve kültürü az olanlar, Allah teâlâ'nın bir mekânda olduğunu zannedeceklermiş. Aman sen de?

Suâl: Bu sıfatlar nelerdir?

Cevâp: Bu sıfatlar hayat, ilim, kudret ve irade sahibi olmak, görmek, duymak ve konuşmaktır. Bunlar, kemâl sıfatlarıdır. Bunların yokluğu ise kusur ve eksikliktir. Bu sebeple, Allah teâlâ'nın bunlara sahip olduğuna iman etmek farzdır. Kullarda da bu isimleri taşıyan sıfatlar vardır. Fakat Allah teâlâ'nın sıfatları Allah teâlâ'ya göre, kulların sıfatları da kullara göredir. Her şeyden evvel, Allah teâlâ'nın sıfatları ezelî ve ebedidir. Kulların sıfatları ise belli bir süre içindir. Bu süreden sonra, bu sıfatlar birer birer alınır ve en sonunda da hayat sıfatı alınarak kul ölüme mahkûm edilir.

Suâl: Allah teâlâ'nın benzerlik taşımayan özel sıfatı hangisidir?

Cevâp: Bu sıfat "Kayyûm" olma sıfatıdır. Kayyûm; kendi kendine var olan, kendi gücüyle ayakta duran ve diğer her şeyi de kendi gücüyle ayakta tutan demektir. Bu sıfatın özelliğinden dolayı, bazı âlimler ve ehl-i mâna veliler onun Allah teâlâ'nm ism-i a'zamı olduğunu söylemişlerdir. Bu mübarek isim, Kur'ân-ı Kerim'in en büyük âyeti olan âyet'ül-kürsi'nin ilk cümlesinde de yer almıştır.

Suâl:Halk âlemi ve emir âlemi ne demektirler?

Cevâp: Halk âlemi sebepler vasıtasıyla yaratılan ve yönetilen âlem demektir. Buna şehâdet âlemi ve maddî âlem de denir. Cesedler de bu âlemdendirler.

Onun için, cesedlerin yaratılması bilinen sebepler zinciri içinde gerçekleşir. Emir âlemi ise, yaratılma ve yönetilmesinde sebeplere yer verilmeyen âlem demektir. Bu âlem gayp âlemi ve âhiret âlemidir. Ruhlar da bu âlemdendirler. Onun için, Kur'ân-ı Kerim'de, "De ki: Ruh Rabbimin emrindendir." denilmiştir. Bu âlemdeki yaratma ve yönetme şekli şöyledir: "Allah bir şey irade ettiği zaman, ona "Ol!" der ve o şey hemen olur."[129]

Suâl: Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ, Âdem'i kendi sûretinde (bir rivayette de, Rahmân'ın sûretinde) yaratmıştır. Bu hadis-i şerifin mânası nedir?

Cevâp: Bu hadis-i şerif, Allah teâlâ'nın Âdem'i ve onun zürriyetini bir model üzerine yarattığını ve bu modelin kendi sûreti olduğunu bildirmiştir. Ancak, Allah teâlâ'ya suret izafe edilmesi, O'nun cisim olduğunu akla getirir. Nitekim, bu gibi hadislere dayanan bazı kimseler, Allah teâlâ'nın cisim olduğunu söylemiş ve dalâlete düşmüşlerdir. Bunların bilmediği veya gözden kaçırdığı husus şudur: Arapçada sûret, her zaman madde için kullanılmaz. O aynı oran ve sıklıkla mâna için de kullanılır. Bu sebeple, örneğin, "Meselenin şekli ve sûreti şöyledir. Olayın aslı ve sûreti böyledir." denir. Çünkü sûret tarz, usul, tertip,

---

129 -Yâsin, 82

münâsebet ve uyum demektir. Bunlar ise, maddî şeyler gibi, manevî şeyler için de geçerlidirler. Hal bu olunca, Allah teâlâ'ya sûret izafe edilmesi O'nun cisim olmasını gerektirmez. Nitekim, O'nun cisim olmadığı da Ehl-i Sünnetin kesin akîdesidir.

Hadisteki sûret ise, sıfatlarla ilgilidir. Bu şu demektir: Allah teâlâ kendisi ilim, kudret, irade, görmek, işitmek, konuşmak gibi sıfatlara sahip olduğu gibi, Âdem'i ve onun zürriyeti olan diğer insanları da bu sıfatlara sahip olarak yaratmıştır. Diğer canlı türlerini ise, bu şekilde yaratmamıştır. (Ancak, daha önce de söylendiği gibi, Allah teâlâ'nın sıfatları ile kulların sıfatları yalnızca sûret ve isimde birbirine benzerler. Mahiyet itibarıyla ise birbirinden tamamen farklıdırlar. Hadisteki sûret kelimesi de, esasen bu benzerliğin mahiyette değil, sadece sûret ve şeklide olduğunu bildirmiştir.)

Suâl: Rivâyet edildiğine göre, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ, ruhları cesetlerden iki bin sene önce yaratmıştır. Beni de diğer peygamberlerden önce halk etmiştir." Bu hadisin zâhir mânası, ruhların cesedlerden önce yaratıldığını gösterir. Nitekim, "Rabbin Âdemin zürriyetini babalarının sırtından çıkarıp kendi varlığına şâhid kıldı."[130] âyetinin de bu hususa işa-

130 -A'râf, 172

ret ettiği söylenmiştir. Hakikaten ruhlar cesetlerden önce mi yaratılmışlardır?

Cevâp: Hadis-i şerifte önce yaratıldığı bildirilen ruhlar meleklerdir. Sözü geçen cesedler ise yer, gök ve diğer maddî varlıklardır.

Bu o demektir ki, maddî olmayan melekler diğer varlıklardan oldukça uzun bir müddet önce yaratılmışlardır. Allah Resûlunun diğer peygamberlerden önce halk edilmesi ise, onlardan üstün tutulması anlamındadır. Çünkü halk etmenin bir mânası da takdir etmek, üstünlük ve mertebe vermek demektir. Allah Resûlunun yaratılış ve var oluş yönünden diğer peygamberlerden sonra olduğu ise kesindir.

Sözü edilen âyette de ruhların kendi cesetlerinden önce yaratıldığına dair bir işaret yoktur.

Âyet, Allah teâlâ'nm Âdem aleyhisselâmdan sonra gelip geçen asırlar içinde de yeni züriyetler yaratıp kendi varlık ve azametine şâhid kıldığını, bunun için onlara dinler ve peygamberler gönderdiğini ve bunları anlayabilecek akıl ve idrâk verdiğini bildirmiştir. Bazı insanların bu naklî ve aklî delillere ve kılavuzlara rağmen, küfür ve inkârda ısrar etmeleri ise tamamen kendi hatalarının sonucudur ve onlar bundan sorumludurlar.

O halde, ceset "tesviye" edilip hazırlanmadan önce ruh yoktur. Ruh ancak bundan sonra yaratılır ve hazırlanmış olan cesede sokulur.

Hâdis (sonradan) olan ruh, bu sûretle yaratıldıktan sonra da artık ebedileşir.[131]

FASIL-7

MUHABBET VE SEVGİ

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Sizden kim dinden dönerse, bilsin ki, Allah başka bir topluluk getirecek ve hem kendisi o toluluğu sevecek, hem de o topluluk kendisini sevecektir."[132]

---

131 -Ruhun cesetten önce bulunduğunu söyleyenlere şunu sormak lâzımdır: Ruh cesetten önce var idiyse, yetişkin miydi, yoksa çocuk muydu? Eğer yetişkin idiyse, cesede girmesiyle birlikte cesedin de yetişkin haline gelmesi zorunludur . Halbuki, ceset, ruh girdikten sonra on beş yaşına kadar çocuk kalır. Ve eğer ruh, çocuk olarak var idiyse, o takdirde de, "kalû belâ'da" onu şahid tutmanın ve ona Allah teâlâ'nın varlığını kabul ettirmenin bir değeri yoktur. Çünkü çocuk on beş yaşına kadar mükellef değildir.

132 -Mâide, 54. Not: Bu topluluğun kimlerden oluştuğu âyette tayin ve tahdid edilmemiştir. Bu suretle, bu topluluktan olma hakkı ve fırsatı bütün millet ve ırklara tanınmıştır. Ancak tarih içinde fiilen bu topluluktan olma vasfını kazanan milletler olmuştur. Yemenliler ve Türkler bunlardandır. Türkler, Arapların güç ve kuvvetlerini yitirdikleri ve dış saldırıların etkisiyle dağıldıkları kritik bir zamanda İslâmın bayraktarlığı ellerine almış ve onu asırlarca dalgalandırmışlardır. Bunu göz önünde tutan merhum Bediüzzamanan, bu âyette bildirilen kavmın Türk kav-

"İman edenler, Allah'ı her şeyden daha çok severler."[133]

"Allah, iman edip sâlih amel işleyenlerde sevgi yaratacaktır."[134]

Bil ki, Allah teâlâ muhabbet ve sevgisi tevhid ve ma'rifetin meyvesidir. Bu sebeple, ilâh olarak O'nu bir bilen ve O'nun sınırsız olan büyüklüğünü idrâk eden kimseler, O'nu severler. Sevgilerinin derecesi de, bilgi ve idrâkleri derecesindedir. Bu sebeple, kulun Allah teâlâ'yı tanıması ve O'nun hakkındaki bilgisi ve marifeti arttıkça, O'nu sevmesi de artar. Allah teâlâ'yı sevmeyenler ise, O'nu hiç tanımayan ve bilmeyenlerdir. (Bu kimseler maddî şeyler hakkında türlü bilgilere sahip olabilirler. Fakat onlar, Allah teâlâ hakkında hiçbir bilgiye sahip değildirler. Onlar bu konuda toplumun en cahil fertleridirler.)

Allah teâlâyı sevmek, Kur'ân ve hadislerin emirleriyle vâciptir. Bu sevgi, ruha zevk veren ve kulu ibadet ve tâata içtenlikle sevk eden bir güçtür. Bu sevgi,

---

mi olduğunu söylemiştir. Osmanlıların yıkılışından sonra, gerçi Türk kavmi artık devlet olarak İslâmın bayraktarlığını yapmıyor; ancak bu kavmin büyük bir kısmı hâlâ eski ahd üzerindedir ve İslâma sivil planda hizmet etmekte ve onu yaşatmaya çalışmaktadır. Bozulanlar ise yalnızca Türkler değil, bu coğrafyada yaşayan çeşitli ırktan insanlardır.

133 -Bakara, 165

134 -Meryem, 96

Allah teâlâ'yı çokça zikretmeyi ve O'nun hatırını her şeyin üstünde tutmayı gerektirir.

Allah teâlâ sevgisinin kalbe verdiği zevk, bazen artar ve kulun tahammül gücünü aşar. Bu durumda da onda sekr denilen baygınlık hali gerçekleşir. Ancak, bazı sufilerin zannettikleri gibi, sekr ne muhabbetin şartı, ne de onun kemâl derecesidir. Bu sebeple muhabbetini ispat etmek veya onu yükseltmek için kendini sekr ve baygınlığa zorlamak doğru değildir. Sekr, kasıtlı ve yapmacık olmamalıdır. Çünkü o ne muhabbette, ne de zikirde gaye değildir. O bir anlamda zayıflık ve hamlık eseridir. Bu sebeple, peygamberler, Allah teâlâ'yı herkesten daha fazla sevmelerine rağmen, "sekr" geçirmemişlerdir. Onlar daima "sahv" halinde kalmışlardır. "Sahv" ise kendinde olmak, akıl ve iradesine sahip çıkmaktır.

MUHABBETLE İLGİLİ BAZI DEYİMLER

Sufiler, muhabbetle ilgili bazı deyimler ve terimler kullanırlar. Bunlar şöyledir:

1- Zevk. Zevk, muhabbetten hasıl olan ruhî lezzet ve tatlılıktır.

2- Lahz. Lahz, kalp gözüyle Allah teâlâ'yı görmektir. (Gözle görmek gibi olmayan bu olay, ağırlıklı olarak bilmek ve duymak şeklindedir.) Buna işaret eden Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle bu-

yurmuştur: "Allah teâlâ'yı görürcesine O'na ibadet ve kulluk et."[135]

3- Vakit. Vakit, muhabbetin yoğunluk kazanip şiddetlendiği zamandır.

4- Safâ. Safâ, muhabbet dalgalarıyla kalp ve hislerin temizlenip arınmasıdır. (İnsanların kalp ve his kirliliği, Allah teâlâ'yı az sevmelerinden dolayıdır. Bu sevgi tam olursa, kalp ve duygular inci ve mercanlar gibi temiz, pâk ve parlak hale gelirler.)

5- Nefes. Nefes, muhabbetin şiddeti altında ciğerine sertçe hava çekmek ve o esnadaki duygularını anlatmak için söz söylemek veya işarette bulunmaktır.

6- Gaybet. Gaybet, zihnen ve kalben Allah teâlâ'nın tefekkürü ile meşgul olup O'nun dışındaki şeylerden habersiz hale gelmektir.

7- Sekr. Sekr, (biraz yukarıda geçtiği gibi) muhabbetin verdiği zevkle kendini kaybetmektir. Sekr, Allah teâlâ'nın sıfatlarını görmek ve bundan alınan zevkle mest olmaktır.

8- Sahv. Sahv, sekr'den önceki kendinde oluş hali ile ondan sonraki kendine geliş halidir. Sahv, sekr'den üstündür. Sahv, muhabbetin bilgi ve şuur hali, sekr ise onun his ve zevk halidir.

9- Fenâ. Fenâ, kelime olarak yok olmaktır. Deyim olarak ise, Allah teâlâ dışındaki varlıkları ve bizzat

---

135 -Müslim

kendi varlığını yokluk derecesinde görmektir. Bu görüşe sahip olan bir kimse, Allah teâlâ'dan başka her şeyin O'nun gücüyle varlığını sürdürdüğünü, kendisine âit bir güce sahip olmadığını, bu itibarla hakikî varlık sahibinin yalnızca Allah teâlâ olduğunu, diğer şeylerin ise, bir yönüyle yok olduklarını müşâhede eder.

10- Beka. Beka, varlıklardan yüz çevirip Allah teâlâ'ya sığınmak ve O'nunla var olmaktır. Fenâ mertebesinde varlıkların hakikatte yok olduklarını gören bir kimse, bundan sonra Allah teâlâ'ya döner ve O'ndan başka hiçbir şeye iltifat etmez ve değer vermez. O artık Allah teâlâ ile birlikte kalır ve yalnızca O'nu düşünür, O'nu görür, O'nu sever ve O'na kulluk eder.

Beka, ulaşılabilen en son mertebe v e en yüksek derecedir. Peygamberimiz de bu mertebede olduğu için onun Kur'ân-ı Kerim'de onun hakkında, "Gözü (Allah'ı görmekten) kaymadı ve (O'nu) aşmadı."[136] buyurulmuştur.

Muhabbeti bu zikredilen derecelere çıkarmak, ancak uzun süren bir cehd ve mücâdele ile mümkün olur. Bu sebeple, bu şekildeki muhabbet az sayıda kimselerde gerçekleşir. Bu kimseler de velilerdir. Veliyi veli yapan da bu sevgidir. Herkese farz olan sevgi ise, Allah teâlâ'nın yüce sıfatlarına iman etmekten hasıl olan sevgidir. Çünkü Allah teâlâ hem büyüktür, hem merhametlidir, hem cömerttir. Bu vasıfların göl-

---

136 -Necm, 17

gesi ve asgarisi bile bir varlıkta bulunduğu zaman, kalplerde ona karşı sevgi ve muhabbet oluşur.

FASIL-8
ALLAH TEÂLÂ İLE ÜNSİYET ETMEK

Bil ki, ünsiyet etmek, sevgi ve muhabbetin önemli meyvelerindendir. Çünkü insan ancak sevdiği ile ünsiyet eder.[137]

Allah teâlâ ile ünsiyet etmek, O'nun yakınlığını düşünmekten, lütuf ve merhametini görmekten dolayı kalbin rahatlık ve ferahlık duymasıdır.

Şöyle denilmiştir:

"Ünsiyet, eşyanın kalpteki izlerinin silinmesi ve kalbin Allah teâlâ'nın varlığıyla sükûnet, hafiflik ve huzur bulmasıdır." Bu hali yaşayanlar, "Allah var, gam ve keder yok.", "Allah her şeye bedel." der, moral ve güç bulurlar.

Allah teâlâ ile ünsiyet bulabilmek için, eşyanın kalpten çıkarılması şarttır. Çünkü eşya, kul ile Allah teâlâ arasına giren perdelerdir. İnsanın kendisi de bu perdelerdendir. Bu perdeler bulundukça, Allah teâlâ

137 -Bir şâir şöyle demiştir: "Sevdikleriyle birlikte olan için iğne deliği geniş bir meydandır. Düşmanlarıyla beraber olan için, geniş meydanlar daracık zindandır."

ile hakikî yakınlık, müşâhede, ünsiyet ve hatta muhabbet gerçekleşmez.

Ünsiyet iki türlüdür. Birincisi, Allah teâlâ'nın yakınlığını duymanın verdiği ünsiyettir. Bu, âriflerin (Allah teâlâ hakkında ilim ve ma'rifet sahibi olan kimselerin) ünsiyetidir. İkincisi, Allah teâlâ'nın varlığına (var oluşuna) inanmanın verdiği ünsiyettir. Daha düşük derecede olan bu ünsiyet bütün mü'minlerin ünsiyetidir. Çünkü bunlar eşyaya yansıyan kudret, güzellik, lütuf ve merhametin Allah teâlâ'ya âit olduğuna inanırlar ve bu inanç yoluyla Allah teâlâ'nın yakınlığını duyar ve ünsiyet bulurlar.

Allah teâlâ, dünyada da, âhirette de kullarına aynı yakınlıktadır. Ancak, bunlar âhirette O'nu başlarındaki gözlerle görebilirken, dünyada ancak yakîn (kuvvetli iman) ve basiret gözüyle görebilirler.

Allah teâlâ'dan korkmak kalpte çekilme, büzülme, söz ve hareketlerine olağan üstü dikkat etme ve niyaz pozisyonunda olmayı sonuç verirken, O'nu sevmek bir parça serbestlik ve bir ölçüde nazlanma halini doğurur. Bu halin şer'î ve meşrû sınırların dışına taşmaması için, beraberinde korkunun da bulunması lâzımdır. Çünkü ne ümitsizliğe düşüren bir korku, ne de dikkatsizlik ve külfetsizliğe yol açan bir muhabbet makbul değildir. Bu ikisi de küfre açılan yollardır. Kur'ân-ı Kerim'de, mü'minlerin Allah teâlâ'ya karşı tavrı şöyle belirlenmiştir:

"Onlar, korku ve ümitle Rablerine yalvarırlar."[138]

Suâl: Gayret nedir?

Cevâp: Gayret, iki türlüdür. Bunlar Allah teâlâ'nın gayeti ile kulun gayretidir. Allah teâlâ'nın gayreti de iki çeşittir. Birincisi, O'nun küfür, zulüm ve günah işlemekte ısrar eden kimselerin iman etmelerini ve kelâmını (Kur'ân-ı Kerim'i) anlamalarını istememesi ve hatta önlemesidir. Şu âyetlerdeki durumlar bu gayretin sonuçlarıdır:

"Allah, zâlimleri doğru yoldan saptırır."[139],

"Allah, fitneci olanları doğru yola iletmez."[140],

"Allah israfçı ve şüpheci kimseleri doğru yoldan saptırır."[141],

"Allah, inançsızları doğru yoldan saptırır."[142],

"Biz inançsızların kalpleri üzerine, Kur'ân'ı anlamalarını önleyen perdeler koyarız ve kulaklarını da onu duymamaları için sağırlaştırırız."[143],

"Allah, kâfir olmak için acele edenleri fitneye uğratmıştır. Ve O bunların kalplerini temizlemek istememiştir. Bunlar için dünyada rezillik, âhirette de büyük

138 -Secde, 16
139 -İbrahim, 27
140 -Nahl, 37
141 -Gâfir, 34
142 -Gâfir, 74
143 -İsrâ, 46

bir azap vardır."[144] İkincisi, hadis-i şerifte de açıklandığı gibi, O'nun kötü, kirli ve çirkin işleri yasaklamasıdır.

Bu gayrete de şu âyetlerle işaret edilmiştir:

"Allah, emir ve yasaklar koymakla sizi sıkıntıya sokmak istemez. O, sizi bunlarla temizlemek ve bunların sağladığı faydalarla nimetlendirmek ister."[145],

"Allah, bu emir ve yasakları koymakla kendisine ve âhiret gününe iman edenleri arındırmak ve temizlemek ister."[146],

"De ki: Rabbim yalnızca çirkin şeyleri ve edep dışı işleri yasaklamıştır."[147] Kulun gayreti de iki çeşittir. Birincisi, genel olarak halkın gayretidir. Bu gayret, namusunu koruma hissidir. Allah teâlâ Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Mü'min kimse gayret sahibidir. Gayret sahibi olmayan bir kimse deyyustur. Deyyus da cenneti görmez, onun uzaktan kokusunu bile duymaz." İkincisi, Allah teâlâ ile ünsiyet bulan kulun gayretidir. Bu gayret, ulaşılan tatlı ve lezzetli ünsiyetin maddî meşguliyetlerle veya her hangi bir sebeple bozulmaması için dikkat ve titizlik göstermektir.

---

144 -Mâide, 41

145 -Mâide, 6

146 -Bakara, 232

147 -A'râf, 36

Suâl: Üns ile şevk arasındaki fark nedir?

Cevâp: Üns, ulaşılan ünsiyet ve müşâhede edilen şeyle yetinmektir. Şevk ise, bununla yetinmemek, daha fazlasına tâlip olmak ve hep fazlası için iştiyak duymaktır.[148] Şevk sahibi bilir ki, üns yoluyla kazandığı lütuf (marifet, ilim ve yakınlık), ondan daha ötedekilerin yanında denizden bir damla gibidir. Bu sebeple, o hep daha ötedekileri ister ve bunlar için çalışıp çırpınır.

Şevk sahibinin Allah teâlâ hakkındaki marifeti daha çok, O'na yakınlığı da daha fazladır.

Suâl: Vecd nedir?

Cevâp: Vecd, lügatte(genel kullanımda) görmek ve bulmak demektir. Sufilerin ıstılahında (özel kullanımında) ise, kalp gözüyle görülebilen şeyleri görmek ve onları bulmaktır. Buluş ve elde ediş demek olan vecd, maddî alanda olduğu gibi, manevî alanda da heyecan ve coşkunluk doğurur. Bunlar (çoşkunluk ve heyecan) bazen dehşete kapılma (şoke olma) derecesine de ulaşabilirler. Dehşete kapılan bir kimse ise, kendi kendinden habersiz bir duruma gelir ve vücuduyla ilgili duyarlılığını kaybeder. Kur'ân-ı Kerim, Mısırlı kadınların hayran oldukları Yûsuf peygamberi gördüklerinde bu türlü bir dehşete kapıldıklarını ve

---

148 -Sufiler şevk hali için, "Daha fazlası yok mu?" âyetini (Kaf, 30) okurlar.

"Onu görünce, acı duymadan ve farkına varmadan ellerini kestiklerini"[149] haber vermiştir. (Ancak, her şeye rağmen, vecd coşkunluğunu oynamak, zıplamak gibi hafiflik ve basitliklerle açığa çıkarmaktan sakınmak lâzımdır. Esasen, hakikî vecdi duyanlar, derin sular gibi vakur ve görkemli dağlar gibi ağırdırlar. Sufiler, bunların vecd haline "temkin" derler. Temkin, istikrar ve sebât sahibi olmak demektir.)[150]

Suâl: Hâl ve makam ne demektirler?

Cevâp: Hâl, ruhî duyuş ve buluşların gelip geçici olmasıdır. Makam ise, bunların sabitleşmesi ve devamlı hale gelmesidir. Tariflerinden de anlaşıldığı gibi, makam hâlden, dolayısıyla makam sahibi de hal sahibinden üstündür.

El-Vâsitî şöyle demiştir:

"Varlıklardan tevehhüş etmeyen bir kimse, Allah teâlâ ile ünsiyet etme derecesine ulaşamaz."

El-Verrak şunu söylemiştir:

"Allah teâlâ ile hakikî ünsiyet arttıkça, O'na karşı saygı ve ta'zim de artar. Kullarla ünsiyet ise, saygı ve ta'zimi ortadan kaldırır." Bu şundandır ki, Allah teâlâ'yı tanıdıkça O'nun daha büyük olduğu görülür.

---

149 -Yusuf, 31. Not: Bu âyet-i kerime, bir anlamda, konsantrasyon sonucu vücutlarını parçalayan veya ateşe atılan kimselerde görülen his ibtalına da işaret etmiştir.

150 -Nakşibendi tarikati gibi ciddî tarikatlerde de vecd bahanesiyle oynayıp zıplamak yasaklanmıştır.

Kulları tanıyınca da, onların tahmin edilenin altında oldukları fark edilir. Allah teâlâ, kelimenin hakikî anlamıyla büyüktür. Kullar ise, zan ve tahmin ile büyürler. Onun için, Allah teâlâ ile ünsiyet etmek, O'na karşı heybeti de arttırdığı halde, kullarla ünsiyet heybeti azaltır.

(Ancak, peygamberler de hakikaten büyük varlıklardır. Çünkü Allah teâlâ onları kendi zatına elçi yapmak için büyük sıfat ve yeteneklerle yaratmıştır. Bu sebeple, ehl-i sünnet akidesine göre, başka hiçbir beşer (ne bir veli, ne bir imam) hiçbir fazilet ve meziyette peygamberlerin seviyesinde değildir. Bunun aksin iddia eden de kâfir olur. Peygamberlerin sahip oldukları sıfat ve yeteneklerin başında da güzel ahlâk, doğruluk, iffet, ısmet (günahlardan korunmuş olmak), emanet (güvenilir olmak) ve merhamet gelir. Peygamberler büyük oldukları için, Busirî, Peygamberimiz hakkında şöyle buyurmuştur: "Hıristiyanların Hz. İsa için iddia ettikleri şeyi bırak.[151] Bunun dışında hangi büyüklüğü istersen ona nisbet et.")

Allah teâlâ ile ünsiyet etme derecesine ulaşan bir kul, O'nu zikretmek, O'na ibadet etmek, O'nun Kur'ân'ını okumak ve O'nun rızasına vesile olan diğer salih ve hayırlı amelleri yapmakla da ünsiyet eder. Bu sebeple, bunları çok yapar ve onlardan usanmaz. Bu durum, Allah teâlâ ile ünsiyetin derecesini de

151 -Hıristiyanlar, Hz. İsa'nın ilâh olduğunu söylerler.

gösterir. Bu konuda da en önde giden Allah Resûludur. Çünkü O, Allah teâlâ ile en üst derecede ünsiyet ettiği için, bu şeylerle de a'zamî ölçüde ünsiyet ederdi. Onun için, başkasının yapamayacağı kadar çok zikreder, yorulmadan ibadet eder, "Gözümün nuru namazdadır." der ve her türlü salih ve hayırlı ameli yapmak için muttasıl çaba ve gayret gösterirdi.

FASIL-9

HAYÂ VE MURÂKABE

Bil ki, tevbe müttakîlerin (takva sahiplerinin) ilk makamı olduğu gibi, hayâ (utanma) da mukarreb'lerin (Allah teâlâ'ya en yakın olanların) ilk makamıdır. Hayâyı uyandıran sebep iki şeyden oluşur. Bunlardan birincisi, Allah teâlâ'nın kulunu görüp gözettiğini bilmektir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rabbin, (seni) gözetlemektedir."[152],

"Allah, her şeyi görüp gözetendir."[153],

"Siz nerde olursanız olun, Allah sizinle beraberdir."[154] Allah teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerim'de sıkça zikredilen isimlerinden iki tanesi, "her şeyi gören ve her

---

152 -Fecr, 14

153 -Mücâdele, 6; Bürûc, 9; Fussılet, 53; Sebe', 47; Hac, 17; Yunus, 46; Mâide, 117; Âl-i İmrân, 98

154 -Hadid, 4; Muhammed, 35;

şeyi işiten" isimleridir. Hz. Âişe radıyallahu anha şunu anlatmıştır:

"Havle binti Sa'lebe, odanın bir köşesinde Allah Resuluna kocasından şikâyette bulunuyordu. Ben de odanın öteki köşesinde oturuyordum. Kadın, yavaşça konuştuğu için, ben bu mesafede onun sesini duymazken, Allah teâlâ yedi kat göklerin ötesinde onu duydu ve konuyu ciddî bulup hakkında Mücâdele sûresini indirdi."

İkinci şey ise, Allah teâlâ'ya itâat ve O'nun vâcip olan hakkını ifâ konusunda kendi kusur ve eksiklerini bilmektir. Bu iki şeyi bilmek, hayâ duygusunu uyandırır. Hayâdaki kuvvet ve şiddet de, bu bilginin açıklık ve derinliği nisbetinde olur. Çok ileri derecele-ri de bulunan hayânın herkese farz olanı, emirleri yapmaya ve yasakları terk etmeye sevk eden miktarıdır. Hiç hayâsı olmayan iman geçerli değildir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, buna işaret ederek, "Hayâ imandandır." buyurmuştur. Bir hadiste de şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ'dan hayâ edin. Bunun için de, başınızı ve başınızdaki organları, karnınızı ve karın bölgesindeki organlarınızı haramlardan koruyun. Ölümü ve ondan sonraki çürümeyi hatırlayın ve bilin ki, âhirete tâlip olan bir kimse, dünya hayatının ziynetini terk eder." Bu kadar hayâ, hayânın tabanı ve olmazsa olmaz miktarını teşkil eder. Bundan sonra, imanın kuvvetine göre, onun grafiği yukarıya doğru

yükselir. Örneğin Hz. Osman radıyallu anh şöyle demiştir:

"Ben yıkanmak için karanlık banyoda soyunurken de Allah teâlâ'dan hayâ eder, utanırım."

Seriy rahimehüllah şöyle demiştir:

"Utanma ve ünsiyet kalpleri dolaşırlar. Bir kalpte zühd ve vara' bulurlarsa, ona yerleşirler. Bunları bulamazlarsa, onu geçerler." Zühd ve vara' ise, haram, şüpheli ve fuzulî şeyleri istememek ve bunlara ilgi duymamaktır.

Haya ve utanma, kalp ve ruhun Allah teâlâ'nın büyük olan hakkı karşısında burulup büzülmeleridir. Ünsiyet ise, O'nun lütuf ve merhametini görmenin lezzetini duymalarıdır.

Zünnun rahimehüllah şöyle demiştir:

"Hayâ, kendi kusuruna karşı Allah teâlâ'nın heybetini duymaktır."

İbni Atâ rahimehüllah şöyle demiştir:

"İlmin özü, Allah teâlâ'dan utanmak ve O'nun heybetini duymaktır. Bir ilimde bu özellikler yoksa, o ilim boştur."

Süleyman ed-Dârânî rahimehüllah şöyle demiştir:

"Hayâ sahibi bir kimse, ibadet ve hizmetlerini eksik ve yetersiz bulduğu için, günah işlemiş gibi bunlardan utanır."

Bu zat şunu söylemiştir:

"Kulluğun alt yapısı dört şeydir. Bunlar korku, ümit, tazîm (saygı) ve hayadır. Bu temeller üzerine bina edilmeyen bir kulluk yıkılmaya mahkûmdur."

Bir zat da şöyle demiştir:

"Hayâ sahipleri, Allah teâlâ'nın kendilerini görüp gözettiğini duydukları (hissettikleri) için, O'na karşı azamî tazîm ve saygı hali içinde olurlar."

Murâkabe ise, Allah teâlâ'nın gözetimi altında olduğunu düşünmek ve hissetmektir. Bu hal, hem Allah teâlâ'dan utanmayı, hem de O'ndan korkmayı ve O'na karşı saygı ve edep hududunu muhâfaza etmeyi doğurur. Murâkabe, daha ileri aşamalarda fena'ya yol açar. Bu durumda kul, Allah teâlâ'dan başka hiçbir şeyi görmez. Kendi kendisini de göremediği için, organları otomatik olarak görev yaparlar. Ancak, terbiye ve disipline alıştırıldıkları için, doğru çizgiden ayrılmazlar. Bu kimsenin dilinden "şath" denilen saçmalıklar da duyulmaz.[155]

İhsan da murâkabe demektir. Riâyet, himmet ve edep ise, haya ve murakâbenin ürünleridir. (Riâyet, hakları kabul etmek; himmet, büyük şeylere tâlip olmak; edep ise, ölçüleri korumak demektir.)

---

155 -İçki, kişinin karakterini ortaya çıkarır, derler. Tıpkı bunun gibi, sekr ve fenâ hâli de, sufinin ne kadar terbiye ve olgunluk kazandığını, Allah teâlâ hakkında ne ölçüde edep ve saygıya sahip olduğunu gösterir.

Haya ve murâkabe sahibi olan kimseler, kötü olan işleri yalnız âhirette mahcup olmak korkusuyla terk etmezler. Çünkü bunlar, Allah teâlâ'yı dünyada da gördükleri için, bu şeylerin mahcubiyetini burada da duyarlar.

FASIL-10

KURB VE YAKINLIK[156]

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Secde et ve yaklaş."[157] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Kulun Rabbine en yakın olduğu hal, secde halidir." Çünkü Allah teâlâ'ya yakınlık, kendini ve varlık âlemini terk etmekle gerçekleşir. Secde halinde de bu hal yaşanır. Secde eden kul, olmuş ve olacak bütün şeylerin sergisini toplar (defterini dürer) ve ilâhî azamet karşısında yokluk seccadesinin ucuna baş ve alnını koyar.

Allah teâlâ'ya yakınlık halini yaşayanlar, uzaklık düşüncesine tahammül edemezler. Onun için bir zat şöyle demiştir:" Ben, " ya Allah! Ya Rab!" dediğim zaman, bu sözler bana dağlar kadar ağır gelirler. Çünkü

---

156 -Kurb yakınlık demektir. Din ve tasavvuf ıstılahında ise, kulun Allah teâlâ'ya yakın olmasıdır.

157 -Alak, 19

"ya" çağrı edâtı uzaklığı aklıma getirir. Allah teâlâ'dan uzak olmak düşüncesi de bana çok ağır gelir." Allah teâlâ açısından hiçbir uzaklık söz konusu değildir. Fakat kul açısından, kulun kul oluşu ve onun ihtiyaçları arada bir uzaklık ve mesafe gibidirler. Bu sebeple, ihtiyaç için çağırırken, "ya Allah!" diye çağrılır. Çünkü Allah teâlâ uluhiyet zirvesinde, kul ubudiyet çukurunda, O izzet ve gına makamında, kul fakr ve zillet eşiğindedir.

Cüneyd rahimehüllah şöyle demiştir:

"Allah teâlâ, kullarına kendi kalplerinde duydukları yakınlık kadar yakındır. Onun için, herkes kendi kalbinde duyduğu yakınlığı yoklasın."

Yakup es-Susî rahimehüllah da şunu söylemiştir:

"Allah teâlâ'ya yakınlık duymak, araya yakınlık kavramı da girmeyecek ölçüde olmalıdır."

Şiir:

Ben seni içimde anıp, zikredince
Dilimin zikri bana yabancı gelir
Özüm tümüyle seni tazimde iken
Dilimin seni tazimden utancı gelir[158]

---

158 - Bu güzel dörtlüğün yanında, isterseniz, Allah teâlâ hakkında patavatsız ve dikkatsiz konuşmayı huy ve âdet haline getiren Muhyiddin ibni Arabî'nin ihtimal ki, aynı mânada olan şu dörtlüğünü de okuyup ikisini karşılaştırın. O zaman Allah teâlâ hakkında saygı ve saygısızlığın neler olduğunu bir örnek üzerinde açıkça görürsünüz:

Zünnun rahimehüllah şöyle demiştir:

"Kul Allah teâlâ'ya yaklaştıkça, O'na heybet duyması da artar."

Sehl rahimehüllah şöyle demiştir:

"Allah teâlâ'ya yakınlığın ilk aşaması haya duymaktır."

Nasrâbâdî de şunu söylemiştir:

"Sünnete uymak marifet kazandırır. Farzları edâ etmek yakınlık sağlar. Nâfilelere devam etmek de muhabbet doğurur."

FASIL-11

İLMİN LÜZUMU VE ŞEREFİ

Bil ki, göklerin, yerin ve bunlardaki çeşitli varlıkların neler olduğunu, neye yaradıklarını ve hepsinin yaratıcısı olan Allah teâlâ'nın varlık ve azametine nasıl delâlet ettiklerini bilmek ilimle olur. İlim, bütün bu sorulara cevap veren ve bunlardaki belirsizlik ve karanlığı gideren bir ışıktır. Kur'ân-ı Kerim'de, yaratılışın önde gelen gayesinin ilim olduğu belirtilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ı zikretmekle günahlar artar
Basiretler ve kalpler zikirle körleşir
Zikri terk etmek onu yapmaktan iyidir
Çünkü güneş için batmak yoktur."

"Allah, yedi kat göğü ve o kadar da yeri yarattı ve emrini bunlarda câri ve hâkim kıldı ki, Allah'ın her şeye kadîr olduğunu ve her şeyi ilmiyle ihâta edip kuşattığını bilesiniz."[159]

"Ben cinleri ve insanları bana ibadet etsinler diye yarattım."[160] Bazı müfessirlere göre, bu ikinci âyette Allah teâlâ'yı bilmek, O'na ibadet etmek lafzıyla ifâde edilmiştir. Çünkü ilim hem ibadetin vesilesi, öncüsü ve şartıdır, hem de bizzat ibadettir.

İlim eşyanın ve insanın yaratılış gayesi olduğuna göre, en şerefli ve öncelikli iş de, ilim öğrenmek, ilimle meşgul olmak ve ilmin hizmetinde bulunmaktır. Ancak ilmin mücerret olarak bırakılmaması, amel, ibadet ve ahlâk haline getirilmesi lâzımdır. Aksi takdirde, ilim, "eşeğin sırtındaki kitap yükü olmaktan"[161] ve sahibi aleyhinde delil ve şahid olmaktan öteye gitmez. Bu türlü bir ilim, sahibini bilmezlik mazeretine sığınmak imkânından mahrum bırakır. Halbuki bazı hallerde bu mazeret cahillere sığınak olabilir.

Bu böyle olmakla birlikte, ilim önem bakımından amel ve ibadetten öncedir. Bu da iki sebepten dolayıdır. Birinci sebep, ilim olmadan amel ve ibadetin doğru bir şekilde yapılamamasıdır. İkinci sebep ise, iba-

159 -Talâk, 12
160 -Zâriyât, 56
161 -Cumua, 5

detten neyin kasdedildiğinin ve onunla nereye varmak gerektiğinin ilimle anlaşılmasıdır. Bu böyle olduğu içindir ki, hakikî ilim sahipleri, ibadet ettikçe Allah teâlâ'ya karşı haşyet, ta'zîm ve saygıları çoğalır, iyi işlere karşı hırs ve talepleri, kötü işlere karşı da tepki ve alerjileri artar. Bu gerçeğe işaret edilen Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kulları arasında Allah'a karşı gerçek huşu' ve saygıyı ancak âlimler duyarlar."[162]

"Allah size imanı sevdirdi ve onu kalplerinizde süsledi; sizi küfür, fasıklık ve günahkârlıktan da iğrendirdi. İşte bunlar (bu vasıfta olanlar) âlimlerdir."[163]

Durum bu olduğuna göre, faydalı ve hakikî ilmin tahsiline çalışmak lâzımdır. Bu ilmin de en öncelikli, en şerefli ve en faydalı olanı Allah teâlâ'nın isim ve sıfatlarını bilmek ve O'na nasıl ibadet edileceğini öğrenmektir. Çünkü O'nu yanlış bir şekilde bilmek, küfür ve dalâlet, ibadeti yanlış yapmak ise boşuna yorulmaktır. Allah teâlâ'yı bilmek, O'nun için vâcip olan sıfatların hangileri olduğunu ve O'nun hakkında câiz olan ve câiz olmayan şeylerin neler olduğunu bilmektir. İbadeti bilmek de, farz, vâcip ve sünnetlerin hangileri olduğunu, emir ve yasakların neler olduğunu ve bunların hangi yol ve usulle ifâ edilmeleri gerekti-

162 -Fâtır, 28

163 -Hucurât, 7

ğini bilmektir. Buna göre, bütün mükellefler için üç çeşit ilim öğrenmek farzdır. Bu ilimler şunlardır:

1- Tevhid ilmi. Buna akîde ve iman ilmi de denir.[164] Bu ilmin konusu, doğru olan akîdeyi öğretmektir. Bu ilim sayesinde Allah teâlâ'nın zat ve sıfatları ve "âmentü"nün diğer esasları doğru bir şekilde öğrenilir. (Bunların doğru şekli ise, ehl-i sünnet'in izah ve yorum tarzıdır.)

2- İbadet ilmi. Bu ilme fıkıh da denir. Bu ilmin konusu, ibadetlerin neler olduğunu ve nasıl ifâ edilmeleri gerektiğini, ibadeti bozan şeylerin neler olduğunu açıklamaktır.

3- Kalp ilmi. Bu ilme tezkiye, tehzip ve tasavvuf ilmi de denir. Bu ilim Allah teâlâ'yı ta'zîm etmeyi, O'na karşı huşu' duymayı, edepli olmayı, O'nu sevmeyi, O'nu zikir ve tefekkür etmeyi, O'nun sevdiği huy ve sıfatları kazanmayı, O'nun râzı olmadığı ahlâk ve sıfatlardan arınıp temizlenmeyi öğretir.

Allah teâlâ'nın lütuf ve minnetiyle (tevfik ve yardımıyla) bu üç ilmi öğrenen ve onların gerektirdiği şekilde iç ve dış davranışlarını tanzim edip düzenleyen bir kimse, Allah teâlâ'nın kendi üzerindeki hakkını edâ etmiş bahtiyarlardan olur ve şu âyetle cennet

---

164 -Bu ilme kelâm ilmi diyenler de vardır. Ancak kelâm ilmi, bu ilmin kendisi değil, onun üzerindeki izah, açıklama ve tartışmalardır. Bu itibarla, tevhid ilmine "metin", kelâm ilmine "onun şerhi" demek daha doğrudur.

ve ebedî mutluluğa davet[165] edilir:

---

165 -Davet çağırmak demektir. Ezan da namaza davet ve çağırmaktır. İkişer kere, "Namaza gelin!", "İflâh olmaya gelin!" cümleleri de bu davetin açık sözleridir. Ancak bu davetin yanında, imanın temel rüknü olan Allah teâlâ'nın birliği ve her şeyden büyüklüğü de birkaç kere tekrar edilmek suretiyle dinli ve dinsiz herkese karşı ilân edilir. Onun için, dindar olanlar ezanı dinlerken sevinç ve mutluluk duyarlar; dinsizler ve müşrikler ise, onu dinlerken kızgınlık duyar ve kudururlar.

Ezan hem namaza davet, hem de tevhid hakikatinin ilân ve tebliği iken, dinî hükümleri yanlış ve eksik yorumlamayı kendi şöhret ve ikbalı için gerekli gören bir zat, "ezanın namaz vaktinin geldiğini ve yakında bir cami bulunduğunu haber veren bir parola olduğunu, bu sebeple bu gün için onun bir yararı olmadığını, çünkü takvim, radyo ve televizyoların vakti bildirmeleri bu ihtiyacı karşıladığını" söylemiştir. Bu zatın yanlışı şuradadır: Ezan, vakti bildirmek değil, namaza davet ve tevhidin ilân ve tebliğidir. Çünkü ezan Kur'ân-ı Kerim'de, "münâdât" lafzıyla bildirilmiştir. (Mâide, 58; Cumua, 9) Bu lâfız ise, neyle birlikte zikredilirse ona çağırmak ve davet etmek demektir. Bu sebeple, o namazla birlikte zikrdildiği zaman, namaza davet etmek demek olur. Kur'ân'da da bu şekilde zikredilmiştir. Söz konusu zat, "Ezan lafzı bildirmek demektir. Ben de bunu söyledim." derse, yine çukura düşer. Çünkü, dinî lâfızları Kur'ân'daki mânalarıyla almak lâzımdır. Hem bu zat, sanki başka bir İslâm varmış gibi, müslümanları Kur'ân'daki İslâma çağıran zat değil midir? Peki, öyleyse, bu zat neden ezan lafzının Kur'ân'daki karşılığını görmezlikten gelmiştir? Yoksa, işine mi gelmemiştir? Ezanı bugün için, bir nostalji ve folklor halinde gören bu zat, Kur'ân'ın ezanı hafife alanları akılsızlıkla vasıflandırdığını ve onların değil, âlim, bilgin ve aydın olmak, akıldan da nasipleri bulunmadığını açıkça ilân etiğini bilmez mi? (Mâide, 58) Evet, akıl, Allah te-

"Ey müt'main nefis! Râzı olmuş ve O'nu râzı et-

âlâ'nın tazim ettiği bir şeyi tazim etmeyi gerektirir. Bu, aklın gereği olduğu gibi, iman ve takvanın da gereğidir. (Hac, 32) Müslümanları Kur'ân'daki İslâma çağıran(!) bir zatın Kur'ân'ın lâfız ve istilahlarına aldırmaması ve onun önem verdiği şeyleri hafife alıp küçümsemesi cidden esef ve elem vericidir.

Bu zatın garip tavırlarından birisi de, Kur'ân'ın orijinal vahiy diliyle okunmasına karşı çıkması ve onun her milletin kendi diliyle okunmasını şiddetle ve hararetle istemesidir. Kendisi bu iddianın da patent sahibi değildir. O, kendisinen önce bu iddiayı ileri süren, fakat daha sonra akılları başlarına gelip bu iddianın saçma ve yanlış olduğunu gören ve bu yüzden insaf gösterip geri çekilen başka kimselerin halefidir. Bu zat, gölgesinde yürüdüğü diğer bir zatın sözünü naklederek, Kur'ân'ın Arapça olarak okunması gerektiğine dair bir delil bulunmadığını ileri sürmüştür. Bunlar eğer Kur'ân'm kendisini delil olarak kabul ediyorlarsa, Kur'ân'da bu hususta bir değil, sekiz delil vardır. Bu deliller şu âyetlerdir:

"Biz bu apaçık kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik."(Yusuf, 2) Kur'ân, okunan metin demek olduğuna göre, "Arapça bir Kur'ân", Arapça olarak okunan metin demek olur.

"Biz, böylece bu hikmetli kitabı Arapça bir söz olarak indirdik." (Ra'd, 37) "Biz, görüldüğü gibi, bu kitabı Arapça bir Kur'ân olarak indirdik." (Tâhâ, 113) "Biz eğriliği olmayan bu Arapça Kur'ân'da insanlara çeşitli misâller verdik." (Zümer, 28) "Arapça bir Kur'ân olan bu kitabın âyetlerini ilim sahibi bir topluluk için açıkladık." (Fussılet, 3) "Biz sana, görüldüğü gibi, Arapça bir Kur'ân indirdik." (Şurâ, 7) "Biz, akıllarınızı kullanasınız diye bu kitabı Arapça bir Kur'ân yaptık." (Zuhrüf, 3) "Bu kitap, önceki semavî kitapları tasdik eden Arapça diliyle bir kitaptır." (Ahkaf, 12)

İşte, bu sekiz âyet, sekiz delil halinde Kur'ân'ın ayrılmaz bir vasfının da onun Arapça diliyle olması olduğunu ve Arapça

miş olarak Rabbine dön. Kullarının arasına gir ve cen-

---

olarak okunması gerektiğini ispat ediyorlar. Kur'ân'ın bu yedi âyette tekrarlanan Arapça olmak ve Arapça okunmak sıfatını inkâr eden bir kimse, onun diğer vasıflarını da, örneğin onun hidayet, rahmet, şifa ve nur olduğunu ve hatta onun Allah tarafından indirilen bir kitap olduğunu da inkâr edebilir. Çünkü Kur'ân'ın Allah teâlâ tarafından bildirilen vasfı olmak açısından bunların arasında hiçbir fark yoktur.

Kur'ân'ın Arapça olması ve Arapça olarak okunması olayının Arapçacılık ve Arap ırkçılığıyla bağlantısı yoktur.

Bunları birbirine bağlamak cehalet de değil, düpe düz vicdansızlık ve Allah'tan korkmamaktır. Bu, herkesin saygı duyması gereken kutsal ve evrensel hakikatleri, bazı hassas noktalarda gösterip onları gözden ve değerden düşürme gayreti ve hainliğidir.

Hem insan bir çeşmeden su içerse, ondan sonra dönüp ona tükürmez. Türkçede de, "Akıllı insan bindiği dalı kesmez." denilmiştir. Bazıları sadece ve yalnızca Arapça bilmeleriyle bir yerlere gelmişler, kendilerine göre şöhret ve itibar bulmuşlar, servet ve samana sahip olmuşlardir. Evet bütün bunlar için sahip oldukları tek sermayeleri Arapçayı bir parça sökmelerinden ibarettir. Fakat, hayret, bu kimseler yüklerini aldıktan sonra dönüp veliyy-i nimetleri olan Arapçaya düşmanlık ediyor, ona karşı hazımsızlık gösteriyor ve onu boğmaya çalışıyorlar! Bunlar, madem ki, Arapçaya bu kadar düşmandırlar, öyleyse, Arapça sayesinde sahip oldukları her şeyi bıraksınlar, ondan sonra yalın kılıç meydana çıkıp onunla savaşsınlar. O zaman, yenseler de, yenilseler de mert bir düşman olurlar. Ama bunu yapmadan bu düelloya kalkışırlarsa, karşılarında her şeylerini borçlu oldukları veliyy-i nimetlerini görürler. Ve bu durumda yenseler de, yenilseler de nankör sayılırlar.

Arapçayı sevmek kötü müdür? O en azından bir yabancı dildir. Günümüz dünyası, aydın ve münevver olmak için yaban-

netine buyur."[166]

---

cı dil öğrenimini şart haline getirmiştir. Onun için, herkes kendi zevkine göre bir veya birkaç yabancı dil öğrenmeye çalışır. Bizzat devletler de vatandaşlarına yabancı dil eğitimi verirler. Bu itibarla, bir yabancı dil öğrenmek, ona sempati duymak ve onu sevmek kimseyi rahatsız etmez ve hiç kimse bunu ırkçılık falan saymaz.

Arapça ise, bazıları için bir anlam ifade etmese bile, o müslümanlar için çok önemlidir. Çünkü bu dil Kur'ân'larının dili, peygamberlerinin dili, dinlerinin dili, bin beş yüz senelik İslâmî ilim ve kültür mirasının dilidir. Bu dil, bu altın hazinelerinin anahtarıdır. Bu anahtara sahip olmak bütün müslümanların arzusu ve hülyasıdır.

Müslümanların arapçayı sevmeleri arapların hatırı için değildir. Bu sebeple, bunda bazılarının insaf sınırını aşarak iddia ettikleri gibi, arap ırkçılığı falan yoktur. Kaldı ki, bugünün arapları arapça konuşmazlar ve onu hiç bilmezler. Bunlar şimdi kuş diline benzeyen diller konuşurlar. Mısır'da leylek dili, Suriye'de ördek dili, Suudî Arabistan'da kaz dili konuşulur. Bu sebeple, Kur'ân ve kitap arapçasını çok iyi bilen bir kimse, bugünün arap ülkelerine gittiği zaman, fırından bir ekmek, bakkaldan bir su almakta bile çok zorlanır. Ben kendim de bunu yaşadım. Bakkala, bana bir "mâ" ver, dedim. Adam ne istediğimi anlayamadı. Tekrarladım, yine anlayamadı. Mecbur kaldım, elimle işaret ettim. Adam, suyu görünce, "Ha, muy!" dedi. Ben de, " Evet, muy." dedim. Bugünün arapları, Kur'ân'ın su için kullandığı "mâ" kelimesini de bozup "muy" haline getirmişlerdir.

Araplar, arapçayı konuşmadıklarına göre, Kur'ân arapçasını sevmek niçin arap ırkçılığı olsun? Bir şey söylerken, bir iddiada bulunurken onun altında bir mantık, bir gerekçe, bir hakikat, bir münasebet bulunup bulunmadığını düşünmek gerekmez mi?

166 -Fecr, 27-30

FASIL-12

ALLAH TEÂLÂNIN GÜZEL İSİMLERİ

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'tan başka ilâh yoktur; en güzel isimler de O'nundur."[167],

"En güzel isimler Allah'ındır. O'nu bu isimlerle çağırın."[168] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"Allah teâlâ'nın doksan dokuz güzel ismi vardır. Kim bunları ezberleyip okursa cennete gider." Bu isimlerden bir tanesi "ism-i a'zam" dır. En büyük isim demek olan bu ismin hangisi olduğu konusunda âlimler arasında ihtilâf varsa da, en makul görüşe göre o, "Allah" ismidir. Çünkü bu isim Allah teâlâ'nın özel ismidir ve Kur'ân-ı Kerim'de en çok zikredilen isimdir.[169] Bu isim zat ismidir. Diğer isimler ise sıfat isimleridir. Bu sebeple, Allah ismi Allah teâlâ'nın za-

---

167 -Tâhâ, 8

168 -A'râf, 180

169 -Bu mübarek isim Kur'ân-ı Kerim'de 2700 kere tekrarlanmıştır. Onu takip eden isim "Rab" ismidir. Bu isim 1030 kere tekrarlanmıştır. Alîm ismi 178, Rahmân ve Rahîm isimleri 185, Hakîm ismi 100, Azîz ismi 98, Kadîr ismi 57, Basîr ismi 51, Semî' ismi 45 kere tekrar edilmişlerdir. Diğer isimlerin tekrarı bunlardan daha azdır.

tını ifade ederken, diğer isimler O'ndaki birer sıfatı ifade ederler. Örneğin, "Rahmân" ismi, Allah teâlâ'nın rahmet sıfatına sahip olduğunu bildirir. Bu sıfatların kaynakları da yedi sıfattır. Bunlar hayat, ilim, irade, kudret, sem' (duymak, işitmek), basar (görmek) ve kelâm'dır. Buradaki kelâm konuşmak demektir. Hanefilere göre, "tekvin" de bu temel sıfatlardandır. Tekvin, "Kün!" emrini vermektir. Kün ise "Ol!" demektir. Çünkü Allah teâlâ, istediği şeyleri bu emirle yaratır. Bu sıfatlara zatî ve subutî sıfatlar denir.

Bil ki, kulun kemâli (mükemmelliği) ve saâdeti de Allah teâlâ'nın sıfatlarıyla vasıflanmasında ve bu sıfatların mânalarını kazanmasındadır. Onun için bir rivayette, "Allah teâlâ'nın ahlâkıyla ahlâklanın." buyurulmuştur. Buradaki ahlâktan maksat güzel sıfatlardır. Ancak kulun bu sıfatlarla vasıflanması ve ahlâklanması, kulluk ölçüleri içindedir. Bu ölçüler ise, çok sınırlı ve dardırlar. Bu böyle olduğu için de Allah teâlâ'ya ortak olmak veya O'na benzemek gibi bir durum ortaya çıkmaz. Çünkü " O'nun benzeri yoktur."[170] ve "Göklerde de, yerde de O en yüce varlıktır."[171] Ancak, damlanın denizi, zerrenin de güneşi göstermesi gibi, kullardaki güzel sıfatlar (hayat, ilim, irade, kudret, görmek, işitmek, konuşmak) da Allah teâlâ'nın en güzel olan sıfatlarını bir ölçüde tasavvur

---

170 -Şurâ, 11
171 -Rum, 27

etmeye ve tanımaya vesiledirler. Çünkü insanlar, hiçbir ölçüde sahip olmadıkları bir vasıf ve sıfatı ne tanıyabilir, ne de tasavvur edebilirler. Bundan dolayıdır ki, onlar Allah teâlâ'nın mahiyeti ve ezeliyeti hakkında hiçbir şey bilmezler. Çünkü bu iki hakikat, her yönüyle Allah teâlâ'ya mahsusturlar. Bu böyle olduğu için de, Allah teâlâ sıfatlarıyla malûm iken, mahiyet ve ezeliyeti ile meçhuldür. O'nun bu yönlerini yalnızca kendisi bilir. Kullar içinde O'nu en çok bilenler ise, O'nun bilinen sıfatları hakkında en çok bilgi ve marifete sahip olanlardır.

İnsanlar bir ölçüde sahip olmadıkları ve denemedikleri bir şeyi bilemedikleri için, onlar nübüvvet ve peygamberliğin hakikatini de bilemezler. Bu konuda da, nübüvvet yoluyla indirilen vahiy ve kitabı öğrenmekle yetinmek zorundadırlar. (Nübüvvetin hakikati de insan bilgisine kapalı olduğu için, bir takım felsefecilerin, müsteşriklerin ve sufilerin onu anlamaya ve anlatmaya çalışmaları, onları kasıtlı veya kasıtsız olarak bir sürü yanlış ve bâtıl görüş üretmeye sevketmiştir.)

Eğer denilse ki, âriflerin Allah teâlâ hakkındaki marifetlerinin (bilgilerinin) son sınırı nedir?

Biz de deriz ki, bu sınır, Allah teâlâ'nın mahiyetini ve zatının hakikatini bilmenin mümkün olmadığını, bu bilginin O'nun kendisine mahsus bir sır olduğunu bilmektir. Bunu bilen âlimler ve ârifler, onu kurcalamaktan sarf-i nazar ederek, Allah teâlâ'nın iş ve

icrâatında ve yarattığı varlıklarda kendisini gösteren isim ve sıfatlarını mümkün olan en geniş bir çerçevede anlamaya çalışırlar.

***

Allah teâlâ'nın isimlerini mânaları açısından on grupta toplamak mümkündür.

1- Bu gruptaki isimler, yalnızca zatı ifade ederler. "Allah" ismi bu gruptandır. "Varlığı zorunlu olan zat" anlamıyla alındığı takdirde, "el-Hak" ismi de bu gruba dahildir.

2- Bu gruptaki isimler, zattan bir olumsuzluğu nefyederler. "el-Kuddûs", "es-Selâm", "el-Ganiyy", "el-Ehad" ve benzerleri bu gruptandırlar. Çünkü "el-Kuddûs", akıl ve hayale gelen her türlü kirlilikten temiz ve münezzeh olan zat demektir. "es-Selâm", hiçbir eksikliği ve kusuru olmayan, hastalık, ölüm gibi olumsuzluklardan selâmette olan zat demektir. "el-Ganiyy", hiçbir ihtiyacı olmayan, varlıklı ve zengin olan zat demektir. "el-Ehad", benzeri olmayan, ortak ve rakîp problemi bulunmayan, ve parçalardan oluşmayan zat demektir.[172]

3- Bu gruptaki isimler, zata yüce bir vasıf eklerler. "el-Alîyy", "el-Azîm", "el-Evvel", "el-Âhir", "ez-Zâ-

172 -Allah teâlâ'nın parçalardan oluşmaması şundandır ki, parçalardan oluşmak hem oluşturana ihtiyaç duyurur, hem de bir gün dağılmayı gerektirir.

hir", "el-Bâtin" ve benzerleri bu gruptandırlar. Çünkü "el-Alîyy" rütbe ve mertebe itibarıyla varlıkların üstünde olan zat demektir. "el-Azîm", idrâk sınırlarını aşacak derecede büyük olan demektir.[173] "el-Evvel", varlıklardan önce var olan zat demektir."el-Âhir, varlıklardan sonra da var olan demektir. (Çünkü, kıyamet koptuğu zaman bütün varlıklar yok edilirler. O zaman da, ilk zaman olduğu gibi, yalnız Allah teâlâ vardır.) "ez-Zâhir, akıl gözüyle bakıldığı zaman (yani, aklî delillerle), açık olan zat demektir. "el-Bâtin", baştaki gözle bakıldığı zaman görülemeyen, his ve evhamın ötesinde olan zat demektir.

---

173 -Ne Alîyy, mekân itibarıyla yukarıda olan, ne de Azîm cüsse ve gövde itibarıyla büyük olan demek değildir. Ancak, cihet itibarıyla Allah teâlâ yukarıdadır. Çünkü mekân ve cihet, maddî olan varlıklar için birbirine bağlı şeyler olsalar da, Allah teâlâ için böyle değildirler. Bu sebeple, ekseriyetin görüşüne muhâlefet ederek diyoruz ki, Allah teâlâ'nın mekânı yok, fakat ciheti vardır. O da yukarı cihettir. Çünkü ciheti yoktur, demek, ya kendisi de yoktur, ya da her cihettedir demektir. Halbuki Allah teâlâ'yı bazı cihetlerden tenzih etmek lâzımdır. Çünkü cihetlerin içinde alt cihet gibi aşağılık ifade eden cihetler de vardır. Nitekim, zat-i uluhiyet hakkında pervasızca ve dikkatsizce konuşmalarıyla bilinen Muhyiddin ibni Arabî şöyle demiştir: "Allah, aynı zamanda aşağı cihettedir. Onun için, uzun bir ip indirseniz O'nun başına değer." Bu söz 'Fusus'ül-Hikem'den alınmıştır. İhtimal ki, bu iğrenç sözü kendiliğinden söylemeye cesaret edememiş ve bu yüzden onu senetsiz ve sepetsiz bir şekilde hadis diye rivayet etmiştir.

4- Bu gruptaki isimler, hem bir olumsuzluğu nefyeder, hem de yüce bir vasıf eklerler. "El-Melik", "el-Azîz" ve benzerleri bu gruptandırlar. Çünkü "el-Melik", kendisi kimsenin ve bir kuvvetin yönetiminde olmayan, fakat herkes ve her şey kendi yönetiminde ve idaresi altında olan zat demektir. "es-Samed", kendisi bir kimseye ve bir şeye muhtaç olmayan, fakat herkes ve her şey kendisine muhtaç olan zat demektir. "el-Azîz" ise, kıymet ve değeri yüksek olan, kendisine şiddetle ihtiyaç duyulan, ulaşılması zor ve çetin olan zat demektir.[174]

5- Bu gruptaki isimler, zatî ve subutî bir sıfata delâlet ederler. Bu isimler, delâlet ettikleri subutî sıfatlar gibi yedi tanedir. Bunlar "el-Hayy", "el-Alîm", "el-Kadîr", "el-Mürid", "es-semî'", "el-Basîr", "el-Mütekelim"dirler.

6- Bu gruptaki isimler, ilmin türlerine delâlet ederler. "el-Hakîm", "el-Habîr", "eş-Şehîd", "el-Muhsi" bu gruptandırlar. Çünkü "el-Hakîm", ilmin en şerefli türü olan hikmetin sahibi zat demektir. "el-Habîr"ilmin en zor ve ince türü olan gizli ilmin sahibi

---

174 -Kayyim veya Nâdir kelimeleri "el-Azîz" isminin yerini tutmazlar. Çünkü el-Kayyim kıymetli olan şey demektir. Fakat, bir şey kıymetli de olsa, eğer ona ihtiyaç duyulmazsa önemsizdir. Nâdir de az bulunan şey demektir. Fakat nice nadir şeyler vardır ki, onlara da ya hiç ihtiyaç duyulmaz veya az ihtiyaç duyulur. O zaman önemsiz olurlar.

demektir. "Eş-Şehîd" ilmin en kesin türü olan müşâhedenin sahibi zat demektir. (Bu sıfata göre, Allah teâlâ'nın bilgisi her şeyi müşâhede etmek tarzındadır.) "el-Muhsi", hiçbir ayrıntıyı kaçırmayan kapsamlı ilmin sahibi demektir.

7- Bu gruptaki isimler, kudretin türlerine delâlet ederler. "El-Kavîyy", "el-Metîn", "el-Kahhâr" bu gruptandırlar. Çünkü "el-Kavîyy" son derecedeki güce sahip olan demektir. "el-Metîn", hiçbir zorluğa yenilmeyen ve hiçbir şeyden yılmayan güce sahip olan demektir. "El-Kahhâr", her türlü mukavemeti kıran ve her şeyi mağlup eden güce sahip olan demektir.

8- Bu gruptaki isimler, iradenin türlerine delâlet ederler. "er-Rahmân", "er-Rahîm", "er-Raûf", "el-Vedûd" bu gruptandırlar. Çünkü bunlardan ilk ikisi, zayıf ve muhtaç olan yaratıkların ihtiyaçlarını giderme iradesine sahip olan zat demektir. Üçüncüsü, bu hususta ciddî ve kuvvetli bir irade gösteren zat demektir. Sonuncusu ise, ihsan ve ikramda bulunma iradesine sahip olan zat demektir. Bu son ismin önceki isimlerden farkı, öncekiler, ihtiyaç anında iyilik yapma iradesine sahip olmayı ifade ederken, son isim, ihtiyaç olup olmamayı gözetmeksizin iyilik yapma iradesine sahip olmayı bildirir.[175]

---

[175] -İmam Gazalî, sırayla rahmet ve merhamet eden, acıyan ve seven anlamında olan bu dört ismi, çeşitli şekillerde yardım ve iyilik yapma iradesine sahip olmakla tefsir etmiştir.

9- Bu gruptaki isimler, bir fiile delâlet ederler. "el-Hâlık", "el-Musavvir", "er-Rezzak", "el-Fettâh" gibi isimler bu gruptandırlar. Çünkü bunlardan birincisi, yaratma fiiline sahip olan, ikincisi tasvir etme, suret ve şekil verme fiiline sahip olan, üçüncüsü rızk verme fiiline sahip olan, dördüncüsü tıkanıklıkları giderme, sorunları çözme, kapalı kapıları açma fiiline sahip olan zat demektir. Genişleten, Daraltan, İndiren, Kaldıran, Aziz Eden, Zelil Yapan, Adalet gözeten, Besleyen, Yardım Eden, Cevap Veren, Öldüren, Dirilten, Başlatan, Tekrarlayan, Öne Çıkaran, Geri Bırakan, Tevbeyi Kabul Eden, İntikam Alan, Hakkı Gerçekleştiren, Toplayan, Dağıtan, Zenginleştiren, Hidayet Veren Zat anlamına gelen isimler de bu gruba dahildirler.

10- Bu gruptaki isimler, fiilin türlerine delâlet ederler. "el-Mecîd", "el-Kerîm", "el-Latîf" bu gruptandırlar. Çünkü "el-Mecîd", şeref kazandıran ikram türüne sahip olan zat demektir. "el-Kerîm", kendi yüceliğinin eseri olan ikram türüne sahip olan zat demektir. "el-Latîf", lütuf kabilinden olan ikram türüne sahip olan zat demektir.

Görüldüğü gibi, Allah teâlâ'nın güzel isimlerinin bir kısmı, O'nu türlü ayıp ve kusurlardan tenzih ediyor, bir kısmı O'nda bulunan yüce vasıf ve sıfatları bildiriyor, bir kısmı da O'nun fiillerinin tür ve çeşitlerini açıklıyorlar. Bütün bunlar da O'nun niçin tek ilâh olduğunu ve neden övgü, medih ve ibadete lâyık bulunduğunu ispat ediyorlar.

Bu mânalar, kısaca, "**Sübhânellahi vel-hamdü lillâhi ve lâ ilâhe illellahu vellahu ekber.**" sözünde derç edilmişlerdir. Bu sebeple, bu söz en önemli zikir kabul edilmiş, çok okunması tavsiye edilmiş[176] ve onun Kur'ân-ı Kerim'de geçen "bâkıyât sâlihât" olduğu bildirilmiştir. Kalıcı sevaplar ve servetler demek olan "bâkıyât sâlihât", Kur'ân-ı Kerim'de şöyle geçmiştir:

"Mal ve evlad dünya hayatının süsleridir. Bâkıyât sâlihât ise, Rabbinin yanında daha yararlı bir servettir ve talep edilmeye daha lâyıktır."[177],

"De ki: Rahmân olan Allah, dalâlette olanlara geçici olarak ne nimetler verirse versin, bâkıyât sâlihât, âhirette bunlardan daha hayırlı bir servettir ve sonuç itibarıyla daha iyidir."[178]

Bu sözün birinci kelimesi olan "Sübhânellah", Allah teâlâ her türlü kusur ve olumsuzluklardan münezzehtir, demektir.

İkinci kelime olan, "el-hamdu lillâh", her türlü medih, övgü, üstün vasıf ve güzel sıfat Allah teâlâ içindir, demektir.

---

176 -Farz namazlardan sonra okunan sübhâne, hamd ve tekbir de bu zikrin parçalarıdır.

177 -Kehf, 46

178 -Meryem, 76. Not: Bâkıyât sâlihât "kalıcı olan sâlih ameller" şeklinde de tefsir edilmiştir. Bu tefsire göre, bunun kapsamı daha geniştir. Çünkü yukarıdaki zikir gibi, başka salih ameller de vardır.

Üçüncü kelime olan "Allahu ekber", Allah teâlâ, O'nu kusurlardan tenzih edişimizden ve O'na üstün sıfatlar nisbet edişimizden de daha büyüktür, demektir. Çünkü bizim akıl ve idrâkimiz, O'nun ne kusurlardan hangi ince ölçülerde münezzeh olduğunu, ne de güzel sıfatlarla hangi üstün seviyede sahip olduğunu anlamaya elverişli değildir. Bu sebeple, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm yukarıda geçen sözü söyledikten sonra şunu eklerdi:" Ben senin medih ve meziyetlerini sayıp bitiremem. Sen benim medhettiğim gibi değil, kendi kendini medhettiğin gibisin."

Dördüncü kelime olan "Lâ ilâhe illellah", ilk üç kelimenin sonucudur. Mânası ise şudur: "Allah teâlâ her türlü kusurdan münezzeh, her çeşit güzel sıfatlara sahip ve akıl seviyemizin üstünde olduğu için ilâhtır. Bu vasıflarda bir benzeri ve dengi olmadığı için de tektir ve O'ndan başka ilâh yoktur."

İlâh, ibadete ve mutlak itâata lâyık olan demektir.[179] Buna lâyık olmak için de zikredilen vasıflara sa-

---

179 -İtâat iki türlüdür. Biri mukayyed, diğeri mutlaktır. Mukayyed itâat, kayıtlı ve şartlı itâat demektir. Kayıtlı ve şartlı itâat, Allah teâlâ'nın tayin ettiği ölçüler içinde ve en azından, adalet ve doğruluk şartıyla birine itâat etmektir. Bu şekilde insanlara itâat etmek câiz ve hatta çoğu durumlarda farz ve vâciptir. Mutlak itâat ise, hiçbir ölçü ve esasa bağlılığı önemsemeden itâat etmektir. Bu türlü itâat ancak Allah teâlâ'ya gösterilebilir. Çünkü bu itâat türü ibadettir. İbadet de ancak Allah teâlâ'ya yapılabilir. Bu sebeple, Allah teâlâ dışında bir kimseye bu türlü itâ-

hip olmak lâzımdır. Allah teâlâ bu vasıflara sahiptir. Öyleyse, O gerçek bir ilâhtır. Kendisinden başka bu vasıflara sahip başka bir varlık bulunmadığı için de, O tektir ve ortaksızdır.

Bu inanç, bütün akıl sahiplerini bağlar. Onun dışına ancak, Allah teâlâ'nın kendileri için zillet takdir ettiği ve kendi kapısından kovup lütfundan mahrum ettiği kimseler çıkabilirler. Bu nasipsizler, dünyada Allah teâlâ'yı tanımak ve O'nu ta'zim etmek şerefinden yoksun kaldıkları gibi, âhirette de O'nu görme ve cennete girme saâdet ve mutluluğundan yoksun kalacaklardır.

FASIL-13

ALLAH TEÂLÂ HAKKINDA SAHİH OLAN İTİKAD

Bil ki, Allah teâlâ hakkında sahih olan itikada sahip olmak lâzımdır. Çünkü âhirette kurtuluşun birinci şartı sahih itikad'tır.

Sahih itikadın delil ve ölçüsü Kur'ân, Sünnet (Allah Resûlunun söz ve hadisleri) ve ümmetin ic-

---

at etmek, şirktir. Bu, o kimseyi ilâhlaştırmak ve ilâhlıkta Allah teâlâ'ya ortak etmektir. Allah teâlâ'dan başka her hangi bir kimse de, mutlak itâat isteyemez. İstediği takdirde, kendi kendisini ilâhlaştırmış ve Firavunlaşmış olur. En büyük küfür de budur.

mâı'dır.[180] Bu itibarla, bu delil ve ölçülerin üçüne birden uygun olan itikad sahih itikad'tır. Bunlardan hiç birine uymayan itikad küfür, bazısına uyup bazısına uymayan itikad ise eksik ve sakattır. Çünkü bu üç delil, birbirini açıklayıcı mahiyettedirler. Bu üç delil ve ölçünün müşterek sonucuna göre sahih olan itikad, Allah teâlâ'yı her türlü kusurdan tenzih etmek ve O'nun her türlü tasavvurun üstünde azamet ve büyüklük sahibi olduğuna inanmaktır. Bunun için de, ilhad, teşbih, tecsim, tekyif, hulûl, ittihad, terkip, nakz ve ibahe'den uzak durmak lâzımdır.[181]

---

180 -Ümmetin icmâı da şer'î delildir. Bu, ümmetin her hangi bir zamanda bir konuda fikir ve görüş birliği etmesidir. Çünkü Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Benim ümmetin yanlış üzerinde icmâ ve ittifak etmez." Ümmetin icmaı gerçekleşmediği zaman, ekseriyetin fikir ve görüşü öne çıkar. Bu hususta da Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Çoğunluğa uyun.", "Allah'ın eli cemaatla beraberdir.", "Şeytan iki kişiden bir kişiye göre daha uzaktır. Dört kişiden iki kişiye göre daha uzaktır. Sayı arttıkça o da o kadar uzaklaşır."

181 -İlhad, Allah teâlâ'nın varlığında veya büyüklük ve azametinde şüphe etmektir. Tatil, O'nun zatını kabul edip sıfatlarını inkâr etmektir. Örneğin, O'nun ilim veya merhamet sahibi olduğuna inanmamaktır. Fakat, sıfatların O'nun zatından ayrı şeyler olmadığını söylemek, bazılarının zannettiği gibi, tatil değildir. Teşbih, O'nu yaratıklara veya yaratıkları O'na benzetmektir. Tecsim, O'nun cisim olduğunu söylemektir. Tekyif, O'nun zatını ve sıfatlarını nasıl, niçin ve nedenlerle sınırlandırmak ve bunlar için şekil ve kalıp uydurmaya kalkışmaktır. Hulûl, O'nun her

Sahih olan itikad, ashâbın da inandığı gibi, Allah teâlâ'nın zat ve sıfatlarında bir ve tek olduğuna, zatında dengi, sıfatlarında benzeri, mülk ve yönetiminde ortağı bulunmadığına, zat ve sıfatlarında her hangi bir değişme olmadığına, zevâli bulunmadığına, kadimliğinin başı, bâkiliğinin sonu olmadığına, hep var olduğuna ve hep var olacağına, bütün yaratıkları yaratan ve ayakta tutanın kendisi olduğuna, celâl ve cemâl sıfatlarıyla vasıflı bulunduğuna[182], büyüklüğünün nihayeti ve azametinin sınırı bulunmadığına, cisim olmayıp cisim özelliklerini taşımadığına, ruh olmayıp ruh hususiyetlerini taşımadığına, sınırlı bir cevher olmayıp cevherlerden oluşma-

---

hangi bir mekân veya varlığın içine girdiğine inanmaktır. İttihad, O'nun bir şeyle veya bir şeyin O'nunla birleşip bütünleştiğini düşünmektir. (Bazı sapıkların, ölenlerin ruhlarının Allah teâlâ ile bütünleştiğine inandıkları gibi.) Terkip, O'nun parçalardan oluştuğunu söylemek, nakz ise O'nu parçalara ayırmaktır. İbâhe, ibadet etmenin gerekmediğini, kalp temizliği, keşf ve keramet gibi şeylerin ibadet yerine geçtiğini söylemektir. İbâhenin diğer bir mânası da, haram şeyleri helâl saymaktır.

182 -Celâl heybet demektir. Cemâl ise güzelliktir. Buna göre, celâl sıfatları heybet ve korku uyandıran sıfatlar, cemâl sıfatları ise, ünsiyet ve ümit veren sıfatlardır. Meselâ, intikan almak sıfatı bir celâl sıfatıdır. Affetmek ise bir cemâl sıfatıdır. Çünkü Allah teâlâ hem intikam alıcı, hem de affedicidir. Kul, O'nun intikam almasından korkup isyankârlık etmekten uzaklaşacak, fakat bir kusuru olduğu zaman da ümitsizliğe düşmeyip O'nun affına sığınacaktır.

dığına[183], bütün varlıkların yaratıcısı olduğuna, kimseye ve bir şeye ihtiyacı bulunmadığına, birinden doğmadığına ve birini doğurmadığına (ne evlat, ne baba olmadığına)[184], her varlığa yakın bulunduğuna[185], insanlara şah damarlarından daha yakın olduğuna[186], ancak yakınlığının varlıkların bir birlerine yakınlığı cinsinden olmadığına, bunun kendisine mahsus ve lâyık bir vasıf olduğuna inanmaktır.

Cüneyd rahimehüllah şöyle demiştir: "Allah teâlâ ne yapışmak şeklinde yakın, ne de mesafe bulunması tarzında uzaktır. O'nun yakınlık ve uzaklığının keyfiyeti (şekli, tarzı, mânası) mechuldur. Çünkü O'nun zatı yaratıklara benzemediği gibi, yakınlık, beraberlik ve uzaklığı da onlarınki gibi değildir. Hiçbir şey yokken O vardı. Bu sırada O'nunla birlikte bir şey yoktu.[187] Ve kendisi o sırada nasıl idiyse, şimdi de öy-

183 -Felsefe ve kelâm ıstılahında cevher mürekkep olmayan cisim, basit madde demektir.

184 -Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı Allah teâlâ'ya oğul yaptıkları için, O'na "Baba" derler. Bu sebeple, Allah teâlâ'ya "Baba" demek şirk ve küfürdür.

185 -Hac, 17

186 -Kaf, 16

187 -Buharî'nin naklettiği bir hadis şöyledir: "Allah vardı, O'ndan başka bir şey yoktu." (Bed'ül-Halk) Bunun böyle olduğunun Kur'ân'dan delili ise Allah teâlâ'nın her şeyin yaratıcısı olduğunu ve yaratmayı sonradan başlattığını bildiren âyetlerdir. (Örneğin, Zümer, 62; Ankebut, 20) Allah teâlâ'nın isimlerinden

ledir. "Ne değişmiş, ne de eksilmiştir.[188]

ARŞ ÜZERİNDE İSTİVÂ ETMEK[189]

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Rabbiniz o Allah'tır ki, gökleri ve yeri altı günde yarattı, ondan sonra Arş'ın üzerinde istivâ etti."[190]

---

olan "El-Evvel" ve "el-Ferd, el-Vâhid, el-Ehad" de,, O varken başka bir şeyin olmadığını gösterirler. Tirmizî'nin naklettiği bir hadis de şöyledir: "Ben, "Ya Resûlellah! Rabbimiz, varlıkları yaratmadan önce nerdeydi (nasıldı, ne haldeydi)?" dedim. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Burasına akıl ermez." diye cevap verdi. Allah teâlâ, önce Arş'ı, ondan sonra suyu yaratmış ve uzunluğunu kendisinin bildiği bir süre bu halde kaldıktan sonra gökleri ve yeri yaratmıştır. Bunu bildiren âyet şöyledir:" Allah gökleri ve yeri altı günde yarattı. O zamana kadar O'nun Arşı su üzerindeydi." (Hûd, 7) Bu suyun bizim bildiğimiz su mu, yoksa renk, şeffaflık ve hareket gibi özellikleriyle suya benzeyen esir deryası mı olduğu tartışılmıştır. Yeni ilim, maddî âlem yaratılmadan önce, onun yerinde esir tabakası bulunduğunu söylemektedir. Bu da, âyetin anlattığı gerçeğin aynısı veya ona yakın olan bir tesbittir.

188 - Cüneyd Bağdadî, sufilerin başbuğudur. Tasavvuf ve sufiliğin Kur'ân ve hadise dayanan esaslarını açıklamış, meydana gelen yanlışlık ve sapmaları önlemeye çalışmıştır. Bağdat'ta doğmuş ve hicrî, 297, milâdî, 910 yılında aynı şehirde vefat etmiştir. Bazı telifleri de vardır.

189 -Bu sözün mânası, Arş üstüne çıkmak veya Arş'ın üzerinde durmaktır.

190 -A'râf, 54

"Allah o Allah'tır ki, gökleri gördüğünüz bir direk kullanmadan yükseltti[191], ondan sonra Arş'ın üzerinde istivâ etti."[192]

"Rahmân, Arş üzerinde istivâ etti. Gökteki şeyler, yerdeki şeyler, bunların arasındaki şeyler ve yer altındaki şeyler O'nundur."[193]

"O, bundan sonra Arş üzerinde istivâ etti. O, yere dahil olan şeyleri, yerden çıkan şeyleri, gökten inen şeyleri, göğe çıkan şeyleri bilir. Siz nerede olursanız, O sizinle birliktedir. Allah, ne yaptıklarınızı görendir."[194]

Bil ki, bu âyetlerde geçen "Arş üzerinde istivâ" deyimini Arş'a yerleşmek şeklinde anlamak, Allah teâlâ'nın cisim olduğuna inanmak olur. Bu ise, sahih olan itikada aykırıdır. Onun için böyle bir anlayışa iltifat etmemek lâzımdır. Tıpkı bunun gibi, bir hadis-i şerifte geçen, "Allah teâlâ, kutsal gecelerde ve her gecenin son yarısında dünya semasına (dünyaya en yakın olan gök katına) iner..."[195] sözünden de, Allah teâlâ'nın inip çıktığını ve hareket ettiğini anlamak da

---

[191] -Bu âyet, gökleri ve yıldızları ayakta tutan görülmez bir direk bulunduğuna işaret etmiştir. Günümüzde bu direk keşfedilmiştir. Bu cazibe ve çekim gücüdür. Bununla Kur'ân'ın ilme müteallik mucizelerinden bir tanesi daha meydana çıkmıştır.

[192] -Ra'd, 2

[193] -Tâhâ, 5, 6

[194] -Hadid, 4

[195] -Buharî ve diğer kütüb-i sitte.

O'nun cisim olduğunu söylemek olur. Çünkü inip çıkmak ve hareket etmek cisimlerin özelliğidir.[196]

Bil ki, ilâhiyât konusundaki bazı âyet ve hadisler müteşâbihtirler. Müteşâbih olmak, lafzın değişik mânalara çekilebilmesidir. Onun için, bu türlü âyet ve hadisleri mânalandırırken, onların lâfızlarıyla yetinmemek, İslâmın genel prensiplerini de nazar-i itibara almak lâzımdır. Doğru olan mâna ancak bundan sonra ortaya çıkar.

Hata etme ihtimalini göz önünde tutan selef âlimleri (ilk üç nesil), müteşâbihleri tefsir ve te'vil etmekten bütünüyle çekinmişler ve "Allah teâlâ, bunlarla ne irade etmişse, biz de ona iman ettik." demekle yetinmişlerdir. Selef'in müteşabihler konusundaki yaklaşımı budur ve bu en selâmetli yaklaşımdır.[197]

---

196 -Ehl-i sünnet kelâmcılarının bir kısmı böyle demişlerdir. Fakat biz de, Allah'a şükür, ehl-i sünnetten olmamıza ve bu kelâmcılara da saygı duymamıza rağmen, onların bu görüşünü paylaşmadığımızı açıkça söylemek isteriz. Çünkü hareket etmemek bir kusur, acz, sakatlık ve eksikliktir. Bu sebeple, böyle bir şeyi Allah teâlâ'ya izafe etmemek lâzımdır. Hareket etmenin cisimlerin özelliği olduğunu söylemek de delilsiz bir iddiadır. Kaldı ki, Allah teâlâ'nın hareket ettiğini hem sahih olan bu hadis, hem de bazı âyetler bildirmişlerdir. Örneğin, kıyamet gününü tasvir eden bir âyet şöyledir: "Rabbin gelir, melekler de saf saf olurlar." (Fecr, 22)

197 - Selef'in yaklaşımını benimsemeye selefîlik denir. Selefîlik iki mânaya gelir. Birisi, yukarıda söylendiği gibi, müteşabih âyet ve hadisleri tefsir etmemek ve onlara Allah teâlâ'nın mura-

Çünkü bu yaklaşımda yanılma ve hata etme riski ve tehlikesi yoktur. Halef âlimlerinden (ilk üç nesilden sonrakiler) bazıları ise, müteşâbihleri İslâm'ın genel prensipleri ve kesin olan kabulleri çerçevesinde tefsir ve te'vil etmişlerdir. Çünkü bu âlimlere göre, müteşâbihleri olduğu gibi bırakmak, bazı insanların (câhillerin ve garaz sahiplerinin) bunlardan yanlış mânalar çıkarmalarına yol açar. Nitekim, Ehl-i Sünnet ekolundan ayrılan fırkalar ve fraksiyonlar bu müteşâbihleri yanlış anlamak yüzünden İslâma zıt görüşler, itikadlar ve mezhepler oluşturmuşlardır.

Müteşâbih âyetlerden birkaç tanesi şöyledir:

"**Allah, Arş üzerinde istivâ etti**."[198]

"Doğu ve batı cihetleri Allah'ın mülküdürler. Onun için, hangi cihete dönerseniz, **Allah'ın yüzü oradadır**."[199]

"Allahla birlikte başka her hangi bir ilâha duâ ve ibâdet etme. Çünkü O'ndan başka gerçek ilâh yoktur. **O'nun yüzünden başka her şey helâk olucudur**. Hüküm O'nundur. Dönüşünüz de O'nadır."[200]

---

dı üzere iman etmektir. Diğeri de, belli bir mezhebe kayıtsız şartsız bağlı kalmamak, doğru olan görüşleri fark gözetmeden bütün mezheblerden almaktır. Selefîlik bu iki mânasıyla da doğrudur ve ehl-i sünnetin yoludur. Fakat, bu isim altında bazı sapıklıklara revaç verilmek istenirse, o ayrı bir olaydır.

198 -Yukarıda geçen âyetler.

199 -Bakara, 115

200 -Kasas, 88

"Yahudiler, "**Allah'ın eli bağlıdır." dediler**. Bu sözlerinden dolayı kendi elleri bağlandı ve lânetlendiler. **Aksine, Allah'ın elleri açıktır** ve dilediği gibi masraf yapar."[201]

"De ki: Fazlalık Allah'ın elindedir. Onu dilediği kimseye verir. Allah zengin ve bilgindir."[202]

"Sana bey'at verenler, hakikatte Allah'a bey'at verirler. **Allah'ın eli onların elleri üzerindedir**. Bu itibarla, kim bey'ati bozarsa, onu Allah'a karşı bozar ve cezaya müstahak olur. Kim de Allah'a verdiği söze vefâ gösterirse, Allah ona büyük bir mükâfât verir."[203]

---

201 -Mâide, 64

202 -Âl-i İmrân, 73

203 -Feth, 10. Bey'at, sözleşme demektir. Yukarıda bahsedilen sözleşme, Hudeybiye'de müşriklerle savaşmak için yapılmıştır. Bey'at kelimesi Türkçede "biat" haline getirilmiştir. Ben de bir kitapta onu bu şekilde yazınca, yayın evi sahibi, beni eleştirmiş ve bunun hata olduğunu söylemişti. Gerçi "galat-ı meşhur" diye bir söz vardır. Buna göre, bir yanlışlık yaygınlaşırsa, artık doğru kabul edilir. Fakat buna rağmen, ben o günden bu yana bey'at kelimesini doğru yazmaya itina gösterdim. Ancak, bazen kitap basıldıktan sonra sayfaları çevirirken, aynı hatayı yine yaptığımı görürüm. Tabii ki, üzülür ve dalgınlığıma kızarım. Hata ve galatlar umumileşince onlardan sakınmak çok büyük bir dikkat ister. Ahlâkî zaaflar, yanlış âdetler, kötü huylar da böyledirler. Yaygınlaşınca bunlardan sakınmak da büyük bir gayret ve dikkat gerektirir. Allah teâlâ bu gayret ve dikkati bizden esirgemesin. Bu helâketler ve felâketler asrında işimiz hayli zordur. Yüreği yaralı bir kul demiş ya, "Düşman kavi, talih zebun!"

"Biz ona (Nuh aleyhisselâma) şunu vahyettik: **Gözlerimizin önünde** ve bildirdiğimiz şekilde gemiyi yap, zâlimler için de şefâat dileme! Onlar kesinlikle boğulacaklardır."[204]

"Rabbinin hükmüne sabret. Sen (Muhammed Aleyhissalatu vesselâm), **gözlerimizin önündesin**. Gündüz Rabbini hamd ve tesbih et. Gecenin bir kısmında ve yıldızlar batarken de O'nu tesbih et."[205]

"Biz senin (Musa aleyhisselâmın) annene şunu vahyettik: Onu (çocuğunu, Musa'yı) sandığa koy ve denize at. Dalga onu sahile atsın ve benimle onun düşmanı onu alsın. Ey Musa! **Benim gözümün önünde** (nezaretim ve himayem altında) yetiştirilmen için seni sevdirdim."[206]

"Ben onu (Âdem aleyhisselâmı) tesviye ettiğim (insan şekline sokup düzelttiğim) ve **kendi ruhumdan ona üflediğim zaman**, siz ona secde edin."[207]

"Allah onun (Âdem aleyhisselâmın) zürriyetini hakir bir suyun özünden (içindeki spermden) yarattı. Sonra, bu suyu tesviye edip **ona kendi ruhundan üfledi**."[208]

---

204 -Hûd, 37; Mü'minûn, 27
205 -Tûr, 48, 49
206 -Tâhâ, 39
207 -Hıcr, 29
208 -Secde, 8, 9

Bu ve benzeri müteşâbihleri anlamaya çalışırken bid'atlardan, şeytanın telkinlerinden ve nefsin uydurmalarından selâmet bulmak için ya Selef'in ya da Ehl-i Sünnetten olan Halef'in yaklaşımlarını benimsemek lâzımdır. Takva ile süslenmiş, hidâyetle teyid edilmiş, vara' ile arındırılmış ve zikirle beslenmiş mü'minlerin yapacakları budur.

FASIL-14
ALLAH TEÂLÂNIN SIFATLARI

Bil ki, daha önce de açıkladığımız gibi, Allah teâlâ'nın her bir ismi O'nun bir sıfatını taşır. Bu sıfatlardan yedi tanesi ise zatî subutî sıfatlardır. Zatî olmalarından maksat, fiile değil, zata âit olmalarıdır. Subutî olmaları ise, olumsuzluğu nefyetmek değil, olumlu bir mâna ifade etmek tarzında olmalarıdır. Bu sıfatlar hayat, ilim, irade, kudret, sem', basar ve kelâmdırlar.

Hayat, bütün kemâlâtın ve üstün sıfatların kaynağıdır. Bu sebeple hayatın olmadığı yerde olumlu olan hiçbir mâna ve meziyet de yoktur. Hayat Allah teâlâ için de zorunlu bir sıfattır..

İlim, bilmek demektir. Allah teâlâ'nın ilmine dahil olan şeyler üç kısımdır. Bunlar vâcip olan şeyler, câiz olan şeyler ve muhal (imkânsız) olan şeylerdir. Vâcip olan (olması zorunlu olan) şeyler, Allah teâlâ'nın zatı ve sıfatlarıdır. Bunlar, zorunlu bir şekilde

var olan şeylerdir. Câiz olan şeyler, var olmasında veya olmamasında zorunluluk bulunmayan, olabilen ve olmayabilen şeylerdir. Muhâl olan şeyler ise, olması mümkün olmayan, olmamasında zorunluluk bulunan şeylerdir. Bunlar, realitede olmayan, ancak tasavvur ve tahayyül edilebilen farazî şeylerdir. Allah teâlâ, bu üç kısım şeylerin hepsini bilir. "O, her şeyi bilendir." âyeti[209] bunu açıkça bildirmiştir.

Kelâm konuşmaktır. Allah teâlâ konuşandır. O her zaman konuşur. Kur'ân-ı Kerim'de, "Allah dedi ki..., Allah diyor ki..., Allah diyecek ki..." sözleriyle başlayan âyetlerin sayısı beş yüzü geçkindir. Bu âyetler, Allah teâlâ'nın her zaman konuştuğunu açıkça bildirmişlerdir. Şu âyetler de aynı gerçeği teyid etmişlerdir:

"Sana peygamberlerden bazılarının hikâyelerini anlattık, bazılarını anlatmadık. Allah Musa ile de konuştu. Bunlar, müjde verici ve uyarıcı elçiler olarak gönderildiler. Ta ki, bunlardan sonra kimsenin Allah'a karşı bilmemek mazereti kalmasın. Allah güçlü ve hakîmdir."[210]

"Allah bir insan ile ancak ona ilham vermek tarzında, yahut perde arkasından ya da bir elçi göndermek suretiyle konuşur."[211]

---

209 -En'âm, 151
210 -Nisâ, 164, 165
211 -Şurâ, 51

"De ki: Eğer deniz Rabbimin sözleri için mürekkep olsaydı, Rabbimin sözleri bitmeden deniz biterdi. Bir deniz daha yedekte tutulsaydı, o da biterdi."[212]

Eş'arîler, bu sıfatların Allah teâlâ'nın zatından ayrı olduklarını (daha doğrusu, ne O'nun aynısı, ne de gayrisi olduklarını), Mutezile ise, onların zatın aynısı olduklarını söylemişlerdir. Mutezile'nin bu konuyu kurcalaması sunucunda ortaya çıkan bu farklı görüşler, aslında aynı gerçeği farklı lâfızlarla ifade etmekten ibarettirler. Ancak lâfızlardaki bu farklılık kafaları karıştırmış ve müslümanlara arasında tartışmalara yol açmıştır. Bunun müsebbibi ve günah sahibi de Mutezile olmuşlardır. Bu fırka, Allah ve Resûlunun sustukları bazı ilâhiyât konularında da açıklama yapmaya kalkışmışlar ve bilinenden fazla bir bilgi ortaya

---

212 -Kehf, 110. Not: Allah teâlâ'nın konuşması mevzuunda iki önemli yanlışlık yapılmıştır. Birincisi, Allah teâlâ'nın hiç konuşmadığını söyleyen Mutezile'nin yanlışlığıdır. Kendilerini akıllı sayan bu fırka, konuşmamanın bir kusur olduğunu, Allah teâlâ'nın da her türlü kusurdan beri olduğunu düşünmemiş ve bu yüzden Allah teâlâ'nın hiç konuşmadığını söyleme hatasını işlemişlerdir. Bunlara göre, Allah teâlâ konuşmadığı için, Kur'ân da O'nun sözü değil, yaratığıdır. Bu fırka, Kur'ân'ı bu şekilde tarif edince, büyük kavga ve huzursuzluklara sebebiyet vermişlerdir. "Kur'ân Fitnesi" diye tarihe geçen olay, bu fırkanın hatasından doğmuştur. İkincisi ise, Allah teâlâ'nın konuşacağı her şeyi ezelde konuştuğunu söyleyen bir takım ehli sünnet kelâmcılarının yanlışlığıdır. Doğrusu odur ki, Allah teâlâ ezelden beri konuşandır, fakat ancak sırası ve münasebeti geldikçe konuşur.

koyamadıkları gibi, mevcut bilgileri de bulandırmışlardır. Halbuki, bu konuların açıklanmasında zaruret veya yarar bulunsaydı, bu açıklamayı, Allah ve Resûlunun kendileri yaparlardı. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Allah hiç bir şeyi unutmaz.[213] Bu sebeple, O bir konuda sukût ettiği zaman, bilerek sukût eder. Çünkü o konuyu öyle bırakmakta sizin yararınız vardır."

Allah teâlâ da şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Bazı şeyleri sorup kurcalamayın. Çünkü bunlar açıklanırsa, sizi üzerler."[214]

Muhakkik âlimler şöyle demişlerdir:" Sıfatlar, hükümleri olan, fakat kendileri olmayan nisbet ve izafelerden ibarettirler. Çünkü Allah teâlâ birdir ve kendi zatından başka hiçbir şeye muhtaç değildir." Buna göre, Allah teâlâ'nın ilmi, O'nun kudreti, O'nu iradesi gibi izafeler kullanılabilir. Nitekim, Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde de bunlar kullanılmışlardır. Ancak, bu izafeler ortada iki şey bulunduğunu ifade etmezler. Çünkü Allah teâlâ birdir ve O'nun ilimi, kudreti ve diğer sıfatları zatından ayrı şeyler değildir. Sıfatların hükümlerinin bulunması ise tabiidir. Çünkü ilim, kudret ve rahmetin etki, eser ve sonuçları vardır ve bu sonuçlar birbirinden farklıdırlar. Örne-

213 -Meryem, 46
214 -Mâide, 101

ğin, Kur'ân-ı Kerim kelâm sıfatlarının bir ürünü, varlıklar ise kudret sıfatının bir eseridirler.

(Not: Ehl-i Sünnet ekolunu temsil eden Eş'arîlerin, "Allah teâlâ'nın sıfatları ne O'nun zatının aynısı, ne de gayrisidir." derken kasdettikleri mâna şudur: Bu sıfatlar, tasavvurda zattan ayrıdırlar. Çünkü meselâ, Allah teâlâ'nın ilmi dediğimiz zaman iki şey tasavvur ederiz. Bunlardan biri Allah teâlâ'nın zatı, diğeri de O'nun ilim sıfatıdır. Ancak hariçte ve realitede böyle bir ikilik yoktur. Çünkü ortada sadece Allah teâlâ'nın zatı vardır. Hal bu olunca, bu sıfatlar tasavvur itibarıyla Allah teâlâ'nın zatının aynısı değildirler. fakat, hariçte de O'ndan gayrisi değildirler.

Mutezile ise şöyle demişlerdir: "Sıfatlar yoktur. Sadece zat vardır. Bu zat hem bilen, hem gören, hem duyandırdır." Bu söz, Eş'arîlerin, "Hariçte sıfatlar zattan ayrı değildirler." sözlerinin aynısıdır.)[215]

---

[215] -Fakat insanlar ya bir birlerini hakikaten anlayamazlar, ya da kasıtlı olarak ayrılık çıkarılar. Bu şuna benzer: Bir adam, "Kar beyazdır." der, ikinci bir adam da, "Kar siyah değildir." der. Ve bu iki söz birbirine çok yakın olan bir mânayı ifade ettikleri halde, câhil veya kasıtlı kimseler tarafından iki farklı iki görüş haline getirilir ve onların üzerine ayrılıklar, kavgalar ve huzursuzluklar bina edilir.

FASIL-15

İHLÂS VE RİYÂ

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"İnsanlara emredilen şey şudur: Allah'ı bir bilsinler, dini O'na hâlis kılarak kendisine ibadet ve itâat etsinler, namaz kılsınlar ve zekât versinler. Sağlam dindarlık budur."[216]

"Allah daima diri ve berhayattır. O'ndan başka ilâh da yoktur. Öyleyse, dini O'na hâlis kılarak kendisine ibadet ve itâat edin."[217]

"De ki: Dini Allah'a hâlis kılarak O'na ibadet ve itâat etmekle emrolundum."[218]

"De ki: Dinimi Allah'a hâlis kılarak O'na ibadet ve itâat ediyorum."[219]

Bil ki, ihlâs, lügatte, her hangi bir şeyi yabancı unsurlardan arındırmak ve onu öz haline getirmektir. Bu yönüyle o, tasfiye ve tezkiye kelimeleriyle de eş anlamlıdır. Din dilinde ise, Allah teâlâ'ya imanı şirkten, O'nun için yapılan amel ve ibadeti de riyâdan arındırmak ve uzak tutmaktır.

---

216 -Beyyine, 5

217 -Fâtır, 65

218 -Zümer, 11

219 -Zümer, 14

İmanda ihlâs, Allah'tan başka ilâh bulunmadığına inanmaktır. Sahih ve kurtarıcı olan iman budur. Allah teâlâ'ya iman etmekle birlikte, O'ndan başka da ilâh bulunduğuna inanmak şirktir. Şirk ise küfrün en yaygın olan türüdür. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"İnsanların çoğu, ancak Allah'a şirk koşarak kendisine iman ederler."[220] Bu âyete göre, Allah teâlâ'ya iman etmiş görünen çoğu kimseler, şu veya bu şekilde şirke düşüyor ve imanlarını geçersiz hale getiriyorlar.

İbadette ihlâs ise, Allah teâlâ için yapılması emredilen işleri yalnızca O'na itâat etmeyi düşünerek yapmaktır. Bu işlerin yapılması sırasında bundan başka şeyler düşünmek ise riyâdır. Görmek kökünden gelen riyâ kelimesi, ibadet ederken, Allah teâlâ'dan başkasını görmek demektir. Amel ve ibadet sırasında Allah teâlâ'dan başkasını görmek, yapılan işin kabul edilmesini önler. Allah teâlâ bir kudsî hadiste[221] şöyle buyurmuştur:

---

220 -Yûsuf, 106

221 -Hadis iki kısımdır. Bunlardan biri ve en meşhur olanı nebevî hadistir. Bu hadis, Allah Resûlunun sözü demektir. Hadis denince, bu anlaşılır. Diğeri ise kudsî hadistir. Bu hadis, Allah teâlâ'nın Kur'ân dışındaki sözüdür. Kudsî hadisler azdır ve bunlar sahih hadis kitaplarında tespit edilmişlerdir. Fakat, bazı sorumsuz ve Allah teâlâ'dan korkmaz ve O'na saygı duymaz kimseler (kıssacılar, bazı vâizler, bazı sufiler), hoşlarına giden mânaları hadis-i kudsî diye zikretmişler ve bunlar da avâm halk nazarında "kudsî hadis" haline gelmişlerdir.

"Ben yalnız benim için yapılan ameli kabul ederim. Hem benim için, hem de başkaları için yapılan amelleri ise başkalarına bırakırım."

İhlâsın bir ince türü de, amel ve işi yalnızca Allah teâlâ'yı ta'zîm etmek, O'nun emrini yerine getirmek ve kendisine yakın olmayı sağlamak için yapmaktır; bunun getireceği sevabı düşünmemek ve sevabı gaye haline getirmemektir. Bu ihlâs türü, amelin makbuliyet derecesini yükseltir ve sevabını daha da arttırır. Onun için bir kudsî hadiste Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ben her amel için bir sevap belirttim. Kulum, bu sevabı umarak amel ettiği zaman, ben ona bu sevabı veririm. Fakat, ben oruç için sevap belirtmedim. Çünkü, kulum sevap düşünmeden oruç tutar. Ben de ona diğer amellerin sevabından daha fazla sevap veririm."

Amelin karşılığını âhiretteki sevap değil de, dünyadaki bir şey olarak istemek ve beklemek ise, ameli hükümsüz ve bâtıl hale getirir. Çünkü amel ve ibadetin, daha genel bir tabirle Allah teâlâ'ya itâatın ve dindarlığın gayesi âhirettir. Gayesi âhiret olan bir şeyin karşılığını dünyada istemek, bu istek Allah teâlâ'dan da olsa, onu gayesiz ve içi boş bir vaziyete sokar.[222]

---

[222] -Elbette ki, Allah teâlâ'dan dünya ile ilgili şeyler de istenebilir. Hatta istenmelidir de. Duâların büyük bir kısmı da bu şeyleri istemekten oluşurlar. Bu sebeple, sağlık, şifâ, helâl rızk,

Şu da bilinmelidir ki, ameller açıkta yapılanlarla gizli yapılanlar olmak üzere iki kısımdırlar. Gizli ya-

---

hayra muvaffakıyet, ilim, salih evlad ve hayırlı eş istemek ve bunlar için dua etmek meşrûdur. Ancak, bu ve benzeri şeyleri yapılan amel ve ibadetlerin karşılığı olarak istemek câiz değildir. Bu sebeple meselâ bir kimsenin, "Allah'ım! Ben sana namaz kıldım veya kılayım, sen de bunun karşılığında ve onun bedel ve mükâfâtı olarak bana şifa ver veya şu işimi gör." demesi ve bu suretle işi bir çeşit pazarlık ve alış veriş haline getirmesi kılınan ve kılınacak olan namazı bozar. Çünkü, namazın ve diğer amellerin sevap, bedel ve mükâfâtı Âhirettedir. Daha da ötesi, bunlar Allah teâlâ'nın bizi yaratmasının, müslüman yapmasının ve türlü nimetlerle besleyip yaşatmasının doğurduğu hakkını bir ölçüde ödemeye çalışmak ve iyiliğe iyilikle karşılık vermekten ibarettir. Ancak, Allah teâlâ'dan bir şey isterken, yapılmış olan bir amel ve ibadeti şefaatçı yapmak câizdir. Hatta bunu yapmak tavsiye de edilmiştir. Onun için, şu şekilde dua edilebilir: "Rabbim! Sana iman ve itâat edişimin hatırı için, kıldığım namazların, ettiğimiz hayır ve hasenâtın şefaati için benim şu istek ve dileğimi gerçekleştir, şu ihtiyacımı gider." Kur'ân-ı Kerim'de bize öğretilen dua örneklerinde de bu şekilde olanlar vardır. Meselâ, bunlardan bir dua şöyledir: "Rabbimiz! Biz, "Rabbinize iman edin!" diyerek bizi iman etmeye çağıran münadiyi (çağırıcıyı) duyduk ve hemen iman ettik. Rabbimiz! (İman edişimizin hatırı için) kusurlarımızı ört, günahlarımızı affet ve bizi iyilerle beraber haşret. Rabbimiz! Peygamberlerin vasıtasıyla bize va'dettiğin şeyleri bize ver ve kıyamet gününde bizi perişan etme. Hiç şüphesiz ki, sen sözünden dönmezsin." (Âl-i İmrân, 193, 194) Allah teâlâ'dan bir şey istemeden önce, O'nun hoşuna giden bir hayır yapmak, bir amel işlemek, bir sadaka vermek de yapılacak olan isteğin kabul edilme ihtimalini kuvvetlendirir.

Bazı kimseler, dualarının makbuliyet ihtimalini kuvvetlendirmek için, "Falan şeyhin veya velinin hatırı için." diye yalva-

pılan amellerde kaba riyâ azdır. Çünkü bunlar gözle görülmezler. Bu sebeple, bunlarda gösteriş yoktur. Fakat bunlarda ince riya yoğundur. Bu riya, iyiliğin karşılığını dünyada istemektir. Allah teâlâ bu riya sahipleri hakkında şöyle buyurmuştur:

"Bazı kimseler (bir ibadet veya iyilik yaparken), "Rabbimiz! Bunun karşılığını bize dünyada ver." derler. Bu kimseler için âhirette bir hisse yoktur."[223]

Hz. Musa aleyhisselâm zamanında yahudiler, hayırlı bir amel yapınca, Allah teâlâ onlara şunu vahyetti:

"Bunun karşılığında günahlarınızın affını isteyin. O zaman biz günahlarınızı affederiz ve size başka şeyler de veririz." Fakat yahudiler, bunun yerine, "Bize bol rızk ver, bizi zengin et." dediler. Kur'ân, olayın bundan sonrasını şöyle anlatmıştır:

"Zâlimler, kendilerine telkin edilen sözleri başka sözlerle değiştirdiler. Bu sebeple, biz de üzerlerine

---

rırlar. Bu yanlıştır ve bazı durumlarda da şirktir. Faydası da yoktur. Çünkü Allah teâlâ'nın falan şeyh veya velinin hatırı için şunun bunun duasını kabul etmesi münasebetsiz ve alâkasız bir şeydir. Ve eğer bir kimse, "Ben bu şeyhin müridiyim. Bu da bir münasebettir." diye düşünürse, o da yanlıştır. Çünkü, doğrudan doğru Allah teâlâ'ya karşı şefaatçı yapacak bir salih ameli ve iyiliği bulunmayan bir kimse, bin şeyhin müridi olsa kaç para eder? Böyle hayırsız bir kimseyi gerçekten şeyh olanlar da kapılarından kovarlar.

223 -Bakara, 200

gökten bir azap indirdik."[224]

Bil ki, amel ve ibadet yaparken on şeyden sakınmak lâzımdır. Çünkü bu şeylerin bir kısmı yapılan amel ve ibadeti kökten bozar, bir kısmı da onun sevabını asgariye indirir. Bunlar şöyledir:

1- Nifak. Nifak, Allah teâlâ için yaptığı vehmini vererek bir ameli veya ibadeti başka maksadlar için yapmaktır.

2- Riyâ. Riyâ, amel ve ibadeti Allah teâlâ için yapmak, fakat bu esnada insanları da görmek ve onlardan veya bizzat Allah teâlâ'dan dünyaya âit bir karşılık beklemektir.

3- Tahlît. Takvanın zıddı olan tahlît, iyi bir amele kötü bir amel karıştırmak ve bu suretle onun faydasını ve sevabını gidermektir.

4/5- Minnet ve eziyet etmek. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onlar müslüman oldular diye sana minnet ediyorlar. De ki: Müslüman olduğunuzdan dolayı bana minnet etmeyin. Eğer gerçekten müslüman olduysanız, sizi hidayet ettiği için Allah'ın sizin üzerinizde minneti vardır."[225]

"Ey iman edenler! Minnet ve eziyet etmek sure-

---

224 -Bakara, 58, 59

225 -Hucurât, 17

tiyle sadaka ve hayırlarınızı boşa çıkarmayın."[226]

"Mallarını Allah yolunda (Allah için) sarf eden, ondan sonra da bunu vesile edip minnet ve eziyet etmeyen kimselerin sevapları Rableri yanında mahfuzdur."[227]

6- Pişmanlık duymak. Yapılan iyilik ve iyi ameller, dünyada üzücü sonuçlar doğursalar bile, bunları yapmış olmaktan dolayı pişmanlık duymamak lâzımdır. Çünkü amelleri gayesi dünya değil, âhirettir. Bunların âhiretteki göz aydınlatıcı sevapları ise garantilidir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bir iyilik getirene on karşılık vardır."[228]

"Kim zerre kadar iyilik yapsa, onun karşılığını görecektir."[229]

"Biz kıyâmet gününde adâlet terazilerini kuracağız. Onun için, hiç kimsenin bir hakkı zâyi edilmeyecektir. Yapılan bir iş hardal tanesi kadar da olsa, onu getirip teraziye koyacağız. Biz, hesap edici olarak yeterli ve güçlüyüz."[230]

"Bugün (kıyâmet günü) hiç birinize zulmedilmeyecek ve ancak yaptıklarınızın karşılığı verilecektir."[231]

---

[226] -Bakara, 264
[227] -Bakara, 263
[228] -En'âm, 160
[229] -Zilzâl, 7
[230] -Enbiyâ, 47
[231] -Yâsin, 54

"Yaptığınız her hangi bir hayrın karşılığı size ödenecektir. Bu hususta mağdur edilmeyeceksiniz."[232]

"Yaptığı ibadet ve iyiliklere karşılık olarak kendisi için ne türlü göz aydınlatıcı şeyler hazırlandığını şimdiden hiç kimse bilemez."[233]

Âhiretteki karşılıkları hem kat'î, hem de sevindirici ve göz aydınlatıcı iken, iyi amellerin dünyadaki karşılıkları bazen ters ve üzücü de olabilir. Allah teâlâ'nın her işinde olduğu gibi, bunda da pek çok hikmetler vardır. Bu hikmetlerden birisi kulun iman ve ihlâsını denemektir. Çünkü şuurlu ve köklü bir iman ve ihlâs sahibi olmayan bir kul, yaptığının karşılığını bu dünyada görmeyince, amelden soğur ve ondan vazgeçer. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kimi insanlar, Allah'a kararsız ve istikrarsız bir şekilde iman ve ibadet ederler. Onun için, eğer yaptıklarının karşılığını dünyada bulurlarsa devam ederler. Bunu bulamazlarsa, geri dönerler. Bu kimseler dünyada da, âhirette de hüsrana uğrarlar. Bunların hüsranı açık bir hüsrandır."[234]

Hikmetlerden birisi de, yapılmış olan hatalara dikkat çekmektir. Onun için, iyiliğinin karşılığında iyi bir sonuç görmeyince, bunun suçunu iyilik yapmaya

---

232 -Bakara, 272
233 -Secde, 17
234 -Hac, 11

yükleyip ondan vazgeçmek yerine, "Bunun neresinde hata yaptım ki, iyi sonuç vermedi?" diyerek bu hatanın tesbitine çalışmak lâzımdır. Çünkü bu hata giderilmediği takdirde, söz konusu iyiliğin ve amelin âhiretteki sevabı da yanabilir.

7- Ucup. Ucup, amelini mükemmel ve kusursuz zannedip onunla kabarıp şişmektir. Ucubü gidermek için Allah teâlâ'ya şöyle yakarılmıştır:

"Ey herkesin ve her varlığın ibadet ettiği Rab! Sana lâyık olacak şekilde ibadet edemedik. Ey herkesin ve her varlığın tanıdığı Rab! Seni lâyık olduğun şekilde tanıyamadık. Ey herkesin ve her varlığın şükrettiği Rab! Sana lâyık olacak bir tarza şükredemedik."[235]

(Ucbu gidermenin bir yolu da, kendisinden daha çok ibadet eden, daha çok iyilik yapan ve daha çok şükreden kimseleri göz önünde tutmak ve mümkünse, onlarla oturup kalkmaktır. Bu tembelliği de gideren teşvik edici bir yöntemdir. Bundan dolayı, Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Takva sahibi olun ve sadıklarla beraber bulunun."[236] Sadıklar, Allah teâlâ'ya karşı

---

235 -Herkes ve her varlık Allah teâlâ'ya ibadet eder. Fakat bunların ibadet şekilleri birbirinden farklıdır. Ayrıca, cansızların ve insanlar dışındaki canlıların ibadetleri fitrî ve tabiîdir. İnsanların ibadeti ise iradî ve şuurîdir. Bunların Allah teâlâ'yı tanımaları ve O'na şükretmeleri de O'na ibadet etmeleri gibidir.

236 -Tevbe, 119

doğru, dürüst ve samimî olanlardır.)

8- Küçümsemek. Küçümsemek, amelin yapılmasını engeller. Onun için bu da bir şeytan tuzağıdır. Bu sebeple, şartların el verdiği hiçbir ibadet, sâlih amel ve iyiliği küçümsemeden yapmaya çalışmak lâzımdır. Çünkü "Allah teâlâ, Bir kimseden ancak onun gücü nisbetinde itâat ve hizmeti ister."[237] Bu itibarla, bir insan için en büyük amel, kendi gücünü kullanıp yaptığı ameldir. Objektif değeri ne olursa olsun, bu amel o kişi için Allah teâlâ nazarında büyük bir ameldir. Kaldı ki, amel maddî ağırlığıyla değil, niyet ve ihlâsının derecesiyle büyür. Bundan dolayı, "Bir dirhem ihlâslı amel, bir okka ihlâssız ve karışık amelden daha büyüktür." denilmiştir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Yapabildiğiniz her hangi bir iyiliği küçük görüp onu yapmaktan vazgeçmeyin. Bu sebeple, bulabildiğiniz bir tek hurma olsa, onu da sadaka edin, bir keçi ayağı olsa onu da verin."

9- Önemsememek. Her hangi bir ibadet ve hayra muvaffak olmak, Allah teâlâ'nın bir lütfudur. Çünkü O lütfedip muvaffakıyet vermezse, bunları yapmak zorlaşır ve hatta imkân dışı olur. Bu bahsettiğimiz, genel anlamda kulun Allah teâlâ'nın verdiği güç ve kudretle iş yapması ve hareket etmesi değildir. Salih amel ve hayır yazpmak için, bunun yanında Allah te-

---

237 -Bakara, 286

âlâ'nın yeni bir teyid ve desteğine ihtiyaç vardır. Çünkü insan nefsi ve onu dışarıdan etkilemeye çalışan şeytan ve benzeri kötü etkenler, hayra mâni olurlar. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın lütfu ve teyidi olmasaydı, çok az haller dışında hep şeytana (ve şer dürtülerine) uyardınız."[238]

"Allah'ın üzerinizde lütuf ve rahmeti olmasaydı, hüsrana uğrayanlardan olurdunuz."[239]

Onun için her hangi bir amel ve hayra muvaffak olunca, Allah teâlâ'nın vermiş olduğu teyid, tevfik ve desteği düşünüp kendisine şükretmek lâzımdır. Bunu yapmak ucbu da önler. Çünkü ucup, Allah teâlâ'nın verdiği destek ve muvaffakıyeti değil, kendi zahirî çabasını görüp onu gözünde ve gönlünde büyütmektir.

Allah teâlâ'nın yardım, teyid ve nimetlerini tazim etmek, O'nun kendisini tazim etmenin bir boyutudur. Bu yüzden, Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kim Allah'ın emir ve hükümlerini tazim ederse, bunu kalbinde O'na karşı duyduğu tazimden dolayı yapar."[240]

10- İnsanların kızmasından ve azarlamasından korkmak. Kişinin yakınında olan insanlar, kötü insanlar olup ibadet, hayır ve iyilikten rahatsız olabilirler.

---

238 -Nisâ, 83

239 -Bakara, 64

240 -Hac, 32

Böyle bir durumda bunlara aldırmamak ve onların kızmasından veya azarlamasından etkilenip doğru olanı terk etmemek lâzımdır. Allah teâlâ, Peygamberimizin ashâbını takdir makamında şöyle buyurmuştur: "Bunlara, "Düşmanlarınız aleyhinizde güç ve kuvvet toplamış ve savaş hazırlığı yapmışlardır, onlardan korkun." denildiği zaman, imanları artar ve, "Allah bize yeterlidir. O en güzel vekildir." derler."[241] Ve Allah teâlâ, genel olarak sevdiği kullarını şöyle vasıflandırmıştır: "Allah onları sever, onlar Allah'ı severler. Mü'minlere karşı mütevâzi, kâfirlere karşı ise izzetlidirler. Allah yolunda çalışırlar ve dil uzatanların kınamalarından korkmazlar."[242]

(Kötü insanları dinlenmemek lâzımdır. Fakat, herkes kötü olmadığına göre, kulaklarına kurşun tıkayıp, "Kim ne derse desin." havasına girmek de doğru değildir. Çünkü, iğfâl ve ifsâd ayrı şey, irşâd ve nasihat ayrı şeydir. İğfâl ve ifsâdı dinlemezken, irşâd ve nasihati dinlemek lâzımdır. Bu konuda insanlar üç kısımdırlar. Bir kısmı, ne iyi, ne kötü hiç kimseyi dinlemezler. Bunlar ya söz anlamayan câhil, ya da hakkı kabul etmeyen inatçı, kibirli ve inkârcı kimselerdir. Kur'ân-ı Kerim'de bunlar için şöyle denilmiştir:

"Kâfirler, çobanın bağırma ve çağırmasından başka bir şey duymayan davarlar gibidirler. Sağır, kör ve

---

241 -Âl-i İmrân, 173

242 -Mâide, 54

lâldırlar. Onun için de, akıllarını kullanmazlar."[243]

"Bunlar, uzaktan çağrılanlar gibidirler."[244]

"Bunlara ne oluyor, niye söz anlamıyorlar?"[245]

"Câhillerden olma!"[246]

"O inkârcılardan bazıları seni dinliyorlar. Fakat (niyetleri anlamak ve inanmak olmadığı için), kalplerine perde geçirdik ve kulaklarına da ağırlık koyduk. Bunlar, bütün âyetleri, delil ve mucizeleri görseler de inanmazlar."[247];

"Onlardan bazıları sözde seni dinliyorlar. Fakat, dışarı çıkınca (hiçbir şey anlamadıkları için), "Bu biraz önce ne diyordu?" derler. Allah, bunların kalplerini mühürlemiştir. Çünkü bunlar nefis ve heveslerine uymuşlardır."[248]

Bir kısım insanlar, kötü olanları dinler, iyi olanları dinlemezler. Kur'ân-ı Kerim'de bunlar için şöyle buyurulmuştur:

"Onlar, yalanları dinlerler."[249]

"Biz, her bir peygambere cinnî ve insî şeytanlar-

---

243 -Bakara, 171
244 -Fussılet, 44
245 -Nisâ, 78
246 -En'âm, 35
247 -En'âm, 25
248 -Muhammed, 16
249 -Mâide, 41

dan bir takım düşmanlar yarattık. Bunlar, bir birlerini aldatmak ve yanlışa sevk etmek için, aralarında dışı süslü ve içi çürük ve bozuk olan sözleri mübâdele ederler."[250]

"Bunlar, bir birlerinin sapıklığını arttırıcı sözler söylerler ve bunu yapmaktan hiç geri durmazlar."[251]

"Yerde haksız bir şekilde kibirlenen kimseleri âyetlerimi anlamaktan mahrum bırakırım. Onun için bunlar, âyetleri görseler (ve dinleseler), bir şey anlamaz ve iman etmezler. Bunlar doğru olan şeylere uymaz, yanlış ve sapıklık olan şeylere uyarlar. Bunlar, âyetlerimizi inkâr eder ve onlardan gafil yaşarlar."[252]

Bir kısım insanlar ise iyileri dinler, kötüleri dinlemezler. Bu üçüncü kısımdan olmak lâzımdır.

Allah teâlâ bunlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kullarıma müjde ver. Onlar ki, sözü (ehlinden) dinlerler ve onun en iyi ve en güzel olanına uyarlar. Bunlar, Allah'ın hidayet verip doğruya yönelttiği kimselerdir. Bunlar, öz akıl sahipleridir."[253])

---

250 -En'âm, 112
251 -A'râf, 202
252 -A'râf, 146
253 -Zümer, 17, 18

FASIL-16

PEYGAMBERLERİN SIFATLARI

1- Peygamberler için Câiz Olmayan Şeyler:

Bil ki, peygamberler de insandırlar. Onlarda ne ilâh olma özelliği, ne de melek olma vasfı vardır. Bu sebeple, diğer insanlarda mevcut olan beşerî haller onlarda da mevcuttur. Bu gerçeği göz ardı eden müşrikler, Peygamberimize itiraz sadedinde şöyle demişlerdir:

"Bu nasıl peygamber ki, yemek yitiyor ve yerde dolaşıyor?"[254] Allah teâlâ da onlara şöyle cevap vermiştir:

"De ki: Ben Rabbimin sıfatlarına sahip değilim. Ben sadece insan olan bir elçiyim."[255]

Durum bu olduğu için, peygamberlerde insan üstü haller aramamak lâzımdır. Onların davalarında doğru olduklarını ve hakikaten Allah teâlâ'nın elçileri olduklarını gösteren ve ispat eden mucizeler de, onların kendi fiil ve icâdları değil, Allah teâlâ'nm fiili ve icâdıdır. Bunlara "mucize" denilmesinin sebebi de budur. Çünkü "mucize", insanların yapmaktan ve or-

254 -Furkan, 7
255 -İsrâ, 93

taya koymaktan kesin olarak âciz oldukları harika şey demektir.[256]

Ancak, peygamberler, gerek özel yaratılışları sebebiyle ve gerekse aldıkları vahiy ve ilâhî terbiye ve eğitim yüzünden diğer insanlara göre çok daha olgun kimselerdir. Bu sebeple, onlarda diğer insanlarda görülen beşerî zaaflar hemen hemen hiç mevcut değildir. Hemen hemen dememizin sebebi ise, peygamberlerin küçük günah işlemelerinin câiz olup olmadığı konusunda ihtilâf bulunmasıdır. Bazı âlimler, bunun câiz olduğunu, bazıları da câiz olmadığını söylemişlerdir. Bunun câiz olduğunu söyleyenler, peygamberlerin de beşer ve insan olduklarını ve beşerî özelliklerden tamamıyla soyutlanmadıklarını göz önünde tutmuşlar; câiz olmadığını söyleyenler ise, onların din öncüsü ve rehberi olma mevkiinde olduklarını, bu sebeple, onlarda oluşan ufak tefek sapmaların arkalarındaki kitlede büyük sapmalara yol açacağını,

---

256 -Bir kimsenin yapıp başardığı nâdir ve dikkat çekici bir işe mucize demek hem dil, hem de din yönünden yanlıştır. Dil yönünden yanlış olmasının sebebi, o işin benzerlerinin başka kimseler tarafından yapılmasının da mümkün olmasıdır. Din yönünden yanlış olmasının sebebi ise, mucizenin yalnızca peygamberlerin elinde ortaya çıkan ve onların hak peygamber olduklarını ispat eden harika şey olmasıdır. Fakat dine, İslâma karşı saygısızlığını göstermek için, dili de yanlış kullanmayı göze alan nasipsizler, olur olmaz işler için yaratma ve mucize kelimelerini kullanırlar. Halbuki, bu iki kelime de Allah teâlâ'ya mahsus olan fiillerin isimleridir.

bunun da onların sapmaları önlemek yönündeki vazife ve misyonlarıyla ters düştüğünü ileri sürmüşlerdir. Bu ikinci gruptan olan Kadi İyâd rahimehüllah eş-Şifâ kitabında şöyle demiştir:

"Bil ki, peygamberlerin küçük günah işlemelerinin câiz olduğunu söyleyenler, bu görüşlerini bazı âyet ve rivâyetlerden anladıkları mânalara dayandırmışlardır. Ancak bunların anladıkları bu mânalar, herkes tarafından anlaşılan ve kabul edilen mânalar değildir. Çünkü bazı âlimler, bu mânaları yanlış bulmuşlardır. Konu bu yüzden tartışmalı hale gelince, peygamberlerin büyük mertebe ve mevkilerini düşünerek, onların bütün günahlardan masûm oldukları görüşünü tercih etmek ve bu mübârek ve yüksek himmetli zatların küçük günah işlemelerinin de câiz olmadığını söylemek lâzımdır."

(Burada şunu belirtmek gerekir ki, peygamberlerin küçük günah işlemelerinin câiz olduğunu söyleyen âlimler de, onların fiilen bu türlü bir günah işlediklerini söylemek istememişlerdir. Demek istedikleri, bunun prensip olarak câiz ve mümkün olmasıdır. Fakat prensip olarak câiz ve mümkün olan her şeyin mutlaka fiil halinde gerçekleşmesi gerekli değildir. Durum bu olunca, bu mevzuda yapılan ihtilâf lafzî bir ihtilâftan ibarettir. Çünkü peygamberlerde kasıtlı olarak yapılan küçük günahlar da tesbit edilmemiştir.)

Bil ki, peygamberler ve özellikle hepsinin her yönden en büyüğü, üstünü ve efdali olan Peygambe-

rimiz, şeytanın tasallutundan (musallat olmasından) korunmuşlardır. Bu sebeple, şeytan onların kalplerine kötü fikir ve kötü his sokamaz. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Herkesin şeytanı vardır. Benim de şeytanım vardır. Fakat benim şeytanım müslüman olduğu için, bana yalnız iyi ve doğru olan şeyleri telkin eder."

Peygamberler ve özellikle bizim Peygamberimiz, Allah teâlâ'nın zatı ve sıfatları hakkında yanlış ve eksik bilgi taşımaktan ve bu türlü bir bilgi yanlışlığı ve eksikliği yüzünden yanlış söz söylemekten, yanlış ibadet etmekten ve yanlış tebliğ yapmaktan da korunmuşlardır.

Bunlar, Allah teâlâ'dan aldıkları din ve şeriata her hangi bir şekilde muhâlefet etmekten ve onlarla ters düşmekten de korunmuşlardır.

Bunlar, yalan söylemekten, verdikleri sözü yerine getirmemekten ve her hangi bir günahı işlemekten de korunmuşlardır. Bazı âlimlere göre, küçük günah işlemeleri prensipte câiz olsa bile, bunlar fiilen bu türlü günahları işlemekten ve hatta daha ehven olan mekruh şeyleri yapmaktan da korunmuşlardır.

Peygamberler, ibadet olmayan mübâh ve helâl şeylerden bir kısmını beşer olmaları sebebiyle, bir kısmını da sadece onların dindeki hükümlerini fiil yoluyla açıklamak maksadıyla işlemişlerdir.

Peygamberler râzı olmak, kızmak, ciddî olmak,

şaka yapmak, sıhhatli veya hasta olmak gibi genelde insanları farklı davranışlara iten değişik hallerde bile hak, doğru ve adâletten ayrılmaktan korunmuşlardır.

Bütün bu hususlarda ittifak ve görüş birliği eden âlimler, peygamberlerin ve en başta da bizim Peygamberimizin vahiy almak, onu tebliğ etmek, şerh ve yorumunu yapmak hususunda hata ve yanlış yapmalarının, vahyi unutmalarının, gaflet ve umursamazlık göstermelerinin muhâl olduğunu söylemekte de icmâ ve söz birliği etmişlerdir. Ancak bir vahyi tatbik ederken, örneğin namaz kılarken sevh yapmaları câizdir. Bu durumda da ya kendileri sehvi fark edip onu düzeltirler veya yeni bir vahiy ile bu konuda uyarılırlar. Nitekim, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bir iki sefer namaz kılarken sehv yapmış ve dört rekât tamamlaması gerektiği halde ikinci rekâtte selâm vermiştir. Bu sehvler de ümmet için teşrî' durumundadırlar. Çünkü kendileri sehv yaptıkları zaman nasıl davranmaları gerektiği bu yolla bildirilmiştir. Onun için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Ben unutmuyorum. Size unutkanlığın hükmünü açıklamak için bana unutturuluyor."

Peygamberler ve bizim Peygamberimiz, vahyi ve ümmeti ilgilendirmeyen kendi özel ve beşerî hallerinde, diğer insanlar gibi, bazı şeyleri unutabilirler, bazı şeyler akıllarına takılabilir, bazı işlerde sehv ve yanlışlık yapabilirler. Onlar da hastalanabilir, acı ve ağrı çe-

kebilirler. Peygamberlerin sevh ve yanlışlığı nadir, fakat hastalık, ağrı ve musibetleri çok olmuştur. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Bize (peygamberlere) verilen musibet, hastalık ve ağrılar normal olanların iki katıdırlar."

2- Peygamberimiz İçin Vâcip Olan Şeyler:

Bil ki, Peygamberimiz dinin çoğu hükümlerinde diğer mü'minlerle aynı durumdadır. Bu sebeple, onlara farz olan şeyler kendisi için de farz, onlara haram olan şeyler kendisi için de haramdır. Ancak, peygamber olması hasebiyle diğer mü'minlerden farklı bir pozisyona sahiptir. Bu sebeple, bazı şeyler diğer mü'minler için farz değilken, ona farzdırlar. Bazı şeyler de diğerler için haram olmadığı halde, ona haramdırlar. Onun şahsına özel olarak farz olan şeyler şunlardır:

1- Teheccüd (gece) namazı kılmak. Kur'ân-ı Kerim'de ona hitap edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Ey örtüye bürünen! Azı hariç, geceyi ibadetle geçir..."[257] Kur'ân-ı Kerim'in emri farz olmayı ifade ettiği için, gece namazı Peygamberimiz için farz olmuştur. Bu namaz diğer mü'minler için sünnettir.

2- Vitr namazı kılmak. Peygamberimize farz olan

257 -Müzzemmil, 1

bu namaz, diğer mü'minler için Şâfiî mezhebine göre sünnet, Hanefî mezhebine göre vâciptir.

3- Duhâ (kuşluk) namazı kılmak. Sabah ile öğle vakitleri arasındaki vakitte iki, dört, altı veya sekiz rekât olarak kılınan bu namaz, diğer mü'minler için sünnettir. Bazı müfessirler göre, Ved-Duhâ suresinin başındaki, "Duhâ'ya yemin ederim." âyeti bu namaza işaret etmiştir.

4- Kurban kesmek. Kur'ân-ı Kerim'de Peygamberimize hitap edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Rabbin için namaz kıl ve kurban kes."[258] Kurban kesmek, diğer mü'minler için, Şâfiî mezhebine göre sünnet, Hanefî mezhebine göre ise vâciptir.[259]

---

258 -Kevser, 2

259 -Hanefiler mezheplerinin görüşüne uyarak kurban keserler. Ancak onu bütünüyle mâna ve gayesinden saptırırlar. Çünkü kurban kesmenin mâna ve gayesi, bayram günü çevredeki fakir ve diğer yakın ve komşuları et vererek sevindirmektır. Halbuki çoğu kimseler, kurbanı kavurma yapıp yalnızca kendileri yerler. Hatta bir kısmı, bütün çevredeki komşuların gözleri önünde hayvanı kestikleri yerde kendilerine güzel bir kebap ziyafeti çekerler, ateşinin dumanını da komşu evlere gönderiler. Bu hal, ibadeti mâna ve gayesinden saptırmanın ve soyutlamanın tipik bir örneğidir. Kurban ibadeti bu suretle ciddiyetten uzaklaştırılınca, bazı ciddiyetsiz adamlar da onu daha da ciddiyetsiz hale getirmek için modern fetvalar çıkarırlar. Bunlara göre, deve kuşu, leylek ve kaz da kurban olurmuş. Bu adamların söyledikleri kuşlar, yeni yaratılmış yaratıklar değildir. Bunlar, Allah Resûlunun zamanında da, ashabın zamanında da, daha

5- Devlet ve yönetim işlerini ashâbıyla müşâvere etmek ve danışmak. Kur'ân-ı Kerim'de ona hitap edilerek şöyle buyurulmuştur:

"İşlerde onlarla danış."[260] Diğer mü'minler için de şöyle buyurulmuştur:

"İşleri aralarında danışma iledir."[261] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şunu söylemiştir:

"İstişâre eden hata etmez."

(İstişarenin bu büyük önem ve faydasına rağmen, ne yazık ki, çoğu kimseler ondan yararlanma cihetine gitmiyor ve kendi kişisel görüşleriyle hareket ediyorlar. Bundan da çok zararlar doğuyor. Özellikle toplu-

---

sonraki müctehid ve imamların zamanında da vardılar. Fakat buna rağmen, bu kuşların veya benzeri yaratıkların da kurban olabileceğini söyleyen olmamıştır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, kurban edilecek hayvanlar ve bunların özellikleri hakkında ayrıntı ve teferuât sayılabilecek derecede geniş bilgi vermiştir. Bu durumda eğer bu kuşlar ve benzerleri de kurban olabilseydi, mutlaka bunu da söylerdi. Çünkü açıklamak gereken yerde susmak peygamber için câiz değildir. Şâriin kesilecek hayvanın kulaklarına kadar bilgi verirken, kuşlardan da kurban olabilmesi halinde bunu sukûtla geçiştirmesi katiyyen muhtemel değildir. Kaldı ki, Kur'ân-ı Kerim de kurbanın, "En'âm" türü hayvanlardan olması gerektiğini açıkça bildirmiştir. (Bkz:Hac, 27, 34) En'âm türü hayvanlar ise, yanlızca deve, sığır, koyun ve keçilerdir.

260 -Âl-i İmrân, 159

261 -Şurâ, 38

mu ilgilendiren konularda istişare etmemek, toplumun hakkına ihanet ve tecavüzdür.)

6- Hanımlarını boşanmak konusunda serbest bırakmak. Kur'ân-ı Kerim'de ona şu talimât verilmiştir:

"Ey peygamber! Hanımlarına şöyle de: "Siz eğer dünya rahatlığını ve bolluğunu istiyorsanız, gelin, size boşanma bedellerinizi verip sizi güzellikle boşarım."[262] Allah Resûlu için farz olan bu durum, evlilikte ideâl olan bir durumdur. Buna göre, erkek, nikâh bağını kadına karşı bir esirlik zinciri gibi kullanmaz. Aksine, kadına istediği anda boşanma isteğinde bulunma serbestliğini tanır ve onu evliliği sürdürüp sürdürmemekte her an özgür bırakır. Kadına bu hakkı tanımak diğer mü'minler için, peygamberlerinin bir sünnetidir. Peygamberlerinin sünnetine uymak ise, gerçek mü'minler için farz gibidir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, sünnetinin önemi hakkında şöyle buyurmuştur:

"Beni seven sünnetime uyar. Sünnetime uyan beni sevmiş olur. Sünnetimi terk eden, benden değildir."[263]

---

262 -Ahzâb, 28

263 - Evlilik müessesemize çok yanlış bir anlayış yerleşmiştir. Buna göre, nikâh akdi yapıldı mı, artık kadın erkeğin eşeği, eşiği, merkebi, uşağı, esiri ve mahkûmudur. Her türlü hizmeti yapacak, her türlü hakareti ve zulmü görecek, fakat ne şikâyet edecek, ne sesini çıkaracak, ne de ayrılmayı aklına getirebilecektir. Başta bir hata yapılıp nikâh yapıldıysa, artık kadının çekeceği vardır. Bu anlayışın İslâm diniyle bir alâkası yoktur. O tama-

7- Misvak kullanmak. Misvak kullanmanın öncelikli hikmeti dişleri temizlemektir. Elbise temizliğine kadar her türlü temizlik Peygamberimize emredilmiş ve şöyle buyurulmuştur:

"Elbiseni temizle. Pislikten uzak dur."[264]

8- Düşmanla savaşırken, vaziyet ne olursa olsun, geri çekilmemek. Savaş taktiğinin gerektiği hallerde geri çekilmek, diğer mü'minler için câiz iken, çekilmemek ve harp sonuçlanıncaya kadar sebât etmek Peygamberimiz için farz kılınmıştır. Bu sebeple, Uhud ve Huneyn savaşlarında İslâm askerleri (ashâp), bir ara geri çekilmek zorunda kaldıkları halde, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm hiç geri çekilmemiş ve bu yüzden ortada kalıp düşmanın toplu hucumuna maruz kalmıştır. Fakat buna rağmen, Allah teâlâ onu korumuştur. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de de onun korunacağı sözü verilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah seni insanlardan koruyacaktır."[265]

---

men yanlış oluşan bir örf ve geleneğin sonucudur. İslâm dinine göre ise, kadının kocasına karşı bir tek sorumluluğu vardır. O da kocasına ihanet etmemek ve sebepsiz yere onun cinsel tekliflerini reddetmemektir. Bu bir veya iki maddenin dışında kocanın hiçbir teklifi meşru değildir. Böyle teklifler karşısında kalan bir kadın, mahkemeye gidip boşanmasını isteyebilir.

264 -Müddessir, 4, 5

265 -Mâide, 67

9- Yanlışlık ve kötülüklere karşı elle veya dille açıkça tepki göstermek. Bu şekilde açık tepki göstermek kendisi için farz olduğu için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm ın gördüğü veya duyduğu halde, olumsuz tepki göstermediği her şeyin helâl ve mübâh olduğuna hükmedilir. Diğer mü'minlere de yanlışlık ve kötülüklere karşı elle veya dille tepki göstermek farzdır. Ancak, onların bu şekillerde tepki göstermeye güçleri yetmediği takdirde, kalben nefret etmek ve iğrenmekle yetinmeleri de câizdir. Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Sizden kim bir kötülük görürse, onu eliyle değiştirsin. Buna gücü yetmezse diliyle değiştirsin. Buna da gücü yetmezse, kalben iğrensin. Bu, imanın en zayıf halidir ve bunun ötesinde iman yoktur."

3- Peygamberimiz İçin Haram Olan Şeyler:

1- Yazı yazıp okumak. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, peygamberlikten önce yazı yazıp okumayı öğrenmemişti. Peygamber olduktan sonra da bu ona yasak edildi. Çünkü, onun buna ihtiyacı yoktu. Ona bilgi şifâhî olarak göklerden geliyordu ve Allah teâlâ onu bizzat eğitip yetiştiriyordu. Bu ise Allah teâlâ'nın ona büyük bir lütfuydu. Kur'ân-ı Kerim'de de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah senin üzerine kitap ve hikmeti indirdi ve bu yolla sana bilmediklerini öğretti. Allah'ın senin

üzerindeki lütfu büyüktür."[266] Durum bu iken, onun okuyup yazmaya kalması, bu ilâhî lütuf ve inâyeti küçümsemek olurdu. Yasağın bir hikmeti budur. İkinci bir hikmeti ise, onun hakikaten Allah teâlâ tarafından vahiy aldığının açıkça anlaşılmasıdır. Bu hikmete işaret edilerek Kur'ân-ı Kerim'de ona şöyle buyurulmuştur:

"Sen bundan önce ne kitap okur, ne de yazı yazardın. Eğer, okur yazar olsaydın, bozguncular şüpheye düşerlerdi." Çünkü o zaman, "Muhammed, okuduğu eski kitaplardan ilham almış ve iktibas (alıntı) yapmış." derlerdi.

Yazı yazıp okumak Allah Resûlu için haram iken, diğer mü'minler için sünnet veya vâciptir. Bundan dolayı, Allah teâlâ kalemi yüceltmek için onunla yemin etmiş[267] ve kalemle eğitimin bir lütuf ve nimet olduğunu bildirmiştir.[268]

2- Şiir söylemek veya okumak. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Biz ona (peygambere) şiir öğretmedik ve şiir ona yakışmaz da."[269] Diğer mü'minlerin şiir söyleyip okumalarının hükmü, şiirin konusuna ve türüne göre

---

266 -Nisâ, 113

267 -Kalem, 1

268 -Alak, 4

269 -Yâsin, 69

değişir. Onun için Allah teâlâ Resûlu hem, "Şiirin bir kısmı hikmettir." buyurmuş, hem de, bir kimsenin içinin kanla dolması şiirle dolmasından daha iyidir." demiştir.

3- Zekât ve sadaka almak. Zekât ve sadaka almak kendisine haram olduğu için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm aç ve muhtaç olduğu dönemlerde de, bunları almamıştır. Bunun sebebi, zekât ve sadaka alan elin bunları veren elin altında olması ve alanın verenin önünde küçülmesidir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm ise herkesten daha üstün ve daha şereflidir. O, beşeriyetin ziyneti, zübdesi ve ziyasıdır." O, Âdemoğullarının seyyidi ve efendisidir." O, kâinâtın fahri ve iftiharıdır. Bu sebeple, zekât ve sadaka almak ona yakıştırılmamıştır.

4- Dünyalık olan her hangi bir şeye gıpta duyması. Kur'ân-ı Kerim'de ona şu emir verilmiştir:

"Kendilerini imtihan etmek için bazı kimselere verdiğimiz geçici dünya nimetlerine imrenme. Rabbinin sana verdiği şey, daha hayırlı ve daha kalıcıdır."[270]

"Bazı kimselere verdiğimiz dünya nimetlerine gıpta etme ve o kimselerin iman etmeyişlerine de üzülme."[271]

Diğer mü'minler için ise haset haramdır, fakat

---

270 -Tâhâ, 132

271 -Hıcr, 88

gıpta câizdir. Gıpta, başka kimselerin sahip oldukları helâl şeyler cinsinden şeylere sahip olmayı arzu etmek ve bunun için çalışmak veya duâ etmektir. Bunu açıklayan Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"İki kişi gıpta edilmeye değer. Bunlardan birisi çalışıp mal kazanan ve kazandığı malı Allah yolunda harcayan kimsedir. Diğeri ise, çalışıp ilim tahsil eden ve bu ilmi Allah için öğreten kimsedir."

5- Soğan, sarımsak gibi ağızda kötü koku bırakan şeyleri yemek. Diğer mü'minler için bunları yemek haram değildir. Fakat bunları yemişken, topluluğun ve özellikle namaz kılan cemaatın içine çıkmaları nehyedilmiştir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Kim soğan veya sarımsak yerse, ağzı koktuğu sürece mescidimize gelmesin."

6- Yastık, koltuk, duvar gibi bir şeye yaslanmış bir halde bir şey yemek. Bu pozisyonda yemek yemek, kibirli insanların âdetidir. Onun için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bundan menedilmiştir.

7- Ehl-i kitap kadınlarıyla evlenmek.

8- Cariye (köle kadın) bulundurmak.

Bu son iki maddedeki işler ümmet için haram değildir. Ancak ideâl olan, bu işlerden uzak durmaktır. Çünkü aynı dinden olmayan bir kadınla evlenmek, dinî açıdan önemli sıkıntılar doğurduğu gibi, cariye

bulundurmak da bir anlamda köleliği onaylamaktır.

Diğer mü'minler için haram iken, Allah Resûlu için helâl olan şeyler de vardır. Dörtten fazla kadınla evlenmek bu şeylerdendir. (Allah Resûlunun dörtten fazla kadınla evlenmesi, zındık ve münafıkların çenesini çok yormuştur. Bunlar, bu olayda zayıf bir nokta bulup peygamberi ve dolayısıyla İslâmiyeti kötülemek için çok uğraşmışlardır. Fakat, çabaları sonuç vermemiştir. Bu olay uzunca ele alınmıştır. Biz burada kısaca şunları söyleyebiliriz:

1- Çok evlilik çok evlilik olduğu için kötü değildir. Çünkü onun bu şekilde kötü olması için bir sebep yoktur. Madem ki, evlilik meşru bir şeydir, onun bir veya birkaç kadınla olması arasında meşru olmak açısından bir fark yoktur. Onun için, değirmeye saldıran Donkişot gibi, hemen kılıcını çekip çok evlilik olayına saldırmak yanlıştır.

2- Kötü olan şey, nikâh altına alınan kadınlar arasında adalet gözetmemek.veya onların maddî ve manevî haklarını yerine getirmemek veya getirememektir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm ise, hanımları arasında adalet gözetmiş ve haklarını yerine getirmiştir. Normal bir insan da normal şartlarda dört kadına kadar adalet gözetebilir ve haklarını yerine getirebilir. Ancak her zaman bu iki normallığın bir araya gelmesi kolay değildir. Çünkü kimi insanlar, adalet gözetebilecek normal bir yapıda değildirler. Kimi insanlar da, adaleti gözetebilmek için gerekli olan nor-

mal şartları bulamazlar. Bu şartlardan birisi de ekonomik durumdur.

3- Allah Resûlunun çok evliliği dinî bir ihtiyaçtan doğmuştur. Çünkü, onun evdeki ve evlilik hayatındaki dinî tatbikatını bu hanımlar görmüş, şahid olmuş, onunla birlikte yaşamış ve başkalarına nakletmiş ve onları bilgilendirmişlerdir. Bu tabikatlar ise büyük bir yekûn tutarlar.

4- O bazı kadınları bunların kavim ve kabileleriyle barışmak için almıştır. Yahudilerin ve Mekke müşriklerinin ona karşı sürdürdükleri savaşlar, bu evlilikler sayesinde son bulmuştur. Bunlar küçük hadiseler değildir.

5- Bazı saliha kadınlar, kocaları ölünce yalnızlığa terk edilmişlerdir. O bu kadınların salahet, hicret ve erken müslüman olmak gibi hallerini göz önüne alarak onlara sahip çıkmış ve onları sıcak bir yuvaya kavuşturmuştur. Bakın, buna dair bir misâl vereyim. Hz. Ömer'in kızı Hafsa'nın kocası şehid edilmiş ve bu saliha kadın yalnız kalmıştı. Babası olan Hz. Ömer, kızını bu yalnızlıktan kurtarmak için, onu Hz. Ebubekir'e teklif etti. Olumlu cevap alamadı. Hz. Osman'a teklif etti. Olumlu cevap alamadı. Bu olumsuz cevaplar üzerine daha da kırılmış bir halde, olayı Allah Resûluna arz etti. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, bu büyük insanı bu keder ve sıkıntıda bırakmanın doğru olmadığını düşünerek, kızını kendisinin alacağını söyledi.

Mekke döneminde ise, henüz dinî hükümler ve

tatbikatlar çok az olduğu ve diğer sebepler de oluşmadığı için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm tek evlilikle yetinmiş, ya da Allah teâlâ'nın ona emri bu şekilde olmuştur.

6- Bu evliliklerde itirazcıların zannettikleri gibi, nefs ve şehvet mülahazası bulunsaydı, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, çoğu güzel olmayan ve bir sürü problemi bulunan orta yaştaki dul kadınlarla değil, genç ve taze bakirelerle evlenecekti. Çünkü bunlarla evelenmesini engelleyen hiçbir engel yoktu.

Allah Resûlunun Medine'de evlendiği kadınların sayısı on bir veya on ikidir. Fiilen bir arada tuttuğu kadınların sayısı ise dokuzdur.)

4- Peygamberimizin Diğer Bazı Özellikleri:

Bu özellikleri de şöyle özetlemek mümkündür:

1- Uyumakla abdestinin bozulmaması. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Benim gözlerim uyur, fakat kalbim (şuurum) uyumaz."

2- Kendisinden sonra hanımlarının başkalarına haram olması. Bunu bildiren âyette şöyle buyurulmuştur:

"Onun eşleri mü'minlerin anneleridir."[272]

---

272 -Ahzâb, 6

"Allah'ın Resûluna ne eziyet etmeye, ne de ondan sonra hanımlarıyla evlenmeye hakkınız yoktur. Bu şeyler Allah yanında büyük günahlardır."[273]

3- Kendisinden geriye kalan malın akrabasına miras olmaması. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurmuştur:

"Peygamberlerden kalan mal umumun malıdır. Bazı kimseler için miras değildir."

4- Ona ismiyle hitap etmenin câiz olmaması. Bu sebeple, onu çağırırken, "Ya Muhammed!" yerine, "Ya Resûlellah! " veya, "Ya Nebiyyellah!" demek lâzımdır. Bu ona karşı gösterilmesi farz olan edep ve saygı cümlesindendir

5- Onun yanında yüksek sesle konuşmamak. Hayatta iken, onun önünde böyle konuşmak câiz olmadığı gibi, türbesini ziyâret ederken de bu câiz değildir. Bu sebeple, orada okunan duaları da yavaşça ve edeple okumaya özen gösterilmelidir. Bu da ona karşı saygının bir ifadesidir. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Ey iman edenler! Sesinizi peygamberin sesinden fazla yükseltmeyin ve birbirinizle konuştuğunuz gibi yüksek sesle onunla konuşmayın. Öyle yaparsanız, farkına bile varmadan amelleriniz yanar."[274]

Bu âyette de görüldüğü gibi, Allah teâlâ peygamberine saygı gösterilmesine önem vermiş ve onu em-

---

273 -Ahzâb, 53

274 -Hucurât, 2

retmiştir.[275] Bu kadarla da kalmayıp örnek olmak üzere, bu aygıyı gösteren bir taifeyi övmüş ve onu göstermeyen bir taifeyi de yermiş ve kötülemiştir. Birniciler için şöyle buyurmuştur:

"Allah Resûlunun yanında seslerini kısanlar, Allah'ın kalplerine takva yerleştirdiği kimselerdir. Bu kimseler için bağışlanmak ve büyük bir mükâfât vardır."[276] İkinciler için de şöyle buyurmuştur:

"Seni uzaktan seslice çağıranların çoğu düşünemeyen akılsız kimselerdir."[277]

√ 6- Sözlerinin kısa ve çok mâna taşıması. Bu özellik, hem Allah Resûlunun gerçek sözleriyle ona nisbet edilen uydurma sözleri birbirinden ayırmak için önemli bir kriter ve ölçü, hem de, onun sözlerinden çeşitli mânalar ve hükümler çıkarmak için kazandırılmış bir zenginlik, genişlik ve elastikiyettir.

(Bu özellik, daha büyük çapta Kur'ân-ı Kerim'in sözlerinde de vardır. Onun için, bu "nazm-i celil", ilk indiği günden bu yana yüzlerce kere tefsir edilmiştir. Bundan sonra da yüzlerce kere tefsir edilecektir. Fakat mânaları hiç bitmeyecektir.)

(Kur'ân bu özellik, zenginlik ve genişlikte iken, bir takım kuş kafalılar, dört beş yüz sayfalık bir meâl

---

275 -Feth, 9

276 -Hucurât, 3

277 -Hucurât, 4

kitabının onun yerine geçebildiğini söylemektedirler. Bunu söylemek, tıpkı bir denizin bir kovaya sığdırılabileceğini söylemek gibidir. Bunu söylemek için de, Allah teâlâ'nın insanı şaşırtması ve aklî dengesini bozması lâzımdır.)

√ 7- Ona her hangi bir şekilde eziyet etmenin kebire (büyük günah) olması.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah'ın Resûluna eziyet edenlere elem verici bir azap vardır."[278]

"Allah ve Resûluna eziyet edenlere Allah dünyada da, âhirette de lânet eder ve onlara aşağılayıcı azaplar hazırlar."[279]

Allah Resûlunu sövmenin, onunla alay etmenin, onun dinine, ahlâkına, sünnetine bir kusur nisbet etmenin cezası ise ölümdür.

İbnül-Münzir şöyle demiştir:

"Bil ki, âlimlerin büyük çoğunluğu, Allah Resûluna söven bir müslümanın dinden çıkıp mürtedleştiği, tevbe ve pişmanlığının kabul edilmeyeceği ve öldürüleceği hususunda icmâ ve söz birliği etmişlerdir."

---

278 -Tevbe, 61

279 -Ahzâb, 57. Not: Bu âyet, Allah Resûluna eziyet etmenin, Allah teâlâ'ya eziyet etmek derecesinde olduğunu bildirmiştir. Bu, hem Peygamberimize verilen değerin büyüklüğünü, hem de ona eziyet etmenin günahının büyüklüğünü gösterir.

FASIL-17

ŞEYTANDAN KORUNMAK

Bil ki, şeytandan korunmak, müslüman olan herkesin en başta gelen görevi ve ödevidir. Çünkü şeytan cehennem ateşi gibidir. Ona yaklaşan tutuşur ve yanar. Allah teâlâ onun hakkında şöyle buyurmuştur:

"Kimi insanlar inatçı şeytana uyarlar. Halbuki şeytan kesin olarak, kendisine uyanları saptırıp cehennem ateşine sürükler."[280]

Şeytandan sakınmak üç şeyle olur:

1- Şeytanın hilelerini, aldatma türlerini ve tuzaklarını bilmek.

2- Onun çağrılarını ve vesveselerini önemseyip kulak vermemek.

3- Dil ve kalp ile devamlı surette Allah teâlâ'yı zikretmek ve anmak.

Şeytanın hilelerini bilmek ise, akıl ve kalbe gelen tasavvurların (hatırların, düşüncelerin, fikirlerin) mahiyetlerini bilmeyi gerektirir. Bütün tasavvurların yaratıcısı Allah teâlâ dır. Çünkü "O her şeyin yaratıcısıdır."[281] Ve "Nefsi yaratıp tesviye eden (uygun şekil ve

280 -Hac, 3, 4

281 -Zümer, 62

biçime sokan) ve kendisine iyiliği de kötülüğü de ilham eden O'dur."[282] Ancak, bu tasavvurlar mahiyetleri itibarıyla birbirinden farklıdırlar. Bunlar şu çeşitlere ayrılırlar:

1- Allah teâlâ'nın doğrudan doğruya zihin ve kalpte uyandırdığı tasavvurlar. Bu tasavvurların çoğu hayra davet edicidirler. Ancak bazıları, kulun karşı koyma ve direnme gücünü ölçmek için şerre davet edici de olabilir.

2- Allah teâlâ'nın kişinin tabiat, hal ve mizacına göre onun zihin ve kalbinde uyandırdığı tasavvurlar. Bu tasavvurlar kişiye göredirler. Onun için, kendisi iyi ise bu tasavvurlar da iyiliğe davet edici tasavvurlardır. Kendisi kötü ise bunlar da kötülüğe davet edicidirler.

3- Allah teâlâ'nın şeytanın kişiyi kışkırtması üzerine uyandırdığı tasavvurlar. Bu tasavvurlar, şeytanın sesi olup şer ve kötülüğe davet edicidirler.

4- Allah teâlâ'nın meleğin kişiye telkin yapması üzerine yarattığı tasavvurlar. Bunlar meleğin sesi olup hayır ve iyiliğe çağırıcıdırlar.

Âlimler şöyle demişlerdir: İyi ve kötü tasavvurları birbirinden ayırmak istiyorsan, onları üç terazide tart ve hallerini gör.

Birinci terazi şeriattir. Binaenaleyh, her hangi bir

---

282 -Şems, 7, 8

tasavvuru şeriatin terazisine vurursan onun iyi veya kötü bir tasavvur olduğunu anlarsın.

İkinci terazi sâlih kimselerin siyretleri ve halleridir. Buna göre, her hangi bir tasavvuru bunların siyret ve halleriyle karşılaştırırsan onun iyi veya kötü (doğru veya yanlış) olduğunu anlarsın. Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Bunlar Allah'ın hidâyet ettiği kimselerdir. Sen de onların hidâyetine (yoluna) uy."[283] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Ashâbım yıldızlar gibidirler. Onlardan hangisine uyarsanız, doğru yolu bulursunuz."

Üçüncü terazi nefistir. Bu sebeple, akıl ve kalbe gelen bir tasavvuru (düşünceyi, fikri) nefsin isteyip istememesi onun mahiyetini tayin eder. Çünkü nefis kötü olanı ister. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Nefis kötülüğü emreder."[284]

Bazı ihtimalî ölçüler de şunlardır:

Bir tasavvur, sâlih bir amelden sonra kalp veya dimağda zuhur ederse, onun bu amelin âcil bir mükâfâtı olması ve yeni bir hayra davet edici olması muhtemeldir.

Bir tasavvur, bir günahtan sonra ortaya çıkarsa,

---

283 -En'âm, 90

284 -Yusuf, 53

onun bu günahın âcil bir cezası olması ve yeni bir kötülüğe davet edici olması muhtemeldir.

Bir şer tasavvuru ısrarlı ise, onun nefisten olması, tereddüt halinde ve gelip geçici ise şeytandan olması ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü nefis kuvvetli ve ısrarlı, şeytan ise zayıf ve ürkektir. Bu özelliklerinden dolayıdır ki, şeytandan gelen kötü bir tasavvur zikir ve istiâze ile (eûzu okuyup Allah teâlâ'ya sığınmakla) eriyip gider; fakat nefisten gelen bir tasavvuru dağıtmak için daha yorucu çabalar gerekir. Hatta bazı zatlar, nefsin tasavvurlarını dağıtmak için vücudlarına işkence etmişler ve örneğin el veya parmaklarını ateşte yakmışlardır. Kur'ân-ı Kerim'de de şöyle buyurulmuştur:

"Şeytanın hilesi zayıftır."[285]

"Şeytan seni bir şekilde dürterse, Allah'a sığın."[286]

"Nefis ısrarla kötülüğü emredicidir."[287]

Bir hayır tasavvuru bazen şeytandan da gelebilir. Çünkü şeytan az bir hayrı çok olan bir şerre düşürmek için yem ve tuzak olarak kullanır. (Kaz gelen yerden tavuk esirgenmez."deyimine uygun olarak, şeytan da beş koyup beş yüz almak için bazı hayırları ödün olarak verir.) Bu sebeple, bir hayır tasavvuru-

---

285 -Nisâ, 76

286 -A'râf, 200

287 -Yûsuf, 53

nun Allah teâlâ'dan mı, yoksa şeytandan mı geldiğini anlamak için kendi içini dinlemek ve nefsin ona karşı tutumunu anlamaya çalışmak lâzımdır. Buna göre eğer nefis, bu tasavvuru neşe ile karşılarsa, onu hemen ve sabırsızlıkla uygulamak için sabırsızlanırsa, onun doğru ve yerinde bir tasavvur olup olmadığını anlamayı lüzumsuz bulursa ve hatta bunu engellemeye çalışırsa, onun sonuç ve semeresinin ne olacağını düşünmek istemezse bu tasavvur şeytandandır. Nefsin tutumu bunun aksine ise, o zaman, tasavvur Allah teâlâ dır. Çünkü nefis şeytandan gelen tasavvuru sever, Allah teâlâ'dan geleni ise sevmez. Ayrıca, Allah teâlâ sabır telkin eder, şeytan ise aceleciliği körükler. Bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Sabır Allah teâlâ'dan, acele ise şeytandandır." Bir iş Allah teâlâ için yapılırsa, o işin doğru, uygun ve yerinde yapılması önem kazanır. Şeytan için yapılırsa, bu sıfatlar önemini yitirir. Çünkü şerrin doğru, uygun ve yerinde olmak gibi sıfatları yoktur. Bu sebeple, hakkın, hayrın ve hatta aklın yolu bir iken, batılın, şerrin, yanlışlık ve sapıklığın yolları binlercedir. Allah teâlâ için yapılan bir amelin sonuç ve akıbetinin ne olacağını düşünmek lâzımdır. Çünkü, akıbeti şer olan bir amel, hayır gibi görünse de şerdir ve dolayısıyla Allah teâlâ için değildir. Şeytan için yapılan bir amelin akıbet ve sonucu düşünülmez. Çünkü düşünülse, onun şer olduğu görülür ve bu amel yapılmaz.

Allah teâlâ için yapılan bir işte de neşe ve istek

vardır. Fakat imandan gelen bu neşe ve istek, nefisten gelen neşe ve istekten farklı ve ayrı bir şeydir. Bu sebeple, bunda aynı zamanda yanlış yapma korkusu ve reddedilme endişesi de vardır. Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Gerçek mü'minler Rablerinden korkarlar, O'nun âyetlerine iman ederler, Rablerine ortak koşmazlar ve yaptıklarını (amel, ibadet ve hayırları) kalplerinde korku olduğu halde yaparlar. Çünkü Rablerine döneceklerini ve amellerinin O'nun tarafından inceleneceğini bilirler."[288]

ŞEYTANIN YEDİ TUZAĞI

Şeytan insanın önüne yedi tane tuzak kurar. Onu bunlardan hangisine düşürürse, muradına ermiş olur. Bunlardan hiç birine düşüremezse, o zaman da ondan vazgeçer. Bu tuzaklar şöyledir:

1- Önce onu değişik telkinlerle ibadet etmekten menetmeye çalışır.

2- Bunda muvaffak olmazsa, ibadeti geciktirmesine çalışır. (Bazı kimseler üstlerine gidilince, "Tamam, ibadet haktır. Elbet, günü ve zamanı gelince yaparız." derler. Bazıları da namazı son dakikaya kadar ertelerler. Şeytan bu kimseleri bu ikinci tuzağa düşürmüştür.)

---

[288] -Mü'minûn, 60

3- Bunu da başaramazsa, ibadeti acele ile ve eksik yapmaya sevk eder. Çünkü böyle bir ibadetin sevabı yoktur.

4- Bunu da tutturamazsa, ibadete riya ve gösteriş katmasına çalışır. Çünkü riya ve gösteriş, amelin kabul edilişini önler.

5- Bunu da yutturamazsa, ibadetinden dolayı ucup duymaya, amelini üstün görmeye ve kendine Allah yanında imtiyazlı bir kul gözüyle bakmaya iter. Bir anlamada da kibir olan bu hal, amelin reddine ve kişinin kovulmasına sebep olur.

6- Bunu da yaptıramazsa, amel ve ibadetinin (ve diğer hizmet ve çalışmalarının) karşılığını dünyada görme arzusunu uyandırır. Kişide bu arzu uyanınca, amelin kabul şartı olan ihlâsı bozulur ve yaptığı amel ve ibadet (diğer hizmet ve çalışmalar da böyledir) Allah teâlâ için olmaktan çıkar. Ve yemyeşil iken, çıkan bir fırtına ile bütün yaprak ve meyvelerini döken bir çıplak ağaça döner.

7- Onu bu tuzağa da düşüremezse, bu sefer, ibadete lüzum olmadığını, çünkü insanı cennete götüren şeyin ibadet değil, Allah teâlâ'nın takdiri olduğunu, bu takdir yoksa, ibadetin de bir işe yaramadığını söyler ve kişiyi sözde takdire iman etmek yoluyla saptırmaya ve ibadeti bıraktırmaya çalışır. Eğer kul, buna karşı da, "Ben kulum. Bana düşen, kulluk görevini ifâ etmektir. Bunun ötesi ise, seyyidimin işidir. O ne isterse onu takdir eder ve ne uygun görürse onu ya-

par." deyip teslimiyet gösterirse, şeytan onu terk edip hüsran içinde uzaklaşır.[289]

NEFİSTEN SAKINMAK

Bil ki, nefis şeytandan da tehlikeli ve zararlı bir düşmandır. Çünkü o, insanın içindedir. İçerideki düşman ise, dost zannedildiği için, dışarıdaki düşmandan daha tehlikeli ve daha zararlıdır. İkinci olarak da, nefis sevilir. Bir şey sevilince de, ayıp ve kusurları görülmez ve düşman olduğuna hiç inanılmaz.

Durumu bu olan nefsin şer ve zararından sakınmanın yolu üç şeydir. Bu şeyler nefsin isteklerinden yüz çevirmek, ona ağır gelen ibadetleri yapmak ve

---

289 -Niçin ibadet etmedikleri sorulunca, "Kalbim temizdir." diyenler de şeytanın tuzağına düşmüşlerdir. Çünkü Allah teâlâ, ibadeti emrederken, "Kalbi temiz olanlar bundan muaftırlar." dememiştir. Eğer böyle bir muafiyet olsaydı, en evvel Allah Resûlunun bundan yararlanmış olması lâzımdır. Çünkü onun kalbi bütün kalplerin en temiziydi. Halbuki o herkesten daha fazla ibadet etmiştir. Kaldı ki, kalbim temizdir, diyenler bunu neye göre söylerler ve kalplerinin temizliğini ne ile ispat ederler? Hem sonra, kalp temizliği, insanı yaratıp onu türlü nimetlerle besleyen Rabbinden yüz çevirmesini ve O'na karşı nankörlük etmesini mi, yoksa O'nun huzurunda binlerce teşekkür ve minnet duygusuyla "kemerbeste-i ubudiyet" olmasını mı gerektirir?

Not: "Kemerbeste-i ubudiyet olmak", kuşağı sıkıca bağlayıp kuvvet ve ciddiyetle namaza durmaktır.

onun şerrinden Allah teâlâ'ya sığınıp dua etmektir. Çünkü Allah teâlâ'nın tevfik ve yardımı olmadan tam olarak nefisle başa çıkmak mümkün değildir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "Nefis illâ ki, kötülüğü emreder. Fakat Rabbim merhamet ederse onu bundan vazgeçirir."[290]

FASIL-18

DİL ÂFETLERİ

Bil ki, dilin yirmi kadar âfeti vardır. Bu âfetlerden maksat, yanlış ve uygunsuz konuşma tarzlarıdır. Bunların hepsi birer günahtırlar. Bu sebeple, dili doğru ve uygun bir şekilde kullanmaya dikkat etmek lâzımdır. Aksi takdirde, dil bir makine gibi gece gündüz günah üretir. Bu âfetler şunlardır:

1- Mâlâyani şeyler konuşmak. Mâlâyani şeyler, kişiyi ilgilendirmeyen ve ona ne hayır, ne de şer getirmeyen şeylerdir.

2- Fuzulî şeyler konuşmak. Fuzulî şeyler, ihtiyaç miktarından fazla olan şeylerdir.

3- Bâtıl şeyler konuşmak. Bâtıl şeyler, konuşan ve dinleyenin din ve ahlâkına zarar veren ve genellikle konusu günahlar ve uygunsuzluklar olan şeylerdir.

---

290 -Yusuf, 53. Not: Bu sözü Yusuf Aleyhissalatu vesselâm söylemiştir. Allah teâlâ da onu tasdik ederek sözünü nakletmiştir.

Konuşulacak bir sürü faydalı ve iyi şeyler varken, bu kötü şeyleri konuşmak akıl ve maslahata da aykırıdır. (Burada, "Bâtıl şeyleri tasvir etmek, saf zihinleri bozmaktır." sözünü de hatırlamak lâzımdır.) Bu türlü şeyleri eleştirmek de ancak onları yapan ve onlarla yakın ilişkisi bulunan kimselere karşı câizdir. Eleştirmek bahanesiyle bunları gelişigüzel bir şekilde konuşmak ve yaymak ise, bilerek veya bilmeyerek şerre hizmet etmek ve onu yaymaktır.[291]

Tarihte geçmiş bazı vakaları yeni şeylermiş gibi ele almak ve onlara karşı kendini hakem ve hâkim mevkiinde görüp lehte ve aleyhte hükümler vermek doğru değildir. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Öncekiler gelip geçmiş bir ümmettirler. Onların yaptıkları onların, sizin yaptıklarınız sizindir. Siz onların yaptıklarından sorgulanmazsınız."[292]

"Öncekilerden sonra gelenler şöyle duâ ederler: "Rabbimiz! Bizi ve bizden önce gelip giden mü'min

---

291 -Şerre hizmet etmeyi amaç edinen ve aynı zamanda onu kendileri için geçim aracı haline getiren bir kısım basın, en kötü şeyleri ve olayları sözde eleştirmek bahanesiyle fotoğraflayıp neşrederler. Böylece, gizli olan veya çok dar bir çevrede duyulan bir kötülüğü, fuhşü, ahlâksızlığı bütün vatan sathına yayarlar. Allah teâlâ, bu ve benzerleri için şöyle buyurmuştur: "Mü'minler içinde hayasızlık ve fuhşun yayılmasını isteyenler için elemli azaplar vardır." (Bakara, 111; Neml, 64; Enbiyâ, 24)

292 -Bakara, 134, 141

kardeşlerimizi affet ve iman eden kimselere karşı kalplerimize kalplerimize kin koyma. Sen merhametli ve şefkatlisin."[293]

---

[293] -Haşr, 10. Kur'ân ahlâkı ehl-i imana karşı yumuşak olmayı ve dostça davranmayı gerektirir. Daha önce gelip geçen mü'minleri de eleştirmek ve teşhir etmek gibi haince yöntemlere girişmemeyi, onlara dua etmeyi ve onların başlarından geçenlerden ibret ve iyi dersler almayı iktiza eder. Özellikle ashap hakkında, yukarıda meâli verilen âyet istikametinde hareket etmek zorunludur. Masamda bir kitap vardır. Kitabın adı "Faslül-Hitab Fi Mevakıfil-Ashâb"dır. Yazarı Şeyh Muhammed Salih Ahmed El-Garsî, ilk dönemin bazı olaylarını ve tenkide uğramış bazı şahsiyetleri ele almış ve delillere dayanarak bunların gerçek durumlarını anlatmıştır. Bu şeyhe göre, Hz. Âişe, Talha ve Zübeyr Hz. Ali ile savaşmak için değil, barışmak için Basra'ya gitmişlerdir. Mervan ibni Hakem samimî bir müslüman ve hatırı sayılır bir âlimdir. Amr ibni As dürüst ve ciddî bir sahabîdir. Hakem olayında hile yaptığı yalan ve uydurmadır. Muaviye'nin Hz. Ali'ye lânet ettiği ve oğlu Hasan'ı zehirleyip öldürdüğü Şiilerin uydurmasıdır. Yezid, Hz. Hüseyn'i öldürmemiştir. Velid ibni Ukbe ve Yezid ibni Muaviye sarhoş ve ayyaş değildirler. . Yazar şeyh, bunlar gibi, daha bir çok olayı ashap devri insanlarına yakışır bir izaha kavuşturmuştur.

Fakat kalpleri müslümanlara karşı kin, nifak, fitne ve ahlâksızlıkla dolu olan kimseler, bu ve benzeri konuların kavgaları sonlandırıcı, İslâm kardeşliğini pekiştirici, hüsn-i zannı hâkim kılıcı ve su-i zannın vebalinden kurtarıcı mahiyette izah edilmelerinden rahatsız olurlar. Bu yüzden, olayları delilllere dayandırıp insaf ölçüleri içinde anlatanları hoş görmezler ve onları en azından "Emevilikle" itham ederler. "Emevilik" bir yağcılık malzemesi olarak, Emevî devleti döneminde bir işe yarardı. Fakat şimdiki günde, Emevî saltanatının yıkılması üzerinden bin

4- Bir gerçeği açıklarken veya haklı bir savunma yaparken gerektiğinden fazla sert konuşmak veya kırıcı sözler söylemek

5- Mezhep ve dinî görüşlerdeki ayrıntıları asıl meseleler haline getirip onlar için hummalı ve sıtmalı tartışmalar yapmak.

6- Fuhuş konuşmak. Fuhuş konuşmak, ayıp sayılan şeyleri açık isimleriyle söylemektir. Bu şeyleri kinâyelerle (kapalı kelimelerle) ifade etmek edep gereğidir.

7- Sövmek.

8- Beddua etmek. Haksız olarak yapılan beddualar kabul edilmezler. Bunlar sahipleri için günah oluşturur ve bazen onların kendilerine dönerler. Bu

---

dört yüz sene geçmişken, bu yağcılık ne işe yarar? Yoksa, itham sahipleri zamanın Emevî saltanatı döneminde durduğunu ve hâlâ o saltanatın ayakta olduğunu mu düşünürler?

Bazı kimseler (hatta çoğu kimseler), sevdiklerinde hiçbir kusur, kızdıklarında da hiçbir meziyet bulunduğunu kabul etmezler. Bu yüzden, onların gönüllerince, sevdiklerini büyütmeyen ve onların kızdıklarını o şekilde kötüleyip yerin dibine batırmayan herkesi de kendilerine düşman zannederler. Bu kimseler için, doğru ve yanlışın, hak ve bâtılın ölçüleri yalnız kendi düşünceleri ve hisleridir. Bu kimseler, doğru ve yanlışın, hak ve bâtılın ölçüsünün Allah teâlâ'nın vahyi ve Kur'ân olduğunu, her şeyin bu ölçüye göre değerlendirilmesi gerektiğini, aksi takdirde, zulüm ve haksızlık yapılacağını hiç düşünmezler. Bu kimseler, hakikatte Allah'a ve Kur'ân'a iman etmemiş gizli münkirlerdir.

sebeple, haksız yere bedduâ etmekten korkmak ve ondan şiddetle sakınmak lâzımdır.

9- Lânet etmek. Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de küfür, zulüm ve fısk ehline lânet etmiştir. Bunun bazı örnekleri şöyledir:

"Allah, inkârcılara lânet etmiş ve onlar için şiddetli bir ateş hazırlamıştır."[294]

"Onlar Allah'a verdikleri sözü bozdukları için Allah onlara lânet etti ve kalplerini katılaştırdı."[295]

"Kim bir mü'mini bilerek öldürürse onun cezası cehennemdir. Orada ebediyyen kalıcıdır. Allah ona gazap eder, ona lânet eder ve ona büyük bir azap hazırlar."[296]

"Allah kâfirleri mü'minlerden üstün tutanlara lânet eder."[297]

"Allah münafık erkek ve kadınlara lânet etmiştir. Bunlara kalıcı olan bir azap vardır."[298]

---

294 -Ahzâb, 64

295 -Mâide, 13. Not: İman etmek Allah teâlâ'ya itâat sözü vermektir. Bu sözü verdikten sonra itâatsızlık yoluna sapanlar, O'nun tarafından lânetlenirler. Kalpleri de katılaştırılır. Çoğu insanların bu kadar katı kalpli hale gelmeleri, lânete uğramış olmalarından dolayıdır.

296 -Nisâ, 93

297 -Nisâ, 52

298 -Tevbe, 68

"Allah ve Resûluna eziyet edenlere Allah dünyada da, âhirette de lânet eder ve onlar için horlayıcı ve şeref kırıcı bir azap hazırlar."[299]

"Yeryüzünde fitne ve kargaşa çıkaran ve insanlar arasında korunması gereken (dinî, coğrafî ve ailevî) bağları koparan kimselere Allah lânet eder ve onları sağırlaştırıp körleştirir."[300]

"Allah münafık ve müşriklere kızmış, onlara lânet etmiş ve onlar için cehennemi hazırlamıştır."[301]

"İndirdiğimiz âyetleri ve hidâyeti ketmeden (gizleyen, anlatmayan) kimselere Allah lânet eder..."[302]

"Yahudiler, Allah'ın eli bağlıdır (sıkıdır. O cimridir.) dediler. Bu yakışıksız sözlerinden dolayı kendi elleri bağlandı ve lânetlendiler."[303]

---

299 -Ahzâb, 57

300 -Muhammed, 22, 23. Not: Sadakallah! Ben de bu ilâhî lânet ve cezayı fitne ve fesad için çalışan bir takım insanlarda ayan beyan müşâhede ettim. Çünkü dinî tebliğ mesleğim gereği bunlarla çok konuştum ve tartıştım. Fakat, manen sağırlaştırıldıkları için, bir türlü sözlerimi duyamadılar. Gözleri kör edildiği için, gösterdiğim ışıkları da hiç göremediler. Bu akîm uğraşım yıllar sürdü. Eminim ki, bu kadar sene en aptal hayvanlarla uğraşsaydım, onlarda bazı iyi etkiler oluşurdu.

301 -Feth, 6

302 -Bakara, 159

303 -Mâide, 64. Not: Bu âyete göre, Allah teâlâ hakkında yakışıksız bir şey söyleyen O'nun tarafından lânetlenir. Bundan dolayıdır ki, ehl-i sünnet âlimleri şöyle demişlerdir: Allah teâlâ hak-

"Günahsız mü'min kadınlara iftira edenler dünyada da âhirette de lânete uğrarlar."[304]

"Allah'a verdikleri sözü bozan (iman sözüne muhalif hareket eden), Allah'ın muhafaza edilmesini emrettiği (dinî, coğrafî, ailevî) bağları koparan ve yerde fitne ve anarşi çıkaran kimseler için lânet ve kötü akıbet vardır."[305]

"Kıyamet gününde mazeret beyan etmek zâlimlere fayda vermez. Onlar için lânet ve kötü akıbet vardır."[306]

"Kıyamet gününde bir melek, "Haberiniz olsun! Allah'ın lâneti zâlimlerin üzerinedir." diye çağırır."[307]

Yukarıdaki âyetlerde vasıf, fiil ve günahları anlatılan kimselere lânet etmek câizdir. Ancak bunu genel bir anlatımla yapmak lâzımdır. Belli bir kimseye ismiyle lânet etmenin câiz olması ise bazı şartlara bağlıdır. Bu şartlar, o kimsenin ölmüş olması, küfür üzerine öldüğü sâbit olması, ona lânet okumaktan dirilerin rahatsız olmamasıdır.

Lânet etmek, sevap kazandıran salih bir amel de-

---

kında gelişi güzel konuşmak câiz değildir. O, Kur'ân'da kendinden nasıl haber vermiş ve Resûlu O'nu nasıl anlatmışsa, O'nu o şekilde ve o sözlerle anlatmak ve bunlarla yetinmek farzdır.

304 -Nur, 23

305 -Ra'd, 25

306 -Ğâfir, 52

307 -A'râf, 44

ğildir. Allah teâlâ'nın yukarıdaki insanlara lânet etmesi, onları uyandırmak ve hiç değilse, diğerlerini onları izlemekten vazgeçirmek gayesine matuftur. İnsanın lânet etmesi ise, duyduğu öfkesini seslendirilmesidir. Üfkeyi seslendirmek de her zaman doğru değildir. Onun için Allah teâlâ Kur'ân-ı Kerim'de,

"Mü'minler öfkelerini yutarlar."[308] buyurmuştur.

10- Ahlâk bozucu, kötülüğe teşvik edici, düşmanlığı tahrik edici şiir türlerini söylemek ve okumak.

11- Şaka yapmak. Şaka yapmak bütünüyle yasaklanmamıştır. Ancak onun ölçüsünü kaçırmamak, içine yalan, eziyet ve gaflet katmamak lâzımdır.

12- Alay etmek. Alay etmek, hedef insanı tahkir ve tezyif ettiği, kalbini kırdığı için bütünüyle haramdır.

13- Sırları açıklamak. Sahipleri tarafından gizlen-

---

[308] -Âl-i İmrân, 34. Not: Bazıları, "Öfkeyi içinde tutmak sağlığa zararlıdır. Bu sebeple onu dışarı salmak lâzımdır." derler. Yukarıdaki âyet ise, öfkenin içeride tutulmasını övmüştür. Elbetteki, insanı yaratan Allah teâlâ, onun öfkesinin ona fayda mı, zarar mı verdiğini de bilir. Ancak, her şey insanın kişisel sağlığı, rahatlığı ve keyfi için değildir. Bu itibarla, başkasına zarar veren bir şey, sahibine fayda da verse gayr-i meşrudur. Bu konu, bireysel ahlâk ve toplumsal ahlâk açılarından ayrı tahlil ve değerlendirmelere tâbidir. Bireysel ahlâk, her şeyi bireye indeksler. Buna göre, bireye fayda veren (ya da keyf ve zevk yaşatan) her şey onun için meşrudur. Toplumsal ahlâk ise, bir şeyin meşru olması için, onun başkalarına zarar vermemesi gerektiğini söyler. Kur'ân ahlâkı toplumsal ahlâktır.

mesi istenen sözleri ve diğer fiil ve halleri açıklamak haramdır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Sır da bir emânettir. Onun için, emânetleri koruduğunuz gibi, sırları da koruyun."

14- Yalan söylemek.

15- Bile bile yalan vaatte bulunmak. Bundan maksat, yerine getirmeyeceğini veya getiremeyeceğini bildiği halde, söz vermektir.

16- Yalan yere yemin etmek.

17- Yalan şahidlikte bulunmak. Bu yalan türlerinin hepsi haramdır. Günahı en büyük olanı ise, yalan şahidliktir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, her türlü yalancılığın münafıklık alâmeti olduğunu bildirmiştir. Ancak hak ve hukuk olayının söz konusu olmadığı, saptırmak ve yanlış yola sevk etmek gibi olumsuzlukların olmadığı bir yerde, doğru konuşmak boşu boşuna kalp kırıcı ve huzur bozucu ise, yalan söylemek câizdir. Bu sebeple, sevmediği bir kimseye, kalbini hoş tutmak veya gereksiz bir kırgınlığa yol açmamak için, "Seni seviyorum." demek günah sayılmamıştır. Eşlerin bir birlerine bu türlü iltifatlarda bulunması da böyledir.

18- Gıybet etmek. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Gıybet, din kardeşinde bulunan bir kusuru onun gıyabında söylemektir."

"Gıybet, ateşin kuru otu yaktığı gibi, gıybet edenin sevaplarını yakar." Allah teâlâ da Kur'ân-ı Kerim'de, "birbirinizi gıybet etmeyin."[309] buyurmuştur.

19- İftira etmek. İftira etmek, gıybetten de daha büyük bir günahtır. İftira, masum kadınları zina etmekle itham etmek şeklinde ise, cezası seksen sopadır.[310] Başka türlü iftiraların cezasını da hâkim takdir eder.

Halk kesimi kıskançlık, çekememezlik, kızgınlık, hoş vakit geçirmek gibi sebeplerle gıybet ederler. Ulemâ ve meşâyih gibi üst kesim ise, sözde din hamiyyeti ve dini savunmak niyetiyle gıybet ederler. Fakat bunlar da bu yolla şeytanın oyununa gelirler. Çünkü gıybet etmenin din hamiyyeti ve dini savunmakla bir alâkası yoktur. Bu sebeple, bu zatlardaki gıybet de sonuçta şeytanî ve nefsanî sebeplere dayanır.

İş güç dışında insanlarla ihtilât etmeyi, onlarla buluşup bir araya gelmeyi sevimli ve zevkli hale getiren dilin bu âfetleridir. Bu sebeple, bu âfetlerdeki günahları düşünerek dilini onları söylemekten, kulaklarını da dinlemekten koruyan bir kimse, ihtilâtı da sevimsiz ve sıkıcı bulur. Bu kimse, yalnız kalmayı, uzleti ve Rabbiyle ünsiyet etmeyi insanlarla buluşmaya ve bir araya gelmeye tercih eder.

Gerçek müslüman lâf üreten değil, iş üretendir. O

---

309 -Hucurât, 12

310 -Nûr, 4

çok iş yapar ve az konuşur. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Bir kavim ameli terk ederse, Allah teâlâ onları konuşmakla meşgul eder."[311]

20- Nemîme, yeni dille koğuculuk. Nemîme veya koğuculuk, fitne ve fesat çıkarmak maksadıyla insanlar arasında söz götürüp getirmektir. Allah teâlâ, koğuculuk yapanlar hakkında şöyle buyurmuştur:

"Yerde fitne ve fesat çıkarmak için çalışanlar için lânet ve kötü akıbet vardır."[312]

"Onlar yerde fitne çıkarmak için çalışırlar. Allah fitne çıkaranları sevmez."[313]

---

[311] -Dünyanın en çok konuşan kavimlerinden birisi de araplardır. Bunlar, bir konu üzerinde uzun uzun konuşabilirler. Fakat, amelleri olmadığı için, bugünkü haldedirler. Bu demektir ki, yalnız konuşmak sorunları çözmez. Biz de öyle değil miyiz? Hangimizin ağzı açılsa, tonlarca lâf edebiliriz. Fakat, iş amel aşamasına gelince, toz ve buhar olur, yok oluruz. Ben aşağı yukarı hepimizde bulunan bu büyük zaaf ve hatayı gördüğüm için, emekli olduktan sonra cemaatlerin karşısına çıkıp hiç konuşmadım. Amelsiz konuşmaya ve amelsiz dinlemeye karşı bende büyük bir iğrenme, nefret ve rahatsızlık oluşmuştur. Bu rahatsızlık, sekiz seneden beri dilimi kelepçelemiştir.

[312] -Ra'd, 25

[313] -Mâide, 64. Not: Fitne toplum içinde kavga ve kargaşa çıkarmaktır. Fitne İslâm adına da çıkarılsa fitnedir ve Allah teâlâ'nın lânet ve azabını muciptir. Ben vaktiyle, Kur'ân'ın bu hükmünü açıkladığım için, dokuz köyden kovuldum. Enteresandır ki, beni bu açıklamamdan dolayı yerimden yurdumdan edenler

"Mü'minler arasında kötülüğün (her hangi bir

de, Kur'ân düzeninin ve Allah kelimesinin hâkim olması için çalıştıklarını söylerlerdi. Fesübhanellah! Dünyada ne garip şeyler olur! Aslında bu garip bir şey de değil, olagelen bir şeydir. Onun için akıllı bir zat şöyle demiştir: "Hakikati aradıklarını söyleyen nice kimseler, bir gün onunla karşılaşsalar, yollarını değiştirirler." Niye mi? Çünkü maksadları hakikati görmek ve ona kavuşmak değildir. Hakikat ismi onlar için bir maske, bir tuzak ve bir araçtır. Onun için, hakikati aradıklarını söylemekle birlikte hiçbir zaman onunla karşılaşmak ve ona kavuşmak istemezler.

İsim ve adres verip tayin edilmeseler bile, müslümanların ırarlı ve fâhiş olmayan kusur ve hatalarını gizlemek daha iyidir. Çünkü, bunların bazı müslümanlara nisbet edilerek söylenmesi, yalnız ve kendi başımıza olmadığımız bir dünyada bütün müslümanların töhmet altına girmelerine sebep olur. Şu, bu müslüman veya müslümanlar şöyle veya böyle kusur ve hatalara sahiptirler, dediğiniz zaman, bu sözün dışarıya yansıması ve tercümesi, bütün müslümanların bu kusur ve zaaflarla malûl olması şeklindedir. Çünkü, dışınızdaki yabancı veya düşman, müslümanları bir kitle ve bir bütün zanneder ve hepsine toptancı bir gözle bakar. Bu sebeple, bunlardan birine âit bir kusuru ve zaafı milyonlara çarpıp hepsine bundan birer tam hisse çıkarır. Durum bu olduğuna göre, "kol kırılır yen içinde"deyip bazı kendini bilmezlerin hata ve kusurlarına karşı dişlerini sıkmak ve sesini kesmek, yabancı ve düşman nazarında bütün müslümanları suçlu ve hatalı olmak töhmetine maruz bırakmamak açısından son derece anlamlı ve önemlidir. Ancak, bazen öylesine fahiş ve aşırı yanlışlar ve hatalar yapılır ki, bunlara karşı ne dişlerini sıkıp susmak mümkündür, ne de bunu yapmanın bir yararı vardır. Çünkü yabancı veya düşman, böyle aşırı ve çarpıcı yanlış ve hataları, kendiliğinden görür ve farkına varır. Bu yanlışlar ve hatalar kendi kendilerini dış âlemde teşhir edip reklam ederken, si-

kötülüğün) yayılmasını isteyenler için dünyada da, âhirette de azap vardır."[314] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"İnsanların en şerlisi, dost ve ahbâbı birbirinden koparan ve suçsuzlar için suç ve kusur arayan kimselerdir."

[Mal, can ve namusa karşı düzenlenen su-i kastları önceden haber vermek ise nemîme değildir. Aksine, müslümanın müslüman kardeşi üzerindeki haklarındandır. Bu sebeple, böyle bir durumda konuşmak değil, bildiğini gizlemek ve sükût etmek günahtır.]

Bil ki, müslümanlar hakkında kötü söz söylemek gibi, kötü zanda bulunmak da haramdır. Kötü zan iki unsurdan oluşur. Bunlar zan olmak ve kötü olmaktır. Zan ilim olmayan, delil ve ispata dayanmayan varsayım demektir. Allah teâlâ varsayımlarla değil, delillerle hareket etmeyi emretmiş ve üç yerde şöyle buyurmuştur:

---

zin cephede hiçbir olumsuzluk yokmuş gibi durumu idare etmeye kalmaknız ve ortalığı süt liman gibi göstermeniz, yabancıda ve düşmanda sizin hakkınızda ikinci olumsuz bir kanaat daha oluşturur. Bu durumda o sizi idraksizlik, tarafgirlik, aynı hataya ortaklık, riya, bile bile hakkı inkâr veya tahrif etmekle de suçlar. Susmak da, susmamak da çözüm olmaktan çıkınca, Niyazi-i Mısrî'nin şu beytini tekralamaktan başka ne söylenebilir ki: "Bir devasız derde düştüm, ah ki, Lokman bî-haber."

314 -Nûr, 19

"Haklı iseniz, delilinizi getirin."[315] Varsayım da iki türlüdür. Bunlardan biri iyiliği var saymak, diğeri de kötülüğü var saymaktır. Müslümanlar hakkında kötülüğü varsaymak haramdır. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! birbiriniz hakkında kötü varsayımlar yapmayın (kötü zanda bulunmayın.) Çünkü, bazı varsayımlar ve zanlar yanlış ve günahtırlar."[316] Ancak bazı hallerde ihtiyatlı olmak ve iyiliği de var saymamak câizdir.

Yukarıda geçen bütün günah çeşitlerinde kötülemek vardır. Medih ise kötülemek değildir. Fakat bunun gerçek dışı ve ölçüsüz olanında da kötülük vardır. Çünkü bu her şeyden önce yalandır. Yalan ise haramdır. Gerçek dışı medih ve övmeler, aynı zamanda aldatıcıdırlar. Aldatmak da haramdır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Bizi aldatan bir kimse bizden değildir."[317]

Gerçek dışı ve abartılı övmelerde bunlarla birlikte dört âfet vardır:

1- Yalan söylemek.

2- Riyâ ve gösteriş yapmak. Bu hal, münafıklık

---

315 -Bakara, 111; Neml, 64; Enbiyâ, 24

316 -Hucurât, 12

317 -Haksız, yersiz ve ölçüsüz övmelerin sebep oldukları aldanmanın ve zararın haddi, hesabı yoktur.

derecesine kadar gidebilir. Çünkü, gerçek dışı ve abartarak öven bir kimse, kendisinin de inanmadığı bir şeyi söyler. Bu ise münafıklıktır.

3- Allah teâlâ'nın bir türlü bildiği bir kimseyi başka türlü göstermeye çalışmak. Bu âfet, iyi olan bir kimseyi kötülemekte de söz konusudur.

4- Zâlim ve fâsıkları kötülükte ısrarcı olmaya sevk etmek. Çünkü övüldüklerini gören bu kimseler, yaptıkları kötülüklerden korkmak, utanmak, vazgeçme ihtiyacını duymak gibi hisler taşımazlar. Herkesi kör ve âlemi sağır gören bu gözü dönmüşler, kötülüklerini gönül rahatlığıyla sürdürmeye devam ederler.

Gerçeği ifade eden ve teşvik edici mahiyette olan övgüler ise meşrûdur. Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, Hz. Ebubekir'i överek, "Ebubekirin imanı bütün âlemin imanıyla tartılsa, hepsinden ağır gelir."[318] buyurmuş, Hz. Ömer'i överek de, "Ben peygamber seçilmeseydim, Ömer seçilirdi." buyurmuştur. Kendisini tanıtmak, irşad etmek, bir hayra vesile olmak gibi meşrû bir niyete binâen kişinin kendi kendisini övmesi de câizdir. Bu sebeple, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Ben peygamberken Âdem henüz çamurdu. Ben Âdem zürriyetinin efendisiyim. Ben kıyamet günün-

---

318 -Bu sözün mânası, Hz. Ebubekir'in imanı herkesin imanından daha fazladır demektir. Onun imanı bütün âlemin imanının toplamından daha büyüktür, demek değildir.

de büyük şefaatin sahibiyim. Âdem ve diğer peygamberler benim bayrağım altında toplanırlar." Hz Yusuf da, Mısır kıralının güvenini kazanmak için, "Beni hazine bakanı yap. Ben, onu korurum ve tasarufu da bilirim."[319] demiştir.

Kişinin aklının ermediği dinî konuları sorması ve seviyeleri sınırlı olan kimselere dinin derin meselelerini açıklamaya çalışmak da dil âfetlerindendir. Çünkü bu iki halde de sonuç, kafaların karışması, hak ile batılın birbirine bulaşması, şüphe ve belirsizliğin artmasıdır. Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "İnsanlarla onların seviyelerine göre konuşun.", "İnsanlara anlayamadıkları şeyleri anlatırsanız, onları bozarsınız."[320]

FASIL-19
MİDEYİ KORUMAK

Mideyi korumak önemli görevlerdendir. Çünkü mide, vücudun kazanıdır. Hayır ve şer enerjisi ve gü-

---

319 -Yûsuf, 55

320 -Allah Resûlunun bu açık uyarı ve ikazına rağmen, bir takım sufiler kafaları karıştıran üsluplarla dini anlatmaya ve Allah teâlâ'dan bahsetmeye heves etmişlerdir. Onların bu hevesi İslâm toplumuna bir fitne halinde yansımış ve müslümanları onları destekleyenler ve karşı çıkanlarlar olmak üzere birbirine kırgın veya düşman hizipler ve fırkalar haline getirmiştir. Bu tefrika ve ayrılığın vebali ise mahzen bu sufilerin boynundadır.

cü mideden vücuda yayılır. Onun için, Allah teâlâ'ya ibadet ve kulluk etmek istiyorsan, mideni haramdan, şüpheli gıdadan ve fuzulî (gereksiz ve ihtiyaçtan fazla olan) helâlden koru. Bunu yaparsan ibadet etmeye muvaffak olur ve cehennem ateşinden korunursun. İbadet etmeye muvaffak olman şundandır ki, Allah teâlâ, kendi ibadetine ancak temiz olanları muvaffak eder. Temiz olmak ise, mide temizliğiyle başlar ve kalp temizliğiyle tamamlanır. Bilmez misin, Allah teâlâ, cünüp ve abdestsiz olan bir kimseyi ibadet etmekten (ve özellikle namaz kılmaktan) menetmiştir. Halbuki, cünüplük ve abdestsizlik haram şeyler de değildirler. O, buna rağmen bunu yaparken, mide ve vücudunda haram bulunan bir kimseye ibadet etme izni ve muvaffakıyeti verir mi? Bunu anlamak istersen, haramla beslenenlere bak. Bunlar ya hiç ibadet etmezler, ya da onu münafıklar gibi, gönülsüz, isteksik ve eksik bir şekilde yaparlar.

Kur'ân-ı Kerim'de bunlar hakkında şöyle buyurulmuştur:

"Onlar namazı üşenerek kılarlar."[321]

"Onlar namaza gönülsüz ve neşesiz bir şekilde gelirler."[322]

"Bu namaz kılanlara azap vardır. Çünkü onlar,

---

321 -Nisâ, 142

322 -Tevbe, 54

namazlarında sehv yaparlar."[323]

Cehennem ateşinden korunman ise şundandır ki, insanı cehennemde yanmaya müstahak hale getiren şeylerin başında, vücudun haramlarla beslenmesidir. Çünkü Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Hangi ceset haramdan oluşursa, ona cehennem ateşi yaraşır.",

"Haramdan beslenen bir ceset cennete girmez."

"Kim helâl olmayan bir yoldan mal kazanır veya helâl olmayan bir yolda mal sarf ederse, Allah teâlâ onu zillet yurduna (cehenneme) atar."

"Malı haram yoldan kazanan bir kimse, buna sevinmesin. Çünkü bu haram malı sadaka verse, kabul edilmez, yanında bıraksa, kendisi için cehennem ateşi olur."

"Bir zaman gelecek ki, insanlar kazançlarının helâlden veya haramdan olduğuna aldırmayacaktır. Bu insanların duaları da kabul edilmeyecektir."

"Helâlden ye, duan kabul olunsun."[324]

Haram ve şüpheli olan gıdaların ve diğer şeylerin

---

[323] Mâun, 4, 5. Not: Namazda sehv yapmak üç şekilde tefsir edilmiştir. 1-Namazı unutmak ve terk etmek; 2-Namazı edep ve usulüne göre kılmamak, eksik kılmak; 3-Vücuduyla namada iken kalp ve akliyle dışarda olmak, namazı önemsememek.

[324] -Bu hadisler, et-Terğib'in 2. nci cildinden alınmıştır.

hükmüne gelince, bunların haram olanlarından sakınmak farz, şüpheli olanlarından sakınmak ise vara' ve takvadır. Şüpheli şey, helâl ve haram olma ihtimali eşit (elliye elli) olan şeydir. Haram ve şüpheli olanların yanında bir de durumu bütünüyle belirsiz olan şeyler vardır. Şeriatin hükmüne göre bu şeyler mübahtır. Fakat vara' ve takva hükmüne göre, bunların durumunu açıklığa kavuşturmak lâzımdır.

Eğer desen ki, takva şeriatten ayrı bir şey midir?

Ben de derim ki, hayır! Takva da şeriattendir. Ancak bu şeylerde şeriatin iki hükmü vardır. Bunlardan birisi cevaz hükmü, diğeri de efdaliyet (üstünlük) ve ihtiyât hükmüdür. Biz onun cevaz hükmüne kısaca şeriat deriz. Efdaliyet ve ihtiyât hükmüne de takva ismini veririz.

Helâl de üç kısımdır. Bir kısmı, harama vesile ve vasıta kılınan helâllerdir. Zina yapmak için yemek yemek, bir müslümanı aldatmak için takke giymek bunun misâllerindendir. Bu kısım helâller, sonuçları sebebiyle haramlaşırlar.

Bir kısmı, yalnızca zevk ve lezzet için tüketilen helâllerdir. Bu kısım helâller sorguya tâbidirler. Onun için, kıyamet gününde sıkıntıya sebep olurlar.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Sonra o gün nimetlerden sorgulanacaksınız."[325]

---

325 -Tekâsür, 8

Bir kısmı da, ibadet vazifesini ifâ etmek için kullanılan helâllerdir. Bu kısım helâllerin hesabı da yoktur. Aksine, bunlar sonuçları sebebiyle sevap kazandırırlar.

FASIL-20

KİŞİNİN MUÂHAZE EDİLDİĞİ VE EDİLMEDİĞİ KALP HALLERİ

Bil ki, bir fiil uzuvlarla hariçte işlenmeden önce, kalpte onunla ilgili olarak dört hal oluşur. Bu hallerden birisi, uyanma halidir. Bununla kalp, o fiile uyanır, onu hisseder ve hatırlar. Bu hal, muâhazeye tâbi değildir. Çünkü bu, kişinin iradesi dışında oluşur.

İkincisi, meyletmek halidir. Kalp fiile uyandıktan sonra, ona karşı meyil, heyecan ve istek duyar. Bu hal de irade dışıdır ve muâhazeye tâbi değildir. Bu sebeple, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ, ümmetim için nefislerinin uyanıp meyletmesini affetmiştir."

Üçüncüsü, fiilin yapılmasının uygun olduğu hususunda fikir belirmesi halidir. Bu fikir bazen kendiliğinden oluşur, bazen de kişi tarafından oluşturulur. Bu hal, birinci durumda muâhazeye tâbi değildir, fakat ikinci durumda muâhazeye tâbidir.

Dördüncüsü, fiili işlemeye karar verme halidir. Karar vermek irade ile oluşturulduğu için bu hal muâhazeye tâbidir. Karar verdiği halde kişi fiili işlemezse, bunun sebebine bakılır. Eğer sebep, Allah teâlâ korkusu ve pişmanlık duygusu ise, ilk günah silinir ve yerine bir sevap yazılır. Çünkü Allah teâlâ korkusu ve pişmanlık duygusu sâlih amellerdendir. Kur'ân-ı Kerim'de bu olaya işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah, onların günahlarını sevaplara tebdil eder."[326] Fakat eğer sebep yapamamak veya bir engele takılmaksa, o takdirde karar vermenin günahı yazılır. Bundan dolayı Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"İki müslüman birbirini öldürmek için, kılıçlarıyla karşılaştıkları zaman, öldüren de, öldürülen de cehennemliktirler."[327] Hadisin metninde de anlatıldığı gibi, öldürülenin de cehennemlik olması, din kardeşini öldürmeyi kararlaştırmış olmasından dolayıdır. Öldürmeye fiilen muvaffak olmaması onu vebaldan kurtarmaz. (Bu hadis-i şerifin mânasını doğru anlamak için, şu izahı da eklemek lâzımdır. Burada söz konusu olan, iki tarafın da haksız olduğu bir savaş ve dövüştür. Böyle bir savaş ve dövüş iki taraf açısından da haksız olduğu için, ona teşebbüs edenler de haksız olur ve haksızlıklarından sorumlu hale gelirler. Fakat

[326] -Furkan, 70
[327] -Buharî

taraflardan birisi haklı ve özellikle savunma durumunda ise, onun için sorumluluk yoktur. Çünkü Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "Malını, namusunu ve dinini savunurken öldürülen kimseler şehidtirler."[328])

FASIL-21

ALLAH TEÂLÂ'NIN HAKLARI VE TAKVANIN ÇEŞİTLERİ

Bil ki, Allah teâlâ'nın yerine getirilmesi gereken hakları topluca iki şeydir. Bunlardan birisi fiil, diğeri de terktir. Fiil, vâcip ve mendup (sünnet) olan işleri yapmaktır. Terk ise, haram ve mekruh olanları bırakmaktır. Bu ikisine birlikte "takva" denir. Çünkü takva, sakınmak ve korunmak demektir. Kişi de bu hakları yerine getirmekle Allah teâlâ'nın dünya ve âhiret cezalarından sakınmış ve korunmuş olur. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Siz iman edip şükrederseniz, Allah niye sizi cezalandırsın? Allah, iyilikleri zâyi etmeyen ve kimin iyilik yaptığını bilendir."

Bu konuda riâyet edilmesi gereken önemli bir husus da, vâcipleri menduplardan önce yapmak, haramları da mekruhlardan evvel terk etmektir. Çünkü

---

328 -Kütüb-i sitte ve Ahmed

fiil kategorisinde vâcipler menduplardan, terk kategorisinde de haramlar mekruhlardan daha önemlidirler. Bu böyle iken, kendilerini Allah teâlâ'ya yakın zanneden bir takım câhiller, vâcipleri değil mendupları yapmaya önem verir ve haramları değil, mekruhları terk etmeye özen gösterirler. Bundan dolayı bu kimseler, zahirî ibadetlerin edep türünden olan ayrıntılarını bile titizlikle yerine getirirken, kalplerinde bulunan riyâ, kin, haset, kibir, ucup, Allah teâlâ'dan korkmamak gibi büyük günahlara aldırmazlar.[329]

---

[329] -Bu haklı teşhise kim itiraz edebilir? Teşhis edilen bu illet, kanser gibi müslümanların çoğunu ve özellikle kalbur üstü tabakayı, ulemayı, meşayihi ve sulehayı çürütmüştür. Bunlara bakıyorsun, namaz tamam, hatta fazla; oruç tamam, hatta ilâve; hac tamam, hatta iki üç senede bir tekrar ve hemen her sene umre. (Çünkü bu mübarekler, Allah ve Resûlunun ayrılık ve hasretine dayanamıyorlar!) Zikir, takke, tesbih de o biçim. Fakat içleri harap, kalpleri virane, duyguları paslı, hisleri kirlidir. Hırs, tamah, vicdansızlık, duyarsızlık, merhametsizlik ve enaniyet batağındadırlar. Hele enaniyet, hele enaniyet! Boynu kırılası enaniyet! Enaniyetle meşhur olan Firavun aleyhilla'ne bunların yanında yaya kalır. Ben hayatımda oldukça az insanla tanıştım. Sözde usta olan bu insanlar arasında da çok az enaniyetsiz insan gördüm. Çok kere de enaniyetten en çok yakınanları en fazla enaniyet sahibi buldum. Ve anladım ki, insanlar söylediklerini kendileri duymazlar. Ehl-i dünyayı bırakın! Onlar kendilerine cehennemi seçmişlerdir. Buna göre, tabi ki, onlarda cehennem ahlâkı veya ahlâksızlığı olacaktır. Fakat ya, cennete talip olan bazı müslümanlara ne oluyor ki, zaman zaman ahlâksızlıkta cehennem ehliyle rekabet ediyor ve onlarla at başı gidiyorlar? Her şeyi çift

[Takva iki tanedir. Bir tanesi kalple ilgilidir. Buna "kalbin takvası" denir. Bu takvanın iki yönü vardır. Bunlardan birisi, vâcip olan ihlâsı korumak, ikincisi de haram olan riya gibi hallerden sakınmaktır. İkinci takva ise, dış organlarla alâkalıdır. Buna da "vücudun takvası" denir. Vücudun takvası ise gözleri harama bakmaktan, elleri harama uzatmaktan, ayakları haramın arkasında gitmekten, dili haram olan sözleri söylemekten ve mideyi haram olan gıdaları yemekten korumaktır.]

Bil ki, [takvanın hakikati gerçekleşirse, meyvesi de ortaya çıkar. Onun meyvesi ise, vara'dır.] Vara', günah olan bir işi yapmak korkusuyla günah olmayan bir (veya birkaç) işi de terk etmektir.

Bil ki, dünya ve âhiretteki bütün hayırların anahtarı takvadır. Bunu anlamak için, Kur'ân-ı Kerim'deki takva âyetlerini gözden geçir ve ne türlü hayırların ona (takvaya) bağlandığını, ne türlü sevapların onun

---

yaratan yüce yaratıcı, bereket versin ki, bu müslümanların yanında, gerçekten İslâm ve cennet ahlâkını yaşayan müslümanlar da yaratmıştır. Öncekiler sirke ve hatta zehir gibi bir ahlâk ve davranış biçimi gösterirken, bunlar bal ve şeker gibi bir yaklaşım sergilerler. Onun için, bu fakir çok kere, ıssız ve karanlık bir mağaraya kapanıp orada ölmeyi temenni ederken, bu sonrakilerden bir tane ile tanışınca, kendi kendime, "Hayır! Madem ki, sirke ve zehir olmuş bu toplumda böyle bal ve şekerler de vardır, öyleyse, onların arasında yaşamak ve onlara hizmet etmek lâzımdır." derim.

üzerine va'dedildiğini ve ne türlü saâdetlerin ona izafe edildiğini gör. Bir iki örnek vermek gerekirse, bir âyette şöyle buyurulmuştur:

"Allah takva sahipleri ile beraberdir."[330] Allah teâlâ'nın beraber olması, tevfik ve teyid vermesi demektir. Bu da iyi işlerin başarılması için birinci şarttır. Bir âyette de şöyle buyurulmuştur:

"Ey iman edenler! Allah'a karşı takva gözetin ve doğru konuşun ki, Allah amellerinizi ıslah etsin."[331] Amellerin ıslah edilmesinden maksad, eksiklerinin telâfi edilmesi, boşluklarının doldurulması ve yararlı hale getirilmesi demektir. Bir âyette de şöyle buyurulmuştur:

"Allah, amelleri ancak takva sahiplerinden kabul eder."[332] Bu âyete göre, takva sahibi olmayanların amelleri kabul edilmez. Ancak takva (yukarıda da anlatıldığı gibi) iki türlüdür. Birincisi, kalp takvası veya iman takvasıdır. Bu takva küfür, şirk ve riyadan sakınmak demektir. Bu âfetlerden sakınmayan bir kimsenin amelleri hiç kabul edilmezler. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onların amelleri çöldeki serap gibidir. Susuz olan (yolcu), serabı su zanneder ve ona doğru gider. Fakat orada su değil, Allah'ın azabını bulur."[333] İkin-

330 -Bakara, 194
331 -Ahzâb, 71
332 -Mâide, 27
333 -Nur, 39

ci türlü takva ise, vücut takvası veya amel takvasıdır. Bu takva, fiil halindeki günahlardan sakınmaktır. Küfür, şirk ve riyadan sakındığı halde bu günahlardan sakınmayan bir kimsenin amelleri bütünüyle reddedilmez, ancak üstün derece ve bol sevapla da mükâfatlandırılmaz.

Bir âyette de şöyle buyurulmuştur:

"Allah takva sahiplerini sever."[334] Bu âyetin mefhum-i muhalifi ise şudur:

"Allah takva sahibi olmayanları sevmez."

O halde, takvaya çok önem vermek ve onu sıkıca gözetmek lâzımdır. Çünkü, ne onun berisinde bir hayır bulmak, ne de ötesinde bir hayra ulaşak mümkündür.

Bil ki, küfür, şirk ve riyadan sakınmak şeklindeki takvanın yokluğu ebedî azabı gerektirir. İtikadî bid'atlardan sakınmak şeklindeki takvanın yokluğu ebediyete yakın bir uzun azabı getirir. Kötü işlerden ve günahlardan sakınmak şeklindeki takvanın yokluğu ise, bu iş ve günahların cinsine göre azabı hakkettirir.

Mübâh olan şeyleri nefis hesabına kullanmaktan sakınmak da bir takvadır. Edep ve vara' kabilinden olan bu takva, sahibine üstün dereceler kazandırır. Bu takvanın terk edilmesi ise, mahşer meydanında hapsedilmeyi, nimetten sorgulanmayı ve onun nefis he-

---

334 -Bakara, 4

sabına tüketilmesinden dolayı azarlanmayı gerektirir.

Takva konusunda en evvel korunması gereken uzuvlar beştir. Bunlar göz, kulak, dil, kalp ve midedir. Bu yüzden, özellikle bu temel organlara mukayyet olup onları haramdan, fuzulî şeylerden ve israftan korumaya özen göstermek gerekir. Bunlar hizaya getirilirse, diğer tâli uzuvlar da hizaya gelirler. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Kalp ıslah olursa, bütün vücut ıslah olur. O bozulursa, bütün vücut bozulur." buyurarak bunların arasında da dikkati öncelikle kalbin ıslahı, tehzibi, tezkiyesi ve terbiyesi üzerine çekmiştir.

Bil ki, şeyhlerimiz takvanın bir türünden daha bahsetmişlerdir. Bu da işlemediği günahlara karşı savunma halinde ve tetikte olmaktır. Günahları kendine yaklaştırmama kararlılığı ve azmi olan bu hal de üstün bir takva halidir.

Bil ki, âhiret âlimleri takva ile ilgili olarak sahip olunması gereken yetmiş güzel haslet (huy, sıfat) ile sakınılması gereken yetmiş kötü haslet tesbit etmişler ve yapılması vâcip olan yetmiş fiille yapmaktan sakınılması gereken yetmiş fiil belirlemişlerdir. Kalplerin tedavisi bahsinde bunlardan öncelikle zikredilmesi gereken dört kötü haslet ile onların zıddı olan dört iyi haslet vardır. Bu dört kötü haslet kalpleri uğraştıran, çirkinleştiren, bozan ve fitneye sokan şeylerdir. Dört iyi haslet ise, bunların aksine, kalpleri ıslah eden, ibadet hayatını düzenleyen, ibadet edenlere güç ve kuv-

vet sağlayan şeylerdir. Dört kötü haslet şunlardır:

1- Emel. Buna "tûl-i emel" de denir. Mânası ise, uzun yaşamayı ummak ve hayat programını buna göre tanzim etmektir.

2- Acele etmek.

3- Haset etmek.

4- Kibir taşımak.

Bunların zıddı olan iyi ve güzel hasletler de şunlardır:

1- Kasr-ı emel. Kasr, kısaltmak demektir. Kasr-ı emel ise, yaşama ümidini kısa tutmak ve hayat planını buna göre yapmaktır.

2- Aceleci olmak.

3- Herkes için iyilik dilemek.

4- Tevâzu sahibi olmak.

Bu hasletlerden ilk dördü, bulundukları kalpleri isfâd edip bozarlar; sonrakiler ise onları tedâvi edip ıslah ederler. Hal bu olunca, ilk hasletlerden sakınmak ve sonrakileri kazanmak için bütün gücünü sarf etmek lâzımdır. Bunu yapan, Allah teâlâ'nın izniyle maksadı tahsil eder ve aranan kazanca ulaşır.

Emel her hayrı önleyen, her şerri celbeden (çeken) ve insanı her türlü belâya sokan bir fitnedir. Bil ki, emel (tûl-i emel) besleyen kimsede şu dört bozukluk oluşur:

1- Tembelleşmek ve ibadeti terk etmek. Tûl-i emel

sahibi, bu bozukluğu gizlemek için de, "Önümde zaman var. İleride yapacağım." der ve bu hayal ile kendi kendisini avutur.

2- İşlediği günahlardan tevbe etmemek.[335]

3- Dünyaya karşı rağbet ve hırs duymak.

Tûl-i emel sahibi, bu rağbet ve hırsı haklı göstermek için de, ilerde olması muhtemel ihtiyaçları zikreder ve bunların karşılanması gerektiğini söyler.

Rağbet ve hırsın en az zararı, kalbi meşgul etmek, zihni bulandırmak ve zamanı boşa harcatmaktır. Bunun ötesindeki zararları ise, ahlâkî zaaflara düşürmek, çeşitli haramlara sevk etmek, ibadetleri terk ettirmek ve hayırlardan uzaklaştırmaktır.

4- Âhiretin unutulması ve kalbin katılaşıp sertleşmesidir. Çünkü kendi kendine uzun yaşayacağını hayal eden bir kimse, artık ölmeyi, kabri, âhireti, hesap ve azabı düşünmez. Bunları düşünmeyince de, kalbi taş haline gelir.

Tecrübeyle de sâbit olduğu üzere, kalp ölümü, kabri ve âhiretteki hesap ve azabı düşünmekle yumuşar. Bunları düşününce rikkat ve letâfet kazanır ve arınır. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

---

335 -Tevbe etmek, bazılarının zannettikleri gibi, "tövbe, tövbe!" demek değildir. O, pişmanlık duyarak günahları terk etmektir.

"Onlar tûl-i emel beslediler. Bu yüzden de kalpleri katılaştı."[336]

"Bu yüzden, kalpleriniz katılaştı. Onlar artık taş gibidirler. Ya da taştan daha kasvetli ve serttirler."[337]

Tûl-i emel'in zıddı kasr-ı emel'dir. Bunlardan birincisi hastalık, ikincisi ise ilâçtır. Onun için, kasr-ı emel sahibi olmak, her an ölme ihtimalini göz önünde ve hesapta tutmak, plan ve programlarını buna göre yapmak gerekir.

Ancak tûl-i emel olan uzun yaşamayı ümid etmek ile uzun yaşamayı istemek (ve bunun için dua etmek) birbirinden ayrı şeylerdir. Uzun yaşamayı istemek ise iki sebepten dolayı olur. Bu sebeplerden birisi, nefis hesabına dünyadan daha çok yararlanmaktır. Bu sebeple yaşamayı istemek ham kimselerin ve himmeti midesi ve cesedi olan insanların isteğidir. Bu istekte haram ve günah işleri yapmak düşüncesi varsa, kendisi de haram ve günahtır. Çünkü günahı istemek de günahtır. Onda günah olan işleri yapmak düşüncesi yoksa, o zaman bu istek günah değildir. Fakat, hakikati itibarıyla gaflet ve cehalettir. Çünkü dünya hayatı istenmeye ve gaye-i hayal haline getirilmeye değen bir meta değildir. İstenmesi ve hayal edilmesi gereken hayat âhiret hayatıdır. Bunların yerlerini değiştirmek, onların mahiyetlerini bilmemekten ileri ge-

---

336 -Hadîd, 16

337 -Bakara, 74

lir. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Âhiret yerine dünya hayatına mı râzı oldunuz? Halbuki, dünya hayatının faydası âhiretin yanında çok azdır."[338]

"Bu dünya hayatı bir oyun ve oyalanmaktan ibarettir. Hayat yeri ise âhirettir. Fakat gâfiller bunu bilmezler."[339]

"Dünya hayatı bir oyun ve eğlencedir. Âhiret hayatı takva sahipleri için bundan daha hayırlıdır. Bu açık gerçeği anlayamıyor musunuz?"[340]

"Âhiretten bir şey beklemeyen, dünya hayatına râzı olan, ona ısınan ve âyetlerimizden gâfil bulunan kimselerin yeri bu tutumlarından dolayı ateştir."[341]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da vefat hastalığında şöyle buyurumuştur:

"Allah teâlâ, beni dünyada uzun yaşamakla âhiret hayatına kavuşmak arasında muhayyer bıraktı. Ben, âhiret hayatına kavuşmayı dünyada uzun yaşamaya tercih ettim."

Bir sebep de yeni hayırlar yapmak veya eldeki bir hayrı tamamlamak arzusudur. Bu sebebe dayanan yaşama isteği meşrudur. Ancak bu istekte de ısrarcı

---

338 -Tevbe, 38

339 -Ankebut, 64

340 -En'am, 32

341 -Yûnus, 7

olmamak lâzımdır. Çünkü daha fazla yaşayınca, hayır yapacağını garantilemek mümkün değildir. Gayp olan kaderin ileride nasıl bir seyir takip edeceğini kimse bilemez. Kalpler de Allah teâlâ'nın parmakları arasındadır. Onları isteği yöne çevirir. Onun için, Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm ın telkin ettiği duayı ölmek isteğine de, yaşamak isteğine de tercih etmek lâzımdır. Dua şöyledir:

"Allah'ım! Yaşamak benim için hayırlı oldukça beni yaşat. Ölüm benim için hayırlı olunca da beni öldür."

"Toplumu çetin bir fitne ve imtihana tâbi tutmak istediğin zaman, beni bundan önce vefat ettir."

"Allah'ın tayin ettiği ecel geldiği zaman geciktirilemez. Bunu bilsenize!"[342]

"Ecel ne öne çekilebilir, ne de geciktirilebilir."[343]

Hayır yapmak için, uzun yaşama isteğinin her zaman hayır yapmaya vesile olduğunu söylemek, mümkün değildir. Çünkü şartlar değişince, insanın irade ve isteğinde de değişmeler meydana gelebilir. Bunu bildirmek üzere Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kimi insanlar Allah'a söz vererek, "Eğer O, fazl ve lütfundan bize mal ve servet verirse, kesinlikle sa-

---

342 -Nûh, 4

343 -A'râf, 34; Yûnus, 49; Nahl, 61; Hıcr, 5; Mü'minûn, 43

daka verecek ve yararlı kimselerden olacağız." derler. Fakat, Allah, kendi fazl ve lütfundan onlara mal ve servet verdiği zaman cimrilik eder, yüz çevirir ve sözlerinden dönerler. Allah da, kendisine verdikleri sözden döndükleri ve yalan söyledikleri için kalplerine kıyamete kadar sürecek bir nifak yerleştirir."[344]

Durum bu olduğuna göre, hayır yapmak için uzun yaşamayı temenni etmek veya istemek yerine, uzun yaşaması halinde hayır yapmayı niyet etmek, bunu karar haline getirmek ve kendini buna göre hazırlamak daha doğrudur. Çünkü kişi niyet ettiği hayrı yapmaya muvaffak olmasa bile, niyetinden dolayı sevap alır.

Uzun yaşamayı ümitten de öteye götürüp kesin hüküm haline getirmek ve örneğin, "Ben falan yaşa kadar yaşayacağım." demek ise, hem kadere karşı bağışlanmaz bir saygısızlık, hem haddini bilmezlik, hem de yalan ve boş bir laftır. Çünkü kimin hangi yaşa kadar yaşayacağını takdir ve tayin eden Allah teâlâ dır. Ve onun takdir ve tayin ettiği yaşı değiştirmek de kimsenin güç ve kudreti dahilinde değildir.

Başlamış olduğu bir hayır ve ibadet için, "Onu tamamlayacağım." demek de doğru değildir. Çünkü bu sözde de hem tûl-i emel, hem de kadere saygısızlık vardır. Doğru olan, "Allah dilerse veya muvaffak

---

344 -Tevbe, 75-77

ederse onu tamamlayacağım." demek veya kendi kendine böyle düşünmektir.

Acele etmek iki türlüdür.

Birisi işe başlamak, birisi de işi bitirmek içindir. Başlamak için acele etmek zamanla ilgili, bitirmek için acele etmek ise, fiille ilgilidir. Bu sebeple, bir amel, hayır ve ibadet için belli bir zaman söz konusu ise, bu zamanı beklemeden işe başlamak işi zamansız ve uygunsuz yapmak demektir. Bu da bu şekilde yapılan işin bazen tümden geçersiz olması, bazen de maksadı tam karşılamaması sonucunu doğurur.

Bir Arap kabilesinin heyeti Allah Resûlunu ziyâret etmeye gelmişlerdi. Mescid kapısında develerinden inince, hemen içeri girip onu görmenin istek ve heyecanına kapıldılar. Bu sebeple, üst ve başlarını temizlemeden ve kılık kıyâfetlerini düzeltmeden içeri girdiler. Ancak onlardan bir tanesi (Cerir ibni Abdullah), Allah Resûlunu ziyaret etmenin sadece bir istek ve heyecan meselesi olmadığını, bunu yaparken bu büyük (ve en büyük) insana karşı saygılı bir vaziyet takınmak da gerektiğini düşündü. Bu sebeple, önce üst ve başını temizledi, kılık ve kiyafetini düzeltti ve ondan sonra içeri girip ziyarette bulundu.

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, arkadaşlarından geri kalan ve fakat derli toplu ve düzenli bir şekilde gelen bu zata daha fazla ilgi gösterdi ve tutumunu onaylamak maksadıyla ona şu iltifatta bulundu:

"Sende Allah teâlâ'nın hoşlandığı iki haslet vardır. Bunlar hilim ve teenni'dir."[345]

Ancak zamanı gelmiş ve şartları oluşmuş işler(özellikle din ve âhiret işleri) için acele etmek kötü değildir. Aksine, bu türlü acele yerine göre farz, yerine göre de sünnet ve fazilettir. Bu sebeple, örneğin şöyle denilmiştir:

"Namazın vakti çıkmadan onu kılmaya ve ölümün vakti gelmeden tevbe etmeye acele et." Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Üç şey için acele edin. Bunlar vakti gelen namazı kılmak, uygun bir tâlibi çıkan kızı evlendirmek ve ölen cenazeyi defnetmektir."

Bir iş ve amele başlamadan önce acele etmemek o işin mahiyetini, hayır mı şer mi olduğunu, nasıl yapılması gerektiğini anlamak ve onu en güzel ve maksada en uygun biçimde yapmanın yol ve yöntemini tesbit etmek bakımından önemlidir. Çünkü hayır suretinde görünen nice şerler bulunduğu gibi, yanlış yol ve yöntemlerle yapılan hayırlar da şerre dönüşebilirler.

Örneğin, acele ederek önüne gelen yemeği yiyen bir kimse, haram bir yemek yemiş olabilir. Acele ederek (meseleyi anlamadan) konuşan bir kimse, yanlış ve haksız bir söz söyleyebilir. Acele ederek karar veren bir kimse, dünya ve âhireti için hüsran olan bir

---

345 -Müslim. Not: Teenni, acele etmemektir.

yola girmiş olabilir.

[Bir iş ve ameli bitirmek için acele etmek ise, onu eksik yapmaya sebep olur.] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, münafıkların namaz kılışını tarif ederken şöyle buyurmuştur:

"Onlar, namaz vakti girince acele etmezler. Bu sebeple, namazı son dakikaya kadar geciktirirler. O zaman onu kılmaya başlarlar ve kılarken acele ederler. Secdeleri yaparken de horozun gagasıyla yaptığı gibi, alınlarını süratle yere vurup kaldırırlar."

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şunları da söylemiştir:

"Acele eden işi yanlış yapar."

"Teenni Allah teâlâ'dan, acele ise şeytandandır."[346]

Acele etmek şöyle tarif edilmiştir: "Bir iş akla gelince, onun mahiyetini anlamadan ve onun hakkında doğru bir fikir ve karar oluşturmayı beklemeden his ve duyguların itmesiyle onu yapmaya kalkışmaktır."[347] Acele etmeye "taassüf" de denir. Acele etmenin ve taasüf'ün zıddı olan teenni ise, bir işi yapmak için his ve duygularla hareket etmemek, onun hak-

---

346 -Münzirî/ Terğib ve Terhib, 3/418.

347 -Bu tarif, işe başlamadan önceki acelenin tarifidir. İş içindeki acele ise, işi âdâp ve erkânına göre değil, çabuk bitirmeye çalışmaktır.

kında doğru bir fikir ve kararın oluşmasını beklemektir. Ancak olay açıklık kazanınca, artık hareket etmek lâzımdır. Çünkü kalpte bir hayır yapma arzusu uyanınca, onunla birlikte nefis ve şeytan da uyanırlar ve araya girip o arzuyu değiştirmeye, çarpıtmaya, bozmaya çalışırlar. Bu sebeple, geç davranmak o arzunun sönmesi veya bozulması ve mahiyet değiştirmesiyle sonuçlanabilir. Ayrıca, başta ölüm olmak üzere, hayrın önüne geçebilen çeşitli haricî engeller de vardır.

Geç davranmaya da "kesel" denir. Keslânlık da denilen bu huydan da uzak olmak lâzımdır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle duâ etmiştir:

"Allah'ım! Keselden sana sığınırım."[348]

Haset; tâatları bozan, sevapları yakan, boş yere yorulmaya ve üzülmeye yol açan, lezzeti olmayan günahlar kazandıran, kalp körlüğüne sebep olan bir âfettir. Haset eden kişi için dalâlet, şaşkınlık ve hüsran olarak şu yeterlidir ki, kendisi Allah teâlâ'nın nimetine düşman, iradesine muhalif ve hükmüne kızgındır. Bunları değiştirmeye ve etkilemeye de gücü ve kuvveti yeterli değildir.

Haset; Allah teâlâ'nın müslüman kardeşine ver-

---

[348] -Bazı kimseler, özellikle hayır işlerinde son derece keslândırlar. Onun için, hep "Biraz daha dursun." derler. Ve sonunda, hayır yapma fırsatını kaçırırlar. Hayır yapma fırsatları uçan kuşlar gibidirler. Kuşlar bir yere konsalar bile, hep orada durmazlar. Onun için, elini çabuk tutmak lâzımdır.

diği bir nimetten, ona yaptığı bir lütuf ve iyilikten rahatsızlık duymak ve bunun yok olmasını arzu ve temenni etmektir. Bu arzu ve temenniyi fiil haline getirmeye kalkışmak ise, zulüm ve tuğyandır.

Hasedin zıddı müslümanlar için iyilik istemek ve sahip oldukları nimetlerden dolayı sevinç duymaktır. Bu olgun hâle de "nasihat" denir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bir hadiste, "Din nasihattır." buyurmuştur. Sözlü nasihat da bu nasihatin bir tezâhürü ve boyutudur. Çünkü müslümanlara sözlü olarak nasihat etmek, onlar için iyilik dilemekten kaynaklanır. Bu vasıf, en mükemmel şekilde peygamberlerde bulunmuştur. Onun için bunlar, insanları Allah teâlâ'ya iman ve itâat etme yoluna çağırırken şöyle demişlerdir:

"Ben size Allah'ın mesajlarını iletiyor ve size nasihat ediyorum."[349]

"Ben size Rabbimin mesajlarını iletiyor ve sizin için güvenilen bir nasihatçı görevini yapıyorum."[350]

"Ey kavm! Ben size Rabbimin mesajlarını ilettim ve size nasihat ettim. Fakat siz nasihat edenleri sevmezsiniz."[351]

Hasetten kurtulup nasihat vasfını kazanmak için,

---

349 -A'râf, 62
350 -A'râf, 68
351 -A'râf, 79

Allah teâlâ'nın "fâil-i muhtâr" olduğunu (kendi serbest iradesiyle hareket ettiğini), hakîm olduğunu (neyi niçin yaptığını çok iyi bildiğini ve boşuna bir iş yapmadığını), müslümanlara değer verdiğini, onları mutlu etmeyi taahhüt ettiğini, onlara yapılan iyilik ve kötülükleri kendisine karşı yapılmış saydığını düşünmek lâzımdır.

Haset etmemek gibi, hasedi tahrik etmemek de gereklidir. Hasedi tahrik etmek Allah teâlâ'nın verdiği nimetlerle şımarmak, onları başkalarının zararına kullanmak ve bunlar için eziyet vasıtaları haline getirmektir. Bundan dolayı, Musa Aleyhisselâm Firavun ve kavminin nimetleri bu şekilde kullandıklarını görünce haset etmemiş, fakat bundan duyduğu kızgınlığı şikâyet ve beddua haline getirerek şöyle demiştir:

"Rabbimiz! Sen Firavun ve çetesine dünya ziyneti ve serveti verdin. Onlar da bunu halkı senin yolundan saptırmak için kullanıyorlar. Rabbimiz! Mallarını helâk et, kalplerini de katılaştır. Elemli azabı görünceye kadar iman etmesinler." Böylece, nimeti yanlış biçimde kullanmanın cezasını her iki âlemde de çeksinler.[352]

Kibir helâk edici ve yıkıcı bir âfettir. Bu âfet önce İblis'i helâk etmiş ve onun dünya ve âhiretini yık-

---

352 -Yûnus, 88. Not: Nimetlerin kötülük, günah, zulüm ve eziyet aracı haline getirildiğini gören herkesin içinden geçen de böyle bir bedduadır.

mıştır. Diğer bütün kibir sahipleri de, bu kötü huyları yüzünden helâket ve felâket yoluna girmişlerdir. Kibir zulüm ve günahlardan başlayıp küfre giden bir yoldur. Bu yüzden Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"O kibirlendi ve kâfirlerden oldu."[353]

Bil ki, kibir kendi nefsini kulluk seviyesinin üstünde görmek ve çevresindeki diğer varlıklardan üstün olduğuna inanmaktır. Kibir, iman ve tevâzu tokmağıyla kırılmazsa, isyan, tuğyan, zulüm, israf, huysuzluk ve aşırlıklara yol açar. Kibirli insanlar, kendilerinden başka bir kimseye hak tanımazlar ve başkaları için tanımış hakları çiğnemekte bir beis ve sakınca görmezler.

Kibrin zıddı ise tevâzudur. Tevâzu, hakka karşı gelmekten, hukuka karşı inatçılık yapmaktan ve kendi nefsini Allah teâlâ'nın diğer yaratıklarından üstün görmekten sakınmaktır. Kibrin çıkan merdiven basamakları gibi dereceleri bulunduğu gibi, tevâzuun da inen basamaklar gibi dereceleri vardır. Bu sebeple, tevâzuun vasat derecesi kendini herkesle eşit durumda görmek iken, onun daha ileriki bir aşaması kendini bütün yaratıkların altında görmektir. Müridlerini bu ideâl seviyeye çıkarmaya çalışan bir mürşide, "Kendimizi uyuz bir köpekten de mi aşağı görelim?" dediklerinde, kendisi şöyle demiştir:

---

353 -Bakara, 34

"Evet, öyle görün. Çünkü, siz imansız ölüp cehenneme giderseniz, ateş içinde kanlı irinli uyuz köpekler haline gelir ve ebede kadar havlarsınız."

Kibir kusurundan kurtulup tevâzu erdemini kazanmak için kendi başlangıç ve sonunu düşünmek lâzımdır. Çünkü insanın başlangıcı bir kirli sudur. Cesedi itibarıyla sonu da ölüp toprak haline gelmektir. Hatta uzak başlangıcı da topraktır. Onun için Allah teâlâ, insanların dikkatlerini başlangıç ve sonlarına çekmiş ve örneğin şöyle buyurmuştur:

"İnsan hangi şeyden yaratıldığına baksın. O atılan bir sudan yaratılmıştır."[354]

"İnsan, kendisini bir bulanık sudan yarattığımızı bilmez mi?"[355]

"Sizi topraktan yarattık, sonra yine toprağa iâde edeceğiz."[356]

Başlangıcı ve sonu toprak iken, bu ikisi arasında dünya hayatı denilen kısa bir hayatı yaşayan insan, burada görüp geçirdiği hadiselere bakarsa, bu hayatta da kibir ve gurur gerektiren bir durum buylunmadığını görür. Çünkü gerek kendi vücudunda ve gerek dış âlemde tecrübe ettiği her şey, onun âciz ve çaresiz bir mahluk olduğunu gösterir.

---

354 -Târık, 5

355 -Yâsin, 77

356 -Tâhâ, 55

FASIL-22

GÜZEL AHLÂK

Bil ki, bu dünyada var olmanın ve buradaki hayatı yaşamanın gayesi marifettullah'tır. Peygamberlerin gönderilmesi de, Allah teâlâ'yı tanımak demek olan marifetullah'ı tesis ve temin etmektir. Marifetullah güzel ahlâkın da temeli ve kaynağıdır. Çünkü insanlar, Allah teâlâ'yı tanıdıkları ölçüde güzel ahlâka önem verirler.[357] Güzel ahlâk da insanları mutlu etmenin tek yoludur.

Güzel ahlâkı bir ağaca benzetirsek, bu ağaç üç kısımdan oluşur. Bunlardan birincisi marifetullahtır. Marifetullah, ahlâk ağacının kök ve gövdesidir. İkincisi güzel huylardır. Bu huylar, ahlâk ağacının dal ve budaklarıdır. Üçüncüsü de mutluluktur. Mutluluk bu kutsal ağacın tatlı meyvesidir.

Marifetullahın, yani Allah teâlâ'yı tanımanın

---

357 -Dünyadaki bütün tecrübeler, bu hükmün doğruluğunu ispat edegelmişlerdir. Bundan dolayı, marifetullah taşımayan insanlar güzel ahlâka hiç önem vermezler. Bu marifeti taşıyanlar da, marifetlerinin derecesine göre ona önem verirler. En büyük marifete sahip olanlar peygamberler oldukları için, en güzel ahlâk da onlarda bulunmuştur. Bu hakikati tescil etmek için, Allah teâlâ, Peygamberimize hitap ederek şöyle buyurmuştur: "Sen gerçekten büyük bir ahlâk üzerindesin." (Kalem, 4)

önündeki en büyük engel, kalbin O'ndan başka şeylerle meşgul olmasıdır. Bu sebeple, marifetullah kazanmak için, önce kalbi yabancı unsurlardan temizlemek lâzımdır. Bu temizlik yapılmadığı sürece, marifetullah kazanmak mümkün değildir. Kur'ân-ı Kerim'de kalp temizliğinin önemine işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Kıyâmet gününde mal ve evlad, ancak kalplerini temiz tutanlara fayda verirler."[358]

Marifet ile güzel ahlâkın beraber ve paralel olduklarının en güzel delili Allah Resûludur. Çünkü onun marifeti en yüksek olduğu için ahlâkı da en güzel olmuştur. Bu sebeple, Kur'ân-ı Kerim'de ona hitaben, "Sen büyük bir ahlâk üzerindesin."[359] buyurulmuştur. Kendisi de, "Ben Allah teâlâ'yı hepinizden daha çok tanıyan ve O'ndan daha fazla korkanım." buyurmuştur.

Marifet ve güzel ahlâkın birbirini tamamladıkları şu âyette de vurgulanmıştır:

"Güzel söz Allah teâlâ'ya doğru yükselir. O, sâlih ameli de yükseltir."[360] Bu âyetteki güzel sözden maksad, **lâ ilâhe illellah** kelimesidir. Bu kelimenin mânası ise tevhid ve marifettir. Tevhid ve marifet de salih

---

358 -Şuarâ, 89

359 -Kalem, 4

360 -Fâtır, 10

amelin kemiyet ve keyfiyetini yükseltir. Güzel ahlâk da salih amel cümlesindedir. Hatta o, bütün salih amellerin kökü ve kaynağıdır. Salih ameller, faydalı işler ve doğru ilişkiler güzel ahlâkın dal ve meyveleridir.

Güzel ahlâk şu unsurlardan oluşur:

1- Hikmet. Hikmet, olgunlaşmış akıldır.[361] Bu akıl, hak ile batılı, doğru ile yanlışı, zararlı ile yararlıyı birbirinden ayırır. Olgunlaşmamış akıl ise, bunları birbirine karıştırır veya birini diğer birinin yerinde görür.

2- Şecâat. Şecâat veya cesaret, olgunlaşmış gazap ve kızgınlık duygusudur. Bu duygu hâm iken nefsin emrindedir. Fakat olgunlaşınca hikmetin emri altına girer ve onun işaretiyle hareket eder. O, bu haliyle, eğitilmiş bir köpek gibidir. Hikmet ona, "Saldır!" derse saldırır, "Dur!" derse durur. Gazabın hâm şekli zulüm ve yıkım aracı iken, olgun şekli adaletin kılıcıdır.

3- İffet. İffet olgunlaşmış şehvet duygusudur.[362]

---

361 -Hikmetin çok tarifleri vardır. Bu demektir ki, hikmetin kısımları da çoktur.

362 -Şehvet kelimesi türkçede de kullanılır. Ancak türkçede anlaşılan mânası asıl mânasının az bir kısmıdır. Çünkü lügatte şehvet, zevk duygusuyla karışık istek demektir. Bu istek veya şehvet mide şehveti, uçkur şehveti, mal şehveti, riyaset şehveti, meşhur olma şehveti, beğenilme şehveti, övülme şehveti gibi çok kısımları kapsar.

Bu da gazap duygusu gibidir. Ham iken nefsin hizmetçisidir ve her türlü kötülüğe rağbet eder. Fakat, olgunlaşınca, hikmetin hizmetine girer ve onun işaretiyle doğru ve faydalı olan şeylere karşı uyanır, yanlış ve zararlı olan şeylere karşı uyur.

Bu hasletlerin olgunlaşmamış şekilleri, ifrat ve tefrit halleri de kötü ahlâkı meydana getirirler. Bu durumdaki akıl, bazen yanlışları doğru, bazen doğruları yanlış bulur. Bazen ortadaki kesin gerçeği görmez, bazen de dünyada ihtimali bulunmayan şüpheler icad eder. Bazen önündeki tuzakların farkına varmaz, bazen kendisi hile ve tuzaklar kurar. Gazap ve şehvet duyguları da bunun gibi, ya doğru çizginin altında kalır veya onun üstüne çıkarlar.

Bil ki, hakîm olan Allah teâlâ, insanlara akıl, gazap ve şehveti gerçekleri tanımak, faydalı şeyleri celp etmek ve zararlı şeyleri def'etmek için vermiştir. Ancak bu yetenek ve duyguları gayelerinden saptırmak ve hatta bütünüyle ters ve zıt maksadların tahsili için kullanmak da mümkündür. Bu durumda, kötü ahlâk denilen olgu ortaya çıkar. O zaman akıl hile ve şeytanlık aracı, gazap zulüm ve haksızlık vasıtası, şehvet nefse hizmet ve esaret vesilesi haline gelirler.

Akılla ilgili ahlâksızlığın en kötüsü şirk ve inkârdır. Allah teâlâ, bu türlü akıl sahiplerine hitap-ı itap (azarlayıcı hitap) tarzında şu sözleri yöneltmiştir:

"Gökleri ve yeri yoktan var eden Allah'ın varlığında şüphe mi vardır?"

"Yaratmayı başlatan, sonra onu tekrarlayan kimdir? Gökten ve yerden size rızk veren kimdir? Bu Allah'tan başkası mıdır? Yoksa, onunla beraber başka ilâhlar da mı vardır? De ki: Bunları iddia ediyorsanız, kanıt ve delilinizi getirin."[363]

Gazapla ilgili ahlâksızlığın en kötüsü Hakka karşı gelmektir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Bazı kimselere "Allah'tan korkun!" denildiği zaman, kızgınlıkları artar. Bunlara cehennem kâfidir. O ne kötü (ne korkunç) yerdir!"[364]

Şehvetle ilgili ahlâksızlığın da en kötüsü de zina isteğidir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Zinaya yaklaşmayın. O açık bir çirkinlik ve kötü bir yoldur!"[365]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Zina eden kişi, zina ederken mü'min değildir."[366]

---

363 -Neml, 64

364 -Bakara, 206

365 -İsrâ, 32

366 -Müttefekun aleyh Not: Bu önemli hadisin devamı şöyledir: "İçki içen de içerken mü'min değildir. Hırsızlık yapan da bunu yaparken mü'min değildir."

TEVÂZU VE TEVHİDİN HAKİKATİ

Bil ki, tevâzu da güzel huylardandır. Çünkü o, benlik duygusunun akıl ve hikmetin emrinde kullanılmasıdır. Bu sebeple o, inat etmeden ve zorluk çıkarmadan "hakk"a eğilmek ve onu kabul etmektir. Hak ise, hem Allah teâlâ'nın özel bir ismidir, hem de bütün hukuk ve doğruların genel ismidir. Onun karşıtı batıl kelimesidir. Batıla eğilmek ise tevâzu değil, zillet ve dalâlettir.

Tevâzu, hak karşısında benlik davasından vazgeçmektir. Bu sebeple, bu huya sahip olan bir kimse, ne haksız bir şekilde övülmekten dolayı sevinir, ne de haklı bir şekilde yerilmekten dolayı kızgınlık ve dargınlık gösterir. Halkın konuşmasını Hakkın konuşturması (intak-i Hak) olarak gören gerçek muvahhidler ise, haksız övülmeyi bir imtihan, haklı yerilmeyi de hata ve günahlara işaret şeklinde değerlendirirler. Haklı övülmeyi de bir teşvik ve devam emri olarak kabul ederler.

Şöyle denilmiştir:

"Mütevâzi olan kimse, kendi benliğini görür; fakat onu hakkın önünde eğer. Muvahhid ise yalnız Allah teâlâ'yı görür. Onun için kendi benliğini de görmez." Muvahhidlerin huyu, Allah teâlâ'nın her türlü (acı, tatlı) takdirlerine rızâ göstermek ve hepsinden

aynı derecede memnun olmak ve ruhanî lezzet duymaktır. Çünkü O'nun takdiri olmaları açısından bunların hepsi aynı şeylerdir. Bu sebeple, muvahhidler, her şeyi Allah teâlâ'dan bilirler ve O'ndan gelen her şeyi kendileri için bir lütuf ve ikram sayarlar. Bunlar varlık ve yokluğu, medih ve tenkidi, itibarlı ve itibarsız olmayı aynı derecede görürler.

Mütevaziler ise, bunların hepsini aynı derecede görmesler de Hakkın emri önünde eğilirler.

İmamlardan bir zat şöyle demiştir:

"Marifetullah, muvahhid ve mütevâzi kimselerin kalplerinde bulunur. Bunlar, kalplerindeki marifet sayesinde, Allah teâlâ'nın büyüklüğü karşısında zillet duyma halini kendileri için zatî (zattan ayrılmaz) bir sıfat haline getirirler. Bu sebeple, onlar ayakların altına atılsalar veya omuzların üstünde taşınsalar aynı tevâzu ve zillet duygusunu yaşarlar.[367] Bunlar, benlik ve varlık duymayı da bir çeşit şirk sayarlar. Çünkü

---

367 -Tevazu duygusu herkese karşı, zillet duygusu ise yalnızca Allah teâlâ'ya karşı duyulur. Tevazu kendini halktan üstün görmemektir. Zillet ise kendini hiç görmektir. Kul ancak Rabbine karşı kendini hiç görür. Halka karşı ise izzetini korur. Onun için Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: "İzzet, Allah için, O'nun Resûlu için ve O'na iman edenler içindir." (Münâfikun, 8) Bir hikmetli sözde de şöyle denilmiştir: "Hiç kimse mabud olacak kadar senden büyük değildir ve abd olacak kadar senden küçük değildir."

"Ben!" diyen ve var olan yalnızca Allah teâlâ dır."[368]

Tevâzu, hak olan her şeyi kabul etmektir. Hak olan bir şeyi kabul etmemek ise kibirdir. Kötü ahlâktan olan kibir kebire'dir.[369]

FASIL-23

TEFEKKÜR ETMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Onlar ayakta iken, otururken ve uzanmışken Allah'ı hatırlayıp zikrederler ve göklerle yerdeki yaratıklarda tefekkür edip "Rabbimiz! Sen bunları boşuna yaratmamışsın. Seni boş iş yapmaktan tenzih ederiz." derler"[370]

"Biz sana Kur'ân'ı indirdik ki, onu insanlara açıklayasın ve onlar da tefekkür etsinler."[371]

---

368 -Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur: (Tâhâ, 14): "Ben Allah'ım. Benden başka ilâh yoktur. Bana boyun eğip kulluk et ve beni anmak için namaz kıl." Ve şöyle buyurulmuştur (Hac, 62) : "Çünkü var olan Allahtır. O yüce ve büyüktür. Müşriklerin taptıkları başka şeyler ise bâtıldırlar."

369 -Kebire büyük günah demektir. Çoğulu "kebâir"dir. Büyük günahlar, tevbe etmedikçe affedilmezler.

370 -Âl-i İmrân, 191

371 -Nahl, 44. Not: Bu âyetin açık beyanına göre, Kur'ân'da tefekkür etmek, Allah Resûlunun açıklamalarını dinledikten ve onlafı sonradır. Bu da o demektir ki, Kur'ân'da doğru tefekkü-

Tefekkürün mukaddimesi dinlemek[372], uyanmak ve bilinenleri akla getirmektir. Sonucu ve meyvesi ise yeni bir ilim kazanmaktır. İlim de ya faydalı bir amel için gerekli bir vasıtadır veya bizzat mutluluk ve lezzet veren bir şeydir.

---

rün malzemesi Allah Resûlunun hadisleridir. Bu duruma göre, Allah Resûlunun hadislerini atlayarak direkt bir şekilde Kur'ân'da tefekkür etmeye çalışmak yöntem olarak yanlıştır. Bu yanlış yöntemin meyvesi ise, Kur'ân'ı yanlış anlamak ve sapıtıp dalâlete düşmektir. Nitekim bu yöntemi uygulayan filozoflar, sufiler ve kelâmcılar derecelerine göre sapıtmış ve yoldan çıkmışlardır. Zamanımızda da hadisleri bir kenarda bırakıp yalnızca Kur'ân'dan hüküm çıkarmak gayreti içine giren bir takım kimseler de sapıtmış ve ürettikleri görüşlerle İslâm'dan uzaklaşmışlardır. Bunlar kendileri yoldan çıkmakla kalmamış, kendilerini dinleyen cahil- cühelâ zümresini de yoldan çıkarmışlardır. Bunların yaptıkları büyük kötülüklerden birisi de İslâm dinine ve mukaddesatına karşı saygısı bulunmayan bazı kimseleri Allah Resûlunun nur, hidayet ve bereket olan hadis-i şeriflerine dil uzatmak ve onları tahkir etmek yönünde cesaretlendirmeleridir. Bunlardan birisi, hiç vicdanı sızlamadan ve kalbi ürpermeden böyle bir avarenin hadis-i şerifler için kullandığı şu ağır sözü tasdik makamında kitabına almıştır: "Hadis patentli hurafeler!" Allah! Allah! Bu nasıl âlimdir, nasıl peygamber vârisidir, nasıl İslâm savunucusudur böyle! Benim burada bu saygısızlığa karşı kanım dalgalar gibi kabardı, taştı. O ise, gayet sakin, daha da ötesi, ferih ve fahur bir halde, Arşullahı titretebilen bu saygısızlığı kitabına almıştır. Birilerinde iman yoktur, ama yine de kimsenin gizlisiyle uğraşmamak lâzımdır.

372 -Burada, duyulan ve dinlenen söz üzerinde tefekkür etmek tarif edilmiştir. Bunun yanında bir de görülen şey üzerinde tefekkür etmek vardır.

[Dinlemek, anlamak ve yararlanmak maksadıyla bir hikmetli söze, bir mev'iza ve nasihata kulak vermektir. Buna can kulağıyla dinlemek de denir.] Çünkü yalnızca kulaklarını açmak anlamayı ve yararlanmayı sağlamaz. Kulak yoluyla alınan bilgiler vacip cinsinden iseler, onları dinlemek de vâciptir. Onun için Allah teâlâ şöyle buyurmuştur:

"Kur'ân okunduğu zaman susun ve onu dinleyin."[373] Bu bilgiler haram cinsinden iseler, onları dinlemek de haramdır. Müstehap olan bilgileri dinlemek müstehap, mekruh olan bilgileri dinlemek de mekruhtur.

[Uyanmak, kalp ve iradenin çalışır hale gelmeleridir. Çünkü dinlemek, ya bir şeyi yapmak, ya da bir şeyden sakınmak şeklinde bir mesaj taşır. Uyanmak, bu mesajı uygulamak için içerde hazırlanmaktır.] Mesaj bir emirse, onu dinlerken uyanmak da farzdır. Böyle bir durumda kılını kıpırdatmamak günah işlemektir. Allah teâlâ, verilen emir ve mesajlara karşı kayıtsız kalan kimseler hakkında şöyle buyurmuştur:

"Onlar, sanki uzak bir yerden çağrılırlar."[374]

"Onların çoğunun söz dinleyip anladıklarını mı sanırsın? Onlar hayvanlar gibidirler. Hatta daha beterdirler."[375]

---

373 -A'râf, 204

374 -Fussilet, 44

375 -Furkan, 44

Dikkatle dinleyenler hakkında da şöyle buyurmuştur:

"Kalbi olan ve kalp uyanıklığıyla dinleyen kimseler için Kur'ân'da nasihat ve öğüt vardır."[376]

Bilinenleri akla getirmek ise, yeni bir ilim kazanmak içindir. Çünkü bazı ilimler bazı ilimlerin sonuçlarıdırlar ve bunların terkiplerinden oluşurlar. Tefekkür de bu sonuçlara ulaşmak için bu terkipleri yapmaktır.

Tefekkür etmek, vâcip olan ilimleri kazanmak için vâcip, haram olan ilimleri kazanmak için ise haramdır. Müstehap ve mekruh olan ilimleri kazanmak için ise, konusuna göre müstehap veya mekruhtur.

Kalbe iman konusunda bir şüphe düşmüşse veya orada giderilmesi gereken bir yanlışlık oluşmuşsa, bunları giderinceye kadar tefekkür etmek de farzdır.

Tefekkürle kazanılan ilimler topluca beş kısımdır.

Birinci kısım, imanın asıl ve rükünleriyle ilgili ilimdir. Bu ilmi kazanmak farzdır. İmanın asıl ve rükünleri ise Allah teâlâ'ya, meleklere, kitaplara, peygamberlere ve âhiret gününe iman etmektir. Bunlarla ilgili ilmin kaynağı ve esas menbaı Kur'ân-ı Kerim ve sahih hadislerdir. Burada tefekkür, bu ilmi bu kaynaklardan almak ve onların ışığında oluşturmak için zihnî çaba sarf etmektir.

---

[376] -Kaf, 37

İkinci kısım ibadetlerle ilgili ilimdir. İbadetler de bedene ve mala taalluk edenler olmak üzere iki kısımdır. Namaz ve oruç gibi ibadetler bedene, zekât, ticaret ve malî işler de mala tealluk eden ibadetlerdir. Bu ilimden kişiyi ilgilendiren miktarı farz, ondan fazlası sünnet ve fazilettir.

Üçüncü kısım kötü ahlâk ilmidir. Kötü ahlâk ilmi, kötü olan huyları tanıyıp kendisini onlardan kurtarmak ve korumak için gereklidir. Ancak bu ilmi, gerektiğinden fazla öğrenmek câiz değildir. Çünkü bu, hem kıymetli olan ömür ve zamanı boş yere heder etmek, hem de akıl, his ve duyguları kötü ve zararlı olan şeylerle meşgul etmektir. Böyle bir meşguliyet ise, bu şeylere karşı tepki yönündeki hassasiyeti köreltir ve giderek onlara alışmaya ve onları normal ve iyi bulmaya yol açar. (Uzun bir müddet gübreyi karıştıran bir kimse, artık onun ne kokusundan, ne de manzarasından iğrenmez. Aksine, bunlardan zevk ve lezzet alır.)

Dördüncü kısım iyi ahlâk ilmidir. İyi huylar kazanmak farz olduğu gibi, bunların neler olduğunu ve hangi yol ve yöntemlerle kazanıldığını öğrenmek de farzdır. İyi ahlâk ilminin önünde sınır ve tahdit yoktur. Bu sebeple, bu ilim ne kadar ileri derecede öğrenilirse, o kadar iyidir. Çünkü iyi olan şeyleri daha iyi öğrendikçe, hem onlara karşı rağbet artar, hem de onları daha doğru bir şekilde yapma ve yaşama imkânı doğar.

Beşinci kısım duyularla ilgili ilimdir. Duyular, dış âleme açılan pencerelerdir. Bu pencerelerden gelen algılamaları tefekkür yoluyla ilim haline getirmek lâzımdır. Hayvanla insan arasında önemli farklardan birisi de burada ortaya çıkar. Çünkü, hayvan göz, kulak, dil gibi duyu pencerelerinden gelen algılamaları bedene âit maddî birer his seviyesinde tutar; insan ise, bunlardan aklî mânalar çıkarır. Ancak, inançsız kimse sonuçta bunları yine maddî hislere çevirirken, şuurlu mü'min onlardan Allah teâlâ'nın varlığı, büyüklüğü, kudreti, rahmeti ve diğer isim ve sıfatlarıyla ilgili imanî ilimler elde eder.

FASIL-24
TEVBE ETMEK

Bil ki, tevbe etmek günahkârlıktan itâatkârlığa, yanlış yoldan doğru yola dönmek demektir. Bu dönüş düşüncede, duyguda ve fiilde olmak üzere birkaç kısımdır. Tevbe etmek için, iki şeyi bilmek lâzımdır. Birincisi yanlış yaptığını ve günah işlediğini bilmektir. Çünkü bunu bilmeyen bir kimse, tevbe etme ihtiyacını duymaz. İkincisi, tevbe etmenin farz olduğunu bilmektir. Tevbe etmek bir çok âyet-i kerimelerle emredildiği için, önemli farzlardandır. Tevbe etmeyi emreden bazı âyetler şöyledir:

"Yalnız Allah'a kulluk edin. Ben sizin için O'nun

tarafından açık bir uyarıcıyım. Ve Rabbinizden af dileyip tevbe edin. O zaman O sizi belirlenen vakte (ölümünüze) kadar güzel bir şekilde yaşatacaktır. O, günah işlemeyen fazilet sahiplerine de bunun karşılığını verecektir. Bundan yüz çevirirseniz, ben sizin için büyük bir azap gününden korkarım."[377]

"Ey kavim! Tevbe edip Rabbinizden af dileyin. Bunu yaparsanız, O, üzerinize bolca yağmur indirecek ve kuvvetinize kuvvet katacaktır. Hal bu iken, tevbe etmekten yüz çevirip günahkârlıkta ısrar etmeyin."[378]

"Ey kavim! Allah'a kulluk ve ibadet edin. Sizin için O'ndan başka ilâh yoktur. O sizi yerden çıkarmış ve yerde yaşamak için size ömür ve imkân vermiştir. Öyleyse, tevbe edip O'ndan af dileyin. Benim Rabbim hiç şüphesiz yakındır ve (tevbeleri) kabul edendir."[379]

"Ey mü'minler! Hepiniz Allah'a dönüp tevbe ediniz. Bunu yaparsanız iflâh olursunuz."[380]

"Ey iman edenler! Samimî bir şekilde Allah'a dönüp tevbe ediniz. O zaman umulur ki, O günahlarınızı affeder ve sizi altından ırmaklar akan cennetlere dahil eder."[381]

---

377 -Hud, 3
378 -Hud, 52
379 -Hud, 61
380 -Nur, 31
381 -Tahrim, 8

"Neden bu insanlar tevbe edip Allah'tan af dilemiyorlar? Halbuki O, bağışlayıcı ve merhametlidir."[382]

"Görmüyorlar mı ki, (günahlarından dolayı) senede bir veya iki kere başlarına belâ geliyor? Hal bu iken, ne tevbe ediyorlar, ne de kendilerine geliyorlar!"[383]

"Allah çokça tevbe eden ve temizlenen kimseleri sever."[384]

Tevbe etmek dört unsurdan oluşur. Bunlar; tevbe etmenin Allah teâlâ'nın emri olduğunu düşünmek[385], pişmanlık duymak, günah işlemeyi bırakmak ve aynı günahı tekrar işlememeye karar vermektir.[386] Burada gerekli olan pişmanlık, günahı fiilen bırakmayı sağlayacak güçte olan miktarıdır. Bu itibarla, bundan aşağısı pişmanlık sayılmaz. Bundan yukarısı ise, zorunluluk değil, fazilettir.

Kul tevbe ederken, bunu Allah teâlâ'nın hidayet

---

382 -Mâide, 74

383 -Tevbe, 126. Not: Bu âyet asr-i saâdetteki münafıklar hakkında indirilmiştir. Hükmü ise her dönemdeki münafık, fasık, gafil ve günahkârları kapsar.

384 -Bakara, 222. Not: Bu âyet, Peygamberimizin ashabı hakkında indirilmiştir. Hükmü ise, tevbe ve temizliğe önem veren bütün mü'minleri kapsar.

385 -Bu şu demektir: Örneğin, bir kimse sağlığına zarar verdiğini düşünerek bir kötülüğü terk ederse, bu iyi bir şey olmakla birlikte tevbe sayılmaz.

386 -İşlenmiş olan günah, kul hakkı ise, ayrıca ondan helâllık almak da zorunludur.

ve yönlendirmesiyle yaptığını düşünmek durumundadır. Çünkü Allah teâlâ, iman nasip etmedikçe inanmak mümkün olmadığı gibi, tevbe nasip etmedikçe de tevbe etmek mümkün değildir. Allah teâlâ'nın güzel isimlerinden birisi de "Tevvâb"tır. Mânası ise, tevbe etmeyi ilham eden ve samimî olarak tevbe edenleri affeden demektir.

Konusuna göre tevbe etmenin çok mertebeleri vardır. Çünkü günahkârlıktan itâatkârlığa dönmek tevbe olduğu gibi, kalp ve zihni meşgul eden şeylerden sıyrılmak, güzel olan bir işten daha güzel olana yönelmek de tevbedirler. Bu sebeple Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da çok tevbe etmiştir. Çünkü o, hiçbir mertebede durmaksızın Rabbine karşı daha güzel bir şekilde kulluk etmek ve daha saf ve berrak bir zihin ve kalp atmosferi içinde ibadet yapmak istemiştir.

Kur'ân-ı Kerim'de tevbe etmek "firar etmek", "inâbe etmek" ve "ihbât etmek" lâfızlarıyla da bildirilmiştir. Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Allah'a firar edin. Ben O'nun tarafından sizin için açık bir uyarıcıyım."[387]

"Rabbinize inâbe edin ve O'na teslim olun. Aksi takdirde, O'ndan size azap gelecek ve siz bu azaba karşı çaresiz kalacaksınız."[388]

---

387 -Zâriyât, 50. Not: Bu sözü Nuh aleyhisselâm kendi kavmine söylemiştir.

388 -Zümer, 54

"İman eden, sâlih amel işleyen ve Rablerine ihbât eden kimseler cennet ehlidirler. Onlar cenette kalıcıdırlar."[389]

"İlâhınız tek bir ilâhtır. Yalnızca O'na teslim olun. İhbât edenlere müjdeler olsun!"[390]

Ancak bu lâfızlarla tevbe etmek arasında bazı ince farklar da vardır. Çünkü firar etmek kendi günahlarından kaçmak şeklinde olabildiği gibi, etraftaki günahlar ve günahkârlardan kaçmak şeklinde de olabilir. İnâbe etmek, tevbe etme şeklinde veya mutlak anlamda Allah teâlâ'ya dönmek demektir. Ortada günah varsa, inâbe etmek günahtan tevbe etmektir. Günah yoksa, o zaman o, itâat etmek arzusundan dolayı dönmektir. İhbât etmek ise, inat ve ısrar etmeden ve zorluk çıkarmadan Hakka dönmek ve ona boyun eğmektir.

FASIL-25
SABRETMEK

Bil ki, insanda nefis, şeytan ve kötü şehvetler akıl, marifet ve hayır ilhamiyle çekişme halindedirler. Bu çekişmenin sonuçları büyük oldukları için, buna en büyük cihad denilmiştir. Çünkü cihadların ve savaş-

---

389 -Hud, 23
390 -Hac, 34

ların büyüklüğü doğurdukları sonuçlara göredir. Bu sebeple, Allah Resûlu aleyhissalatu vesselâm can pazarının yaşandığı bir savaştan dönerken, ashabına, "Küçük cihad'tan büyük cihada döndük." buyurmuştur. Onun büyük cihad'tan kasdettiği şey, üçlü şer ittifakı olan nefis, şeytan ve kötü şehvetlere karşı savaştır. Bu savaş kılıç, mızrak ve tüfekle değil, sabırla kazanılır. Sabır ise, üçlü şer ittifakının hücumu karşısında teslim olmamak ve onlara karşı direnip sebât etmektir.

Bu sebat gösterildiği takdirde, akıl, marifet ve ilham cephesi galip gelir. Kur'ân-ı Kerim'de bu cephedeki üçlüye "Allah'ın hizbi" adı verilmiş ve onun galibiyeti için çalışmak gerektiğini bildirmiştir.[391]

---

391 -Mâide, 56; Mücâdele, 22. Not: Bazı kimseler ve cemaatler kendi kendilerini büyütmek için, büyük isimler kullanırlar. Ancak, mânası gerçekleşmedikçe, kuru bir ismi kullanmak kimseyi büyütmez. Onun için, şu veya bu büyük isme heves duyanlar, onun mânasını da kendilerinde gerçekleştirmeye çalışmak zorundadırlar. Aksi takdirde, isim gâsıbı ve hırsızı durumuna düşerler. Böyle bir durumda, fâsık bir adama Müttaki ismini vermek, onu ne kadar yüceltirse, Allah'ın emirlerini çiğneyen bir fırkaya Allah'ın Hizbi demek de onları o kadar yükseltir. Mâna ve hakikati önemseyenler, lâfız, şekil ve kalıbı ikinci derecede görürler. Fakat mânadan iflas edenler, zâhire dönük bu şeyler üzerinde titrerler. Şekilcilik, merasimcilik denilen olaylar da mânanın iflâsı sonunda revaç bulmaya başlar. Bir ara "nur" ismi ve ondan türetilen isimler dikkatimi çekmişti. Çünkü bu isimler çocuk isminden dükkan ve firma isimlerine kadar çok sahalarda

Sabır gerçekleştiği takdirde, yapılması gereken işler de kolaylıkla yapılır. Sabır iki şeyle gerçekleşir. Bunlardan birisi, sabır gerektiğine inanmaktır. İkincisi ise, riyâzet yapmaktır. Riyâzet, iradeyi tâat ve hayır yönünde kuvvetlendirmek ve nefsi tâat ve hayra alıştırmak için temrinler ve alıştırmalar yapmaktır. Diğer bir ifade ile, riyâzet, kolay olan tâat ve hayırlardan başlayarak devamlı ve ısrarlı bir şekilde daha zor olanlara doğru ilerlemek ve açılmaktır. Bu olay, tıpkı vücudu uygun sporlarla güçlendirmek ve onu zor işlere elverişli hale getirmek gibidir. Ancak riyazet çalışması vücut üzerinde değil, irade ve nefis üzerindedir. Bu çalışmanın sonunda irade iyice güçlenir, nefis de tamamiyle itâat altına alınır.[392]

---

kullanılmaya başlamıştı. O zaman da kendi kendime şöyle demiştim: "Bu insanlar, fıtraten nura müştaktırlar. Nur ismine bu yoğun ilgileri de bunu gösterir. Çünkü Nur Allah teâlâ'nın kendisidir. Fakat, bunlar, şeytanın igfal ve idlal etmesiyle müştak oldukları hakikati bırakmış, kuru bir isme sarılmışlardır."

[392] -Riyazetin esası farz ve sünnet olan ibadetleri dikkat ve disiplin içinde yapmaktır. Nefis bunlarla tam ıslah olmazsa, bundan sonra daha sıkı perhizler, halvetler ve temrinler uygulanır. Ancak bunlar yapılırken, vücut veya akla zarar veren yöntemlerden sakınmak lâzımdır. Aksi takdirde, sonuç almak mümkün olmadığı gibi, bunlardan ileri gelen bir sürü zarar ve sıkıntılarla uğraşmak durumu da ortaya çıkar. Yarım kafa ve yarım vücut halindeki insanlar, her meslek ve toplum için sorun oluşturmuşlardır. Kör ve sağırlar asırları tahrip, nesilleri ifsat ve telef etmişlerdir. Âhir zamanın en büyük belâsı olan Deccal'ın da

Tehzip, nefsi kötü sıfatlardan arındırmak mânasına geldiği gibi, onu imtihan etmek ve ne durumda olduğunu anlamaya çalışmak mânasına da gelir. Basireti açık ve himmeti yüce kimseler, nefsin kuru iddialarına kanmazlar. Bunlar fiilen ispatlanmamış tafralara iltifat etmezler. Bunlar, nefsin her iddiasına karşı, "Doğru iseniz, delilinizi gösterin."[393] âyetini okurlar ve iddiacı nefislerini ispata davet ederler.

Sabır, imanın yarısıdır. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur: "İman iki yarımdan oluşur. Bu yarımlardan birisi sabır, birisi de şükürdür."

---

bir gözü kördür. Şaşılacak şeydir ki, bazı kimseler vücudlarındaki sakatlıkları büyüklüklerine işaret gibi göstermişlerdir. "Cehaletin ol mertebesi sehl olmaz."

Bu satırları yazarken, sakatlığı bir kusur ve sorun gibi göstermenin toplumda büyük bir oran oluşturan vücud özürlüsü vatandaşları rahatsız edip etmeyeceğini düşündüm. Sonra din nazarında da her türlü kusurun eksiklik demek olmadığını, bunlardan bir kısmının bir imtihan olduğunu, sabır göstermek suretiyle imtihanı kazananların büyük derecelerle mükâfâtlandırılacağını bildiren şu âyet-i kerime aklıma geldi: "Sizi vücudunuzdan biraz eksiklikle imtihan edeceğiz. Buna Sabredenleri müjdele. Onlar için Rablerinden dereceler ve rahmet vardır." (Bakara, 155) Ancak, bunun yanında, Kur'ân-ı Kerim gözlü ve körlerin, duyan ve sağırların bir olmadıklarını da söylemiş ve küfürle dalâlet ehlini kör ve sağır olarak vasıflandırmıştır. (En'âm, 50; Ğâfir, 58; Hud, 24;) Bir âyette de şöyle buyurmuştur: " Kusur olan gözlerdeki körlük değil, kalplerdeki körlüktür." (Hac, 46) Bizim görüşümüz de Kur'ân'ın görüşüdür.

393 -Bakara, 111; Enbiyâ, 24; Neml, 64;

FASIL-26

KORKMAK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Mü'min iseniz benden korkun."[394]

"İnsanlardan korkmayın, benden korkun."[395]

Bil ki, korkmak elem ve hüzün duymak gibi, kalbin büzülmesi, kanın çekilmesi ve neşenin bozulması halidir. Sebebine göre korkmak üç kısımdır:

Birincisi ve en üstün olan kısım, Allah teâlâ'nın uluhiyet ve azamet sıfatlarını düşünmekten hâsıl olan korkudur. Çünkü Allah teâlâ'nın sınırsız bir güç ve kudrete sahip olduğunu ve istediği her şeyi yapabildiğini, dilediği kimseyi aziz, dilediğini zelil ettiğini, râzı olduğu kulunu kendine yakın tuttuğunu, kızdığını uzaklaştırdığını, bunları yaparken de kimseye hesap vermek veya bir mülahazaya takılmak gibi bir durumda olmadığını düşününce, bundan zorunlu olarak korku doğar. Bu korkuyu duymak farzdır. O aynı zamanda, Allah teâlâ'ya iman etmenin sağlıklı olduğunun da belirtisidir.

Amellerini çok görüp bundan dolayı ucup ve gurur duyan ve Allah teâlâ'ya karşı nazlanmak temâyü-

394 -Âl-i İmrân, 175

395 -Mâide, 44

lünde olan kimselerle her hangi bir sebepten dolayı kendilerini O'nun azap ve gazabından emin hisseden kimseler için bu korku hem lüzumlu, hem de çok faydalıdır. Çünkü bu korku, onlara hadlerini bildirir ve onları kulluk zeminine indirir. Kendilerini emin hissedenler de bu sayede Allah teâlâ'nın azap ve gazabından emin olunamayacağını anlarlar. Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Gökte olanın sizi sarsılıp açılan yere batırmayacağından mı emin oldunuz? Yoksa, gökte olanın üzerinize taş yağdırmayacağından mı emin oldunuz?"[396]

"Kendilerini Allah'ın azabından emin mi görüyorlar? Allah'ın azabından ancak hüsrana uğrayanlar, kendilerini emin görürler."[397]

İkinci kısım, nimetin geri alınmasından korkmaktır. En büyük nimet de iman olduğu için, bu korku en çok imanın selp edilmesi ihtimali üzerinde yoğunlaşır. Kur'ân-ı Kerim'deki şu duâlar, bu korkunun ifadesidirler:

"Rabbimiz! Bizi hidâyet ettikten sonra, kalpleri-

---

396 -Mülk, 16, 17. Not: Bu iki âyette, Allah teâlâ kendisini "gökte olan" deyimiyle ifade etmiştir. O halde, "Allah teâlâ göktedir." demek yanlış bir söz değildir. Fakat, hayrettir, âyetlerin bu sarahatine rağmen, bazı kimseler, ısrarla Allah teâlâ'nın gökte olduğunu söylemeyi küfür sayarlar. Fesübhanellah! Bu kimseler, din ve akîdeyi Kur'ân'dan mı, yoksa kendi kendi akıllarından ve heveslerinden mi öğrenirler?

397 -A'râf, 99

mi saptırma. Ve bize kendi tarafından bir rahmet ver."[398]

"Rabbimiz! Üzerimize sabır ve sebat yağdır, ayaklarımızı sabitleştir, küfür ve kâfirlere karşı bize yardım et."[399]

Bu ikinci kısım korku, nimetleri görmeye, onlardan dolayı Allah teâlâ'ya minnet duyup şükretmeye ve nimetleri doğru kullanmak için titizlik göstermeye vesile olur.

Üçüncü kısım, günahlara karşı va'dedilen cezalardan ve azaplardan korkmaktır. Bu korku da, kulu emredilen şeyleri yapmaya ve nehyedilen şeylerden sakınmaya sevk eder.

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bu korkuyu kasdederek şöyle buyurmuştur:

"Korku, Allah teâlâ'nın kamçısıdır. Kullarını onunla yönetir."[400]

Bu kısımlarıyla korku, bir kalp amelidir ve sevabı vardır.[401]

---

398 -Âl-i İmrân, 8

399 -Bakara, 250

400 -Bu söz, kudsî hadis olarak da rivâyet edilmiştir.

401 -Duygular, dış organlarla yapılan işler gibi anlık ve geçici değil, sabittirler. Bu sebeple, onların iyi olanları devamlı sevap üretir, kötü olanları da sürekli ve aralıksız günah üretirler. Bu böyle olduğu içindir ki, duyguları kötü olan bir kimse, dış organlarıyla bazı iyilikler yapsa ve beş vakit namaz kılsa, yine de

Kur'ân-ı Kerim'de korku "işfak" ve "huşû'" lâfızlarıyla da dile getirilmiştir.

Örneğin şöyle buyurulmuştur:

"Cennete namzet olan mü'minler, Rablerinin azabından işfak ederler."[402]

"Onlar Rablerinden korkarlar ve O'na karşı işfak halindedirler."[403]

"Mü'minler iflâh olmuşlardır. Onlar namaz kılarken huşû' halindedirler."[404]

"Onlar rağbet ve korku ile bize duâ ederler ve bize karşı haşyet duyarlar."[405]

Ancak bu lâfızlarla korku arasında bazı farklar da vardır. Çünkü işfak, korku ve ümidin denge halinde ve eşit olmalarıdır. Huşû' ise, heybet veren büyük bir şeyi görmek, düşünmek veya duymak sebebiyle kalp ve organların sinmeleri ve hareketsiz hale gelmeleridir.[406]

---

zararda olur ve sevapları günahları yanında az kalır. Bu tür kimselerin bir kısmı huy, duygu ve düşünce yoluyla kazandıkları günahları baskın ve yoğun olduğu için namaz kılmalarına, oruç tutmalarına, hac, falan yapmalarına rağmen imansız ölürler.

402 -Maâric, 27

403 -Mü'minûn, 57

404 -Mü'minûn, 1, 2

405 -Enbiyâ, 90

406 -Kalbin hareketsiz hale gelmesi, elbette ki, durması demek değildir. Bazen bu da olur. Fakat o zaman ölüm olayı gerçek-

Korkunun sonuç ve meyvesi ise vara'dır. Vara', zararından korkmak sebebiyle haram ve şüpheli şeylerden sakınmak ve onlardan uzak durmaktır.

Korku, hüzün ve kabz (kalbin daralması) da doğurur. Ancak bu ikisi (hüzün ve kabz) bazen de aşırı neşe ve açılmanın müteakip cezalarıdır.

FASIL-27

ÜMİT ETMEK

Ümit etmek de, korkmak gibi, Allah teâlâ'nın uluhiyet ve azamet sıfatlarını bilmek ve düşünmekten doğar. Çünkü bu yüce sıfatlar hem korku, hem de ümit verirler. Bu sebeple, Allah teâlâ'yı hakkiyle bilenler O'ndan hem korkarlar, hem de ümit ederler. Çünkü fayda veren de, zarar veren de, sevindiren de, üzen de O'dur. Kur'ân-ı Kerim'in ifadesiyle, "Güldüren O, ağlatan O, öldüren O ve yaşatan O'dur."[407]

Bu ümit, Allah teâlâ'ya iman etmekten ileri geldiği için, onun gibi sabittir. Bu sebeple o, hayatın değişen tatlı ve acı tecellileriyle birlikte değişmez ve artıp eksilmez.

---

leşir. Onun için, burada kasdedilen şey, kalbin dikkat kesilmesi ve bütünüyle hedefe yönelmesidir. Bu durumda kalbe başka hayal girmez, uzuvlarda da durgunluk ve saygı duruşu hasıl olur.

407 -Necm, 43, 44

Ümit etmek, sevap ve iyilik beklemek şeklinde de olabilir. Bu türlü ümit, sahibini daha çok tâat ve ibadet etmeye sevk ederse, o meşru bir ümittir. Böyle bir fonksiyon ifâ etmezse, o şeytandan gelen bâtıl bir ümniye ve temennidir.

Kur'ân-ı Kerim'de buna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Şeytan onlara boş vaadlerde bulunur ve onları boş yere ümitlendirir."[408] Çünkü Allah teâlâ batıl ümniye ve temennileri gerçekleştirmez.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Yoksa, kâfir ve fâsık insan ne temenni ederse, o gerçekleştirilir mi? Hayır!"[409]

Meşru olan ümit, nefsin hilesine ve şeytanın aldatmasına değil, sebep ve gerekçelere dayanır. (Onun için, makul ve geçerli bir sebep ve vesile ortaya koymadan, ham hayal ile, "Allah beni affeder." diyen kimselerin ümidi meşru, yani, şer'î, yani şeriata uygun olan ümit değildir.)

Ümit etmeye "rağbet" de denir. Ancak rağbet, umduğu şeyi gözleriyle görür gibi olmaktır. Bu itibarla, o, sağlam temele dayanan şiddetli bir ümittir.

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerden bahsedilirken şöyle buyurulmuştur:

---

408 -Nisâ, 120

409 -Necm, 24

"Onlar hayır işlerinde süratli davranır, rağbet ve korku ile bize dua eder ve bize karşı huşu' duyarlardı."[410]

Ümit ve rağbetten bast hali doğar. Bast, kabz'in aksine, kalbin açılması ve rahatlamasıdır. Ancak bast, aldatıcı olan ümniye ve temenniden de ileri gelebilir. Meşrû, yani şeriata uygun olan bast, daha canlı ve kuvvetli bir şekilde ibadete yönelmeyi sağlarken, gayr-i meşru olan bast, tembellik, gaflet ve günahlara öncülük eder.

FASIL-28

FAKİRLİK

Fakirlik, yokluk ve ihtiyaç demektir. İhtiyaç ise, mutlak ve mukayyet olmak üzere iki kısımdır. Mutlak ihtiyaç; yaratılmaya, varlıkta tutulmaya ve hidayet edilmeye muhtaç olmaktır. Hiçbir şeyle sınırlı olmayan ve hiçbir durumda ortadan kalkmayan bu üç katlı ihtiyaç, kulun Allah teâlâ'ya karşı ihtiyacıdır. Çünkü Allah teâlâ'yaratmadıkça o vücuda gelmez, varlıkta tutmadıkça o varlığını sürdürmez, ve hidayet etmedikçe o, doğruyu bulmaz. Bu sebeple, onun en önemli ve öncelikli işi de, bu mutlak ihtiyaçla bağlı ve bağımlı bulunduğu Rabbini tanımak ve O'na iman et-

410 -Enbiyâ, 90

mektir. Bu ihtiyacı duymak farzdır. İman da bu ihtiyacı duyup itiraf etmektir.

Emredilen ve övülen fakirlik, işte bu ihtiyacı duymaktır. Bu anlamda fakir olmak, insanların ve bütün varlıkların kalkmaz ve değişmez sıfatı ve kaderidir. Onun için, Allah teâlâ, insanlara seslenerek şöyle buyurmuştur:

"Ey insanlar! Sizler Allah'a karşı fakirlersiniz, O ise zengindir ve zenginliğiyle övülendir."[411]

Mukayyet ihtiyaç ise, mal ve madde gibi vasıtalara duyulan ihtiyaçtır. Bu ihtiyaç kişilere ve şartlara göre değişir. Zaman zaman da bütünüyle ortadan kalkar. Bu ihtiyaç konusunda övülen şey, onu mümkün olduğu ölçüde azaltmak ve hatta bütünüyle ortadan kaldırmaktır. Çünkü bu ihtiyaç azaldıkça ve özellikle ortadan kalktığı takdirde kalbin Allah teâlâ'ya yönelmesi artar ve onun ideâl konuma ulaşması kolaylaşır. Kalbin ideâl konumu ise, Allah teâlâ'dan başka hiçbir şeyi düşünmemek, duymamak, hiçbir şeyle ilgilenmemek ve hiç şeye bağlı ve bağımlı olmamaktır.

Mukayyed ihtiyaç da fakirliktir. Ancak, mutlak fakirlik fıtratten ileri geldiği ve kulun Allah teâlâ'ya karşı tabiî vasfı olduğu halde, maddî şeylere muhtaç olmak anlamındaki mukayyed fakirlik, çoğunlukla tembellik, hırs ve tamah gibi kusurlardan ileri gelir.

---

411 -Fâtır, 15

Bu sebeple birinci fakirlik iftihar vesilesi bir meziyet, ikinci fakirlik ise küfre yakın bir eksikliktir.

FASIL-29
ZÜHD

Kur'ân-ı Kerim'de, bazı insanlara itap edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Siz dünya hayatını öne çıkarıyorsunuz. Halbuki, âhiret hayatı bundan daha hayırlı ve daha kalıcıdır."[412]

Zühdün hakikati, Allah teâlâ'nın vereceği âhiret nimetleri yanında dünyadaki şeyleri küçük ve önemsiz bulup onlardan yüz çevirmektir. Zühd, yasaklanmamış helâl şeylere karşı söz konusudur. Yasaklanmış haram şeylerden yüz çevirmek ise takvadır. Onun için takva farz, zühd ise fazilet ve üstünlüktür. Zühd, haram sınırına yaklaşma tehlikesini önlediği gibi, vacip olan ibadet ve vazifeleri ifâ etmek için bol vakit ve fırsat da temin eder. Zühd, bununla birlikte, iki güzel huyun oluşmasını da sağlar. Bunlar, "isâr" ve "fütüvvet" huylarıdır. İsâr, cömertlikten de üstün olan bir sıfattır. Çünkü cömertlik, kendisinin muhtaç olmadığı bir şeyi (veya şeyleri) gönül hoşluğuyla başkalarına vermektir. İsâr ise, kendisinin de muhtaç ol-

412 -A'lâ, 17

duğu şeyi (veya şeyleri) de aynı hoşluk ve iç rahatlığıyla vermektir. Bu, başkalarını kendi nefsine tercih etmek anlamındadır. Allah teâlâ, Peygamberimizin ashâbını isâr (tercih) huyuyla överek şöyle buyurmuştur:

"Kendileri muhtaç bile olsalar, başkalarını kendi nefislerine isâr (tercih) ederler."[413]

Fütüvvet ise, ihtiyaçtan dolayı olmasa da başkalarının tâlip ve istekli oldukları şeyleri gönül rahatlığıyla onlar için terk etmek, bu şeylerin tahsilinde onlara rakîp olmamak ve onlarla çekişmemektir. Fütüvvet, sahibine mürüvvet, sevgi ve saygınlık kazandırır. Böyle bir kimse, inandığı yüce değerleri dünya çekişmeleri ve kavgaları yüzünden çiğnemek durumunda kalmaz. Bu yüzden de onun hem Allah teâlâ'yanında, hem de halk nazarında itibarı artar. Bu itibar, ona elde edebileceği maddî şeylerin çok üstünde huzur ve lezzet verir. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Dünyaya karşı zühd halinde ol ki, Allah seni sevsin. İnsanların talip oldukları şeylere karşı da züh halinde ol ki, insanlar seni sevsin." (Çünkü insanlar cimri, hırslı ve bencil oldukları için, dünyayı kendileriyle paylaşmak isteyenleri sevmezler. Bu hikmetten dolayıdır ki, Allah teâlâ sevdiği ve sevilmelerini istediği peygamberlerini ve yakın velilerini kin, nefret ve

---

413 -Haşr, 9

husumet sebebi olan dünyadan geri çekmiş ve onlar için zühd hayatını gerekli kılmıştır.)

FASIL-30

MUHÂSEBE ETMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Amel defterini oku. Hesap edici olarak kendi kendine yeterlisin."[414]

"İnsan, başkalarına karşı kendine mazeretler uydurmaya çalışsa da, kendi kendini çok iyi bilir."[415]

Muhâsebe etmek, kelime olarak, birisiyle hesaplaşmak demektir. Dinî bir terim olarak ise, yaptığı işleri gözden geçirip dinin ölçülerine göre değerlendirmek ve bunların doğru yapılıp yapılmadığını öğrenmeye çalışmaktır. O, bundan sonra yapmayı düşündüğü işleri aynı ölçülere vurarak yapılmalarının doğru olup olmadığını anlamaya çalışmayı da kapsar. Mü'min, bu şekilde muhâsebe etme yoluyla geçmiş ve geleceğini kontrol altında tutar ve şimdiye kadar ne yaptığını, bundan sonra da ne yapması gerektiğini anlamayı gerçekleştirir.

Muhâsebe, dünya işlerinde de önemlidir. Bu iş-

---

414 -İsrâ, 14

415 -Kıyâme, 14, 15

lerde de başarılı olmanın önde gelen şartı sağlıklı bir muhâsebe yapmaktır. Ancak burada söz konusu olan muhâsebe, âhiret kurtuluşuna muteallik ve Allah teâlâ'nın emirlerini yerine getirmeye yönelik olan muhâsebedir. Bu muhâsebeyi yapmak vâciptir.[416] Bunu gerekli kılan şey ise, insanın yaptığı işlerden dolayı Allah teâlâ tarafından hesaba çekilmesidir.

Muhâsebe, bu hesabı önceden kendi kendine yapmak ve henüz vakit ve fırsat varken, eksiklik ve aksaklıkları düzeltmektir.

Muhâsebenin sonuçları "i'tisâm" ve "istikamet"tir. İ'tisâm, bulunan doğrulara sarılmak, istikamet ise düzeltilen yolda yürümektir.

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Hepiniz Allah'ın ipine i'tisam edip sarılın."[417]

---

416 -Fıkhî bir terim olan vâcip, yapılması sevap, yapılmaması günah olan şeydir.

417 -Âl-i İmrân, 103. Not: İp bilinen şeydir. Ancak bu kelime mecazî olarak başka şeyler için de kullanılır. Özellikle Araplarda bu çeşit kullanımlar yaygındır. Türkçede de, örneğin, "Falanın ipiyle kuyuya inilmez.", "İpe un sermiş." gibi mecazî ifadeler kullanılır. Yukarıdaki âyette de ipten maksat, Kur'ân-ı Kerim'dir. Kur'ân-ı Kerim'in ipe benzetilmesi bir çok mâna ufuklarını açar. Bu mânalardan birisi, onun insanları düştükleri küfür ve dalâlet çukurundan çıkarması ve kendisine tutunanları bu çukura düşmekten korumasıdır. Dağcılar bile, tırmanırken, düşmemek için bellerine ip bağlarlar.

"Allah'a i'tisâm eden (O'nun emirlerine sarılan) kimseler, doğru yola yönlendirilmiş olurlar."[418]

"Namaz kılın, zekât verin ve Allah'a i'tisâm edin (emirlerine sarılın). O sizin mevlânızdır. O en güzel mevlâ ve en güzel yardımcıdır."[419]

"Sen ve sana tâbi olanlar emrolunduğunuz gibi istikamet üzerinde olun."[420]

"Rabbimiz Allahtır, diyen, ondan sonra da istikamet üzerinde yürüyen kimseler için âhirette korku ve hüzün yoktur."[421]

"Kuraklıkla cezalandırılan o kavim istikamet üzerinde olsaydı, onları bol su ile sulandırırdık."[422]

---

418 -Âl-i İmrân, 101

419 -Hac, 78. Not: Mevlâ, kölenin efendisi demektir.

420 -Hud, 112. Not: Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, bu emrin kendisini ihtiyarlattığını söylemiştir. Bununla da emredilen istikametin kolay bir iş olmadığını bildirmek istemiştir. Kolay olmadığı için de, çoğu insanlar istikamet yolunda dökülürler. Basiret gözüyle bakabilenler, bu yolun dökülen enkaz-ı beşerle dolu olduğunu görürler. Bu durum da insanlar hakkında yeis ve ümitsizliğe düşmelerine sebep olur. Bu yeis ve ümitsizliği önlemenin çaresi ise, ya insanların hiç kötü yanlarını düşünmemek, ya da en azından iyi ve kötü yanlarını birlikte düşünüp bu suretle onlardan bir kısmının bütünüyle kötülüğe teslim olmadıklarını görmektir.

421 -Ahkaf, 13

422 -Cin, 16

FASIL-31

ŞÜKRETMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Sizdeki nimetler Allah'tandır. Size bir sıkıntı dokunduğu zaman da O'na yalvarırsınız."[423]

"Allah'ın nimetlerini sayarsanız, bitiremezsiniz."[424]

"Şükrederseniz, size daha fazla veririm."[425]

Bil ki, kulu şükretmeye sevk eden şey, yararlandığı nimetlerin Allah teâlâ'ya âit olduğunu bilmektir. Bu bilgi hâsıl olunca, şükretmek zorunluluk kazanır. Bundan dolayıdır ki, şükretmek istemeyenler, nimetlerin Allah teâlâ'ya âit olduğunu itiraf etmekten sakınır ve bu açık gerçeği inkâr etmeye sığınırlar.[426]

---

423 -Nahl, 53

424 -İbrahim, 34; Nahl, 18

425 -İbrahim, 7. Not: Şükür karşılığında vadedilen fazlalık, ya dünyada, ya âhirette, ya da her iki yerde verilir. Bu sonuncusu çift mükâfât olur. Mükâfâtın tek veya çift olmasını tayin eden de şükürdeki tamlık derecesidir.

426 -Küfür ve inkâr, nankörler için bir sığınaktır. Her sığınak gibi, küfür ve inkâr da karanlık, dar ve sıkıntılıdır. Tuhaf olan şudur ki, normalde kurşun yağarken sığınağa girilir. Nankörler, nimet yağarken inkâr sığınağına girerler.

Allah teâlâ da, bunların kafalarına tokmakla vurur gibi, nimetlerini tek tek saydıkça, "Bunlardan hangisini (akıl ve ilim yoluyla) inkâr edebilirsiniz?" diye sormuştur. Bu soru Rahmân suresinde üst üste otuz bir sefer tekrarlanmıştır.

Nimetlerin Allah teâlâ'ya âit olduğunu bilmek, şükrü gerektirmenin yanında, kalpte sevinç ve lezzet de hâsıl eder. Çünkü nimetlerin kayıp mal gibi görülmesi ile, kâinâtın sahibi olan zatın kasıtlı lütuf ve iltifatları olarak görülmesi birbirinden çok farklı duygular oluştururlar. Birinci durumda nimetler yalnız maddî değerleriyle algılanırken, ikinci durumda bunların manevî değerleri de duyulur. Bu manevî değerler, Allah teâlâ'nın iltifatlarıdır. Bu iltifatların duygu planındaki değerini anlamak için, bir elmayı yerde bulmakla sultanın onu hediye etmesi arasındaki farkı düşünmek yeterlidir. Satın alınan şeyle hediye yoluyla sahip olunan şeyin kalpteki değerleri de bunun gibi farklıdır. (Bu fark, birindeki iltifattan ileri geldiği halde, basit kimseler bu farkın hediyedeki belaşlıktan ileri geldiğini zannederler.)

Bir nimetten dolayı iki şükür vaciptir. Birincisi, nimetin sahibi ve yaratıcısı olan Allah teâlâ'ya şükürdür. İkincisi ise, nimetin ulaşmasında aracı ve vasıta durumundaki kimseye şükürdür. Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"İnsanlara da şükredin. İnsanlara şükretmeyen, Allah teâlâ'ya da şükretmez."

Ancak insanlara şükretmeyi Allah teâlâ'ya şükretmenin yerine koymak veya onun önüne geçirmek doğru değildir. (Çünkü garsona verilen bahşiş ne yemeğin parasıdır, ne de ondan daha önemlidir.)

Hakikî şükür, nimetleri veriliş maksadlarına uygun olarak kullanmaktır. Bu sebeple, bir kimse diliyle ne kadar şükrederse etsin, elindeki nimetleri veriliş maksadlarına göre kullanmadığı sürece şükretmiş olmaz.

Şükretmek, hem Allah teâlâ'nın rızasına sebep, hem de nimetlerin devam etmesine ve hatta artmasına vesiledir.

Şükretmek hikmettir. Çünkü hikmet de her şeyi yerine koymak ve yerinde kullanmaktır. Bu da türlü hayırları sonuç verir. Onun için Kurân-ı Kerimde şöyle buyurulmuştur:

"Kime hikmet verilirse, ona çok hayır verilmiş olur."[427]

FASIL-32

TEVEKKÜL ETMEK VE RIZA GÖSTERMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Allah size yardım ederse, kimse size galebe edemez; O sizi yardımsız bırakırsa, o zaman da kimse si-

---

427 -Bakara, 269

ze yardım edemez. Öyleyse, mü'minler (bu gerçeğe inananlar) Allah'a tevekkül etsinler."[428]

"Kim Allah'a tevekkül ederse, Allah ona yeterlidir."[429]

"İnsanlar yüz çevirirlerse, sen, "Allah bana yeterlidir. O'ndan başka ilâh yoktur. Ben O'na tevekkül ettim." de!"[430]

"Bir işe karar verince, Allah'a tevekkül et. Bil ki, Allah tevekkül edenleri sever."[431]

Allah teâlâ'ya tevekkül etmek vâciptir. Bu O'na iman etmenin gereğidir. Çünkü iman, Allah teâlâ'nın her şeye hâkim olduğuna, her işe güç ve kuvvetinin yettiğine, O'nun abes ve yanlış iş yapmadığına ve kullarına acıyıp merhamet ettiğine inanmaktır.[432] Bu

---

428 -Âl-i İmrân, 160

429 -Talâk, 3

430 -Tevbe, 129

431 -Âl-i İmrân, 159

432 -Ehl-i sünnet akîdesine göre, Allah teâlâ kendi irade ve ihtiyârıyla kullarına acır ve merhamet eder. Mutezile ise, bu ilâhî acıma ve merhameti daha da ileri götürerek bunun Allah teâlâ için vacip olduğunu söylemişlerdir. Bu görüş, Mutezile'nin uluhiyet konusundaki bütün farklı görüşleri gibi, yanlıştır. Ancak, demek ki, akıl sahibi olan bu insanlar, Allah teâlâ'nın kullarına yönelik tasarruflarında zorunlu denilebilecek derecede kuvvetli bir merhamet ve lütuf görmüşlerdir. Allah teâlâ'nın bu merhamet ve lütfu, haşin görünen hadiselere karşı mü'minlere hem cesaret, hem de güç verir.

inanç kalbe yerleşince, onun tabiî sonucu olarak Allah teâlâ'ya güvenmek ve O'nun koruyuculuğuyla sükûn ve huzur bulmak durumu da hâsıl olur. İman kalpte bir ağaçtır. Bu gibi olumlu ve güzel sonuçlar da onun yeşil yaprakları ve tatlı meyveleridir.

Tevekkül kazanmak için vâcip olan şey, haram ve gayr-i meşru vasıtalara tevessül etmemektir. Meşru olan vasıtalara tevessül etmek ve helâl dairesinde çalışmak ise tevekküle aykırı değildir. Tevekkül, haram olan vasıtalara başvurmaya ihtiyaç duymayacak kadar Allah teâlâ'nın sahipliğine (kuluna sahip çıkacağına) inanmak ve güvenmektir. Diğer bir ifade ile, Allah teâlâ'nın sahipliğine güvenip haram olan vasıtalara başvurma ihtiyacını ve gereğini duymamaktır.

Tefvîz, teslim, itimat ve rıza tevekkülün meyve ve ürünleridir. Tefvîz ve teslim, işini ve kendini Allah teâlâ'nın takdirine bırakmak ve O'nun takdirini itirazsız bir şekilde kabul etmektir. İtimat, Allah teâlâ'nın kendisine yardım edeceğine inanmak ve bu inancın verdiği güvenle doğru çizgide sabır ve sebât etmektir. Rızâ ise, takdir edileni beğenmek ve onu en doğru bulmaktır. Rızâ, teslimden daha ileri bir makamdır. Çünkü teslimde yalnızca itiraz etmemek ve karşı gelmemek söz konusudur. Rızâda ise, buna ilâve olarak, takdir edileni beğenmek ve ondan dolayı sevinip memnun olmaktır. Kur'ân-ı Kerim'de, rızâ makamının en yüksek makam olduğuna işaret edilerek şöyle buyurulmuştur:

"Allah'tan râzı olmak, en büyük kulluktur."[433] Bu âyet-i kerime, "Allah'ın kulundan râzı olması en büyük nimettir." şeklinde de tefsir edilebilir.

Bu mânayı teyid eden bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

"Cennet ehli cennete girip yerleştikten sonra, Allah teâlâ onlara görünür ve kendileriyle konuşarak :

"- Size va'dettiklerimi buldunuz mu?" diye sorar. Cennet ehli:

"- Evet, ey Rabbimiz! Hepsini bulduk." derler. Allah teâlâ:

"- Size bunlardan daha üstün bir şey de vereceğim." der. Cennet ehli şaşırarak:

"-Ey Rabbimiz! Bunlardan daha üstün bir şey ne olabilir ki?" derler. Allah teâlâ:

"- Sizden ebediyyen râzı olacağım ve size hiç kızmayacağım." der."

Bir fark da şudur: Teslim, kaderin hükmü belirmeden önceki boyun eğiş ve ön kabuldür. Rızâ ise, bu hükmün ortaya çıkmasından sonraki benimseyiştir.

(Bu farktan dolayıdır ki, bütün hastalar güvendikleri doktora teslim olurlar. Fakat, bunların hepsi tedavi sonucundan memnun ve râzı olmazlar.)

Rızanın bir alt, bir de üst derecesi vardır. Alt de-

433 -Tevbe, 72

recesi, kaderin hükmünü yalnızca aklıyla doğru bulmaktır. Üst derecesi ise, hisleriyle de onu doğru bulmak ve ondaki acılıktan dolayı hiçbir iğbirar ve burukluk duymamaktır.

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Allah teâlâ, rahatlık ve ferahlığı kadere râzı olmaya yerleştirmiş, zorluk ve sıkıntıyı da kadere kızmaya yerleştirmiştir."

"Allah'a Rab olarak, İslâma din olarak, Muhammede elçi ve resûl olarak râzı olan bir kimse, imanın tadını bulur."

Hâris el-Muhâsibî şöyle demiştir:

"Rızâ, kaderin ortaya çıkması karşısında kalbin serin kanlı ve sâkin durmasıdır."

Zünnun el-Mısrî şöyle demiştir:

"Rızâ, kaderin acı tecellileriyle de kalbin sevinmesidir."

Cüneyd el-Bağdadî şöyle demiştir:

"Rızâ, Allah teâlâ'yı doğru bir şekilde tanımanın ürünüdür." Çünkü, O'nun adalet, hikmet ve merhamet sahibi olduğunu bilen bir kimse, O'nun tasarruflarında bu mânaları bulur. O zaman da gönülden rızâ gösterir. Çünkü, bu durumda rızâ göstermemek adalete, hikmete ve merhamete rızâ göstermemek gibi açık bir yanlışlık olur.

"Rızâ, mü'minlerin cennetteki ruh halidir. Bu ruh hali dünyayı da cennete çevirir."

İbnu Atâ el-İskenderî şöyle demiştir:

"Rızâ, Allah teâlâ'nın kulu için en iyi olan şeyi yaptığına inanmaktır." Kıyamet gününde de hikmetler ortaya çıkınca, insanlar, Allah teâlâ'nın dünyadaki işlerinin en iyi olduğunu görür ve öyle olmuş olmalarına rıza gösterirler.

Ebu Turab en-Nahşebî şöyle demiştir:

"Kalbinde dünyaya yer veren bir kimse, rızanın hakikatine ulaşamaz." Bu sözü şöyle söylemek de mümkündür: "Dünyadan bir şeye talip olan bir kimse, rızanın hakikatine ulaşamaz."

Serî es-Sakatî şöyle demiştir:

"Beş şey mukarreblerin (Allah teâlâ'ya yakın olan velilerin) huylarındadır. Bu şeyler; nefsin hoşlanmadığı hallerde de Allah teâlâ'dan râzı olmak, kendisini Allah teâlâ'ya sevdirmeye çalışmak,[434] O'ndan utanmak, O'nunla ünsiyet etmek ve O'ndan başka şeylerden vahşet ve sıkıntı duymaktır."

Fudayl ibni İyâd şöyle demiştir:

"Rızâ, sahip olduğu şeyden fazlasını temenni etmemektir."

İbnu Sem'ûn şöyle demiştir:

---

434 -Kendini Allah teâlâ'ya sevdirmek O'na itâat etmekle olur. O'na itâatsızlık etmek ise, kendini O'na buğz ettirmektir.

"Rızâ, Allah teâlâ'ya rab ve ilâh olarak râzı olmak, takdir edici ve kader koyucu olarak râzı olmak, uygulayıcı ve tasarruf edici olarak râzı olmaktır."

Ebu Said'e sormuşlar: "Kul, kadere karşı hem râzı, hem kızgın olabilir mi?" Kendisi şöyle cevap vermiştir: "Evet, olabilir. Allah teâlâ'dan râzı, kendi nefsine de kızgın olur."

Hasan el-Basrî'ye sormuşlar: "Fakirliği zenginlikten, hastalığı sağlıktan daha çok severim, demek rıza mıdır?" Kendisi şöyle cevap vermiştir: "Hayır! Bu sözü söylemek de nefsin istediği şeyi tercih etmektir. Rızâ ise, Allah teâlâ'nın takdir ettiği şeyi tercih etmektir." O'nun takdir ettiği şey ise, zenginlik ve sağlık da olabilir.

Ali radıyallahu anh şöyle demiştir:

"İstek ve dilek kapısında duran bir kimse, her zaman Allah teâlâ'dan râzı olmaz."

Şiblî, **"lâ havle velâ kuvvete illâ billâh."** dedi. Bunu duyan Cüneyd ona şunu söyledi: "Bu sözü zikir maksadıyla söyledinse güzel söyledin. Ancak, bir olaya duyduğun tepki ve kalp sıkıntısından dolayı söyledinse, demek ki, sen rızâ makamını bulmamışsın." Çünkü rıza makamında, olaylar dolayısıyla tepki ve kalbin sıkılması yoktur. Rızâ, kalbin olaylardan etkilenmemesi ve onlar yüzünden sıkılmamasıdır. Çünkü, rıza makamında olan kalp, her türlü olayda Allah teâlâ'nın güzel olan tedbirini görür. Ayrıca, Al-

lah teâlâ'yı seven kalp, O'nun fiil ve tercihi de sever. Nitekim, "Sevgili ne yaparsa, sevenin o hoşuna gider." denilmiştir.

Rızâ göstermemek, nefsin varlığına işarettir. Nefsin varlığı ise, henüz yolun başında olmak demektir.

FASIL-36

GIYBET ETMEMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Birbirinizi gıybet etmeyin. Biriniz, ölmüş kardeşinin etini yemekten hoşlanır mı?"[435] Ebu Hüreyre radıyallahu anh şöyle demiştir:

"Bir adam bir adamı kasdederek, " O çok tembeldir." dedi. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm buna şunu söyledi:" Sen kardeşinin etini yedin, onu gıybet ettin."

Denildiğine göre, Allah teâlâ Musa aleyhisselâma şunu vahyetmiştir:

"Ben gıybetçiyi affetsem, herkesten sonra cennete girer; onu affetmesem herkesten önce cehenneme gider."

İbrahim ibni Edhem bir ziyafete davet edilmişti. Davete icâbet etmek gerektiğini düşünerek gitti. Da-

---

435 -Hucurât, 12

vet edilen bir kimse daha vardı. Bu kimse gelmeyince, oradakiler onu çekiştirip gıybet ettiler. Bunu gören İbrahim, yemeği beklemeden çıkıp gitti ve gıybet meclisinde bulunduğu için, kendi kendisini üç gün aç kalmakla cezalandırdı.

Şöyle denilmiştir:

"Gıybet eden, o kimseye benzer ki, bir mancınık kurmuş ve sevaplarını onunla sağa sola atıp durur."

Şöyle denilmiştir:

"Kıyâmet gününde gıybetçiye amel defteri verilir. Fakat kendisi orada hiçbir sevap görmez. Bunun üzerine, dehşete kapılarak, "Benim namazım, orucum, iyiliklerim neredeler?" diye sızlanır. Kendisine şöyle denir:

"Bu dediğin şeyler, yaptığın gıybetlerle gitmiştir."

Şöyle denilmiştir:

"Kişiye amel defteri verilir ve kendisi onda işlemediği sevaplar görür. Bunları anlamaya çalışırken, kendisine şöyle denir:" Bu sevaplar, insanların seni gıybet etmelerinin karşılıklarıdır."

Şöyle denilmiştir:

"Gıybet vardır ki, zinadan daha ağırdır. Gıybet de vardır ki, gıybet edilenin yarı günahlarını siler."

Hasan el-Basrî'ye, "Falan kimse seni gıybet etti." dediler.

Hasan, o kimseye bir tabak helva ile şu mesajı gönderdi:

"Duyduğuma göre sen bana tatlı sevaplarını hediye etmişsin. Ben de sana bu tatlı helvayı hediye ettim."

Cüneyd şöyle demiştir:

"Ben mescide giderken, sufî kılıklı bir adamın dilendiğini gördüm ve bu halinden rahatsızlık duyarak, "Bu adam, sufiliği dilenciliğe âlet mi etmiş?" dedim.

O gece uyurken rüyamda onun cesedini önüme koyup, "Gıybet ettiğin bu adamın etini ye!" dediler.

Ertesi gün adamı arayıp buldum ve kendisinden helâllık istedim. Adam beni helâl etti ve bana şu dersi verdi:

"Birini eleştirirken aceleci davranma. Önce meselenin aslını öğren."

Dilenmek elbette ki, makbul bir amel değildir. Fakat öyle durumlar vardır ki, ölü eti yemeyi helâl ettikleri gibi, dilenciliği de helâl ederler.[436]

---

[436] -Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm, "Bazı şiirlerde hikmet vardır." buyurmuştur. Ben de bu hadise dayanarak şu şiiri hatırlatmak isterim: "Nerde boynu bükük bir garip görsen-Hor görme, kim bilir ne derdi vardır."

FASIL-34

FÜTÜVVET

Fütüvvet sahibine "fetâ" denir.

Fetâ; elindeki her şeyi her şeyin sahibi olan Allah teâlâ için elden çıkarır. O, bunu yaparken de bir şey yaptığını görmez. Çünkü, "Allah, cennet karşılığında mü'minlerden mallarını ve canlarını satın almıştır."[437] âyetine göre, o bu şeyleri daha önceden Allah teâlâ'ya satmıştır.

Fetâ, "Allah adâleti ve ihsanı emreder."[438] âyetiyle tam amel eder. Çünkü o, hem haklara riâyet eder, hem hak dışında kalan iyilikleri yapar. Bu âyette emredilen de bunlardır. Çünkü, adâlet haklara riâyet etmek, ihsan da iyilikleri yapmaktır.

Fetâ, Allah teâlâ'ya itâat kapsamına giren her şeyi yapar, O'na karşı itâatsızlık kapsamına giren her şeyden de uzak durur.

Fetâ; malıyla, bileğiyle ve sahip olduğu her şeyle halka hizmet eder ve onlar için çalışır.

Fetâ, içinde benlik davası barındırmaz, dışında da tasannu ve gösterişe iltifat etmez.

---

437 -Tevbe, 111

438 -Nahl, 90

Fetâ, kendi nefsine kızgınlık, başka herkese rızâ gözüyle bakar.

Fetâ; kendisinden büyük, kendi seviyesinde ve kendisinden küçük olanların hepsine alâka gösterir. (Bu alâka büyüklere karşı saygı, akrana karşı sevgi, küçüklere karşı da merhamet ve şefkat şeklindedir.)

Fetâ, kimsenin ayıp ve kusurunu araştırmaz, kimsenin yanlışını yüzüne vurmaz ve dinin emri olmadıkça kimseyi eleştirmez. O, herkese veli gözüyle bakar.

Fetâ, hiç kimseden hiç bir şey istemez ve hiçbir iyilik beklemez.

Fetâ, fakirlik ve ihtiyacını gizler, zengin görünmeye çalışır. Eziyetlere katlanır, dert çekmesini bilir, sabırlı olur. Başkalarının dilek ve isteklerini kendininkilere tercih eder. Minnet etmeden verir. Kendi hakkını başkalarından istemez, fakat başkalarının hakkını kendi nefsinden ister. Herkesi kendisinden üstün görür. Yalnızca kendisini kusurlu bulur. Yaptıklarını beğenmez. İyiliklerini küçümser. Nefsinin hissesi bulunan şeyleri terk eder. Övülmekle yerilmeyi aynı olgunlukla karşılar. Güzel ahlâk hasletlerinin hepsini yaşar. Bu sebeple o, sıdk[439], vefâ, cömertlik, âlicenaplık, güzel geçinme, ayıp ve kusurları görmeme, ik-

---

439 -Sıdk kelimesi doğruluk, arkadaşlık hakkını gözetmek, vefadarlık gibi mânalara gelir.

ramda bulunma, Allah için sevme, kin, kibir, haset, hile gibi kötü huylardan uzak durma, arkadaşlar için para harcama, onların yararına zararı göze alma, minnet etmeme, iyilerin sohbetini arama huylarını taşır.

Fetâ, Rabbi için kendi nefsine husumet ve düşmanlık eder.[440] Kendi nefsi için hiç kimseye husumet ve düşmanlık etmez. O, herkesi hoş tutar, fakat kendi nefsini kırar.

Şöyle denilmiştir:

"Fetâ, putları kırandır." Fakat, hadiste de buyurulduğu gibi, gök kubbesi altında nefisten daha büyük bir put yoktur. Bu büyük putun puthanesinde kibir, kin, hırs, riya gibi başka putlar da vardır.

Fetâ, fakirliğinden dolayı fakiri küçümsemez, zenginliğinden dolayı da zengini de büyütmez. O, yakınlık göstermek konusunda tanıdık, tanımadık, yakın ve uzak ayırımı yapmaz.

---

440 -Bazı kimseler, falana filana Allah için düşmanlık ettiklerini söylerler. Bunlar, bu sözlerinde doğru olsalar, falana, filana düşmanlık ettikleri kadar kendi nefislerine de düşmanlık ederlerdi. Fakat nerde bu bolluk! Bunlar, herkesten daha çok nefislerine dost ve nefisleriyle barışıktırlar. Allah teâlâ, Kur'ân'da yalancılara lânet etmiştir. Bunlar, bu lânetin kapsamına girerlerse, falan ve filandan önce cehennemi boylayıp esfel-i sâfiline düşeceklerdir. Hiç şüphesiz, Allah için düşmanlık da Allah için sevmek gibi kutsal bir duygudur. Fakat, yalancılar bu kutsal duyguyu maske gibi kullanıp onun altında kendi kin ve kızgınlıklarını tatmin etmeye çalışırlar.

Fetâ, dünyadan yüz çevirir. Mal biriktirmez. Hatalarına mazeret aramaz. Mihnetleri gizler. Nimetleri açıklar. Dinin emri olmadıkça kimsenin yüzünü kızartmaz. Dostlarından yararlanmayı düşünmez. Verdiğini geri almaz. Allah teâlâ'nın verdiğine şükreder, vermediğine sabreder. Hatta vermediğindeki hikmetten dolayı şükreder, verdiğini de isâr eder (muhtaçlara verir).

Fetâ, halk ile değil, Hâlık ile meşgul olur. O'na yönelir ve O'na yakın olmaya çalışır.

Kur'ân-ı Kerim'de "fetâ" ismi Hz. İbrahim[441], Hz. Yusuf[442], Ashâb-ı Kehf[443] ve Hz. Musa'nın sâdık

---

441 -Enbiyâ, 60

442 -Yusuf, 30

443 -Kehf, 13. Not:Ashâb-i Kehf, kâfir ve despot bir kırala karşı ayağa kalkıp Allah'ın bir olduğunu ve kendilerinin O'na iman ettiklerini söylemişler. Buna kızan kıral da onları yakalayıp öldürmek istemiş, fakat buna muvaffak olamamıştır. Çünkü onlar bir mağaraya sığınmışlar ve orada üç yüz sene uyumuşlardır. Ondan sonra uyanmışlar ve şehire inip asırların geçtiğini öğrenmişlerdir. Bir rivayete göre, bunlar kıral âilesindendiler. Bir rivayete göre onun sarayında çalışan gençlerdendiler. Bir rivayete göre de onun vezirlerindendiler. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:" En büyük cihad, zâlim bir hükümdara karşı hakkı söylemektir." (İbnül'esir, Camiül'usul, 1/333) Ancak bu cihadı yaparken, zaman ve zemin münasebetini dikkate almak lâzımdır. Çünkü bu dikkate alınmadığı takdirde, güzel olan cihad ve hakkın tebliği çirkin olan anarşi suretinde görünür. O zaman da hiç etkisi olmaz. Bu sebeple, meselâ, başka

hizmetçisi[444] için kullanılmıştır.

FASIL-35

GÜZEL AHLÂK VE CÖMERTLİK

Kur'ân-ı Kerim'de güzel ahlâk şöyle özetlenmiştir:

"Af yolunu tut, iyi şeyleri emret, kaba ve cahil kimselerden yüz çevir."[445]

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da onu şu sözlerle anlatmıştır:

"Sana zulmedeni affet. Seni mahrum bırakana ver. Akrabalık bağını koparana karşı bu bağı koru. Sa-

---

bir maksat için toplanmış ve kendisine yer verilmemiş bir topluluğa karşı âniden Kur'ân-ı Kerim'i havaya kaldırıp, "Bununla amel edin! Hüküm Allah'ındır!" demek uygun değildir. Çünkü, her kavmin kendine göre bazı usul ve teâmülleri vardır. Bunlara uyulmadığı takdirde, yapılan cihad ve tebliğin mahiyeti ne olursa olsun, onu dinlemezler ve bu işi bir anarşi kabul ederler. Ashab-ı Kehf'in de kâfir olan kırala karşı, münasebetsiz ve usulsuz bir şekilde tevhidi ilan ettiklerini zannetmemek lâzımdır. İlk müslümanların, Kâbe'ye gidip müşrik topluluğuna karşı imanlarını ilân etmeleri de münasebetsiz olmamıştır. Çünkü Kâbe'nin kimseye âidiyeti yoktu. O, prensipte her türlü ibadete ve inanca açık bir yerdi.

444 -Kehf, 60

445 -A'râf, 199

na kötülük edene iyilik et. Sana karşı kabalık edene nazik davran."[446] Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bu ahlâkı anlatırken, bir yandan da bizzat onu eksiksiz bir şekilde yaşamıştır. Onun için, kat'î olarak kendisini öldürmek maksadıyla üzerine gelen ve fakat buna muvaffak olamayıp yüzünde yaralar açan müşriklere karşı şöyle dua etmiştir:

"Allah'ım! Kavmimi bu yaptıklarından dolayı cezalandırma; çünkü onlar ne yaptıklarını bilmiyorlar."

Güzel ahlâkın bazı hasletleri şunlardır:

1- Selâmı yaymak.[447]

---

[446] -Bu hadis-i şerifte verilen ölçüler mutlak değil, ekseriyet derecesindedirler. Onun için, bunların bazı istisnaları vardır. Bu istisnaların neler olduğunu da dinî nasslar belirlemiştir. Mehmet Âkif merhum ne güzel söylemiştir:

"Yumuşak başlı isem, kim demiş uysal koyunum-kesilir, lâkin çekilmeye gelmez boyunum."

[447] -Selâmı yaymaktan maksat, herkese selâm vermek ve onu tekrarlamaktan usanmamaktır. Allah Resûlunun ashâbı, birlikte giderken aralarına giren bir ağaçtan sonra tekrar selâmlaşırlardı. Günümüzde ise, bir kere selâmlaşanlar, tekrar karşılaştıklarında selâm vermemek için ya yollarını değiştirirler, ya da yüzlerini çevirirler. Etmeyin Allah aşkına! Din kardeşlerimize, Rabbimizin kullarına günde dört beş kere selâm vermekten veya selâmlarını almaktan üşenmeyelim; zahmetsiz ve masrafsız olan bu kadarlık ilgi, sevgi ve saygıyı birbirimiz için çok görmeyelim. Dillerimizi selâma alıştıralım. Selâm diyelim, onunla içimizi, hislerimizi yıkayıp temizleyelim. Selâm diyelim, onunla aramızda yabancılık ve soğukluk duvarlarını yıkalım, yakınlaşıp anlaşalım.

2- Yemek yedirmek.

(Yeni dönemin getirdiği zorunlu ihtiyaçları gidermek de yemek yedirmek gibidir.)

3- Akrabalığı gözetmek.

4- Aldığından fazla vermek, yapılan bir iyiliğe daha büyük bir iyilikle karşılık vermek.

5- Dostların sürçmelerine göz yummak.

6- Başkalarının iş ve ihtiyaçlarını görmek için acele etmek.[448]

Selâm vermeyenler ve özellikle selâm almayanlar hayvanlardan beterdirler. Çünkü hayvanlar bile biraraya gelince, kendilerine göre bir ses çıkarır ve mırıldanırlar. Bu da onların selâmlaşmasıdır. Devlet dairesinde bazen bir masanın arkasında oturan kişi, verdiğiniz selâmı kat'iyyen almaz. Bu kibirli, soğuk, kadavra cinsinden kişi selâmı almayı laikliğe aykırı mı zanneder? Yoksa, vatandaşlarıyla bir duygu yakınlığı içine girmekten mi çekinir? Himalaya dağlarının tepesinden bakan bu kaba ve boş adam, yediği ekmeğin parasının hor gördüğü bu vatandaşlarının cebinden çıktığını bilmez mi? Veliyy-i nimete nankörlük ne zaman büyüklük olmuştur? Hem sonra, bu yersiz ve haksız kibir ona ne kazandırır? Yanından çıkan her vatandaşın ona karşı kızgınlık ve nefretle dolması ona zevk mi verir? Muhatabınızın kalbinde size karşı oluşan bir parça sevgi ve sıcaklık, bin kibirden daha huzur verici değil midir?

448 -Zamanımızda insanlar kendi işleri için çok acelecidirler. Fakat başkalarının işi için Eyyup aleyhisselâmın sabrına sahiptirler. Bu sebeple, birine bir işiniz düştüğü zaman yandınız, demektir. Çünkü sizi yüzlerce defa ayağına götürecek, binlerce dilden yalvartacak, bıktıracak, usandıracaktır. Ey insanlar! Siz, Al-

7- Dünyayı dileyene bırakmak.[449]

Güzel ahlâk, din ve akıl nazarında güzel olan şeyleri yapmak, çirkin olan şeylerden de sakınmaktır. Güzel ahlâkın bir kısmı fiil, bir kısmı söz, bir kısmı da duygu ve düşünce halindedir.

Güzel ahlâk, cennet ehlinin ahlâkıdır. Cennet ehli, bu ahlâkı dünyada da yaşarlar. Bununla dünyayı da cennete çevirmek, onu da cennet gibi huzurlu ve mutlu bir yer haline getirmek isterler.

Fütüvvet gibi, güzel ahlâk da vermek için karşı taraftan istemeyi beklememek, verirken de alandan

---

lah'ın kullarının bir işini görmek için onlara böyle çileler çektirirseniz, Allah da sizin işlerinizi görmek için size benzer ve hatta beter çilerler çektirmez mi? Bilir misiniz, Allah teâlâ'nın bir kanunu vardır. O da şudur: "Siz O'nun kullarına ve yaratıklarına nasıl davranırsanız, kendisi de size o türlü davranır." Siz bazen, "Allah'a bir iş için şu kadar sefer dua ettim; duamı kabul etmedi." Dersiniz. O zaman size sormak lâzımdır: "Siz de o kadar sefer Allah'ın kullarını böyle yüz üstü bırakmadınız mı? " Bu bunun karşılığıdır. Herkes ektiğini biçer. Siz rüzgâr ekerseniz, elbette ki fırtına biçersiniz.

449 -Buna siyaset de dahildir. Çünkü o da bir dünya işidir. Fakat, günümüzde siyaset hırsı o kadar müdhiştir ki, kimse bu konuda babasına bile riâyet etmez. Aynı programı uygulayan iki insandan birisi iktidar mevkiine otursa, öbürü ateşe düşmüş tuza döner. Artık patlar da, patlar. Behey vicdansız! Programınız bir olduğuna göre, bu ikilik, bu hazımsızlık, bu fitnecilik, bir milletin kaderiyle böyle tahterevalli oynamak hafifliği ve sorumsuzluğu neyin nesidir?

daha çok memnun olmaktır. O, alanı mahcup etmemek, ona minnet etmemek ve ondan bir karşılık istememektir. Ahlâksız insan da, bazen bir şeyler verir ve bir şeyler yapar. Fakat, bunu alana çok pahalıya mal eder. Minnet etmekten, yaptığıyla gururlanmaktan, olayı teşhir etmekten, onu çıkara tahvil etmeye çalışmaktan geri durmaz.

CÖMERTLİK

Cömertlik, şu şekillerde tarif edilmiştir:

1- Arkadaşların hak ve isteklerini kendine âit olanlardan üstün tutmak.

2- İstenmeden vermek.

3- Verdiğiyle övünüp minnet etmemek; vereceği şeyi ertelemeden vermek; verirken az bulup mahcubiyet duymak ve kendisi almış gibi onu gizleyip setretmek.

4- Malı yanında, gerekirse canını da aynı rahatlık ve kolaylıkla vermek.

5- Müslümanları ihtiyaç içinde görmekten rahatsızlık duymak ve yardım etmek için onları dilenmek ve yalvarmak zorunda bırakmamak.

6- Vermek, fakat almayı düşünmemek ve kanaat mürüvvetiyle yaşamayı tercih etmek.

7- Başkalarının sahip oldukları nimetlere tamah etmemek.

[Cömertliğin en büyüğü, göz nuruyla tahsil ettiği ilmi halkın yararı için neşretmek ve onlara nasihat etmektir.[450]]

FASIL-36

KANÂAT ETMEK

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Erkek veya kadın her kim iman edip sâlih amel işlerse, biz ona temiz bir hayat yaşatacağız."[451]

"Allah ona güzel bir rızk verecektir."[452]

Bir tefsire göre, bu âyetlerdeki "temiz hayat" ve "güzel rızk" tan maksat kanâattır. Çünkü az ile yetinmek demek olan kanâaat, Allah teâlâ'nın bir mevhibesi ve özel bir nimetidir. Onu ancak, yukarıdaki âyette geçen şartlara uyan kimselere verir.

Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şunları söylemiştir:

---

450 -İlim kazanmak mal kazanmaktan daha zordur. İlmin faydası da malın faydasından daha çoktur. Fakat ne yazık ki, çoğu insanlar ilim yoluyla yapılan cömertliği anlamaz ve hatta dudak büküp, "Nasihat karın doyurmaz." derler. Nasihat elbette ekmek değildir. Fakat hem ekmeğin yolunu, hem de cennetin yolunu gösteren yüce bir ışıktır.

451 -Nahl, 97

452 -Hac, 58

"Kanâat bitmeyen bir hazinedir."

"Sahip isteyen için Allah yeterlidir. Ünsiyet isteyen için Kur'ân yeterlidir. Hazine isteyen için kanâat yeterlidir. Vaaz isteyen için ölüm yeterlidir. Bunlarla yetinmeyen için de cehennem ateşi yeterlidir."

"Haramlardan ve şüpheli şeylerden sakın, en çok ibadet eden olursun. Kanâat et, en çok şükreden olursun. Kendin için istediğin iyilikleri din kardeşlerin için de iste, mü'min olursun. Komşularına iyilik et, müslüman olursun. Ve az gül. Çünkü çok gülmek kalbi öldürür."[453]

---

453 -Televizyolarda zaten ciddiyet yoktu. Bu son dönemde bütün bütün suları çıktı. Yeni bir moda oluşturulmuş ve ekranda herkes gülüyor. Spikerler gülüyor, en ciddî meseleleri konuşanlar gülüyor, robot dinleyiciler gülüyorlar. Onun için, sözlerden çok gülmeler duyuluyor. İşte bu hal ve bu derece gaflet, kalpleri bire bir öldürür ve onları ciddiyetten tamamiyle uzaklaştırır. Kalbe tuzak kuranlar, doğrusu, tuzaklarını iyi kurmuşlardır. Televizyon dedik de, bir şey daha diyelim. İdealist olduklarını söyleyen bazı kanallara ne oluyor ki, günlük programlarının çoğunu bayat yabancı filmlerle dolduruyorlar? Bu çirkin, bu kirli, bu bol kavgalı, bu zevksiz ve ruhumuza hitap etmeyen filmleri göstermekle neye hizmet ediyorlar? Ben televizyon uzmanı ve hatta dinleyicisi de değilim. Fakat kanaatimce, başka bir şeyleri yoksa, bu filmlerin yerine kasetten dinî müzik veya ney koymak, bin kere daha iyidir.

Millet olarak da televizyon gibi yeni cihazları kullanma kültürünü kazanmamışız. Bu yüzden, bunlarla hem kendimize, hem de çevremize çok zarar veriyoruz. Ne ibadet eden, ne tefekkür eden, ne kitap okuyan avare bir kitle, sabahtan gecenin ikin-

Vehb şöyle demiştir:

"İzzet (şeref) ve zenginlik (kalp zenginliği) kendi-

---

ci yarısına kadar televizyonları açık tutuyor ve zangır zangır bağırtıyorlar. Bu hal, kendileriyle aynı şartları paylaşmayan komşularına her gün yenilenen, tekrarlanan ve müttesil devam eden bir zulüm, bir eziyet, bir haksızlıktır. Bu gibi gaflet cihazları âhiretini düşünmek ve onun için hazırlık yapmak durumunda olan ehl-i iman için büyük bir kırım ve yıkım olmuştur. Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm bir hadiste şöyle buyurmuştur: "Âhir zamanda mü'min kişi bir deliğe girse, orda da onu rahatsız edeceklerdir." Bu hadisin elbet çok mânaları ve masadakları vardır. Fakat, bu işten çok canı yanmış bir insan olarak diyorum ki, bu hadis bahsettiğim bu zulüm ve yıkıma da işaret etmiştir. Çünkü, nereye gitseniz, bu şer ve belâdan kurtulamazsınız. İmam Gazalî, ashabın çalgıya karşı alerjisini anlatırken, Abdullah ibni Ömer'den şu misâli vermiştir: Bu âlim sahabi, bir gün uzaktan bir çalgı sesini duymuş ve hemen kulaklarını tıkamış. Biraz zaman geçince, yanındakine bu sesin kesilip kesilmediğini sormuş ve ancak sesin kesildiğini öğrenince kulaklarını açmıştır. Bugün bu hassasiyete sahip iseniz, toplum içinde yaşamak sizin için azap ve işkence haline gelir. Böyle korkunç bir zulüm ve taciz varken, sözde Kur'ân'daki İslâm'ın silahşörlüğünü yapan bir zat, varsa yoksa, aklını ezana takmış ve hoparlörle ezan okumanın taciz olduğunu söylemiştir. Halbuki, günde beş kere okunan ezanın toplam süresi on dakikayı geçmez. Bu zat, kendisini on dakika meşgul edebilen ezan sesine isyan edeceğine, neden günde yirmi dört saat her tarafı inleten televizyon ve diğer sesli cihazların tacizine isyan etmiyor? Hem sonra, mutlak gidip görmüştür. Hıristiyan ülkelerde her saat başı kilise çanları zangır zangır çalar ve hiçbir papaz veya hıristiyan din bilgini çıkıp bunun taciz olduğunu söylemez. Bizde neden her şeyin çivisi çıkmış ve her şey tuhaf ve garip bir mecraya girmiştir?

lerine bir mekân aramışlar. Kanaâtı bulunca, "Yerimiz burasıdır." deyip ona yerleşmişlerdir."

Zebur'da şöyle denilmiştir:

"Kanâat eden, aç da olsa, (kalbiyle ve şerefiyle) zengindir."

Tevrat'ta şöyle denilmiştir:

"Âdemoğlu kanâat ederse, zenginleşir (zenginmiş gibi, ihtiyaçtan ve muhtaç olmaktan kurtulur). Uzlet ederse (gelişi güzel kimselerle münasebet kurmazsa) selâmet bulur. Kıskançlık duymazsa, itibar görür. Çalışıp az bir süre yorulursa, uzun bir süre bunun rahatlığını yaşar."

Şöyle denilmiştir:

"Allah teâlâ, beş şeyi beş şeye yerleştirmiştir. O, İzzet ve şerefi tâat ve ibadete, zillet ve sefilliği günah işlemeye, heybeti gece namazına, hikmeti aç mideye yerleştirmiştir."

Şöyle denilmiştir:

"Düşmanından kısas yoluyla intikam aldığın gibi, hırsından da (dünya düşkünlüğünden de) kanâatla intikam al."

Şöyle denilmiştir:

"Gözleri insanların sahip oldukları şeylerde olan kimse hep hüzün duyar."

Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyurulmuştur:

"Kendilerini imtihan etmek için bazı kimselere

verdiğimiz nimetlere göz dikme."[454],

"Allah'ın bazılarınızı bazılarınızdan üstün kıldığı şeyleri temenni etmeyin."[455] Çünkü, bazı kimseler için faydalı olan bir şey, diğer bazıları için zararlı olabilir.

Hadis-i şeriflerde de belirtildiği gibi, kulun niyeti âhireti aramak olursa, Allah teâlâ onun kalbine zenginlik yerleştirir, işini kolaylaştırır ve dünyayı onun arkasında koşturur. Kulun niyeti dünyayı aramak olursa, o zaman da Allah teâlâ, onun gözlerinin önüne fakirliği diker, işini zorlaştırır, onu dünyanın arkasında koşturur ve buna rağmen ona ancak kendisi için takdir edilmiş olanı verir. Kul endişelerini tekleştirirse (onları âhiret üzerinde birleştirirse), Allah teâlâ her sıkıntı ve zorluğa karşı ona yetişir. Kul endişelerini çoğaltırsa, Allah teâlâ da onun hangi sıkıntı ve zorluk altında kalıp helâk olacağına aldırmaz.

Bil ki, bütün dünya senin olsa, ondan ancak kısa bir ömür içinde yararlanabilirsin. Ondan sonra o yine, hiç olmamış gibi senin olmaktan çıkar. Ancak, bu sefer dünya kadar bir hesap ve azap yükünü üstünde bırakır.

Bil ki, Allah teâlâ'nın verdiği rızıkla kanâat edersen, O bunu bereketlendirir ve sana yeterli hale getirir.

---

454 -Hıcr, 88; Tâhâ, 131

455 -Nisâ, 32

Bil ki, kime muhtaç olursan, onun önünde küçülürsün. Onun için, kanâat et ki, kimseye muhtaç olmayasın ve önünde küçülmeyesin.

[Hür ve başı dik bir halde yaşamak istersen, kimseden bir şey bekleme. Bunun için de kanâat edip elindeki ile yetin.]

Mevlâsı yanında her şeyi bulabilen bir kula, kendisi gibi kullara boyun eğip dil dökmek revâ mıdır? Bunun nasıl bir zillet olduğunu bilen, hiçbir kimseden hiçbir şey istemez. İstemenin kendisi zillet olduğu için, yerine getirilmesi de yüz suyunun dökülmesini önleyemez. Yerine getirilmemesi ise, daha büyük bir zillettir. Kendilerinden bir şey istenen kimseler, bunun ne kadar büyük bir zillet olduğunu bilseler, isteyenleri o zillete düşürmemek için, bütün mallarını verirler. Bundan dolayı, ihtiyacını açıklayan bir isteyene vermeyenler iflâh olmazlar.

FASIL-37

MERHAMET VE ŞEFKAT

Bil ki, Allah teâlâ'nın yaratıklarına merhamet ve şefkat etmek vâciptir. Merhamet ve şefkat duygusu, ona sahip olan için devamlı işleyen bir sevap kaynağıdır.

[Yaratıklara merhamet ve şefkat etmek, O'nların yaratıcılarını ta'zîm etmek ve O'nun hatırını saymak

niyetiyle olduğu zaman, Allah teâlâ bunları kendisi hesabına kabul eder ve aynıyla karşılık verir.

Onun için Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm şöyle buyurmuştur:

"Yerdekilere merhamet edin ki, gökte olan da size merhamet etsin."

"Merhametli olan kullara merhametli olan Allah teâlâ merhamet eder."

"Allah teâlâ'nın geniş olan merhametinden ancak merhametsiz olanlar mahrum kalırlar."

***

Kalpte merhamet bulunursa, şu sonuçlar ortaya çıkar:

1- Yaratıkların ihtiyaçlarını gidermek ve istediklerini vermek.

2- Taşıyamayacakları yükleri onlara yüklememek ve zor işleri onlara yaptırmamak.

3- Anlayamadıkları şeyleri onlara söylememek, dini onlar için anlaşılmaz ve yaşanmaz hale getirmemek.

4- Onların sevinciyle sevinmek ve üzüntüleriyle üzülmek.

5- Onların din ve dünyaları için nasıl faydalı olabileceğini düşünmek.

6- Onları sıkıntı ve zararlardan kurtarmanın çare-

lerini aramak.

7- Onlardan birinin yüzüne sinek konunca, kalbinde acı duymak.

8- Din kardeşinin itibar görmesini kendisinin itibar görmesinden daha çok istemek, ona gelen zilletin kendisine gelmiş olmasını temenni etmek.

(Gücü yettiği halde, bu işleri yapmayıp sadece, "Tuh! Tuh!" demek veya yüzünü buruşturup gözlerini yaşartmak, merhamet etmek değildir. Gerçi, bunu da yapmayıp zil takıp oynayanlar da vardır. Fakat, bunlar merhamet etme iddiasında değildirler.)

FASIL-38

GÜNAHLAR ÂFETTİR

Bil ki, kul Allah teâlâ'ya itâat ederse, Allah teâlâ da diğer kulları ona itâat ettirir. O Allah teâlâ'ya itâatsızlık ederse, Allah teâlâ da onu diğer yaratıklara itâat etmek zorunda bırakır ve her kötülüğü ona musallat eder.

Günah işlemekte ısrar eden bir kul için her şey, hatta nimetler bile musibet ve cezadır. Günahtan sakınan bir kul için ise, bunun aksine, her şey, hatta musibetler bile nimet ve mükâfâttır.

Kul, günah işlemek yüzünden rızktan, onun bereketinden ve sağlayabileceği huzur ve mutluluktan

mahrum edilir. (İnsanların yararlandığı her şey rızktır.)

Günahkârlığın dünyadaki cezası her zaman bunlardan da ibaret değildir. O bazen de günahtan günaha sürüklenmek ve günahların fasit dairesi içinde tutulup hapsedilmektir. Nitekim, tâatın bir sevabı da yeni bir tâata muvaffak edilmektir.

Günahkârın aleyhinde vaziyet alan her şey, dostlarının yüz çevirmesi, eşinin huysuzluk yapması, sağlığının bozulması, kendisinde unutkanlık hâsıl olması, bineğinin serkeşlik etmesi, evinde fare belirmesi ve benzerleri günahlarının sonuçlarıdır.

Günahın en kötüsü, sahibi ölünce de devam eden günah türüdür. Bu günah türü, kalıcı izler bırakan günahlardır. Onun için şöyle denilmiştir:

"Öldüğü zaman, günahları da ölen bir kimse yine de bahtiyardır."

"En bedbaht insan, başkasının dünyası için kendi âhiretini harap edendir." Allah Resûlu Aleyhissalatu vesselâm da şöyle buyurmuştur:

"Kim bir iyilikte öncü ve örnek olursa, ona hem kendi yaptığının, hem de ona bakarak yapanların sevapları kadar sevap vardır. Kim de bir kötülükte öncü ve örnek olursa, ona hem kendi yaptığının, hem de ona bakarak yapanların günahları kadar günah vardır."

Ey adam! Günah işlemeyi bildiğin gibi, tevbe etmeyi de bil. Günah işlemekte güçlü, tevbe etmekte âciz olma. Ateşi yakan, onu söndürmelidir de.

FASIL-39

HAKİKÎ NAMAZ

Hakikî namazı kılmak istersen, ona başladığın zaman, dünyayı ve dünya ehlini unut; kıyâmet gününde Allah teâlâ'ya yöneldiğin gibi, bütün varlığınla O'na yönel ve hesap yerinde titrediğin gibi titre. Tıpkı o zaman gibi, kâinât sultanının önünde olduğunu, O'nunla konuştuğunu, O'nun seni dinlediğini ve doğru söyleyip söylemediğini bildiğini düşün.

Bir zata, "Namaza girerken nasıl tekbir getirirsin?" diye sormuşlar.

Kendisi şu cevabı vermiştir:

"Allah teâlâ'nın bana baktığını hissederim ve O'nu tazim ederek, O'ndan heybet duyarak ve O'ndan korkarak tekbir getiririm."

(Tekbir, namazın başlangıcıdır. Onun için, namaza iyi başlamak lâzımdır. Ancak, yapılması gereken şey, bazılarının yaptığı gibi, niyette vesvese yapmak ve onu birkaç kere kurup bozmak değil, kalp ve zihnini yaptığı Allah teâlâ'nın huzuruna hazırlamak ve bu yüceler yücesi huzura girmekte olduğunu düşünüp dünyayı unutmaya çalışmaktır.)

Bil ki, kimi zatlar tekbir getirirken, Allah teâlâ'nın azametini hissederek ve hatta görerek onun içinde kaybolurlar. Bundan sonra bütün dünya onla-

rın tefekkür nazarında bir toz tanesi haline gelir. Ve bu durum namazlarının sonuna kadar devam eder. Böyle kılınan bir namaza artık ne nefis, ne şeytan, ne riya, ne vesvese, ne ev ve iş gailesi girmez.

ISBN 975-290-627-3

